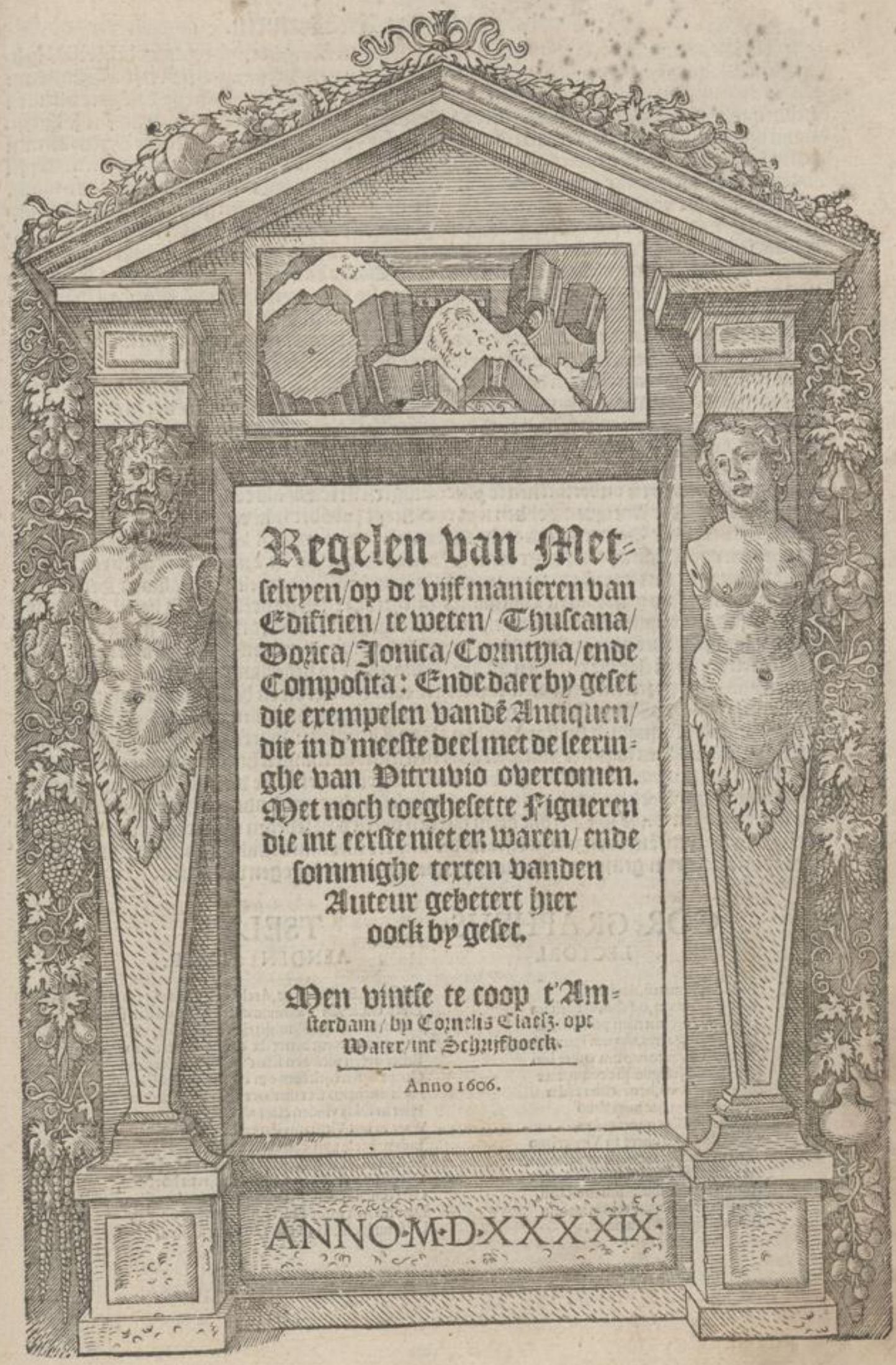
Regelen van Met-
selryen/op de vijf manieren van
Edificien/ te weten/ Thuscana/
Dorica/Jonica/Corinthia/ende
Composita: Ende daer by geset
die exempelen vandē Antiquen/
die in d'meeste deel met de leerin-
ghe van Vitruvio overcomen.
Met noch toeghesette Figueren
die int eerste niet en waren/ ende
sommighe terten vanden
Auteur gebetert hier
oock by geset.
Men vintse te coop t'Am-
sterdam/ by Cornelis Claesz. opt
Water/int Schrijfboeck.
Anno 1606.
ANNO·M·D·XXXXIX·

Den beminders der Architecturen.

ALso Vitruvius seyt dat de geene die sonder letteren ende geleerthept gebouwt hebben/ al hebbense oock vanderhant meesters geweest en hebben geen vermeert werck connen gemaken: soen hebben oock andere geen hantwerckers zynde/ eñ die hem alleene op de letteren verlaten hebben/ maer den schijn gevolcht/ eñ niet dat bepoockte: der welcker sommige/ al hebbense Vitruvium voorgenomen te commenteren eñ figureren soo en hebbense mits diversche teerten dicmen daerafvint/ haer regelen niet connen gelyckelijck beslupten/ maer hebben veel dinghen in twijfel gelaten/ ende dat meer is hebben voor goet aengesien t'ghene dat int werck niet staen en mach. Ende de oorsake van deser dolingen is/ dat het leste boeck desselfs Vitruvij inhoudende de figuren/ verlozen is/ waer bp datmen zyn meyninge te vollen bekent soude hebben. Hieromme schijnet dat sommige Antiquen seer bloode ghewees hebben in haer wercken/ ende bysonder inde ordine vande Dorica: want om dat Vitruvius geen Dorice base en noemt/ maer wel in die plaetse van een Attica tracteert (mogelijc niet aensiende dat hy daer geen ordine vā Attica en beschrijft) so en hebbense der dorijscher colommen geen basen derven maken: ter contrarien andere/ mogelijck de dupsterhept vanden teerten verachtende/ oft oock deur ongeleerthept/ zyn so verre buyten schryven gegaen in veele dingen/ datse niet alleene de reden eñ exempelen der goeder Antiquen en hebben verlaten / maer hebben boven dat haer werc monstreus eñ onbevallijc der oogē gemaect gelijcmen dese errozen inden Antiquen sien mach. Waer deur beminde Leser dat hem veel Architecten in beyden geleert zynde/ daerouer becommert hebben/ ende bysonder in desen onsen tyden Bramant van Casteldurante/ Balthasar van Sienē/ ende meer andere mits dat/ so deur Iulio 2. P. M. als deur andere / de Architecture grootelijck opgestaen is tot haren tyden: dewelcke dan/ na lange disputeren eñ onderstoecken so ouermenigerlep teerten/ als commenten/ tsamen met den exemplen der goeder Antiquen/ hebben met auctoritept (om der saken een eynde te makē) niet alleē de Spira Attica/ der Dorica toegeboecht/ maer oock so veel ordinen alder int ghebruyck zyn/ beginnende aende Thuscana als de groofste tot aen d'alder teederste/ dieselue in eē gemeene regel eñ sekere forme geset met haren ornamenten ende maten/ dewelcke regelen Sebastiaen Serlius Architect eñ discipel des genoemden Balthasars/ beschreven eñ in figuren ghestelt heeft/ also dat wy achterlatende de dupsterheden Vitruvij/ hier deur mogen een onstraffelijc werc maken. Gemerct dan dat alle liefhebbers der architecturen geen Italiaens en verstaen/ so heb ick dese (na mijn oordeel) alderseekerste eñ claerste reghelen wt den Italiaensche in nederlants overgheset/ behalven de namen van allen porceelen/ der basen/ capiteelen/ cornicen etc. die en heb ic niet verdupts/ hoewel dat Bastiaen byde vocablen Vitruvij de gebruerde moderne vocablen van Italien set/ der welcker wy sommige so qualijck verstaen souden als de Latijnsche: waeromme dat ick prysen soude/ aengesien dat wy dees maniere van Vitruvio in schrifte ontfangen hebben/ datmen hem der namen Vitruvij gewende/ op dat de geleerde vandē werckman ende de werckman vanden geleerden verstaen worden. Oock op dat den gemeenen man leselijcker zyn soude/ soo heb icken in brabantsche letter gedruct. Ende hoewel dat desen vierden boeck van sevenen eerst wtgegeven wort/ mits dat hy dē oorboorlijcstē is/ so en zyn nochtans die andere niet min behulpich totter architecturē ofte conste van metselrien/ gelijcmen inde navolgende voorrede sal mogen vernemen.

COR. GRAPHEVS
LECTORI.

Pictores, Statuarij, Architecti,
Et vos ô Latomi, ô Fabri, experitam
Quotquot Symetriam probatis, eia
Huc adeste alacres, novum hunc laborem
Spectate, huncce novum videte læti
Thesaurum, exiguoque comparate
Ære has divitias, bene æstimandas
Ingenti pretio, hic meridiano
Phœbo lucidius queat videri,
Quidquid toto opere in Vitruviano
Aut sit difficile, aut male explicatum,
Aut non sufficiens, minusque nostris
Aptam temporibus: nihil deest iam,
Nil iam difficile, aut tenebricosum
In libris legitur Vitruvianis.

TSELVE
AENDEN LESER.

Schilders, Beeltsnijders, Architecten vroet,
Ende oock ghy Steenhouwers, ghy Smeden sterck
Lief hebbers der Symmetrien conste soet,
Comt hier, comt besiet dit costelijck nieuwe werck
Besiet desen nieuwen schat in dees boecks peteck.
Coopt desen rijckdom om eenen penninck cleyn,
Hy is nochtans seer dierbaer voor leeck oft clerck
Hier in suldy vinden claer als den dach reyn,
Waer in ons Vitruvius dat eedel greyn
Inde geheele zyn constige boecken
Schijnt swaer te sijn, en int verstant niet pleyn,
Oft niet volmaeckt in al zyns schrijvens hoecken,
Oft t'onsen tyden niet nut. Spaert nu t'soecken
Daer'nis niet meer swaers, niet duysters ouer al,
Hy is nu luchtich en claer, so breet so smal,

Sebastiaen Serlius totten Lesers.

GOede Leser/nadien dat ick berepdt hebbe eenige regulen inde architecture/ meynende dat niet alleenlijck de hooge sinnen en hebben te verstaen/maer dat ooc elck middelbarige verstant die mach zyn begryppende/na dat het meer oft min sal genepcht zyn tot sulckē conste: dewelcke regulen zyn in seven boecken gedeelt/so hier onder sal beteeckent worden. Maer midts dien dat dese const dat epscht/soo heb ick willen beghinnen desen vierden boeck wt te ghe ven/den welcken is meer tot propooste eñ noodsakelijcker/dan de andere/om de kennisse van menigerlepe manieren van edificien ende cierheden der selver. Ten epnde/dat een pegelick mach hebben eenige kennisse van deser conste/dewelcke niet min genoechlijck en is den sinnen die dencken opt gene datter te maken is/ maer oock voor de oogen als sy gemaect is. Welcke const deur de cloeckheyt vanden bekaemden eñ excellenten geesten nu zynde/ so bloept in dese onse tyden/ gelijc de Latynsche spzake ten tyde van Julius Cesar ende Cicero dede. Neemt dan niet blyder eñ edelder herten cen minsten den wille (oft d'effect niet en volcht) dien ick voorwaer seer groot gehadt hebbe om u te voldoen inden desen arbeyt.

Inden eersten boec sal ic tracteren vandē beginselē der Geometrien/ eñ vā diverschē deursnijdingē der linē/alsо veel dz de Architect sal mogē goede reden geven vā al tgene dat hy werkē sal-

Inden tweeden/sal ick betoonen int bewerp eñ in woorden soo veel vander Perspectiven/ dat willende/hy sal mogen openen zyn concept oft voornemen in een sienlijck bewerp.

Inden derden salmen sien de Ichnographie dats den grondt/de Ortographie dat is d'opghe-rechte van vorē/de Scenographie oft Sciographie dats het insien deurt vercorten vāden meestē-deel der Edificien die in Romen zyn/in Italien/ende daer buyten/neerstelijck ghemeten/eñ daer by in schrifte gestelt/die plaetsen daerse zyn/ende haer namen.

Inden vierden die desen is/ salmen tracteren van vijf manieren van edificien/ ende van haren ornamenten/als Thuscano/Dorico/Jonico/Corinthio/eñ Composito/dats te seggen/gemengt. Ende met dese wort by na ombvangen de heele const/deur de kennisse van diverschen dingen.

Inden vijfsten sal ick seggen van veelderlepe manieren der tempels/ghetreckent in diversche formen/te weten/rondt/viercant/sescant/achtcant/epwijs/ ende crupswijs/ met haren gronden/ hoochden/ende vercorten/neerstelijck gemeten.

Inden sesten sullen wy seggen van allen woningen diemen hedendaechs gebruycken mach/ beginnende van aent snoodste huysken oft hutteken soo wy t'noemen willen/ ende van grade tot grade vervolgende tot aen d'alderexterlijcste palays van princen/ so wel opt dorp als int stadt.

Inden sevenden eñ lesten/ sal besloten worden veelderlep accidenten oft toevallen/ die den Architect gemoeten mogen in diverschе plaetsen/ende vremde manieren der gelegenheyt/ ende int hermaken oft repareren vanden huysen: ende hoe wy te doen hebben om ons te behelpen met die andere edificien/eñ diergelijcke dingen die in wesen zyn/eñ die oock t'ander tyden int werck ghestaen hebben.

Nudan/om dat voorts te gaen met redelijcker manieren/sal ick beginsel geven vande grootste ende minst geeierde ordine dat is/vande Thuscane/die de voorachtichste is: ende de stercste/oock van minder tederheyt ende gracelijcheyt.

Die Antiquen/ (so ons Vitrubius leert) dedicerden dedificien den Goden/die hun toevoeghende nae huer nature/sterck oft teeder/ende also is de forme diemen heet Dorica/ toegeschreven den god Juppiter/den god Mars/ende den sterckē Hercules/ dese sulcken forme van eenen sterckē man neemende. Ende de forme diemen heet Jonica/is toegeschrevē der goddinnē Diana/den god Apollo/den god Bacchus: dese nemende vande matronale forme dat is van eender cloecker vrouwen die deel heeft vant sterche eñ teder/want Diana midts vrouwelijcker naturen is teder/ maer deur dexercitie der jacht itse sterck/desghelijcx Apollo deur zyn schoonheyt is sacht/niettemin is oock sterck/mits dat hy een man is/t'selve segghe ick van Bacchо. Maer de maniere der Corintia genomen vander maechdelijcker formen/wildense toegeschreven hebben der goddinnē Vesta/een overste der maechden. Maer in dese tegenwoordige tyden dunct my goet te procederē deur ander maniere/niet verbrendende daerom vanden Antiquen voorts. Mijn meyninge is (achtervolgēde de costumē van onsen kerstenen) dat ic (also verre als vermach) sal toeschryven de heylige edificien nae peghelijcx wesen/ Gode eñ zynen Heyligen. Eñ de profane/dats d'ongewijdde edificiē/ so publique als private/sal ic toeschrivē den menschen na pegelijx staet eñ professie. So seg'ick dan dat de maniere Thuscana (na mijn duncken) behoorlic is tot sterceten/als tot poorten van steden/ tot castelen/ tot plaetsen om schattē/ munitien ende artigelerien te bewaren/tot gevangenissen/tot havenē der zee/eñ andere dierghelijcke totter oirloghen dienende. Het is wel waer dat het boerschе were/te weten/dat met diverschе bindingen van stenen rouwelijck ghebotseert eñ sommige oock van desen gemaect met eenige teederheyt/tot behagen dat de steenhouwers daer in gehadt hebben/is somtijts bynden ouders gemengt geweest onder Dorica/ eñ oock somtijts onder Jonica ende Corinthia. Niettemin mits dat (inder waerheyt) de Thuscana de rouste eñ minst gheeierde van allen den anderen is/so dunct my dat de dorpschе meer overcomt eñ gelijckenis heeft metter Thuscana dan met eenighe andere. Het welke men claerlijc meret onderhouden geweest te zyn vāden Thuscana/ also wel binnē haerliede-der overster eñ principaler stat Plorentsen/als buyten op de dorpen/in so grooten ende schoonen edificiē ende

Den Auteur tot den Leser.

Te costelijcken sabrycken gemaeckt opde boerlche manierealsmen sien mach in geheel Herstenrijck / gemengt (nietteminn) met sulcke boerlche ende teeder manier als den Architecten beliefft heeft : waer deur ick segghen wil dat dier ghelijcke edificien meer overcencomen metter Thuscana dan met anderen speciën. Daeromme veranderende sommige vanden antycken/ende sommige andere vanden onsen/soo sal ick bewysen in diverse maniere vã sulcke wercke/hoemé mach malé poorte vã stedé eñ sterckten : eñ oock in publique ende private plaetsen/huysen/logien/galerien/venstren/nicchen/ bruggben / waterlepdinghen / ende dierghelijcke diverse ornamenten die eenen Architect moghen toecomen. Men sal oock moghen (niet gaende buyten tghene dat de ouders ghemaeckt hebben) menghen/ende vereenigen de boerlche maniere met de Dorica ende oock met Jonica ende somtijts met Corinthia/totter beliefften vanden genen die sijn fantasie sonde willen contenteré/ dwelck men dat seggen mach dat het meer is by ghedooghe dan by redenen: ende dat daerom/want die Architect behoort te procederen met der grooter behoorlijcker manieren ende vasten verstande / aldermeest in publique ende treflijcke wercken/inde welcke seer loffelijck is de redelijcke behoorlijckheyt.

Ick hebbe willen int begintsel van desen boeck navolghen de Comicos / dat is / die Comedien pleghen te schryven: onder de welcke eenighe willende reciteren oft spelen een Comedie/hebben eenen bode voorghesonden/de welcke met corten woorden den toehoorders gaf verstant van al tghene datmen inde selve tracteren sonde. Daerom ick willende in desen boeck tracteren vande vijf manieren van Edificien/te weten / Thuscano/Dorico/Jonico/Corinthijo/eñ Compolito/soo heeft my goet gedocht datmen int begintsel stet de figuren van allen den speciën diemen tracteren sal. Ende hoe wel dat inde Colommen ende haer ornamenten niet en sijn alle de proportien ende maten ghetecknet/dan alleenlijck de principale by generale regulen / niettemin des en sal niet ghebreken te sijnder plaetsen ten sal al puntelijcker geteecknet worden: maer dit is gedaen/ soo ick ghesept hebbe/om te betoonen een ghenerale regule tot een oplien alleenlijck. Ende om dat verstaen te worden van een pegelijck/sal ick stellen inde begintselen vanden ordinantien/de vocabelen van Vitruuio/met a.b.c.opden cant ghetecknet/alsoo datse elckerlijck kennende sal moghen noemen na zijns lants aert ende maniere Ende ten eersten den stilobato oft pedestalo Thuscano/ic meyne/het platte (sonder corone eñ base) sal zijn een viercant perfect: Den pedestalo Dorico sal so veel meer zijn als het trecken eender linien van hoeke tot hoeke vanden viercante perfect/die stellende rechtoppe: Den pedestalo Jonico sal van een viercant eñ een half zijn. Den pedestalo Corinthio sal zijn een viercant ende twee derdendeelen van tselve viercant. Den pedestalo Compolito salmen van twee perfecte viercanten maken. Gock en verwondert u niet / dat het navolghende Capittel sal zijn het vijfste/dwelck ander voor het eerste verwachten sonden/overmidts dien dat den eersten boeck sal inhouden een Capittel vander Geometrien/ende den tweeden vander Perspectiven / salder twee houden/ende den derden vander Antiquitept salder een houden/de welcke maken vier captulen/so dat om dier redenen wille het navolgende sal zijn het vijfte.

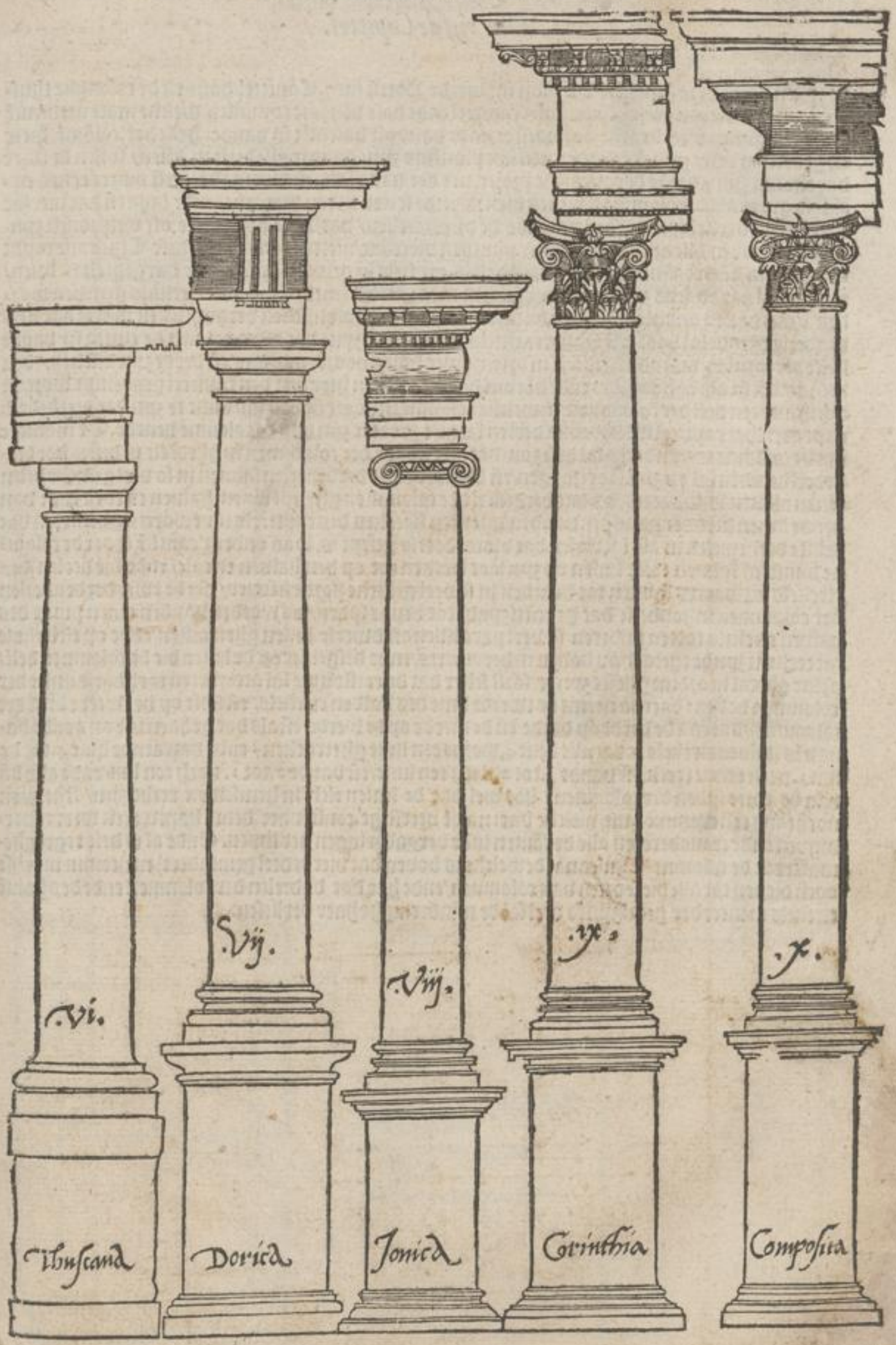
.vi.
Thuscana
.vij.
Dorica
.viij.
Jonica
.ix.
Corinthia
.x.
Composita

Vande ordinantie oft maniere der Thuſcana, en van hare ornamenten.

Dat vijſde Capittel.

MEn vindt inde ſchrifren Vitruvij int vierde Boeck int 7. Capittel/datmen de colomme thuſcane van ſeven deelen hooge met capiteel ende baſe behoort te maken/welcke mate neemtmē een der colōmen dicte benedē/de hoochde vāde baſis oft baſemēt ſy vander helft der colōmē dicte eñ gedeelt in twee gelycke poztten/een ſalt plinthus zyn/ dander ghedeelt in dzien/ ſullen de twee dat thozus zyn/ tderde de cincta. De pzojecture der baſis ſalmen dus makē/ eerſt maect eenen circule ſo groot als de colomme beneden dick is/ ende ſetten in een vierecant/ ende bupten dat vierecāt noch eenen circkel ghetrocken rakende de vier hoecken/ dat ſal de pzojecture oft wrſpzonck zyn. Ende al hebben alle ander baſen huer plinthen vierecant/nietteminn behoort deſe Thuſcane rondt te weſen na dē text Vitruvij. De hoochde des capitels ſy gelijc de baſis/ende dat gedeelt in dzien/ een deel ſal dat abacus zyn/dat ander ſalmen in vieren deelen: drie ſullen den echino gegeven wozden/ t'vierde den annulo oft cincta datmen riem oft band oft liſtken verduptſchen mach: dat derdendeel reſtende ſal vooz dat Hypotrachelium oft phzijſe zyn: dat aſtragal met de cincta ſy vande helft der phzijſen/maer dat gedeelt in dzien/ twee ſullen vooz t ront zyn/ eñ derde zyn liſtken/ den wrſpzonck ſy als de hoochde: ende hoewel dat dit liſtken hier met den capiteel genoempt wozt/iſt nochtans een deel der colommen/ dewelcke colomme behoort boven ghedunt te zyn dat vierdedeel: ende oock het capiteel int bovenſte deel en ſal niet grooter zyn dan de colomme benedē. De maniere om de colomme te minderen ſal deſe zyn/ dat den tronck der colommen ſy ghedeelt in dzien/ dat derdedeel beneden ſal op zyn loot hangen/ eñ d'ander twee derdedeelen ſalmen in ſo veel gelijcke delen ſetten alſmen wilt: daerna op dat derdedeel der colommen ghelept eenen halven circkel/ ende van aende linien die daer hanghen vanden wterſten hoecken des capiteels innewaerts ghemeten dat achſte deel/ twelck in als ſal weſen dat vierdedeel ſo geſept is. Van onder t'cant beē (daer de colomme dunſt is) ſalmen twee linien op zyn loot trecken tot op den halven circule/ ende die deelen des circkels wtwaerts ſalmen tot beneden in ſo veel gelijcke poztten ſetten/ als de twee derdendeelen der colommen inhouden: dat gedaen zynde tot beyde ſyden/ ſoo wozden vanden eenen punct des halven circkels totten anderen ſo veel paralellen oft dwerſe linien ghetrocken/ ende op elcke linie geteeckent zynde tgetal van boven nederwaerts/ ende deſgelijer op de linien die de colommen delē/ tſelue ghetal in ozdine gheſet zynde/ ſo iſt ſeker dat de eerſte linie ſal accozderen met dat dunſte der colommen boven: daerna neemt de tweede linie des halven circkels/ eñ ſetſe op de tweede linie der colommen/ daerna de derde op derde/ eñ de vierde op de vierde: eñ als dat gedaen is van aende baſis des halven circkels tot aende linie 4, wozde een linie ghetrocken / ende van aende linie 4. tot de linī 3. noch eenen treck/ eñ vande 3. tot 2. noch een linie/ eñ vande 2. tot 1. noch een linī/ ende alſo dā van de twee ſyden der colommen / hoe wel dat de linien elck in hemſelven recht zyn/ ſcheppen nochtans een cromme linie/ welcke daerna de neerſtige conſtenaer deurt hantwerck weet te verdrijven ende te modereren alle de canten inde vergaderingen der linien. Ende al is deſe regel ghemaect tot de colomme Thuſcana (dewelcke is boven dat vierdedeel gemindert) nietteminn machſe oock dienen tot alle die ſoozten van colommen/ ende hoe dat de deelen der colommen ende des halue circkels in meerder getal zyn ſo veel ſal de minderinghe haer verliesen.

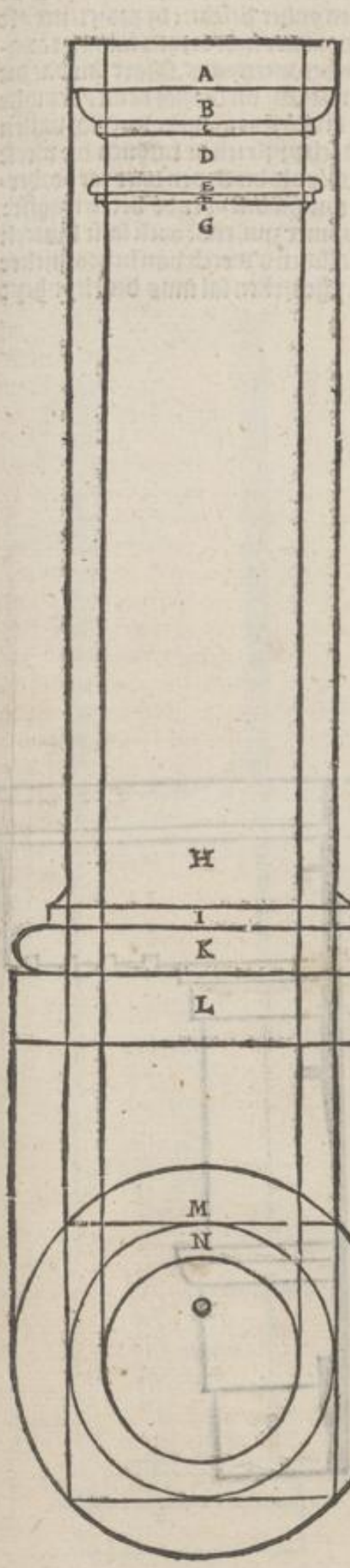

A. Abacus oft tailloer
B. Echinus.
C. Annulus oft Cincta.
D. Hipotrachelium ofkrise.
E. Astragalus.
F. Annulus oft Cincta.
G. Dicte der colommen boven.

H. Dicte der colommen beneden.
I. Cincta.
K. Tozus.
L. Plinthus.

M. Projecture oft wtspzonc vande base
N. Dicte der colommen beneden.
O. Dicte der colom, boven.

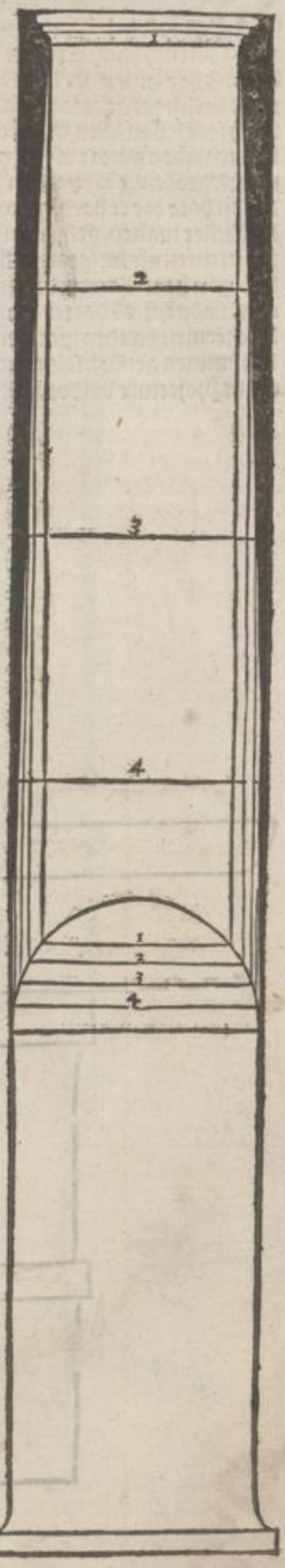

DE colomne volbracht zynde met capiteel eñ base/so zyn de architrabe/krise/eñ cornice daer op te setten. Dat Epistilium oft architrabe sy vander hoochden des capiteels/ eñ de tenia oft lijste van dat leste deel desselfs: dat sophorus oft krise sy vander selver hoochden/desgelijcx ooc de cornice met haré leden. Eñ die selve gedeelt in vieré/ eé deel sal voor de Cimatie zyn/ de twee deelen tot de corone/ ende dat leste totter cimatien oft kascien onder deselue: de projecture oft wtspronck van allen sy ten minsten gelijck haer hoochde. Ende onder inde corone salmen canaletten maken groote oft cleyne na dattet werck is/ende tot wille des wercmans. Maer om dat dit werck grof ende simpel van leeden is/ soo machmen (na mijn duncken) wel oorlof nemen eenighe deelen daer toe te doen/die tot den selven schynen te behoren/eñ dit sal zyn alsment wert sal willen lieflijcker maken/gelijcmen hier onder siet in dit afgedeelde. Noch pryse ick de coronen die meest projecturen oft wtspronghs bupten huer vierant hebben/bysonder als die stenen daer toe oorberlijck zyn hem selven te dragen. Dewelcke projecturen brengen commoditeyt ende verrieringhe: commoditeyt/ ist datter wandelinghen boven comen salse te rupmer zyn/ende oock salse dwerck beschermen vanden wateren: de verrieringe oft bequaemheyt/ alsmen d'werck van behoorlijcker distaantien aensiet/salt te grooter schynen/ ende daer den steen ghebreken sal mits der cleynheyt sal de projecture voldoen int grooter schynen.

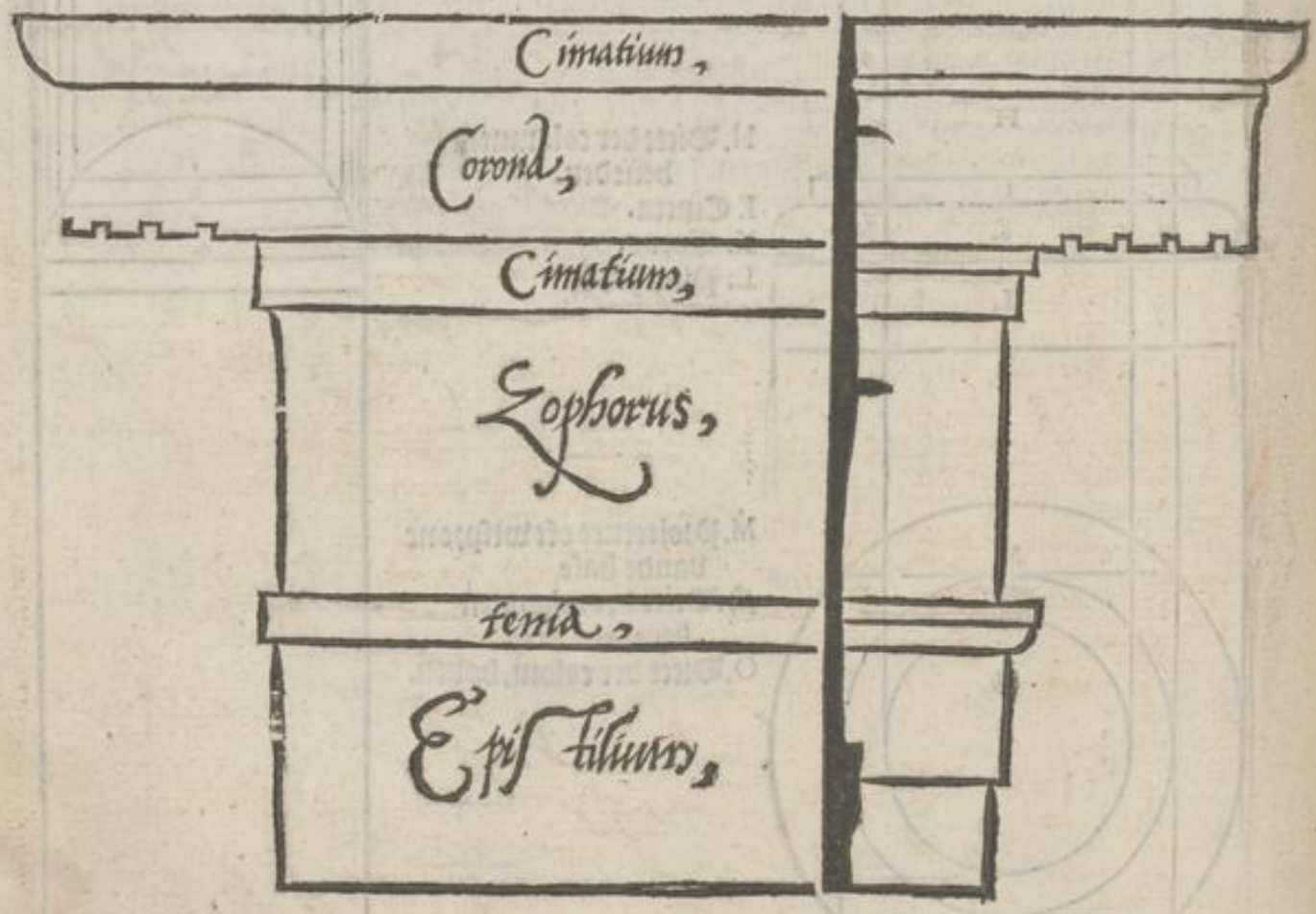

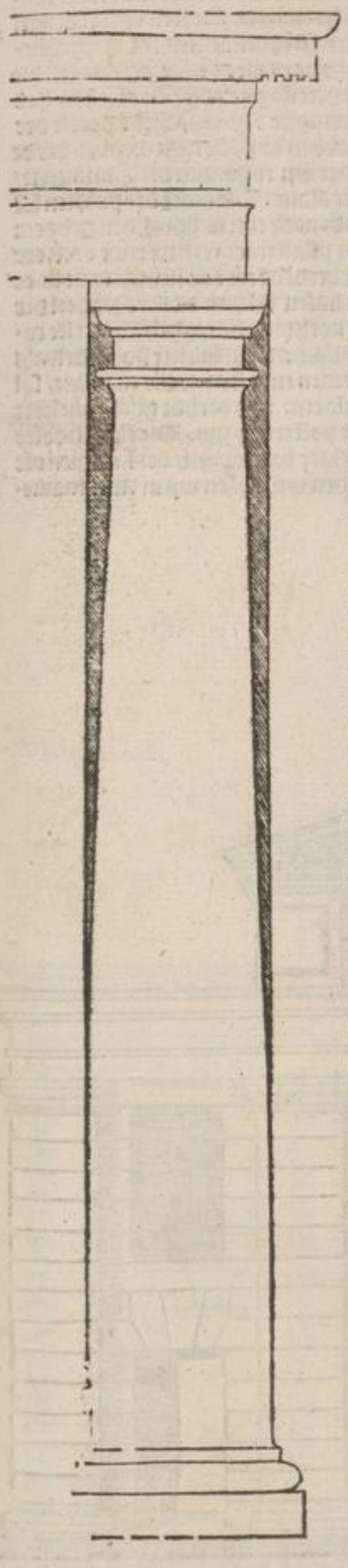

Hgewel dat ick voorgeseyt hebbe/ dat de colomme Thuscane nadē text Vitruvij behoort te zyn van seuen diameters met basis eñ capitelle/ welck proportie eñ forme seluerlicks goet ende gepsoberet is/nitteminn om dat de eerste colommen (also ghy ock in mijn cleyn boecxken gehoort hebt)waren gemaect van ses deelen/nemende die mate vanden voet des mans/ den welcken is dat seste deel des selven Ende ockom dat die colommē te weten Dorice nu vā seven deelen zyn/ hebbende haer de Antiquen totter verheffinghen een deel toe gheset/so dunct my duer sulcken auctoritept/ende mits dien dat dese colomme robuster is/ datmense in haer selven behoort leegher te maken dan de Dorica/ warrom datmense by mijnen advijse vā ses delen maken sal met basis ende capitel/ ende dit al voor een ghemeene regel. Eñ om dat Vitruuius/noch ander Architecten so als ick selfer gesien hebbe/ nopt regel vande Stilobati oft pedestali gegeuen en hebben/ ock inde antiquiteyten so veel alsmen siet werdense vanden Architecten gemaect na datter behoorde/ tsy tot verheffingen der colommen/ oft tot eenen op gane met trappen aende galerien oft duer ander gelijcke toedallen. Die wijse dan dat wy niet duer noot gedwonghen en zyn/ soudick oordelen datmē eliter maniere van colomne haer voegelijck pedestal met eenighe goede reden gave. Het is kennelijck dat het pedestal ten minsten wil viercant zyn te verstaen het lijf sonder base oft cime: zynde dan de colomme der thuscanē de vroomste van alle dē anderen/so sal zyn Pedestal van een perfect viercant zyn/ welck voortooch behoort breet te zyn gelijc dat plintus vande basis der colommen/zyn hoochde sy ghedeelt in vieren: een sulcken deel salmen onder aen setten voor dat Plinthus/ ende ock een totte cima/welke leden sullē ongesneden zyn/ ende also dan de colomne van ses delen is/sal dat Stilobatum oock in hem selus van ses deelen zyn ghesproportioneert nads colomme.

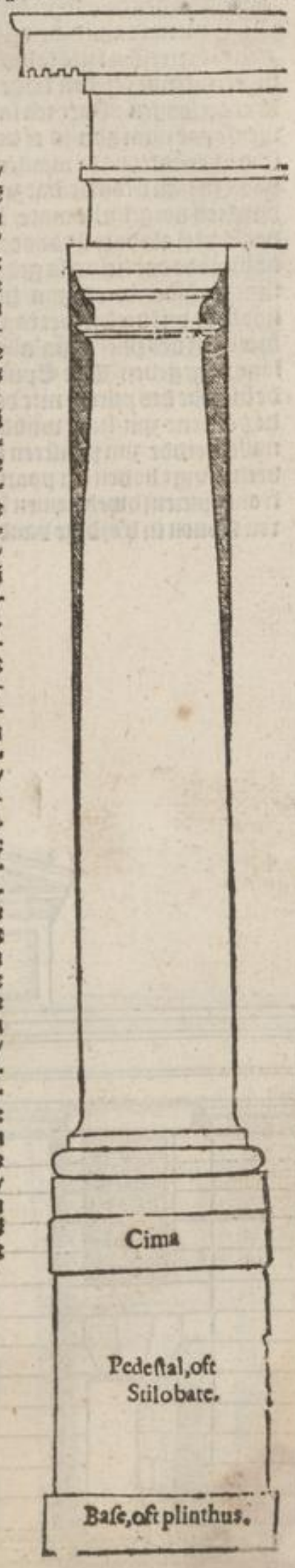

Ick heb gelooft in desen boeck te tracteren alleene vanden ornamenten ende differente manieren van edificien/ daeromme en sal ick nu niet seggen hoemen de poorten van steden eñ fortressen settē sal/ met haren spyden/ cannonerē/ eñ andere circumstantien tot beschermenissen/ latende sulcken sorge den Architect der oorloghen nade ghelegenthept ende accidenten die daer op loopen. Maer ick sal seggen/ als de poorte der stadt oft fortresse gheset is/ de maniere hoe mense nae mijn aduys te vercieren heeft/ toonende daer toe sommighe figuren. Elcke poorte der stadt (verdatet nade maniere van Italien) heeft van noode te hebben de posternen/ diemen heedt poorten van secourse/ dat zyn de cleyn poortkens ter syden. Maer om te houden die Symmetrie/ dats een voorgelijcke mate/ behoortmen te maken een ordinantie aldus. Die mate der poorten is/ dat so veel als de wijdde des lichts zyn sal/ de helft daer af worddе noch totter hoochden gedaen: de breedde des lichts sy gedeelt in ses/ ende een deel dacraf sal den pilaster ter rechter ende oock ter slincker syden breedt zyn/ het platte der pilaren sy breet vanden derdendeel des lichts/ ende haer hoochde vijf deelen met capiteelen ende basen. De hoochde der basen sal van dat derdendeel der breedden des pilers zyn/ alsoo oock de capiteelen/ observerende nochtans de reghel inde eerste colomme gegeven. Dat Epistilium/ Zophorus/ ende Corona/ sy tsamen van sulcker hoochden als de breedde des pilers/ met de voorschreven regel. Tusschen den eenen ende den anderen pilaer/ sal de posterne zyn/ haer wijdde sy gelijck de breedde des platten pilaers: de hoochde ghedobbelcert nade breedde/ zyn pilastren sullen van dat derdendeel der selver posternen zyn. Die elevatie ofte verheffinge boven der poorten sal tot wille des Architects zyn. Maer de propositie der fastigien oft frontispicien (dwelckemen hier ghespan/ dack/ ofte ghevel seggen wil) sullen wy in twee manieren toonen in d'ordine vande Dorica.

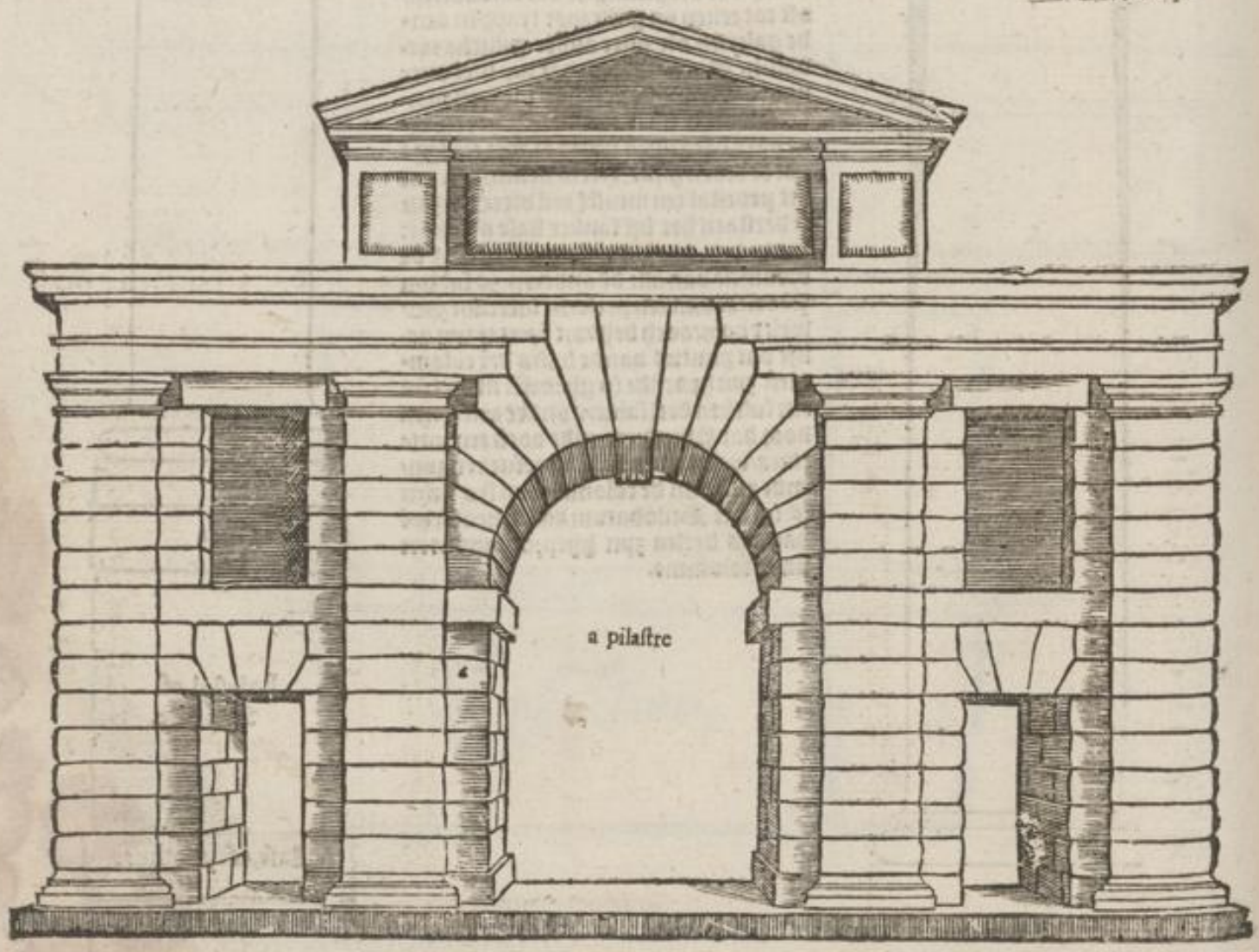

ENde om dat de Architect behoort ouervloeiende van inventien te zyn/ om hemselven ende andere te voldoen/zo machmen noch in dees andere maniere de poorte der stadt oft forteresse vercieren/observerende dees regel/ dat so breet als den duerganck der poorten is/so sal die hoochde anderhalfmael so veele/dats twee deelen inde breedde ende drie inde hoochde zyn. Haren pilaster sy dat achste deel vander wijdden der poorten/ ende de colomme (verstaet voor de ronde colomme/ende platte/pilaer)dat vierde deel der poorten. Maer om dat de colomme dat derdedeel inden muer ghemest ende metten anderen steenen gebonden is/ meer tot vercieringhen dan tot dragen/zo salmense van seven delen hooge maken/ ende oock van achten in sulcken val als d'Architect de poorte sal willen gracelijcker maken. De wijdde der posternen sy vande helft der middel poorte/ haer pilasteren gelijc vander groter. Haer hoochde sal zyn dat de fascie die den boge draecht/haer supercilie oft architrabe(so wy dat noemen willen)sy/ende vintmen genen steen vã een stuck tot sulcken werck/zo salmen de cunei oft penanten maken alsomen inde figure siet/ende aldus sal de proportie van dien posternen zyn van drie deelen inder wijdden/ende vijf dergelicke deelen inder hoochden. De cunei oft penanten vanden boge sullen vijfthien zyn/ende inde basen/ capitelen/architrabe/frise eñ cornice/salmẽ houdẽ de voorschreve regel/ desgelijcx sal ooc de elevatie der middelt tot wille des Architects zyn/ gelijck van dander gesept is/ende alsulcken wercken hoese grover gebootseert zyn/hoese bequamer ter stercten zyn sullen.

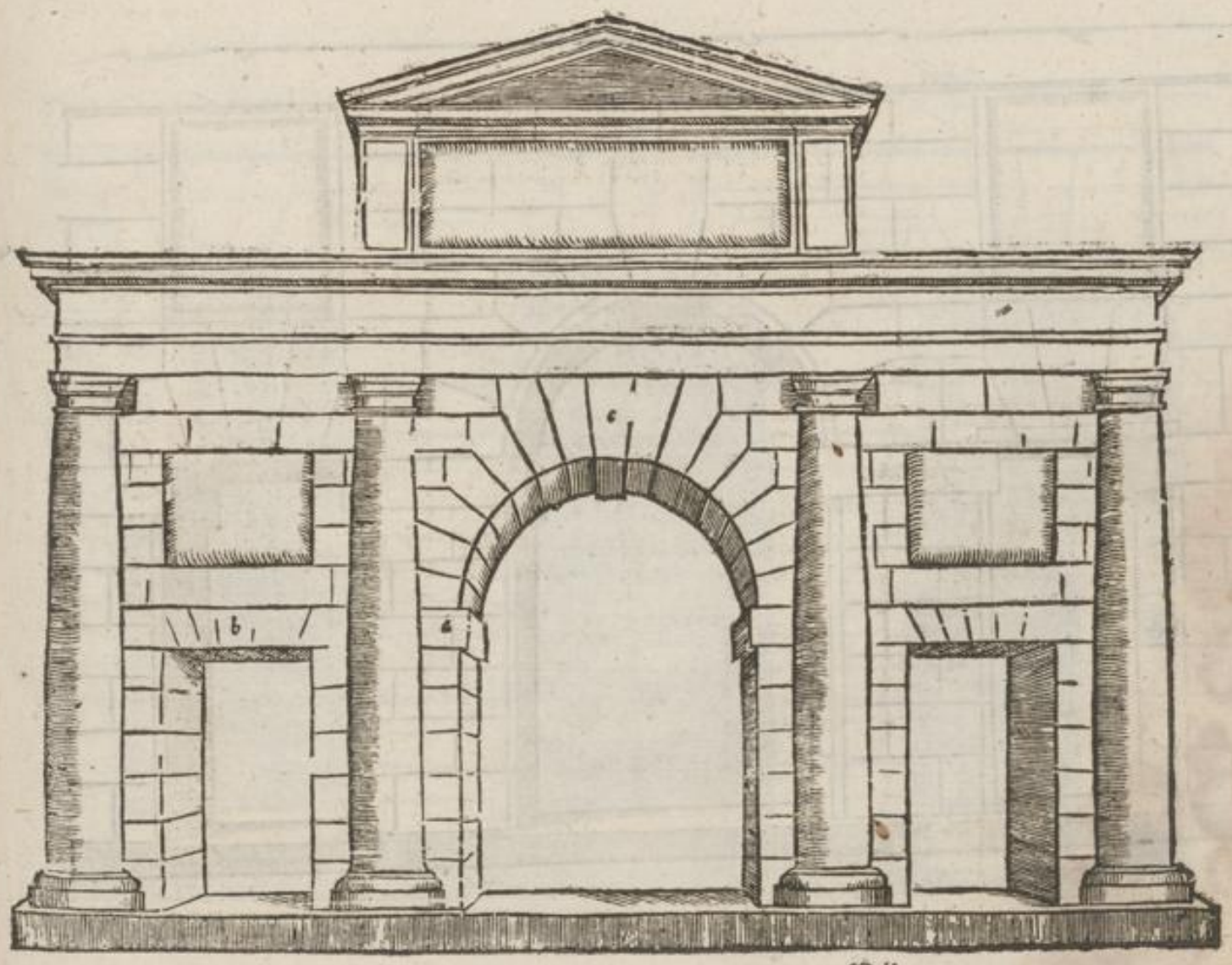

IN ander manieren slechter en stercker/ machmen de poorte van een stadt oft casteel maecken volgende d'ordinantie hier onder geteeckent/ ende die proportie der wijdden vande poorte/ sy so veel als de hoochde is tot onder aende fascie die t'welcksel onderhoudt/ ende vande fascie opwaerts so veel hooger als den halven circkel/ maer altijt na wille des Architects te meerderen ende minderen/ ende bysonder als hy deur eenich accident benaut wort/ ende de twee posternen zyn te maken also vanden anderen gesept is. Haer wijdde sy vander helft der middel poorten/ eñ oock soo veel massijfs/ ofte muers worde tusschen de groote poorte ende de twee clepne ghelaeten/ welcker hoochde wordt gedobbeleert metter breedde/ ende die fascie die den boge onderhoudt/ sal oock de cunei vande clepne poorten. Ende noch mochtmen maecken dat de fascie doorschietende soude de supercilie zyn/ dwelcke/ also gesept is/ mach verandert worden nae goetduncken des Architects sonder van deser geseiter figuren te vervremden.

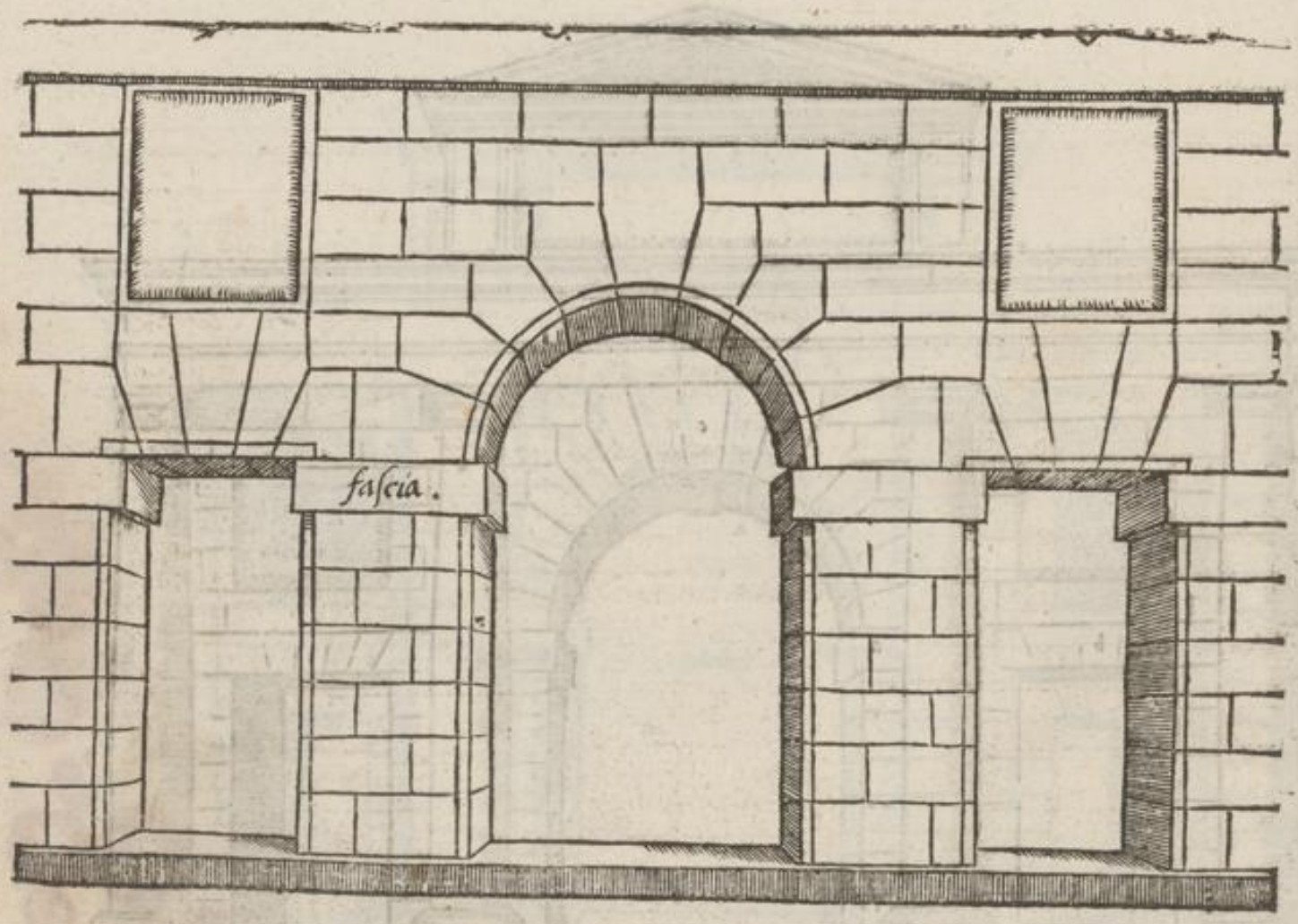

DJe diverſche ordinantien doen den Architect ſomtijts invallen dinghen die hy by auonturen nopt gedacht en ſoude hebben. Daeromme ſal den architect deſe navolgende figure ſeer behulpelijck zijn inden edificien/ na de accidenten die hem mochten aenvallen/ gelijc inden muer van een fortreſſe zijn ſoude. Al waer de muer van goeder dickten makende dit werck van binnen/ ſoude ten eerſten dienen tot een logie om int drooge te ſtaen/ oock ſoudet de wandelinge boven breder maken/ gemackelick totter defentien in tyden van oorloge/ ende tot meerder verſeckeringhe mochtment binnen al met eerden vullen. Tmocht oock ſomtijts den Architect gevallen te bouwē ontrent eenen berch/ ende om hem daer af te bevrijen/ want de wateren die altijt vanden reghen daer afloopen/ brengen oock dat eertrijcke beneden/ ſo iſt van noode met dierghelijcken Edifitien hem tegen ſulcken berch te ſetten/ deur de welcke datmen hē met alleen verſeckeren en ſal van ſulcken ſuſpitie/ maer ſal oock groote vercieringe zijn totter fabrijcken. Eñ alſulcken inventie heeft Raphael Durbijn gebruyct A monte Mario een luttel bovē Romē indē wijngaert Clemēts Septimi/ van hem begonſt int Cardinalaet Jeronimi Genga: ende buyten Peſera tot een beſchermenille der wateren teghen eenen berch/ heeft hy oock ſulcken ordinantie ghebeliefft.

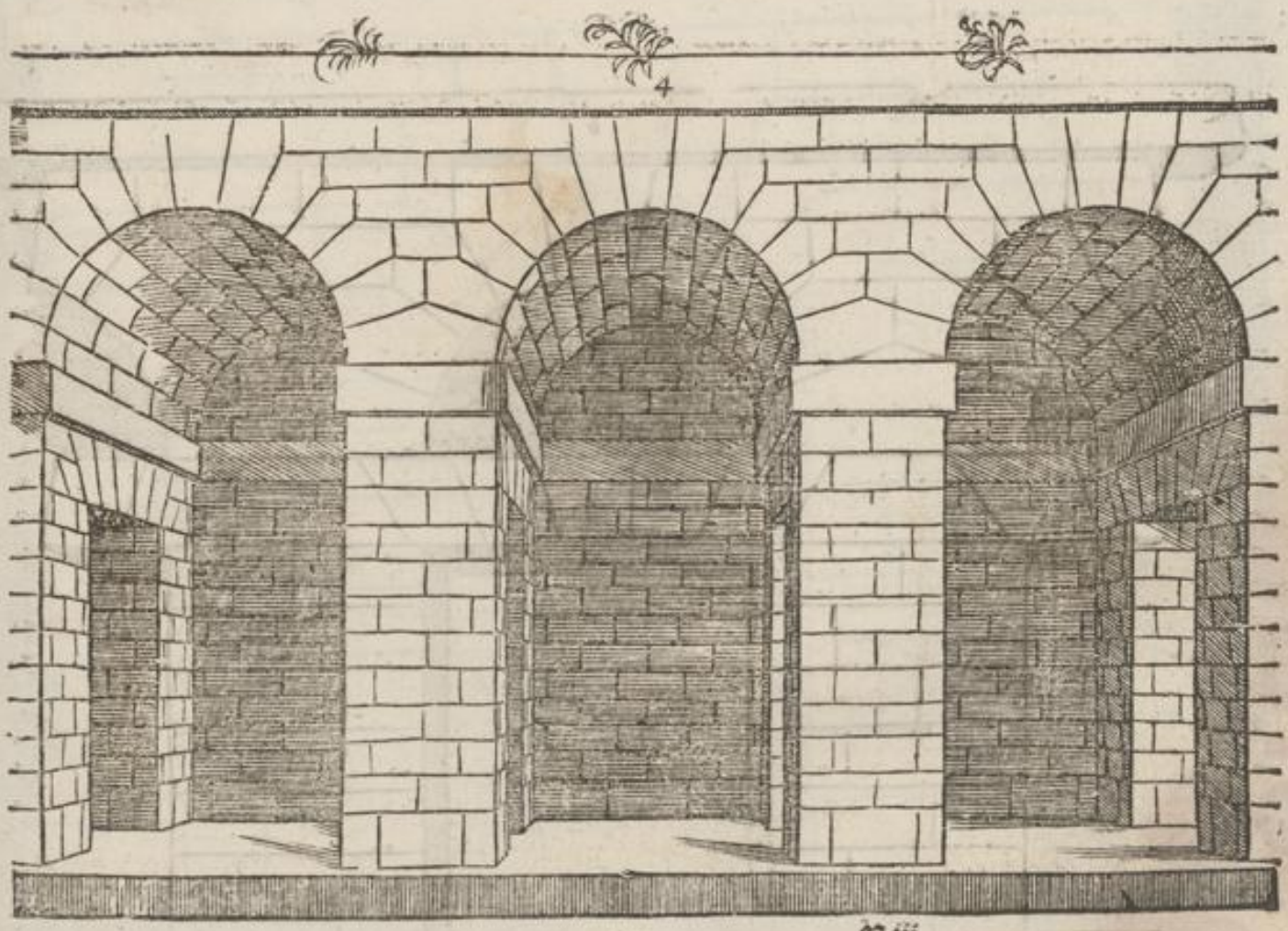

DJe Antiquē hebbē in dit boerachtich werc diverse manierē bā bindingē geuseert/alsomē hier onder siet/ daermet hem die Architect sal mogē behelpē in veel dingē nae datter van noode zyn sal/haer mate sal zijn dat het licht eē perfect vierckāt sy/ eñ het massijf (dat is dē muer) tusschen beyden sal dat vierdedeel smalder zyn. Dat Supercilium ofte architrabe / soo wyt noemen willen/sal vanden lichte dat vierdedeel hebben/ ende sal gemaect wozden van penanten die op den centre loopen in ompaer getal/ende boven dat Supercilium wozde gelept eenen halvē circkel gedeelt in negen gelijcke deelen/die linien oock al op den centre ghetrocken. Die cunei ofte boechsteenen gefozmeert zynde/ende die dzie stucken daer tusschē gelept met de fascie daer boven sal aldus eē eewich onverganckelijc werck zyn. Maer op dat de cunei vande architrabe vast liggen/sal van noode zyn den halven circkel te vullen met eenige gebacken steenen. Eñ tot meerder cieragie/machmen rupten also de Antiquen vseerden/gelijcmē noch siet in Rome tot S. Cosmas ende Damian/dwelck hoewel datter vanden oudtsten is/noch seer sterck is.

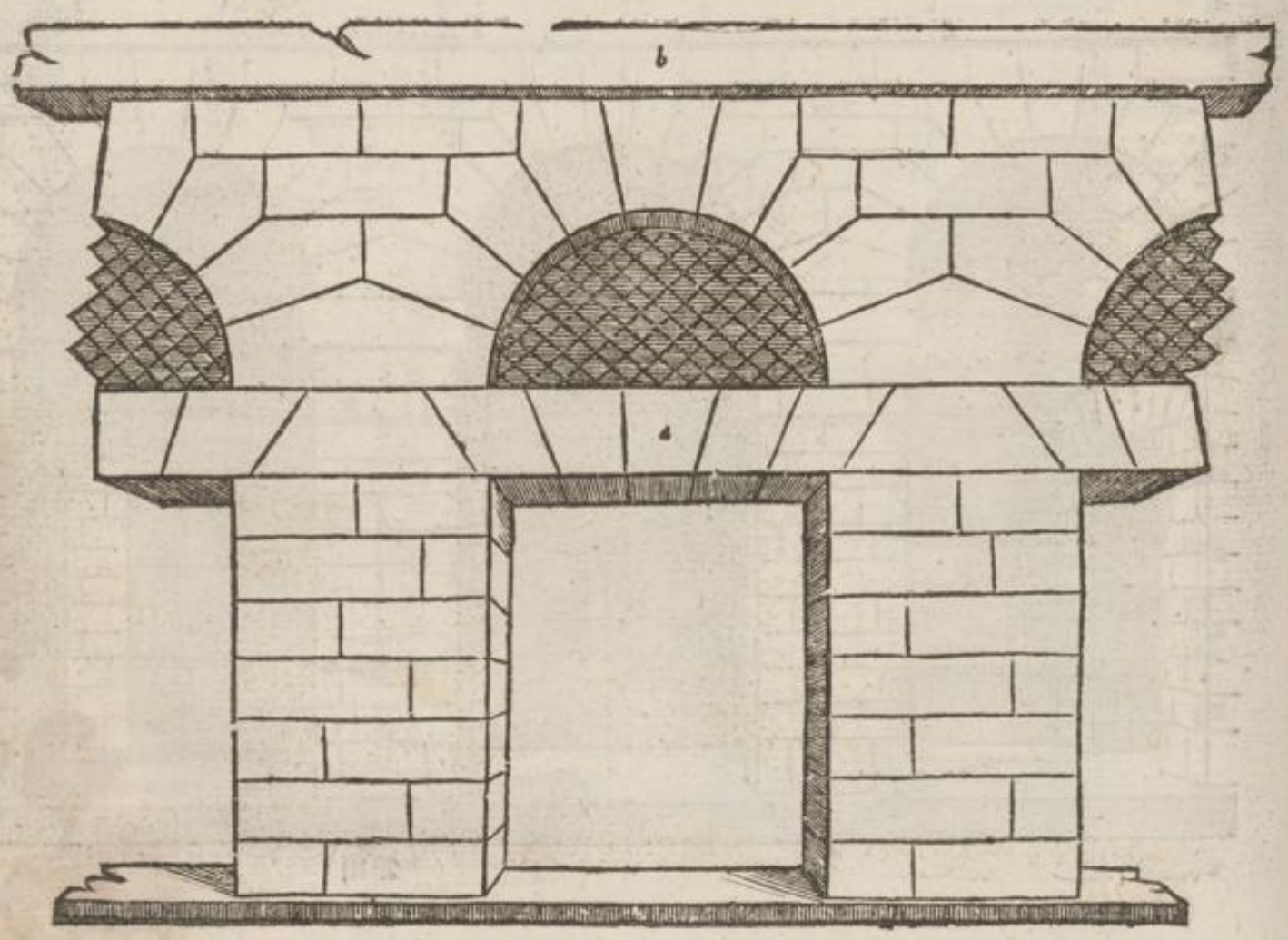

GElijck van beginsel ghenoech ghesept is/ mach de Architect oock dese poorte in diverschе plaetsen ghebruycken/maer niet tot fortressen/ want den duerganck en dient niet tot artigherie oft groot gereetschap van oorlogen te handelen/niettemin van buyten macht dienen tot eenigher poorte. Weder proportie sal zijn/dattet licht oft opene twe mael so hoge sy als breet/de boechsteenen des halven cirkels sullen negen zijn getrocken op den centre des circkels. De fascie onder den boge sy van dat sevẽste deel der poorten. Vandẽ fascie nederwaerts totten pauumente/ wordet in seuen en half gedeelt/ende sullen ses lagen steens zijn/ de drie daeraf sullen elck van een deel ende een half zijn/de ander drie van een deel: aldus sullen de seuen en half wt gedeelt zijn. Die hoochde des middelstẽ boechsteens ofte den sluytsteen hoemen wilt/sy vande helft der wijdden vande poorte. De fascie boven de boechsteenen sy breet gelijck den voet/dats het dunste der selver steenen: maer den middelsten boechsteen ende oock zijnen voet onder sal t'vierde deel breeder zijn

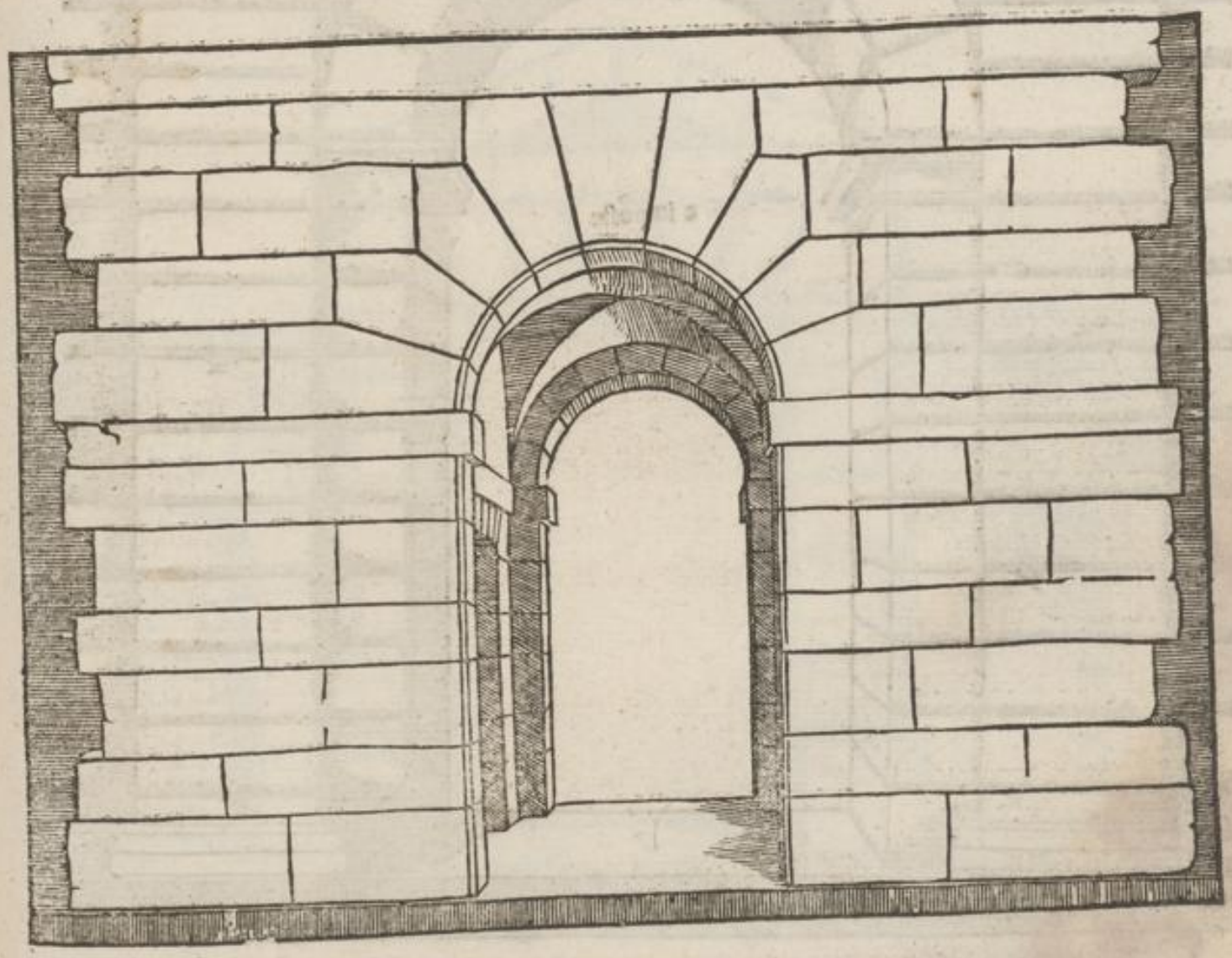

Van de Thuscana

DE proportie van deser poorten/te weten/de openheyt/is tweemael so hooge als breet/ den pilaster ende den boge/zyn breet dan dat vyfste deel des lichts/ den grooten pilaer sal noch eens so breet zyn: ende zyn hoochde van ses breedden. De hoochde vande base sal vant vierendeel zyn/ ende dat Capiteel van dat derdendeel/ also groot sal de imposte ook Capiteel onder den boge zyn. De kascie inde plaetse van d'architra be/zy vander hoochden des Capiteels: delgelicx de Frise/ende ooc de Cornice/achtervolgende de voorghegeven reglen/de reste machmen metten passer vinden.

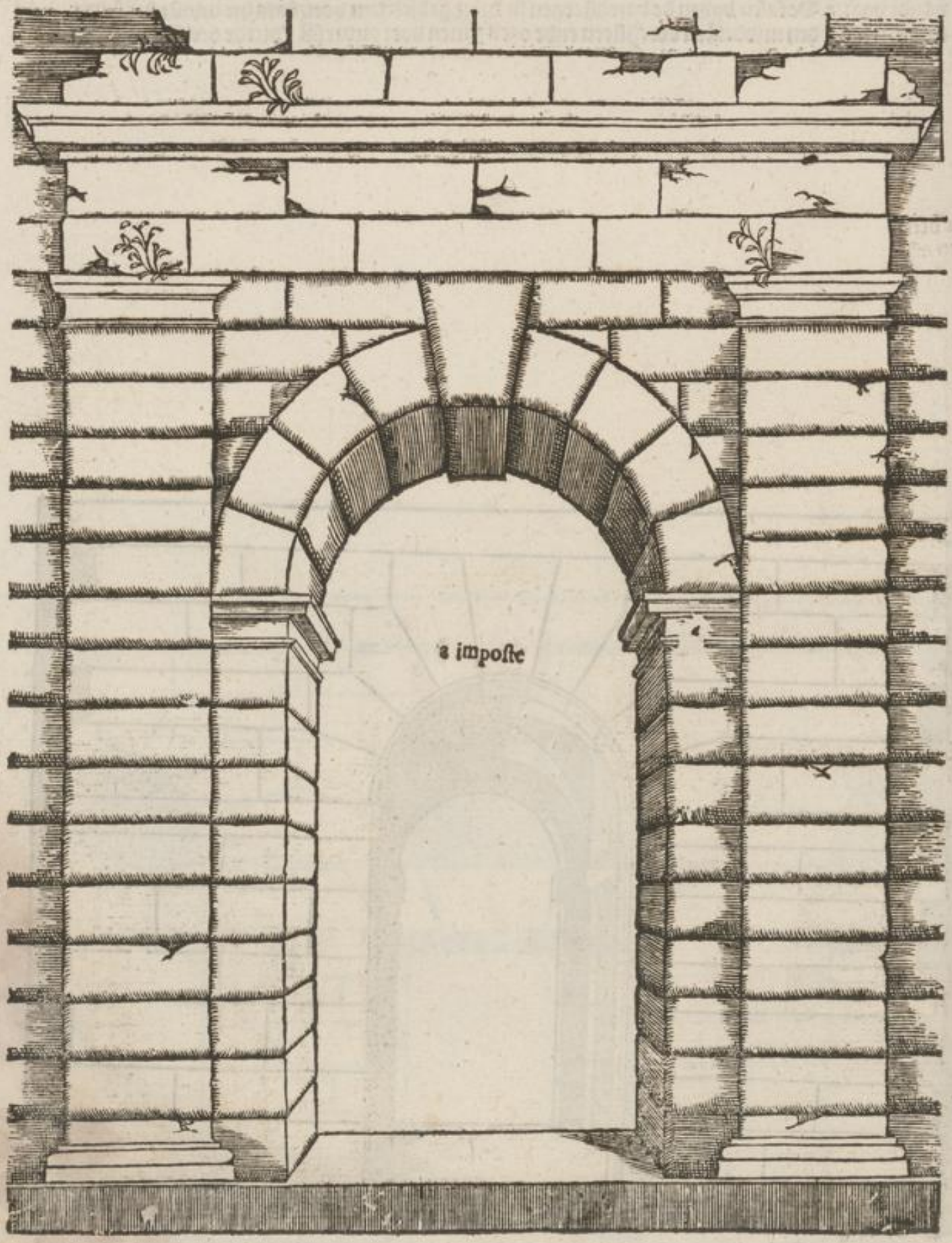

AL is dese poorte/ hier onder gheteeckent/ seer verschepden van d'ander manieren/niet te min/ midts dattet een werck is dienende totter Thuscane/ ende oock om datse Antijer is/heb icksе na mijn advijs hier willen setten: dewelke in voorleden tyden was in Rome En Capo de la militia Trayana, hoewel dat mense ouermidts rupnen nu niet en siet. Die twee Nicchen die daer beſyden staen/zyn wt haerder plaetsen/dewelcke den voorsienigen Architect sullen moghen dienen als hy die set daerse behooren: haer proportie duer de voorgegheven regle/ sal de Architect lichtelijck tot synen wille hebben. Ende vande poorte in haer selven en wil ick geen mate met allen setten/want alsulcken mate is lichtelijck te vinden.

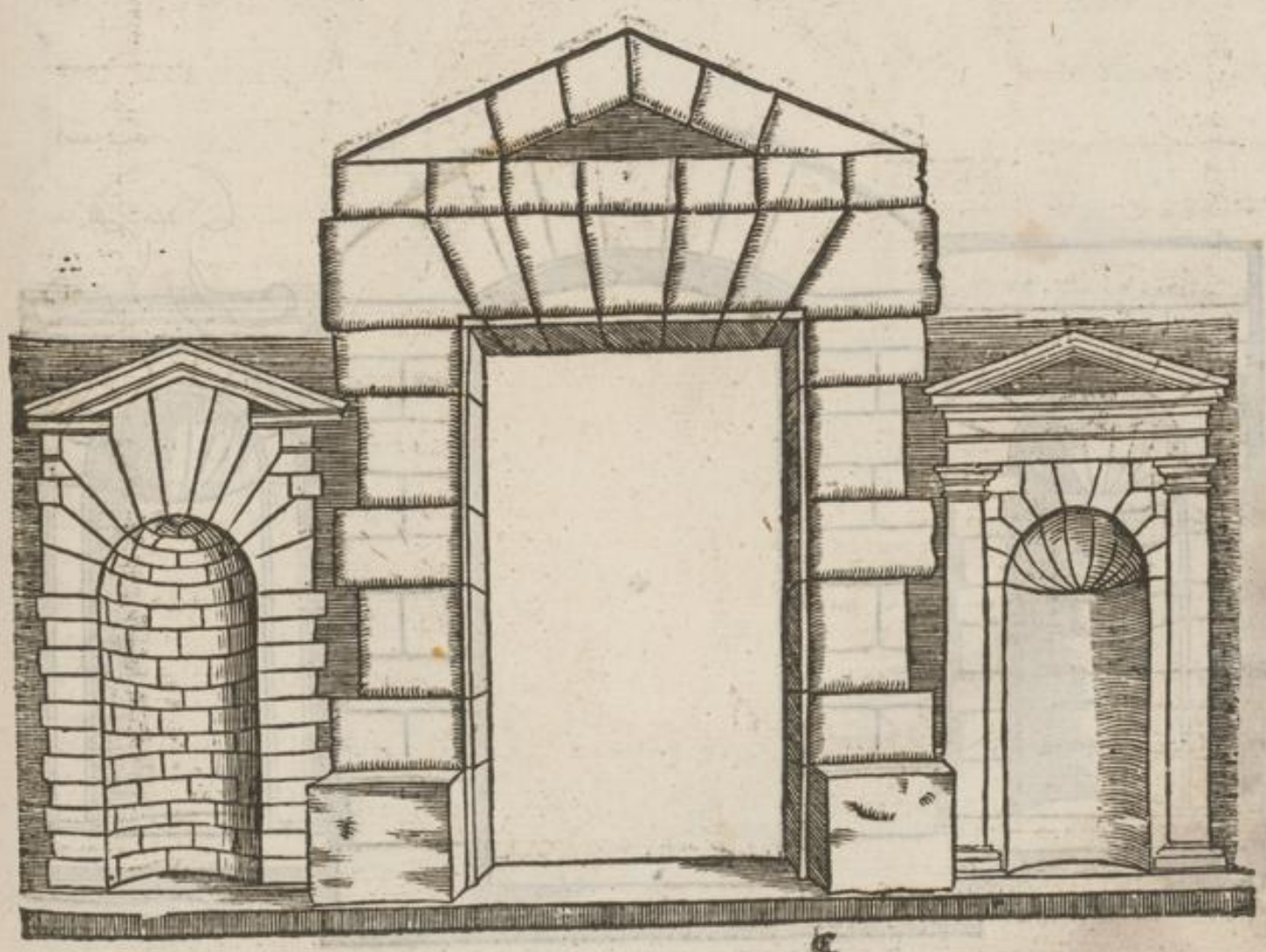

DEse ander maniere van poorte/ is gederkt van dat seste deel des cirkels/ ende is seer sterck werck/ met temin/ de penanten en mogen hem niet verselle met ander bindinge van steenen: waerom dat/ willende sulcken werck maken/ soude hem wel houden in eenen muer van gebacken steenen. Tot haerder proportien en wil ick my anders niet strecken/ om dat het een lichte sake zyn sal met een passer inde hant haer maten te vindē. Maer de Nicchen die daer by gelet zijn om t'velt te vullen/ sal de Architect tot zynen believen moghen setten/ daerse hem best te passe comen sullen: ende niet alleenlijck en sullense moghen dienen tot Nicchen/ maer ock tot vensters. Ende ist sake datse ommers tot Nicchen gebruyct worden/ om eenighe beelden daer in te stellen/ so salt altijt wel voegen dat de hoochde de dobble proportie passere ofte te boven gae/ op datse als men daer eenige staende beelden inne gelet heeft bat corresponderen/ welcke saecke men altijt laet tot vermisse des Architects.

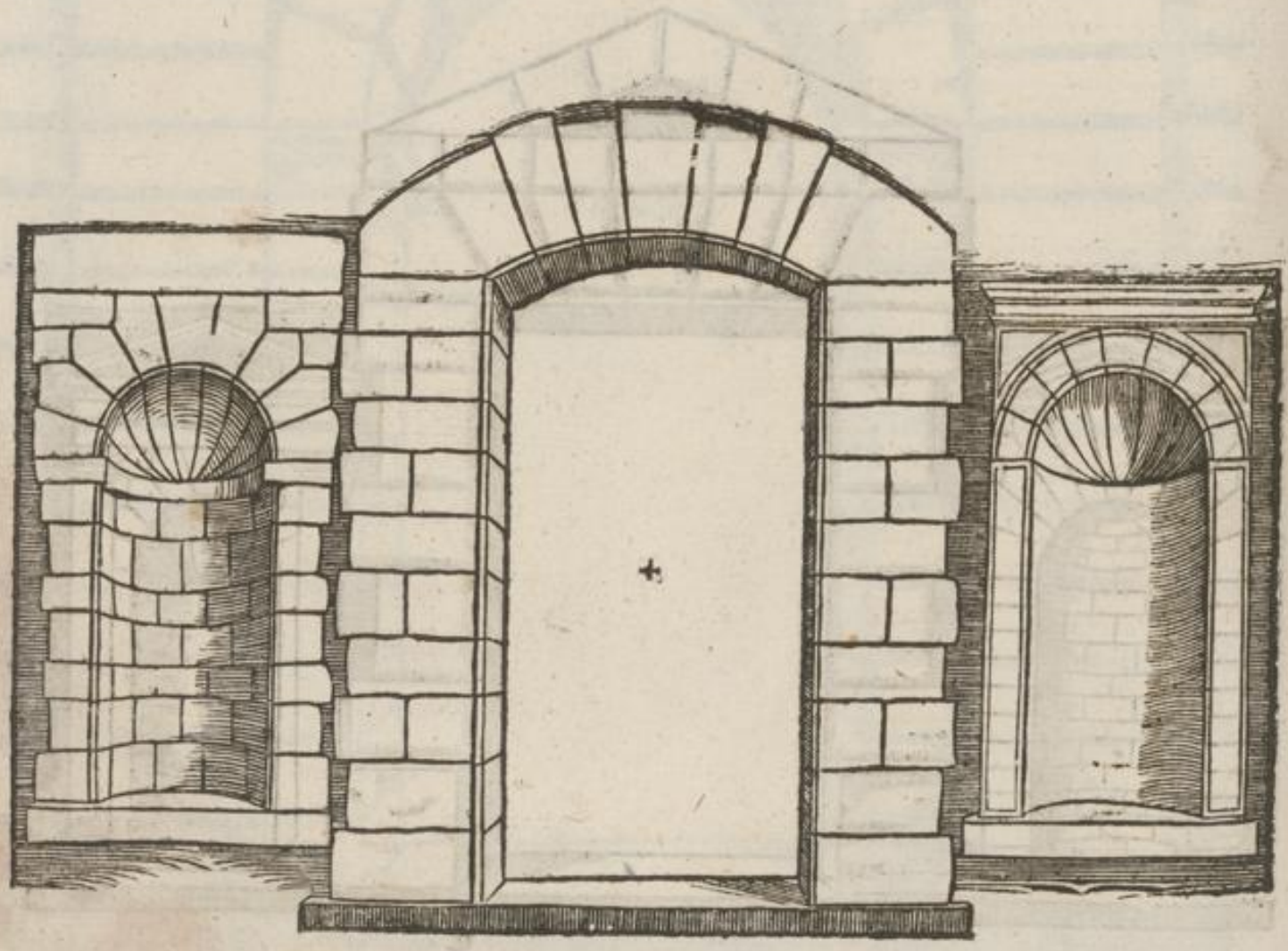

HEt heeft voortyden den ouden Romeynen behaecht te mengen met den boerachtigen niet alleenlijck de Dorica/ maer oock de Jonica/ ende daer toe de Corinthia: Waerdeure oattet ghheen dwalinge zyn en sal/ ist datmen van een maniere alleene een menghinghe sal maken/ voorgevende inde selve eensdeels dwerck der natueren/ ende eensdeels dwerck der const/ om dat de colommen gemengt met boerachtigen steenen/ ende oock d'Architrabe ende Frise ghecorrumpeert deur de penanten/ betoonen t'werck der natueren: maer die Capitellen ende een deel der colommen/ oock de Cornice/ daer toe de Frontispice oft den ghevel/ betoonen t'werck der handen. Dewelcke mengingen na mijn duncken/ is seer behaghlijck der oogen/ ende toont in haer selven groote sterckte: daerom soud'ickse meer oordeelen te dienen tot een fortresse dan pet anders. Nietteminn/ in wat plaetse der boerachtiger Edificien zy geset wordt/ sal altijt wel voegen. Ende in sulcken minerlei heeft Julius Romanus meer genoech ten gehadt dan eenich andere/ ghelijck Rome dat betuycht in veel plaetsen/ ende oock Mantua/ ende daer buyten int schoone pallays ghcheeten/ vulgariter El, Te. Een exempel waerachtelijck in onsen tyden van Architecturen ende schilderen. De proportie van deser poorte is aldus te maken/ dat de wijdde van dobbel proportie sy/ dats twee breedden inder hoochden vaste onder den boghe: den pilaster sal van dat sevenste deel der wijdden zyn/ ende die colomme tweemael so dicke als den pilaster/ haer hoochde metten Capitelle sal van acht deelen zyn. Dat Capitel/ Architrabe/ Frise/ ende Cornice/ gelijck vorzen gesept is/ sullense gemaect worden: also oock sal dat fastigium/ frontispicium/ oft den geuel getoont worden/ gelijc gesept is/ inde Dorica. Den halven circkle des boechs sal in elfue gedeelt worden/ voor de boechsteenen/ maer de sluytsteen sal wat grooter zyn/ eñ belieyet den Architect/ hy mach oock wat wthangen. Die kalcie die den boge onderhout/ sy vande halue colommen dicte: van daer nederwaerts salment in negen delen/ vanden welcken sullen de twee zyn voor dat nederste deel der colommen: die ander seven gelijck gedeelt/ sullen de steenen zyn die de Colommen binden ende dwers ouertrecken. Ende hoe dit werck ruymer geboetseert worzt (nochtans met consten) hoe dat in sulcken ordine werckelijcker staen sal/ besonder de steenen die de Colommen omvanghen/ ende oock de penanten.

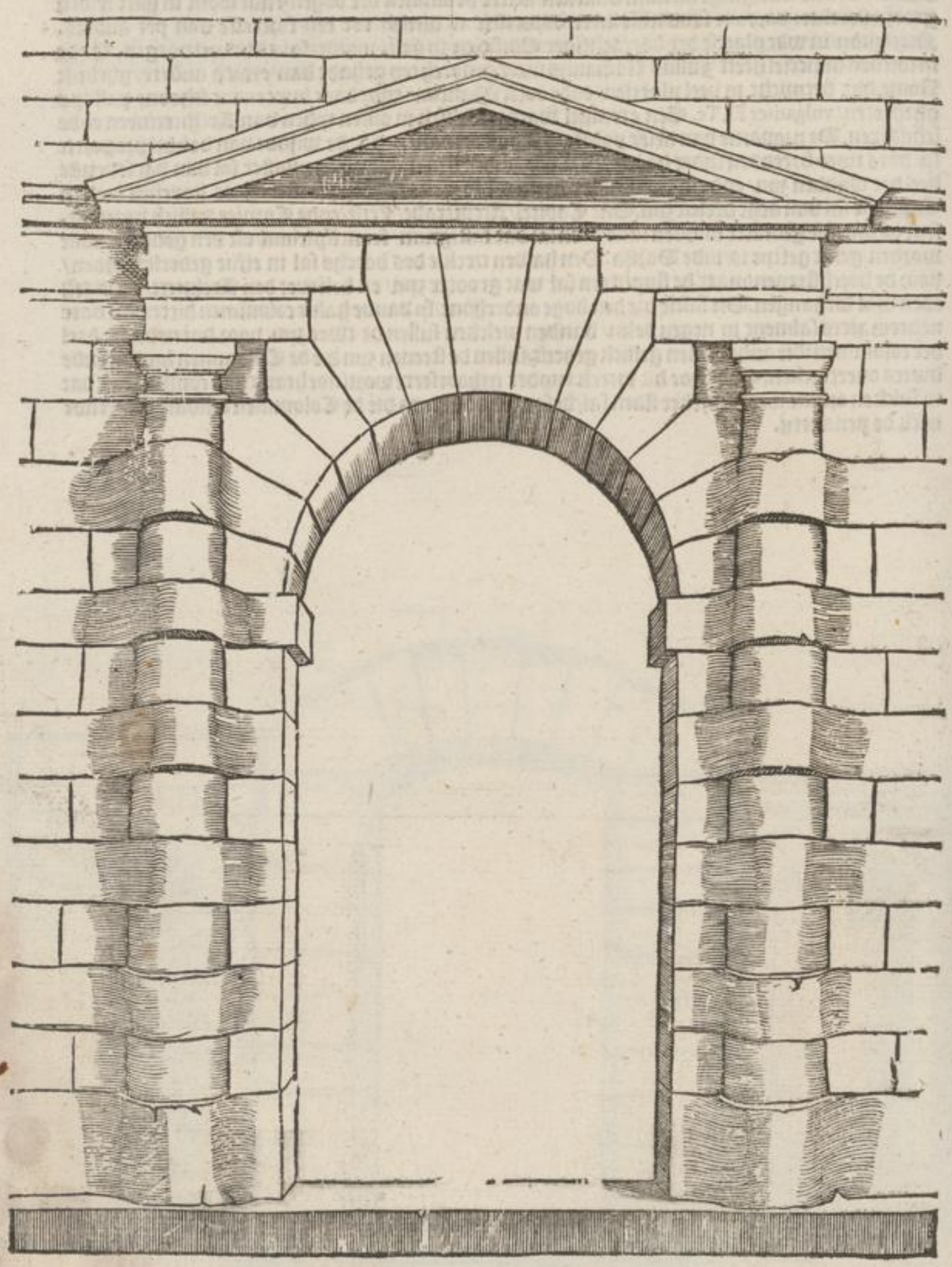

TEn is niet ghenoech dattet werck van goeder sterckten sy/maer t'behoort oock met consten gemaect te zyn/dat het der oogen contentere. Waeromme dees bindinge van steenen niet alleene seer sterck en is/maer oock ingenieus ende den sienders aengenaem: van welcker inventien de Architect sal mogen gedient worden aen veel dingen. Haer proportie sal zyn/ dat de openhept inde breedde/eene ende een halve inder hoochden sy/den halven circkle worde ghedeelt in neghen ende een vierendeel/ om dat den middelsten steen dat vierde deel breeder dan dander zyn sal. De hoochde desselven sluytsteens sy vander helft der openhept des lichts/ die platte fascie onderhoudende den boge/heeft vanden lichte dat sevenste deel. Vander fascien nederwaerts/worden seven deelen gemaect/de fascie boven de penanten sal breet zyn gelijck den sluytsteen onder is/den welcken machmen onder wt maken hanghende dat achste deel zynder breedden. Aengaende de bindinge der anderen steenen metten penanten/sietmen merckelijck inde figure.

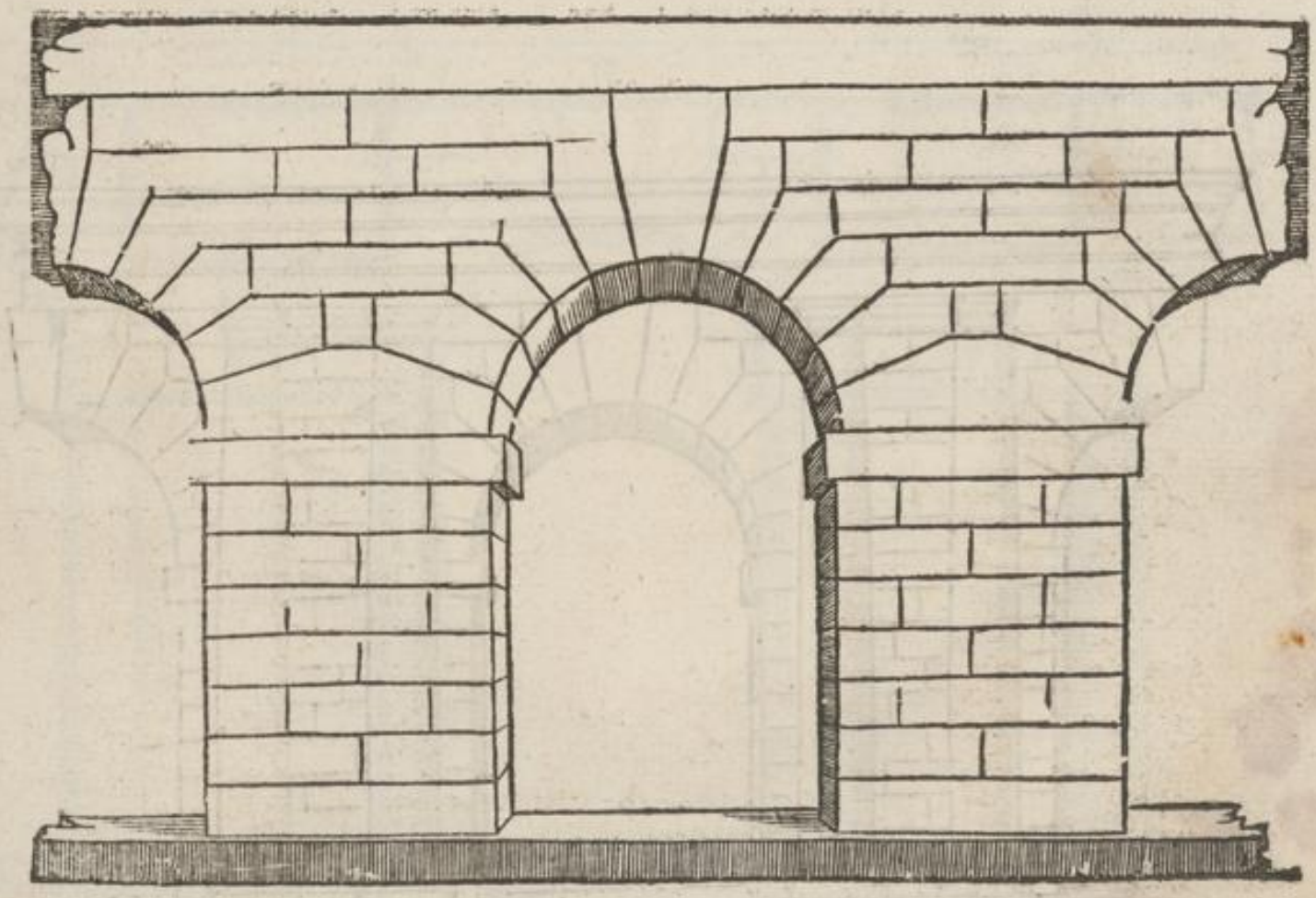

MAer dat die gerieflicheden bekeert zyn in verciering̃en/ ende somtijts de ornamenten pas-
seren de noodsakelichept/ om de const te toonen/ ende oock den rijckdom des gheens die
doet bouwen. So is dese inventie gemaect voor gerief/voor sterckte/ende voor cieraet: tot
gherief/aengesien die openheden der selver: tot sterckte om dat tusschen beyden veel massijfs oft
muers is ende wel ghebonden: ende tot cieraet/om datse rijcke van ornamenten is. Met welcker
inventien (also gesept is) hem de Architect sal connen behelpen in diversche wercken. De propor-
tie daer af sal wesen dat het gesloten oft massijf so wijdt sy als d'opene/dewelcke openheydt wor-
de tweemael inder hoochden geset/de pilasters sullen vander wijdde zyn dat achste deel/ ende de
Colommen dat vierde deel. De intercolommie (dats de wijdde tusschen de twee Colommen) sy
van eest colommen dicte: dehoochde der Colommen met Base ende Capitel van acht delen. In-
de Architrabe/Frise/Cornice/Base/eñ Capitel/wort gehouden de voorschreven regle. De penan-
ten ende ander bindingen sietmen inde figure. Ende hoewel dat die Colommen noch twee delen
ouer de voorgegheven regle gaen/ nochcans om datse na by een staen/ende eensdeels inden muer
gemest/meer gheset tot vercieringen dan tot stercten/ mach dat in sulcken ghevalle wel gheschien
duer d'auctoriteyt van veel Antijcsse wercken.

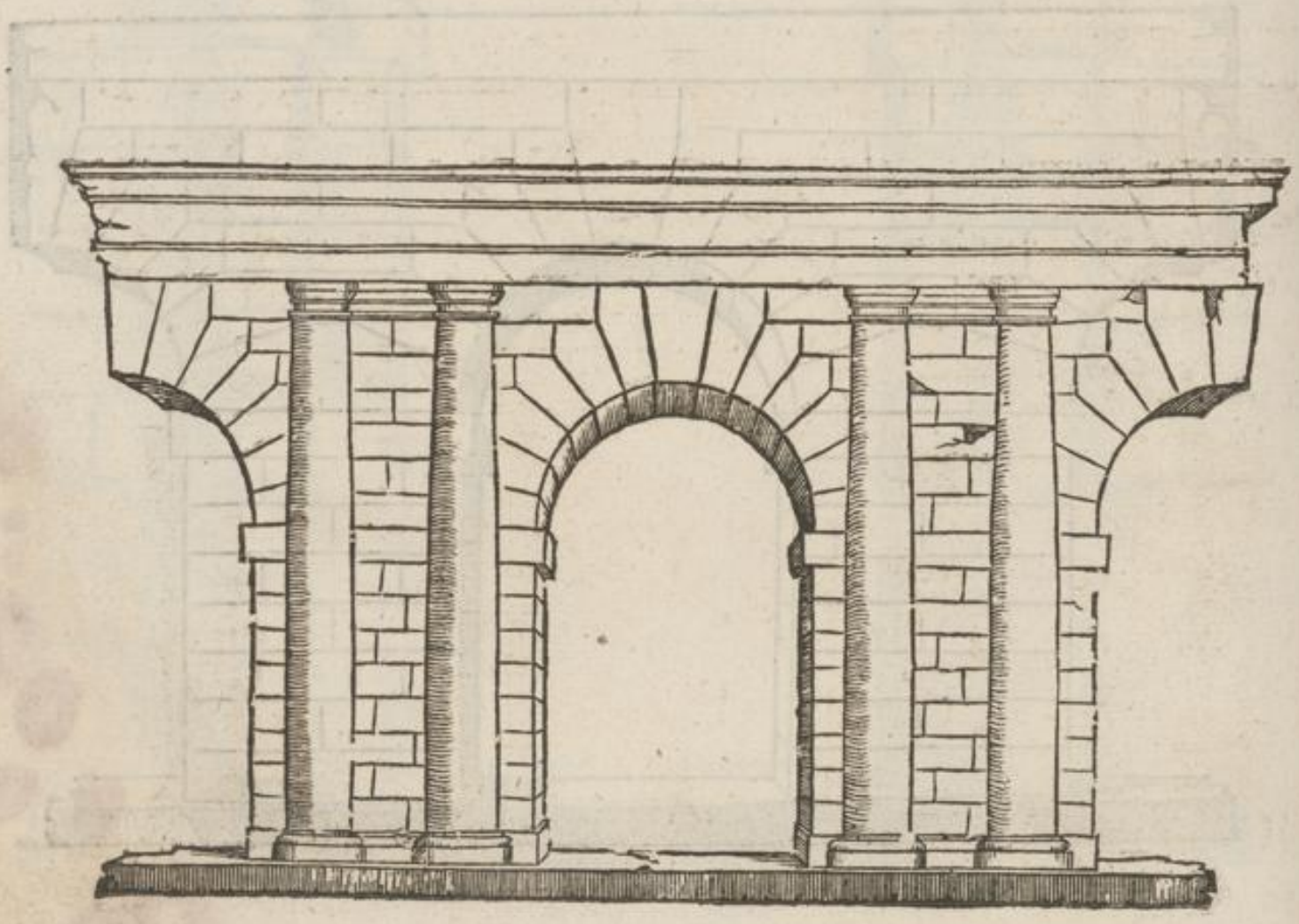

T'Is een schoon sake den Architect te zyn ouervloepende van inventien/ om de diverschе acci-denten die den bouwendē overcomen/want somtijts salmen goet getal van Colommen vin-den/ maer soo neder okt cozt datse niet dienen en sullen tot t'ghene daermense behoeft/ ten sy dat d'Architect raet vinde om hem te behelpen. Waeromme/ ist dat de Colomme niet so hooge en is datse reycken mach tot onder de kasse die gelijck den solder lept van deser logien/ zoo salmen mo-ghen met dees maniere van penanten climmen tot bequamer hoochden. Dewijle dan datter rechter ende ter slincker syden goede contrefozten okt schouderen hebbe/ aengaende t'ghewichte van boden salt seer sterck zyn. Maer om te weluen sonder binden met ijseren okt metalen geerden/ en sou de niet seker zyn. Wilt vzesen soudet zyn waer de logie niet soo vzeet datmense met steenen van eenen stucke decken mochte/ okt oock te versien met goeden balcken. etc. Die vzopozrie hier af sal wesen/ dat die wijdde des boechs houde de spatie van vier colommen dicten/ ende de hoog-de twemael so veele: die minder spatie tusschen die Colommen sullen van dzy Colommen dicten zyn: ende de hoochde van ses Colommen dicten/ ende also sal elcke wijdde noch eens so hooge zyn als vzeedt. Ende de Colommen wantse grooter last dzagen/ sullen vander eerste ghesepder maten zyn: de reste setmen seer claerlijck inde figure/ maer van Basen ende Capiteelen is eens voor al ghesept vpde eerste Colommen-

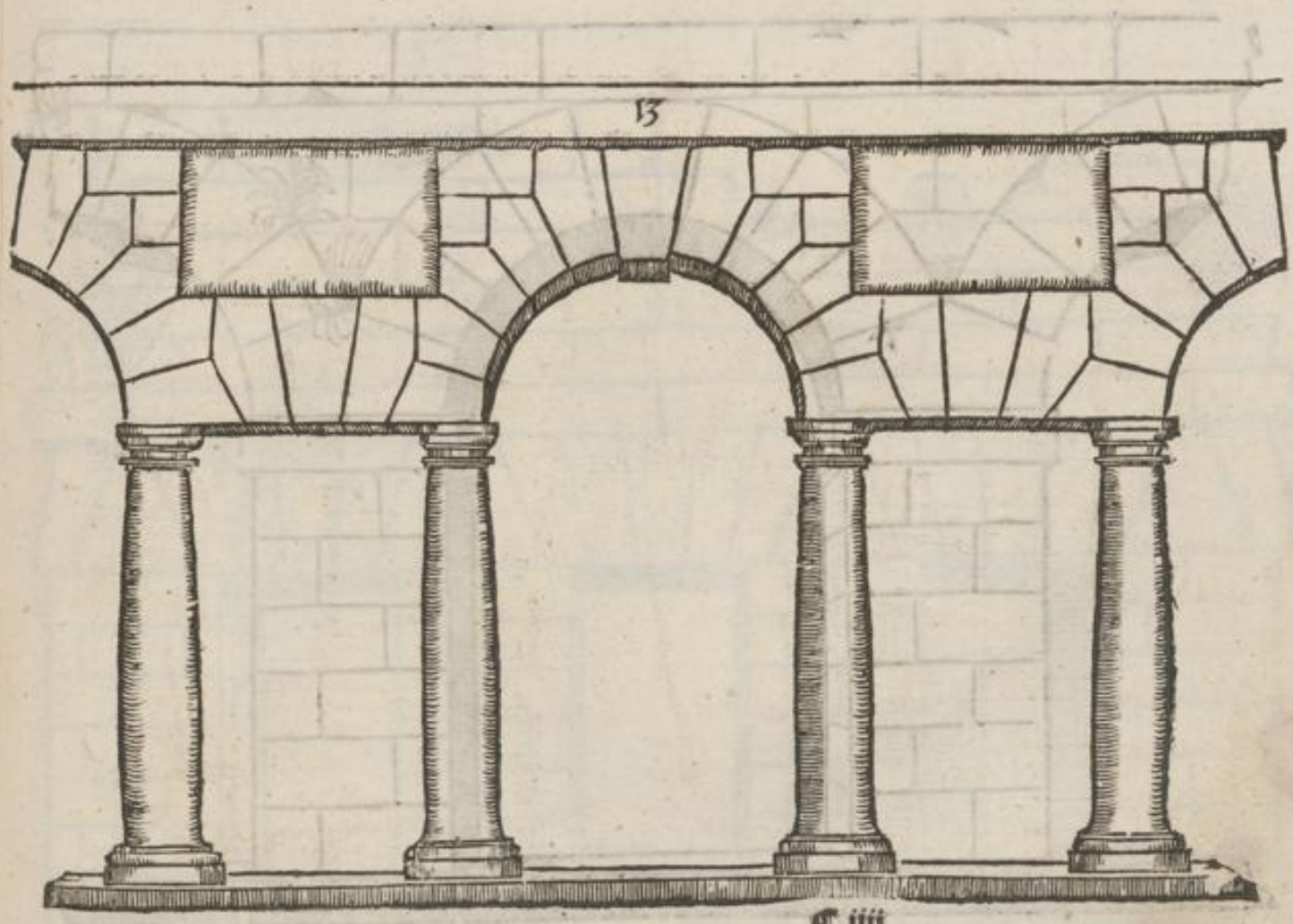

HOe wel dat desen boghe seer sterck is/mids de concordantie der bindinghen/soo is hy daer toe oock ingenteus ende bevallijck der ooghen. De welcke inuentie niet alleenlijck en sal moghen dienen tot logien oft galerien van sulcken wercke/maer aen bruggen van riuieren ende beken/om oock water te leyden vanden eenen berch op den anderen oft tot een aqueducte. De proportie is/ dat de wijde van den eenen Pilastre totten anderen/oock de hoochde sy tot onder de Fastie die den boge draecht. De Fastie sy van dier wijdden oft hoochden dat seventste deel. Vander fastien nederwaerts wordet gedeelt in sessen: den halven circkle sy ghedeelt in neghen ende een quaert/want den stuytsteen is dat vierdedeel meerder dan d'ander/de reste vintmen metten passer.

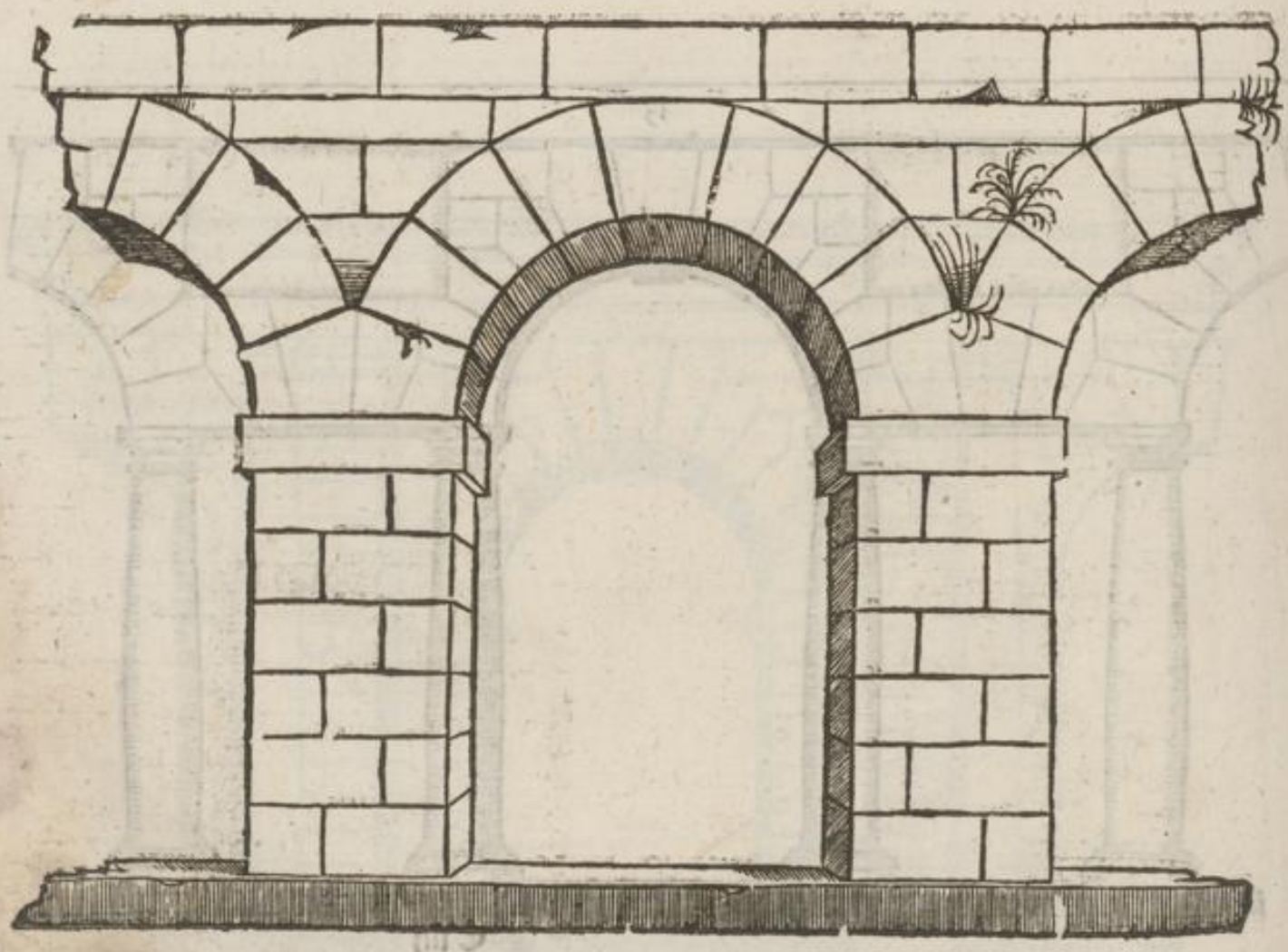

HEt mocht somtijts gevallē/datmē in eenē grootē muer veel gatē behoevē soude tot gerief der Edifitien/daer dit werck/om alle gewichte te dragen alder sterckst toe zijn soude: ende oftmen niet so veel lichts en behoefde/machtmende sommige met gebacken steenen vullen. Welcker proportie zijn sal/dat de spatie des lichts ende des massijfs even breet sy/ende tweemael so hooge als breet. Hoe wel dat sulcke dingen te meerderen ende te minderen zijn/ na goetdunckē des Architects. Ende dierghelijcken wercken sietmen noch in Rome / niet alleenlick die seer oudt zijn/maer noch heden aldersterckste. Her exempelhier af is tot S. Cosmas en Damianus.

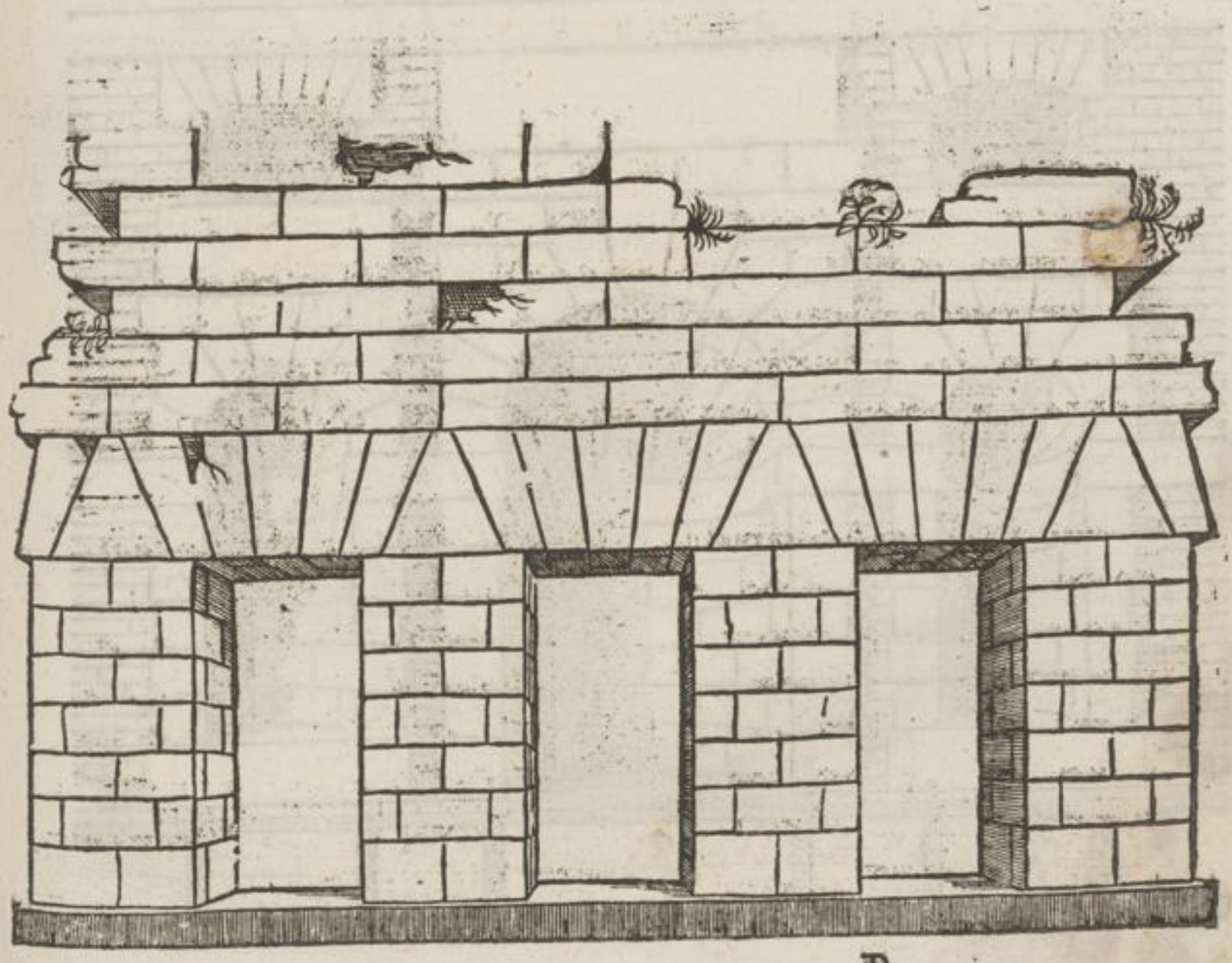

MEn ſept/dat aenſien doet gedencken/ waer deur dat dickwils gemaect wort twelck men niet maken en ſoude/hadment nergens gemaect gevonden. Alſo ſalmen ſomtijts in eenen hof ofte ander plaetſen/een ſyde muers vinden die deure noch venſter hebben en ſal/ ende nochtans wel behoeven geciert te zyn op deſe ruyde maniere/eñ boerachtich werck/ daer hem die voorſienighe Architect ſal mooghen behelpen met deſer inventien. In welcken plaetſen dalmen beelden/ende ander reliquien van Antiquiteyten ſetten mach. Van de proportie ende van haren maten/ en ſal ick niet ſetten/want tſal inden wille des Architects zyn/die te verhogen ofte verbreeden nade accidenten.

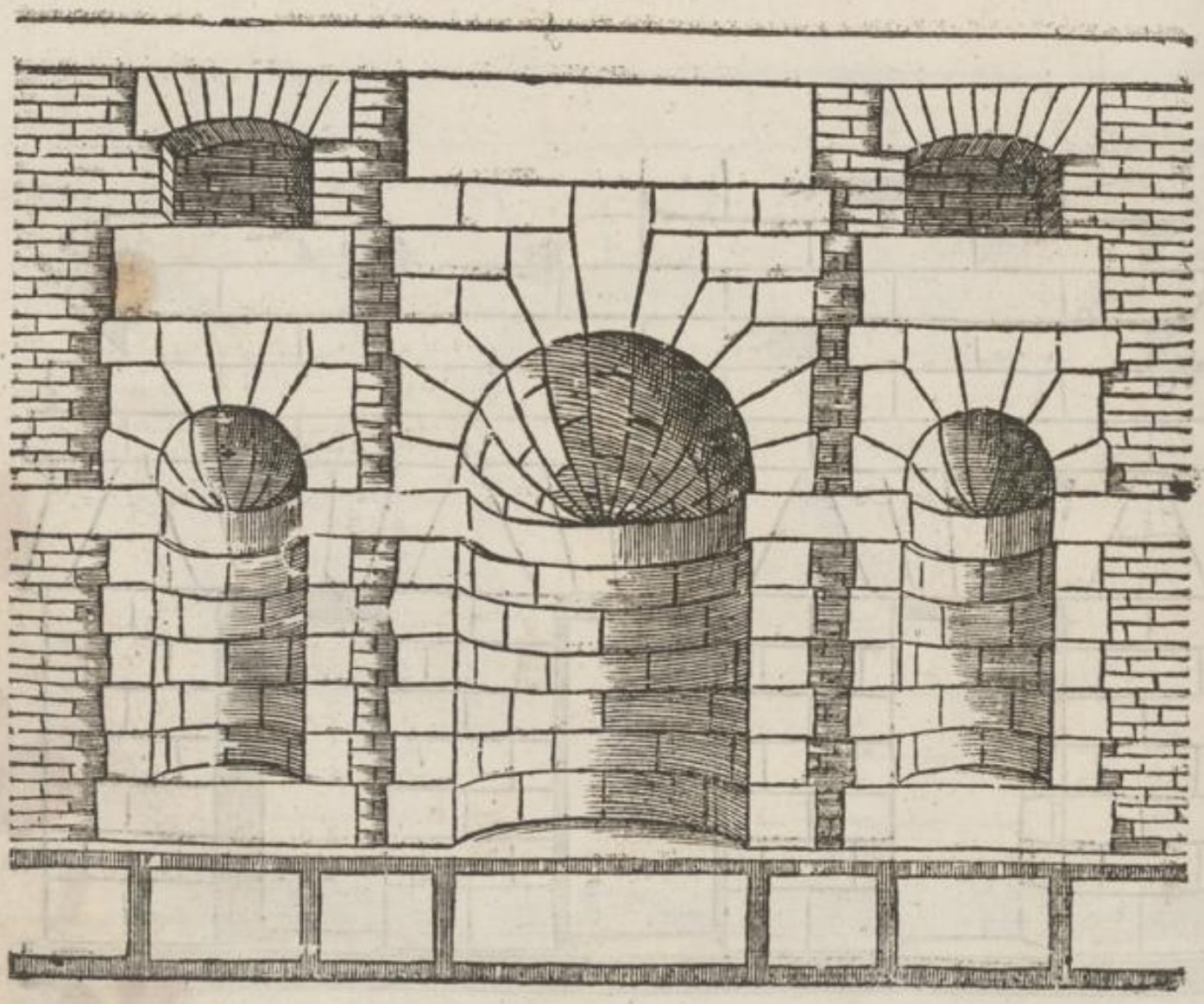

EEnde om dat den meesten hoop der supercilien oft architraven so wyse noemen willen/die boven poorten oft ander winckels geset zyn/ deur de wijde (ist dat den steen niet vã goeder grooten is) en mogen resisteren aent gewichte waer deur datse in toecomenden tyden comẽ te breecken/alsomen in seer veel plaetsen sien mach. Soo salmen mogen al ist in grooter distantien (ommer dat de schouderen ter syden sterck zyn) maken sulcken were van stucken/ als hier onder in twee manieren getreckent staet/dwelck sonder twijfel sal seer sterck zyn/eñ hoe den last boven swaerder is hoe tgedueriger zyn sal.

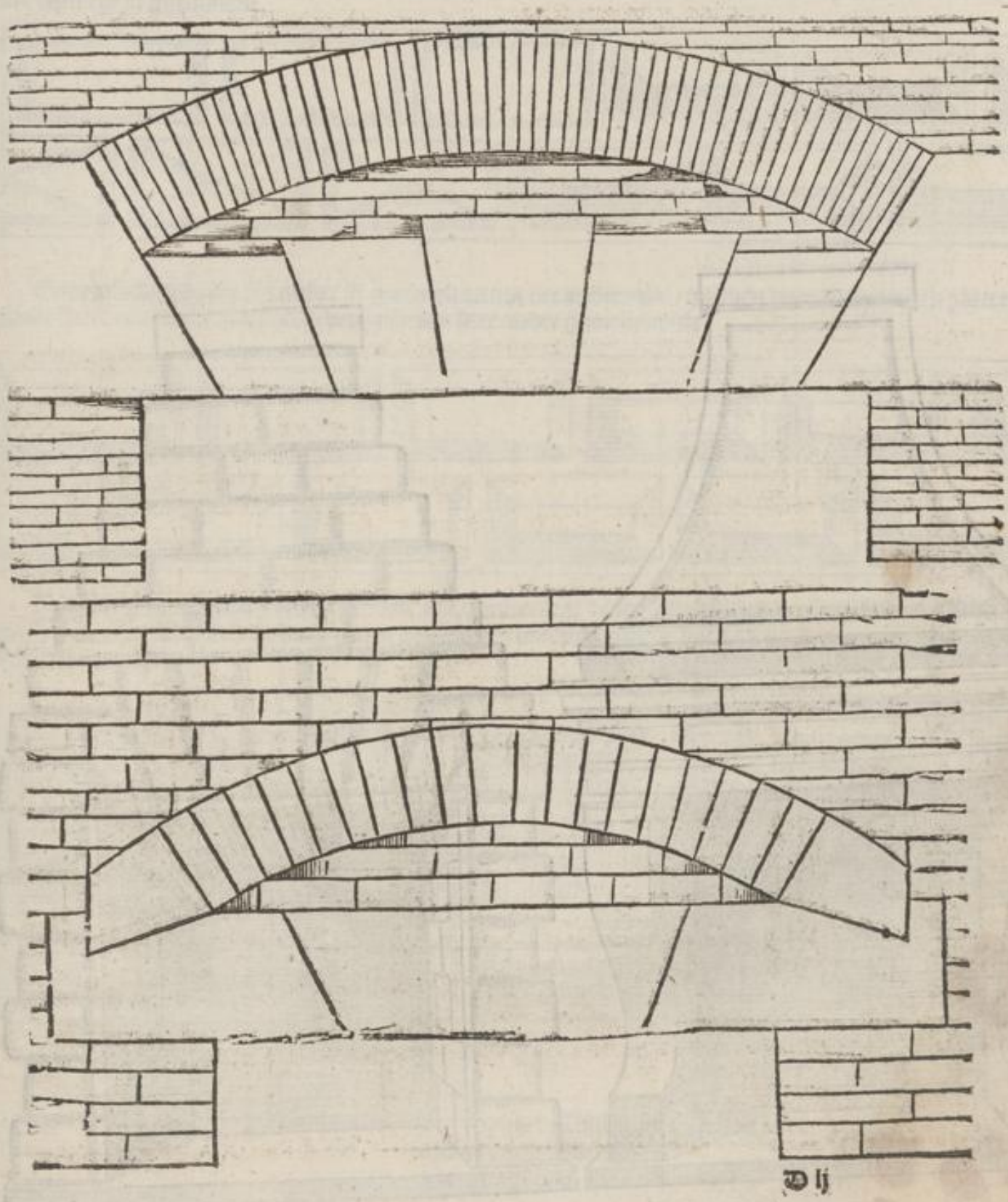

Vande Thuscana

HOwel datmen inde schriften van Vitruvio/geen notitie en heeft/ in wat manieren dat de Antiquen in palaisen eñ sonderlinghe plaetsen dat vier ghebruycten om te warmen. Men vindt oock inde Antijcke edificien verschynningen van schouwen/ om den roock wtgaeck te geven. Noch deur eenigen Architect/en heb ick opt connen de waerheyt vernemen van sulcken sake: niettemin/wantmen van veel jaren herwaerts gecostumeert is/niet alleen vieren in salen eñ cameren te maken tot gemack der menschen/ maer oock gewent diversche ornamenten in sulcken plaetsen te maken. Als ick dan tracteren wille in dit Volumen/ van allen den ornamenten die den Architect ende der Fabrijcken mogen toevallen. so en sal ick niet laten te toonen sommige formen van schouwen ofte heertsteden somense noemen wilt/dewelcke voegen tot de Thuscaense manere/alsmense behoeven sal in sulcken edificien. De eene is delicaet buyten den muer/ dander van boerachtigen wercke heel binnen de dicte des muers.

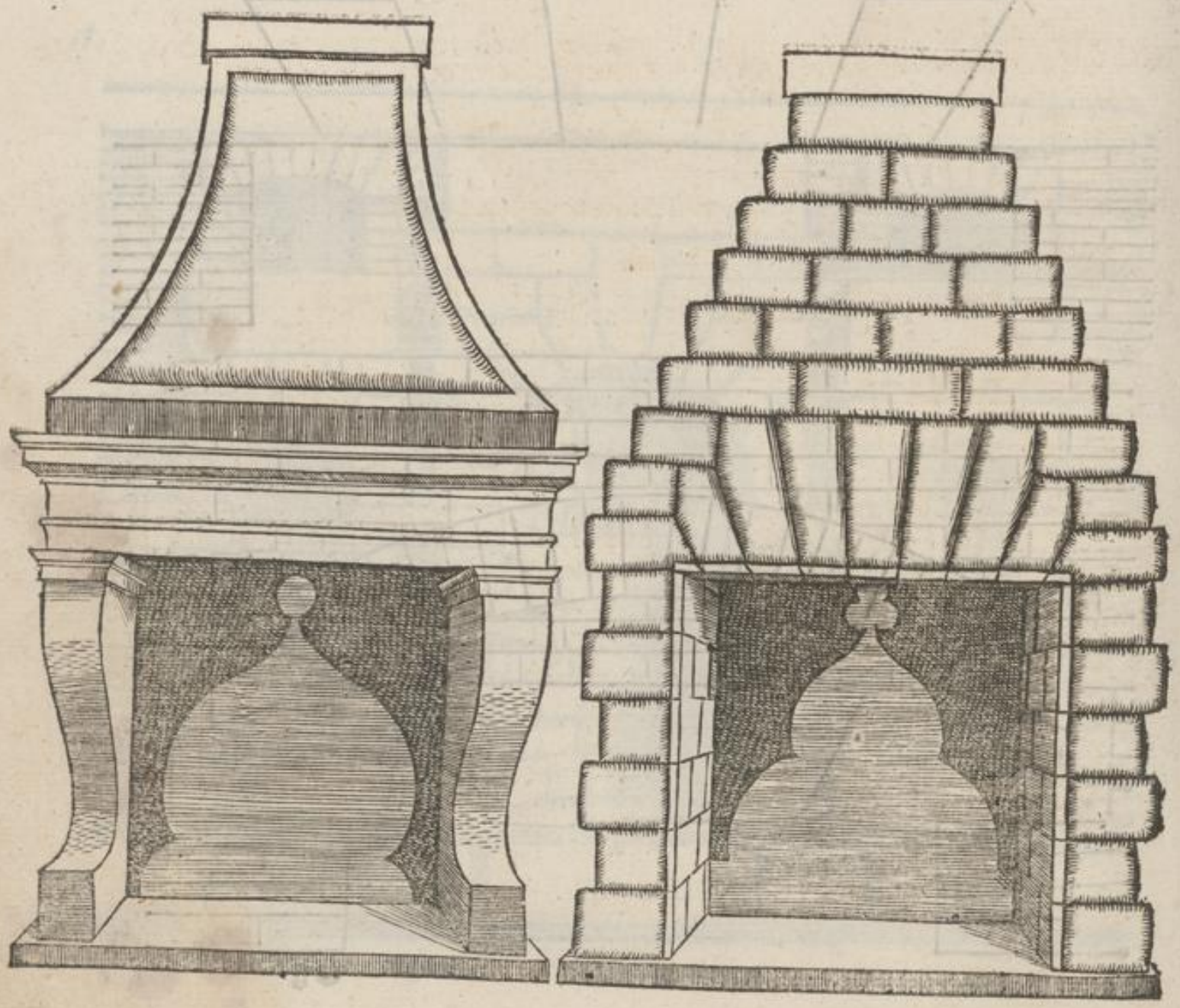

De eerste boerachtighe wercken waren in dese maniere ghemaect/ dat is stucken van steenen rouwelijck geboetseert/ maer haer vergaderinghen zijn met diligentien ghemaect.

Hier na hebbense met meerder lieflickheyt/ de steenen ghedeelt met dit plat diese schept / ende noch naderhant tot meerder verciering die cruyce daer over ghemaeckt.

Ander Architecten/ willende daer gewrochte Diamanten in brengen/ hebbense op dees maniere met meerder repuchept ghemaeckt.

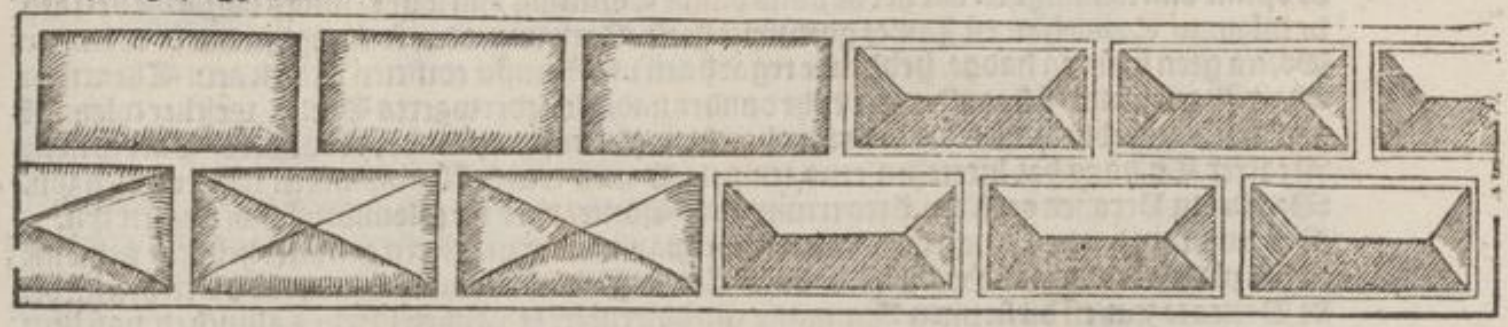

Ende also van ouder tot ouder ist gecomen altijdt veranderende / datmen vooz Diamanten platte tafelen gheset heeft ende oock meer verheven/ alsomen hier onder gheteekent siet.

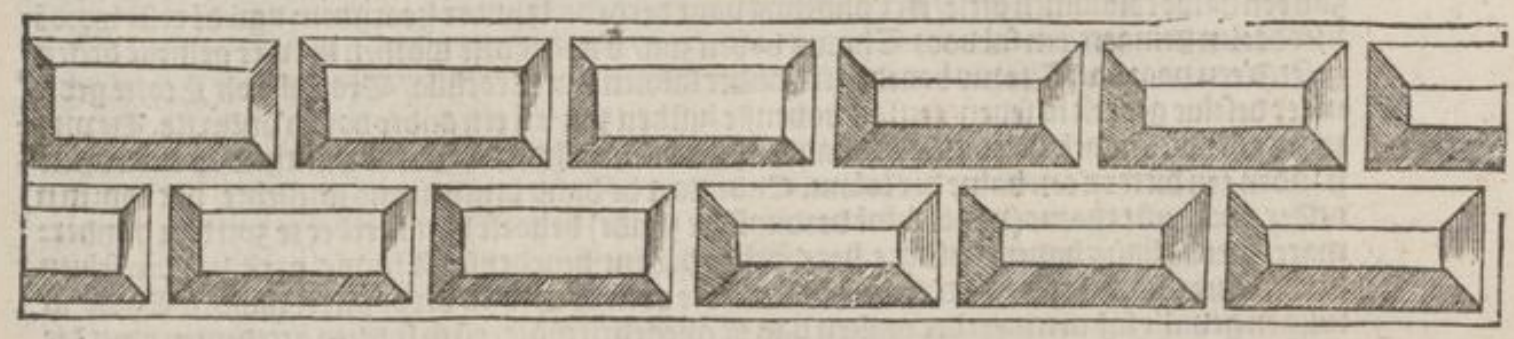

Sommighe ander Architecten hebben meer sonderheyt ende gheschicter deelinge willen ghebruycken/ niet te min/ al vinden werck gheeft zpnen oorspzonck vande Rustique/ datmen noch ghemeenlick met puncten van Diamanten heet.

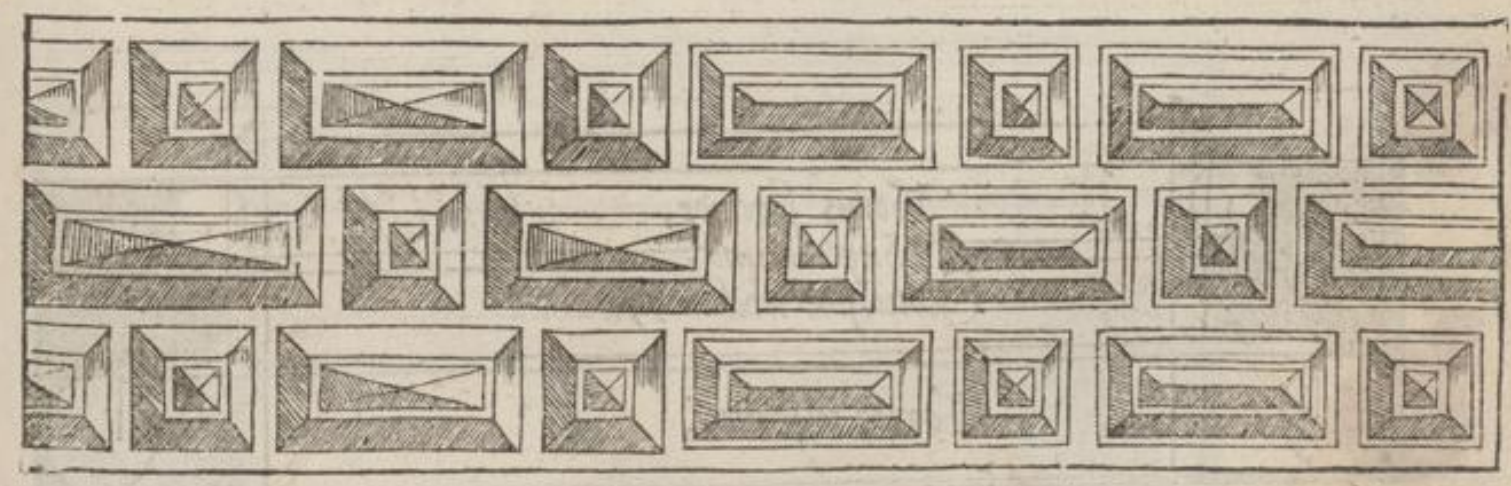

Hier eyndet de maniere vander Thuscana/ ende volcht de ordine vander Dozica.

Vande maniere der Dorica met hare ornamenten.

Dat seste Capittel.

DE Antiquen (also ghy ghehoort hebt) aenslaghen den staet der Goden/ eñ ordineerden de Dorica tot Iuppiter/ Mars/ Hercules eñ ander robuste godē: maer wy/ willende Christo Paulo/ Petro/ Georgio/ oft ander sulcken heyligen eenige templen bouwen/ die niet alleē souldaten gheprofessyt zyn gheweest/ maer manlicheyt eñ cracht ghetoont hebben in haer leven te strecken voor t'geloove in Christo Alsulckenen behoort de Dorica: ende niet alleen aen Goden/ maer oock lieden van wapenen ende van steerten/ tsy groote personagien middelbare/ oft cleyne/ wat edificien datmen haer maken sal behoort toe dese maniere van Dorica. Ende hoe de personagie vromer is/ hoe dat hem vaster werck toebehoort: hoe sulken oock teer der is/ hoement werc lieflijcker maken sal/ also wy op zyn plaetse segghen sullen. Comen wy dan weder tot den particularen werken ende haer proportie. Van dese Dorica tracteert Vitruvius int vierde boeck int derde Cap. maer vande Basis totter colommen heeft hy geen tractaet int derde boeck hoewel dat de opinie van sommige is/ dat het de basis vande Corinthia zyn soudt/ midts datmense veel aen de colomme Corinthia/ eñ Ionite ghebruyct heeft. Ock dunct den sommighen dat de colomme Dorica geen basis en hadde/ hebbende regard aen veel Antijke edificien gelijck aent Theatrum Marcelli een d'alder schoonste werc/ ende vander middelt nederwaerts Dorica/ welcker colomn̄ geen basis en hebben/ maer siet den tronck rusten op eenen trap sonder pet anders. Daer is noch Al carcer Tulliano dat luttecken eens templs Dorice/ waer af de colommen sonder basen zyn. Men siet in Veronen oock een Arco triumphale Dorice/ daer die colommen sonder basen zyn.

Nietteminn om dat de Antiquen de basis Corinthia in ander manieren gemaect hebben/ gelijck ick in zyn plaetse toonen sal. So seg'ick de basis Attica urga/ van Vitruvius int derde boeck beschreven/ de Dorica te zyn/ eñ dit sietmen Bramante gheobserveert te hebben in zyn fabrijcken van hem binne Rome gemaect: dē welckē Bramant/ geweest zynde cloeck eñ invēteur der goederē eñ waerachtiger architecturen/ dewelcke vande Antiquen af tot zynen tydē onder Iulio ij. P M. begraven hadde geweest/ behoortmen volle geloove te geven. Die basis vande Dorica dan/ sal hooghe zyn een halve colommen dicte/ eñ t'plinthus vant derdedeel zynder hoochden: van de reste worden vier deelen gemaect/ een sal voor Thorus boven zyn/ d'ander drie worden in twee gelijcke deelen gelet/ d'een voor dat Thorus benedē/ eñ d'ander salmen den Trochilo/ Trochille oft Scotie gevē: maer deselve gedeelt in seven/ een salt bovenste lijstken zyn/ eñ een ander voor d'onderste. De proiecture oft wtspronck vande base/ sy vander helft der hoochdē/ eñ also salt plinthus op elcke faetie houden een dicte en een halve der colom. Ende staet de basis beneden ons ghesichte/ dat cantken onder t'bovenste thorus (vandē selvē verduystert zynde) behoeft wat neerder te zyn dan dander: maer staet de basis bovent gesichte/ het cantken bovent benedenste Thorus ock vanden seluen verdonckert/ sal grooter dan d'ander zyn/ daertoe ock de Scotia verduystert vanden Thoro/ in sulcken gevalle salmen meerder maken dan de ghegeven mate/ eñ in sulcken accedenten moet die Architect voor hem sien/ waerom dat Vitruvius begeert datse inde Mathematica gheinstrueert zyn/ die in zyn boecken studeren sullen.

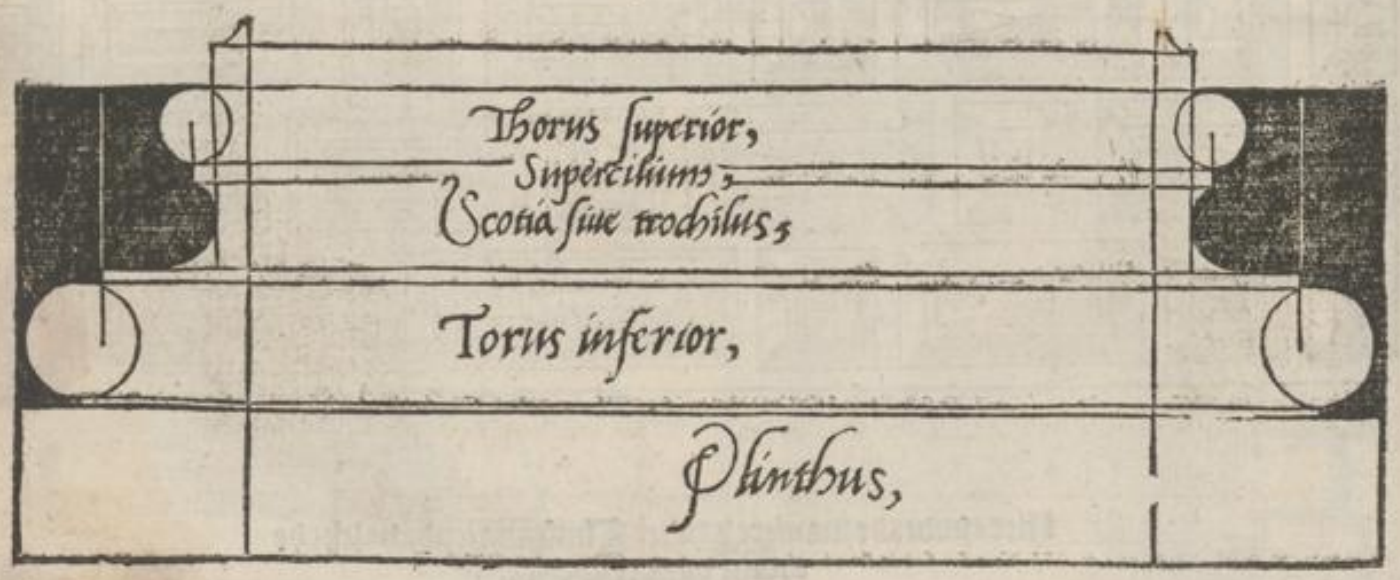

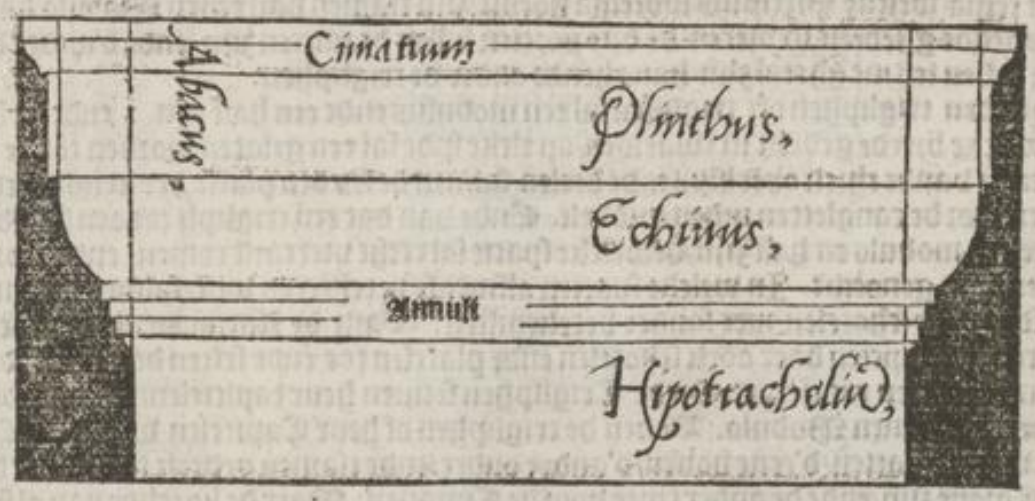

ENde om dat Vitrubius dese ordine vande Dorica uptgedeelt heeft in Moduli ofte Modelle? makende de colomme van twee Modellen inder dicten / ende haer hoochde met Capitel en Base van 14 modellen/also comt dan de Basis hooghe te zijn een Modulus: den tronck der colommen sal van twaelf modellen zijn/ende dat Capitel van eenen Modulo compt in als 14. De hoochde des Capitels wort in drie portien gedeelt / vanden welcken een sal voor Tplinthus ofte Abacus zijn: in d'welcke verstaetmen oock de Cimatie: d'ander den Echino met de Annuli: dat derde wort den Hipotrachelio/ofte der Frisen gegeven/van welcken Hipotrachelio de dicte/sy dat seste deel minder dan de colomme beneden. De tweede des capiteels int bovenste deel sy op elcke facie twee Moduli/ ende dat seste deel van eenen Modulo: ende dit is naden text Vitruvij. Hoe wel dat ick my te verstaen gheve/dat den text gheorrumpeert is aende proiecture / de welcke in effect comt seer armlick by tgene darmen aende Antiquë siet: ende daerom na dit capitel sal ic noch een ander maken nae mijn goet duncken/met zijn particulaer maten naerder beschreven / midts dese Vitruuius metten corsten overslaet.

Als dan dat Capitel in drien gedeelt is/gelijck voorsz is/soud ick seggen datmen Tplinthus ofte Abacus oock in drien deelen sonde: een deel voor de Cimatie met haer regle/lijste/ofte filet: maer de selve dicte gedeelt in drien/een sal de lijst zijn/ende de twee ander de cimatie. Dat Echinus sy desgelijcx in drien gedeelt/de twee derdendeelen zijn voor d'echinus: ende dat restende voor de Annuli salmen oock in drien deelen/gevende elcken een. Dat Hipotrachelium ofte Frise sy ghelijck van d'ander ghesept is. De Proiecture van elcken deele sal ghelijck zijn hoochde zijn: alsoo doende salt met proevelicker reden gemaect zijn/ende de oogen des aensienders behagen.

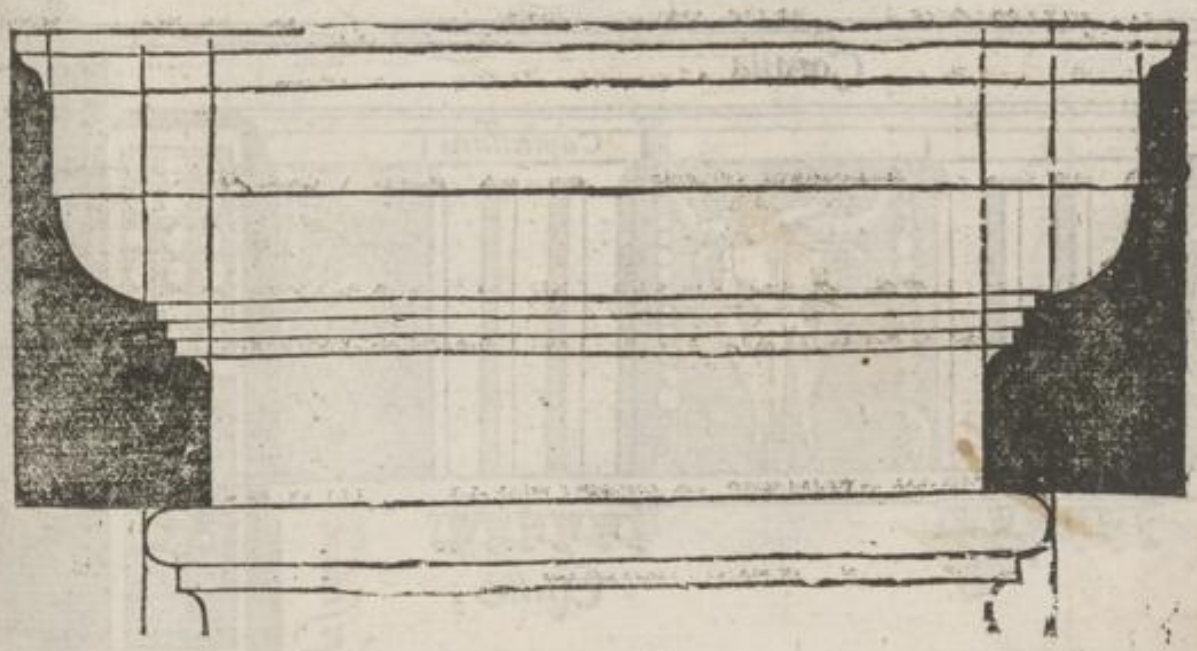

Op de Capitellen ſetmen de Epiſtilia oft Architraben/welcks hoochde ſal van eenen Modulo zijn/ende die ghedeelt in ſeven/een ſal de tenia oft lijſte zijn/de gutten met de lijſtkens onder de tenia/welcke Vitruvius ſubtenia noemt/zijn tſamen van eenen Modulo dat ſeſte deel: welcker hoochde ghedeelt in vieren/de drie poꝛtien ſullen de gutten zijn/ende d'ander d'lijſtken. De gutten ſullen ſes int ghetal zijn/hanghende onder de triglijphen.
De hoochde vanden triglijphen oft triglijſſen ſal een modulus ende een half zijn : ende de breede een modulus/welcke breede gedeelt in twaelven/op elcke ſijde ſal een gelaten woꝛden tot de halve canaletten : ende vande thien overblijvende deelen/ſalmen de ſes den platte der triglijphen ghe-ven/ende de vier vooꝛ de canaletten inden middelt. Ende van dat een triglijph tot aen d'ander/ſal de ſpatie van eenen modulo en half zijn/dewelcke ſpatie ſal recht viercant comen/ ende woꝛt van Vitruvius Methopa genoemt. In welcke ſpatien alſmenſe verchieren wilt/ſalmen daer in ſnij-den/offen hoofden ende ſchotelen/niet ſonder betekenijſſen: Want de Antiquen als ſy Sacrificie deden van ſtieren/gebruycten daer oock ſchotelen ende platelen toe/ende ſetten dan ſulcke dingen rontomme heur Templen tot cieraet. Op de Triglijphen ſetmen heur capittelen/de hoochde daer af ſy dat ſeſte deel van eenen Modulo. Boven de triglijphen oft heur Capitelen woꝛde de Coꝛone geſtelt met de twee Cimatien/d'eene boven/d'ander onder: ende tſamen gedeelt in vijven/de drie ſullen vooꝛ de Coꝛone zijn/ende de ander twee vooꝛ de Cimatien: Maer de hoochde van al ſy van eenen halven modulo. Op de Coꝛona woꝛde de Scima geſet/welcker hoochde ſy een half modu-lus/daer toegedaen noch dat achtſte deel/vooꝛ zyn ſpitſe boven. De pꝛojecture vander Coꝛonē ſal van drie deelen/de twee houden van eenen modulo. Inden gront der Coꝛonen recht boven de tri-glijphen/woꝛden de gutten in oꝛdinen geſet/alſo ghy inde figuere beſyden hanghende/ſiet. Ende oock tuſſchen de Triglijphen ſnijdmen Fulmini/ dat zyn de ghevlogelde bliremen/ oft men mach de ſpatien ydel laten. De pꝛojecture oft den wtſpꝛonck vande Scima/ſy gelijck haer hoochde ēn alſo elck deel/wtgeſteken de Coꝛone/ſal zyn pꝛojecture hebben gelijck de hoochde is. Maer ſo veel als de coꝛonen meerder pꝛojecture ſullen hebben/by aldien dat het die ſteenen vermogen/ſullenſe hem ſtatiger vertoonen. Ende dit ſietmen de oude Romeynen geobſerveert te hebben/ alſo ick in zyn plaetſe betonen ſal inſiguren ende maten.

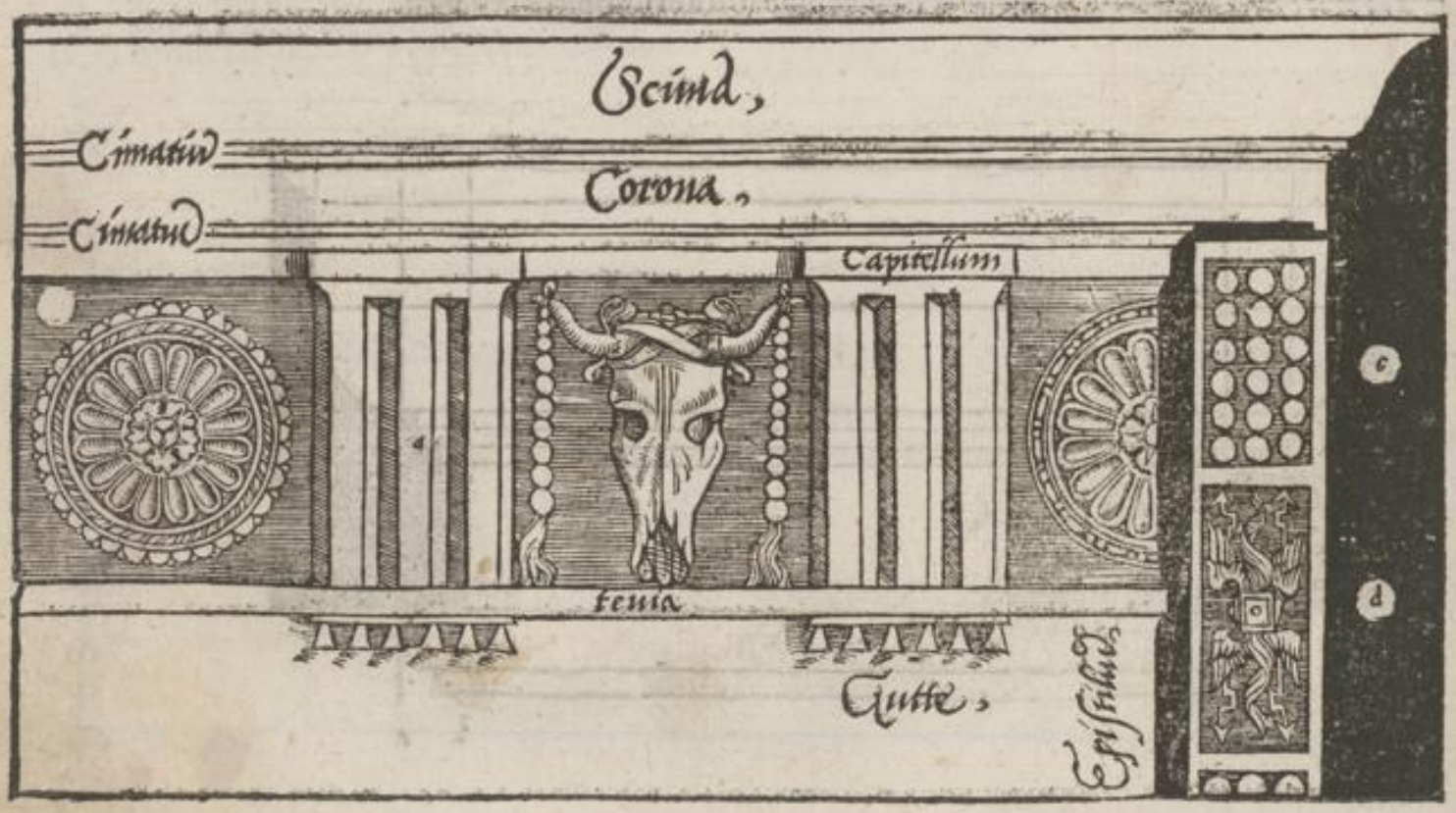

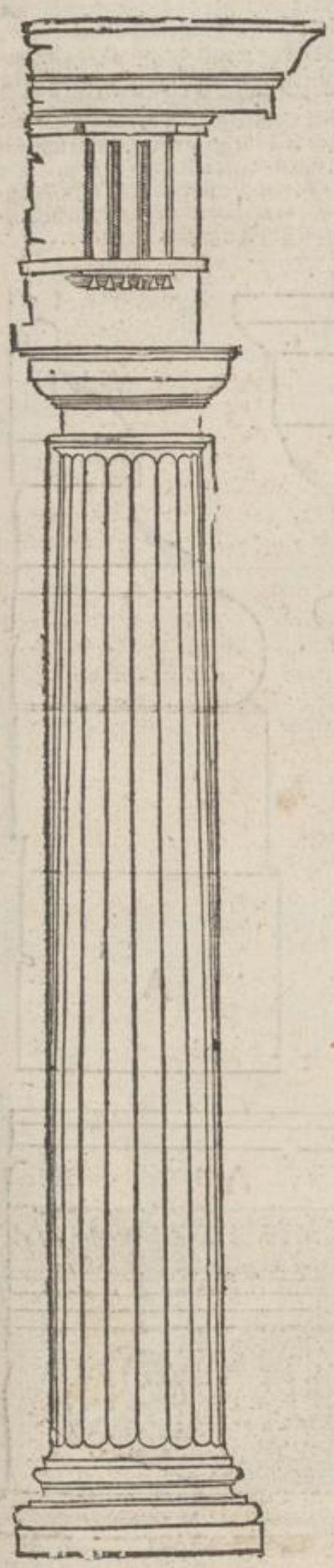

INdien dat mẽ de colomne gestri-eert/ofte met canalen maẽ wilt/ so sullender 20.in ghetalle zijn/in manierẽ gecauert/ dat bãde een syde totter ãder in de spatie der striẽ/ wozde een rechte linie getrocke/ de welke sal de syde van eẽ vierckãt syn/ eñ vierckãt gekozmeert zijnde/in welck centre settẽ de dẽ passer metten eenen voet/ eñ met den anderen voet raeckende den eenen ende den anderen hoeck der linien/ eñ dien omtreckende sal zijn opzechte ca-vering maecken/ de welcke sal vierde deel van eenen circkel zijn/ also onder ghetoont wozt.

Ende ofte tot verheffingen der colõ-men/ofte om ander saecken van noode waere/dat Stilobatum ofte Pedestal/ niet hebbende te obedieren aen eenige saũe van meerder ofte minder hooch-de/so sal dat platte vã desen Stiloba-to ghelijck den Plintho van de Basis der colommen zijn/ ende de hoochde/ te weten/het effen ofte platte sal wesen/ dat van dier bzeeden sy gemaeckt een perfect vierckant/ ende vandẽ eenẽ hoec totten anderen een linie getrockẽ booz Diagonus/so veel als den Diagonus lancxts/sal de hoochde des plats zijn/ gelijcmen hier beneden siet/ dat welke gedeelt in dryen/salmen een deel bovẽ toe setten booz de Cimatie met zijn toe behoozten/noch een deel salmẽ der ba-sen geven/ende also sal dit Pedestal vã leven deelen zijn/ghelijck de colomne. Ende hoewel dat dese tegenwoozdige pzojecture des capiteels verre buyten den regle Vitruvius gaet/midts datse perpendiculaer is metten plintho der Basis/niettemin om dat icker gesien hebbe in sommige Antiquen/ eñ ooch nit werc hebbe doen stellen van sulker soozten/heeft my gedocht dat icse hier setten wilde tot believen des geẽs diese beliget wilt/hoe wel dat de Vitruviane (sonder anders de Antiquen gehandelt te hebben) sullen dese optnie loochenẽ/ maer willense regart nemẽ aẽ de Abas-ti vande Corinthia/ welcke pzojecture is gelijck hangende aen dat Plinthus der Basis/en sullen niet so haest sulc-ken pzojecture verwozpen.

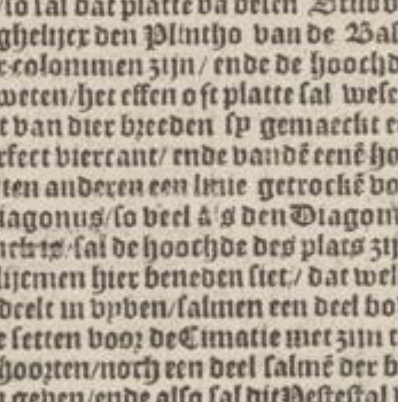

Om dat ick een groote differentien vinde tusschen de schrifte van Vitruvius ende de dingen van Rome ende andere plaetsen van Italien/so heb ick eenige willen toonen die men noch int werck siet, ende hoe wel datse van cleynder kozmen zijn/sonder getalen ende maten/niet te min zijnse ghepro-portioneert nade groote/en niet grooter neerstichept int cleyn gheset. Dat Capitel R was gevonden buyten Rome/aen een bzugge vanden Tyber. Dat Capitel V/is in Veronen op een Arco triumphael. Dat Capitel T/is in Rome aen eenen temple Dozice Al carcer Tulliano. Dat Capitel P/was gevonden tot Pe-laro/met meer andere loswaerdige Antiken. Den uytspzonck des selfs/hoe wel dat hy groot is/niet te min hy is den aenschijnders bevallick. Dat Balement/de Basis/ende capitel A zijn in Rome Al foro boario. De Coznice/capitel ende de imposta van eenen boge B/zijn aent Theatre Marcel. De cornice/frise/ende Architrabe A/zijn ooc in Rome Al foro Boario. Welcke ic ghetoont heb op dat de architect kiese dat hem best bevalt. Voozts salick hier op vervolgende sommige particulare maten setten/ den Architect van noode.

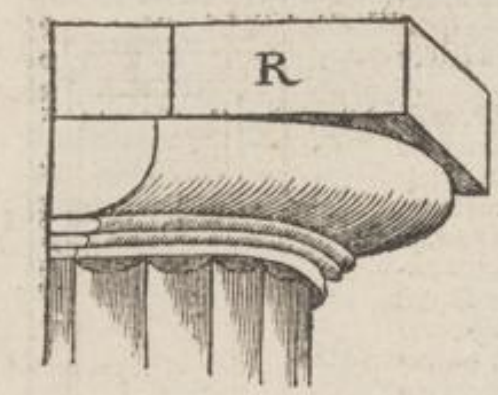

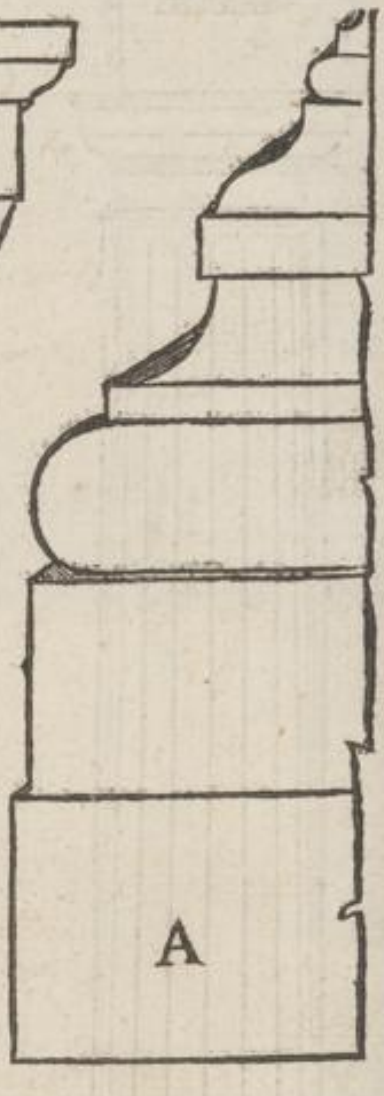

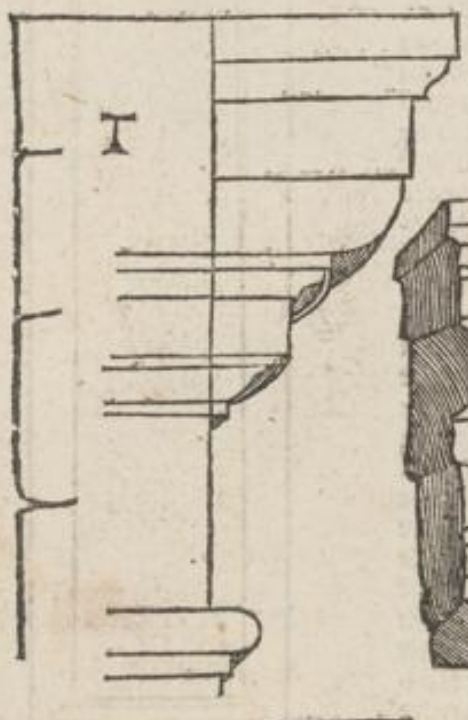

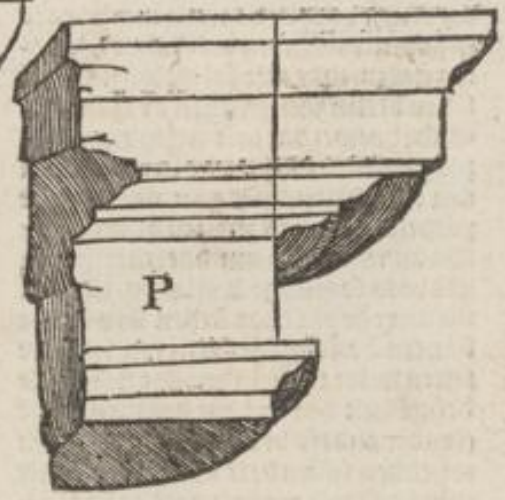

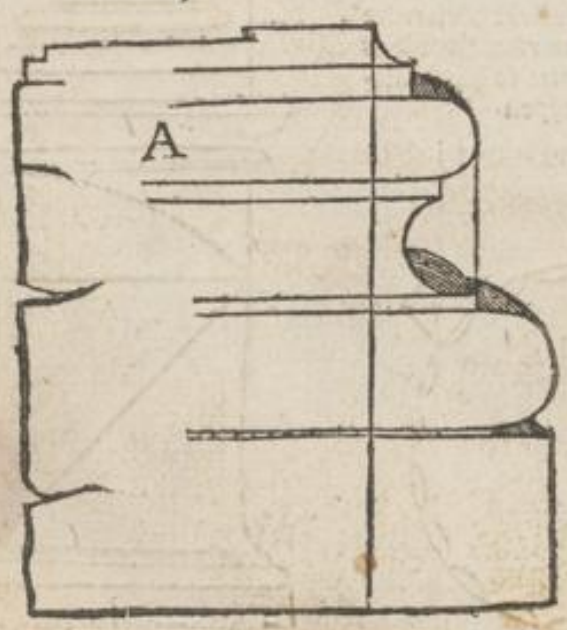

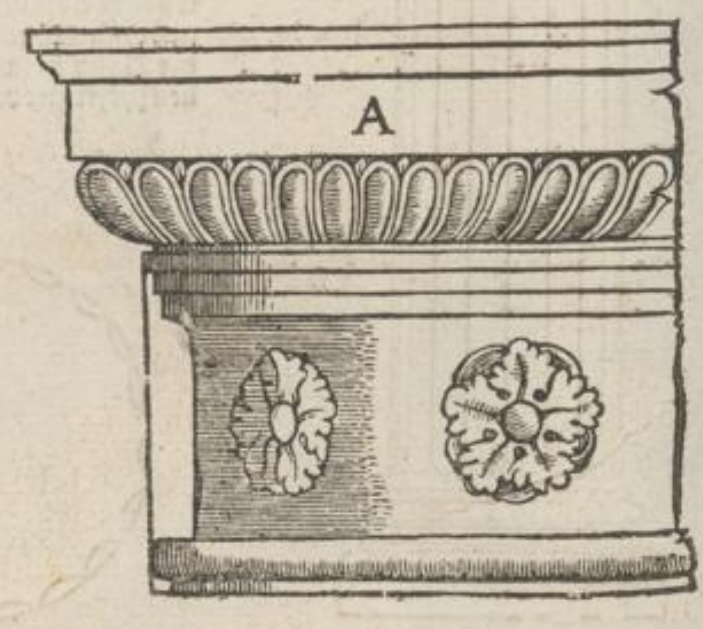

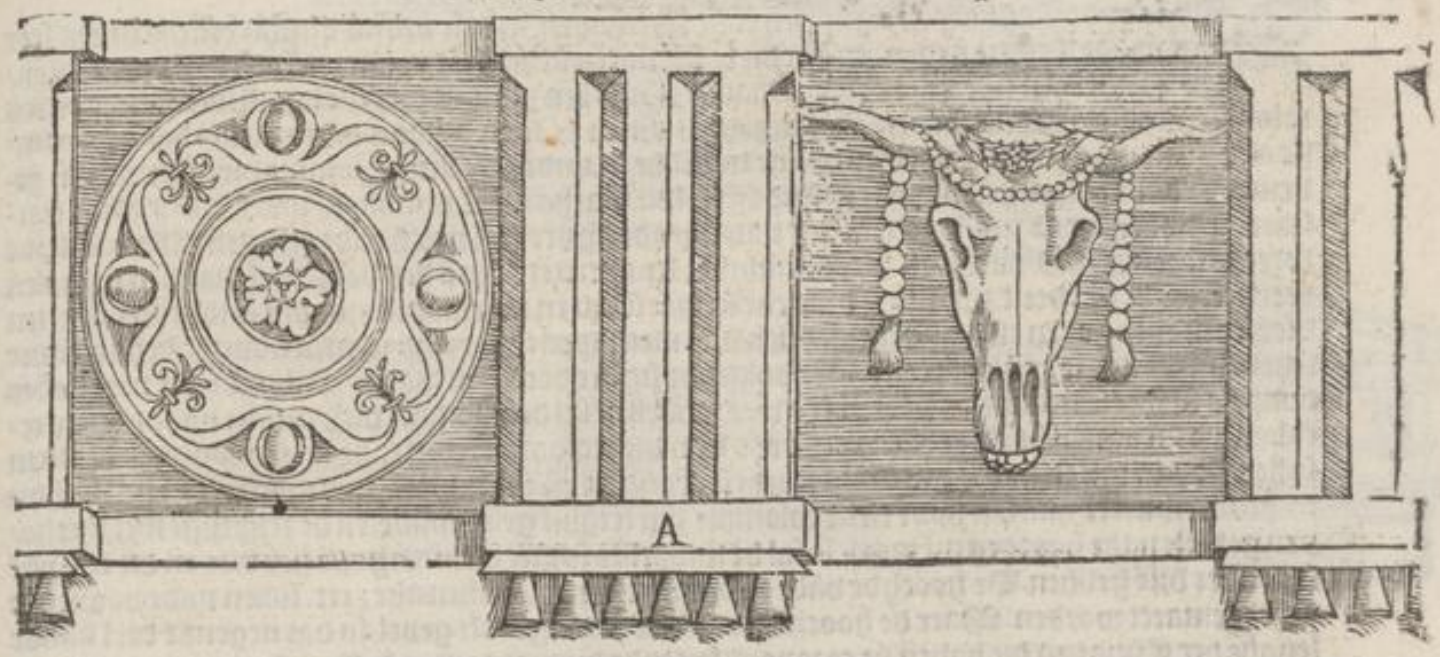
A

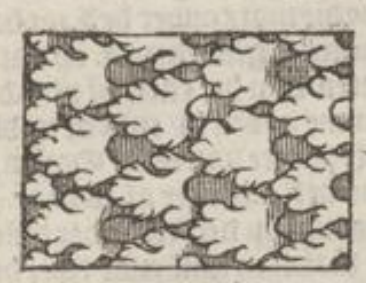

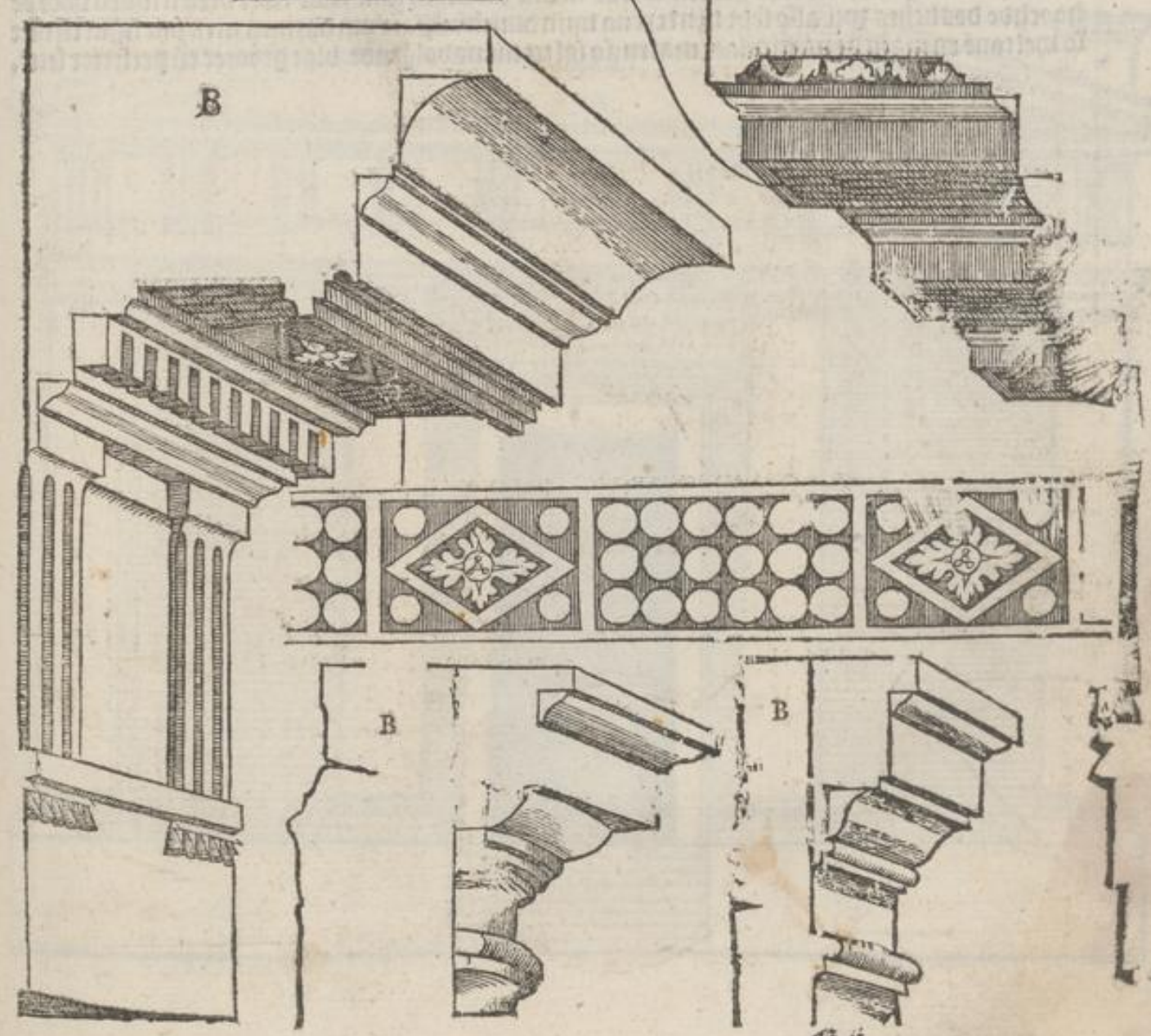
B
B
B

SJnde de deelinge der Triglyphen ende Methopen/in dese ordine onghereet/nochtans seer van noode/so sal ic arbeyden om die te verclaren so vele als in my is. So segh ick ten eersten/ dat hoewel den tert Vitruvij sept/dat de Modellen vanden wercke Heraklos/dats van ses colommen/willen gedistribueert oft uptgedeelt zijn in 35. so en vinde ic daerom niet dat de deelinge also staen mach/eñ dat daerom: want willende de middelste intercolomnie vier Methopen geven/ende dander spatien drie/dat gesepde getal en machs niet uptmaken/ maer so vele als ic considerere/willender 42 zijn/somen in dese navolgende figure sien mach ende rekenen. Alsoo ock int werck Thetraktilos/dats van vier colommen/sept den tert dats den doorrooch vanden geheelen werche/soude ghedeelt zijn in 23/dwelcke so niet staen en mach/ willende der middelster spatien vier methopen geven eñ d'ander twee elck drie methopen: maer by mijnen advijs/ behoorender sevenentwintich te zyn/gelijcmen inde volgende figure oock sien mach. Als dan dat voorste deg tempels in sevenentwintich gedeelt is/twee modellen sal de colomme dick zyn/de middelste intercolomnie sal van acht Modellen zyn/ dats van vier colommen dicte: de intercolomnien besyden sullen elc van vijf en halvē zyn/ dats twee eñ eē quaert eñ een quaert half quaert: eñ also sullē die 27 gedistribueert zyn: Eñ bovē elcke colomme zyn triglijf geset zynde/eñ de triglyphē met methopen gedeelt nade voorgegevē regel/ so sal de middelste spatie vier methopē hebben/ eñ die ter sydē sullender drie hebben. De hoochde vāde colomme/capiteel/architrabe/ etc. sullen nade voorsepde regel gemaert worden. Maer de hoochde vanden Fastigio oft gevel/sy dat negenste deel vande lengde der Cimatien die boven de corone is/settende die mate onder de A. tot boven aen de onderste cimatie der corone B. Die Acroteria oft pedestaelkens geteeckent a. op dat Fastigium/ sullen hooge zyn vande helft des Fastigij oft geuels/te weten/van het effen of plat dat Vitruvius timpanum heet: voor sullense breet zyn gelijck de colomme boven is/ ende de middelste sy dat achtste deel hooger dan d'andere. Ende om dat die deure oft poorte van deser Dozica oock quaet te verstaen is/soo sal ick in schrifte ende figuren toonen soo veel als icker af verstae. Den tert Vitruvij sepdt dat vanden pauimente tot de lacunarij dat is van op den terdt der galerien tot onder dat welfsel oft den hemel onder A. gedeelt worde in drie deelen en half/ende twee deelen sullen voor de hoochde des lichts zyn/also sept den tert na mijn duncke. Maer om datmen in cleyne figuren niet so wel tonē en mach de particulaer maten: so sal ict int navolgende blat grooter eñ perfecter setē.

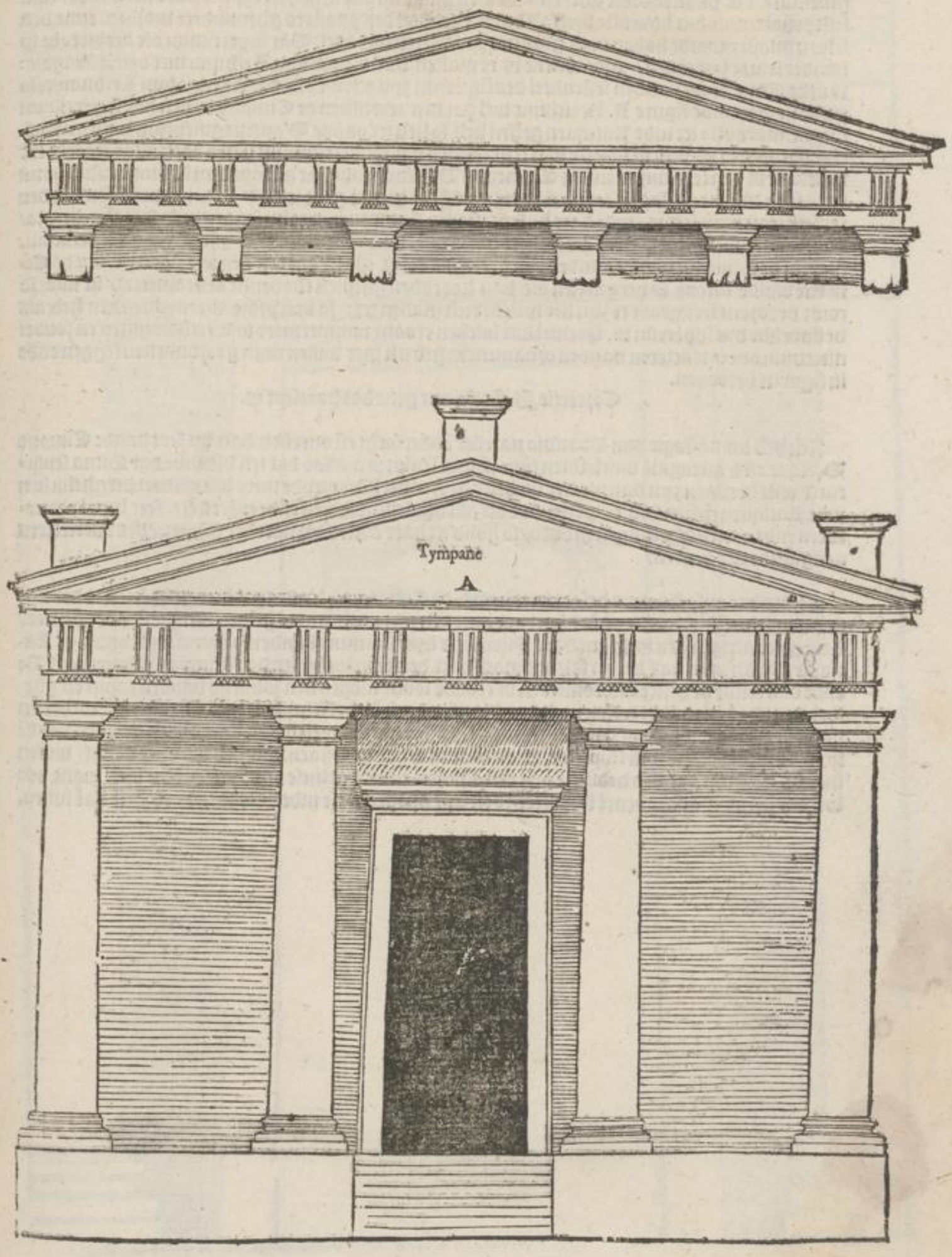
Tympane
A

Ghemaect hebbende alſo geſept is dꝛie deelen en halue van beneden tot boven/ twe delen ſullen voꝛ de hoochde des lichts zyn/ welcke hoochde gedeelt in twaelven/ een deel ſal dat antipagmentum oft dē pilaſter bꝛeet zyn/ eñ 5 deelē en halue ſal dat licht bꝛeet zyn: eñ is t'licht onder van ſeſtien voeten/ in dat bovenſte deel ſalt dat derdendeel des pilaſters ghemindert woꝛden/ ende den ſelven pilaſter woꝛde boven oock ghedunt zyn veertienſte deel. Dat ſupercilium oft architrabe ſy vander ſelver hoochden/ inde welcke is te maken dat Cimatium Leſbium met den Aſtragalo: welcke Cimatie ſal vanden ſeſtendeel des ſupercilij zyn/ ick meyne dat Aſtragalum Leſbium/ alſo getoont woꝛt inde figure A. Het ſchijnt wel dat den text alleen de Cimatie boven dat ſupercilium meynt/ maer alſo ict inde Antiquen geſien heb/ ſo heb ict omme D'antipagmentum willen makē. Op dat Supercilium/ in plaetſe van friſe ſalmen dat Hypperthyꝛium ſetten oock alſoo hooch: int welcke/ ſept den text/ ſuyſtmen dat Cimatium Doꝛicum: ende dat aſtragalum leſbium/ inde Sima ſculptura welcke paſſagie ſeer confuys is. Maer hier in geve ick my ſelven te verſtaen dat den text ghecoꝛrumpeert is/ ende daer hy ſept/ Sima Sculptura/ dat hy ſeggen wilt/ ſine Sculptura/ dats ſonder Sculpture oft ſnede/ te wetē dat Cimatium Doꝛicum/ ende dat aſtragalum leſbium/ waeraf de foꝛme eñ pꝛopoꝛtie inde figure A. ende D. is. Ende om dat den text ooc ſept/ dat de Cimatie vande coꝛone ſy vergeleken oft van hoochden ghelyck thovenſte des capiteels/ ict alſo/ ſo comt de coꝛone ſeer groot te zyn der welcker ick (naden text) ſo veel pꝛojecturen ghegeven heb/ als de hoochde des ſupercilij is. Hoewel dat ſulcken croone nimmermeer in werck voeghen en ſoude/ nietteminn om te tracteren vanden oꝛnamenten heb ick hier willen myn goetduncken ſeggen ende in figuren betoonen.

Coꝛrectie S. Serlij opt gene dat voꝛſept is.

Ick heb die paſſagie van Vitruvio naerdet onderſocht eñ ouerſien/ daer hy ſept vande Cimatie Doꝛique eñ d'aſtragalo van leſbien inde Sima ſculptura: alſoo dat ick bevinde dat Sima ſculptura/ wilt verſtaen zyn van platter ſneden niet ſeer verheven/ ende mits dat ick veel derghelycken inde Antiquen geſien heb/ te weten/ dat die aſtragalen/ bladeren ende eperen etc. ſeer luttel pꝛojecturen ende oock verheffingen hebben/ ſo houd'ict daer oock voꝛ naerder coꝛrectie des ouerſetters aengaende der deuren.

Mids dat onſe Aucteur deſe coꝛrectie oner de Cimatie eñ d'aſtragal hier geſet heeft/ daer nae myn duncken luttel aen lept: ſo dunct my goet den text noch wat te helpen aengaende der deuren/ daer meer aengelegen is: want daer Vitruvius ſept/ datment vanden pabeptſel tot onder de Lacunarij in dꝛien en halk deelen ſal/ dat machmen verſtaen tot boven dat Timpan ghetecckent B: ende dan ſoude de deure wel comen/ eñ de croone ſoude mogen den Plintho vanden capiteele ghelycken: ende mits dat de texten in ander plaetſen oock ſo verſchepden zyn/ ghelyck int wꝛdeelen vanden Modellen/ daeraf dat Ceſarianus ſept: hoe dat hy wel dꝛie oft vierderley getallen vondē heeft/ ſo machmen te min twyfelen/ dit en is oock qualyc verſtaen. Dit heb ick (met oꝛlof) willen hier by ſetten op datmen dedificie niet onvolmaect en late/ gelyckſe ons Aucteur verlaet/ want hoe wel dat hy meer ander deurē figureert/ ſo en ſept hy niet hoeſe inde voꝛgaende edificie ſtaē ſullen.

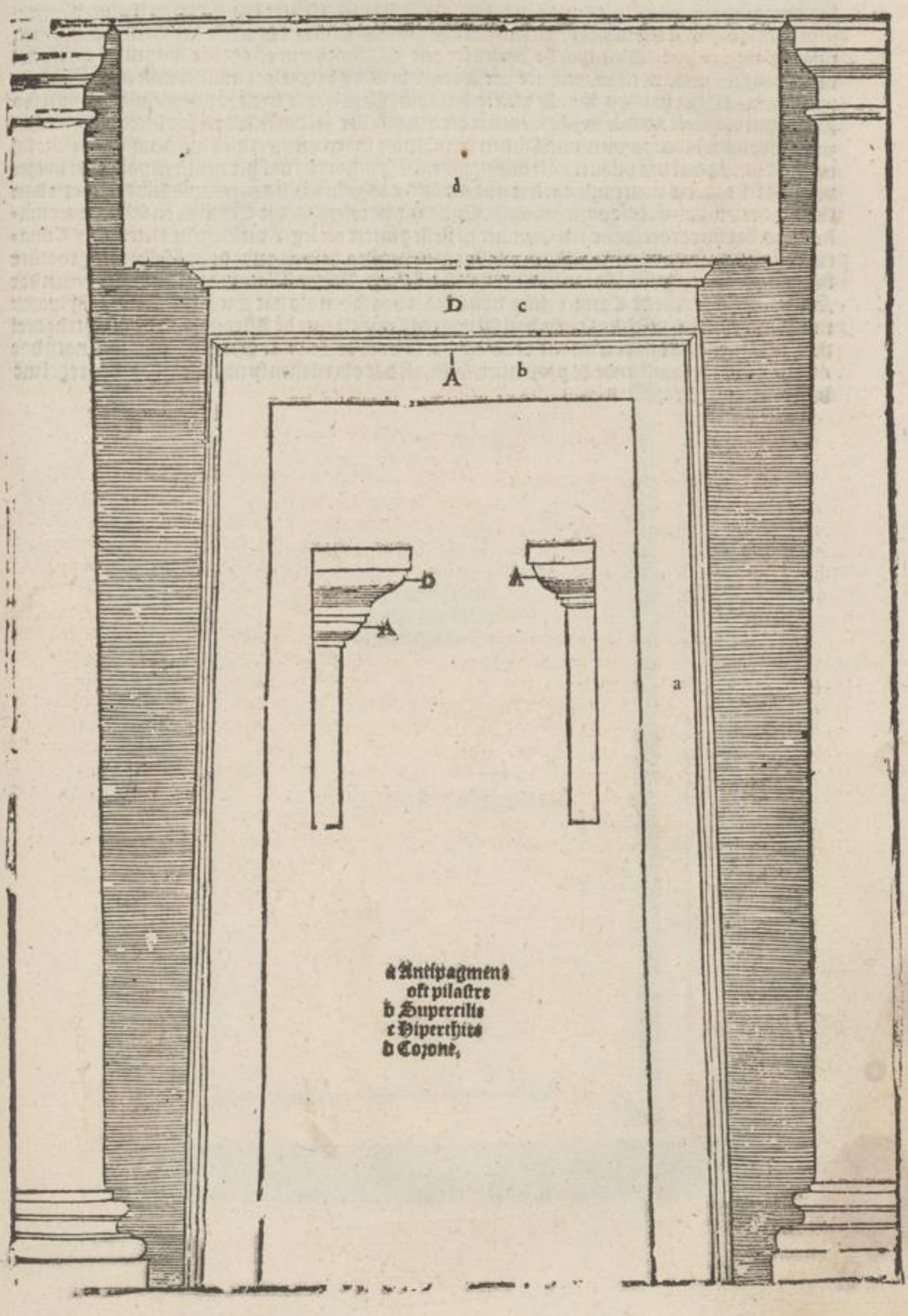

a Antipagmens
ofte pilastre
b Supercilis
c Hiperthirs
d Cozone,

DOdatmen voorwaer in onsen tyden/ die boven ghemínderde poorten oft deuren niet en costumeert gelijck die Antiqui-deden/ dwelcke ick om sekere reden niet en blamere/ nettemin/ sommige verstandige Architecten hebbender gemaect dewelke der meester menichten niet be vallen en zyn. Wilt dan de Architect een Thiromatum ofte deure simpelijck met luttel verciering hen maken/ nade maniere der Dozica/ so mach hy die ordinantie ende mate van dese navolgende figure houden Vande welcke dat licht/ ofte t'geene datter open is/ sal tweemael soo hooge zyn als breet. Dat antipagmentum oft den pilaster sal dat seste deel der breedde des lichts zyn: buyten om dantipagmentum salmen een Echyne maecken met twee lijstkens/ die welcke sal van dat vijfste deel des pilasters oft antipagmentū zyn/ hoewel dat het aende gepasseerde poorte van dat seste deel is/ nettemin/ om dat ick nt antijcks gesien heb aen een middelbare poorte van tvijfste deel/ so heb ict hier oock gevolcht. Ende also voorseyt is/ dit Echinus en salmen niet maken van dat vierdedeel des circkels/ maer de helft platter oft leger/ welck gelit Vitruvius Cimatium Lesbium heet. De reste vanden pilaster sy in neghen gedeelt/ ende de vijf sullen der grootster fascien gegeven worden/ ende de vier der minster fascien. Boven D'antipagmentum (te weten dat Supersilium) worde de Cornice geset/ van sulcker hoochden als dat Supersilium is/ ende worde in 3 gelijcke deelen geset: dat eerste deel sal voor de Cimatie met dē Astragalo zijn/ dat tweede deel voor de Corone met haer Cimatie/ ende dat derde voor de Scima. Maer daer worden noch dat achtste deel toegedaen/ ende de pyrojecture/ sallie/ oft dat oversteken sy nade voorgegeven regel int beginsel van de serordinen.

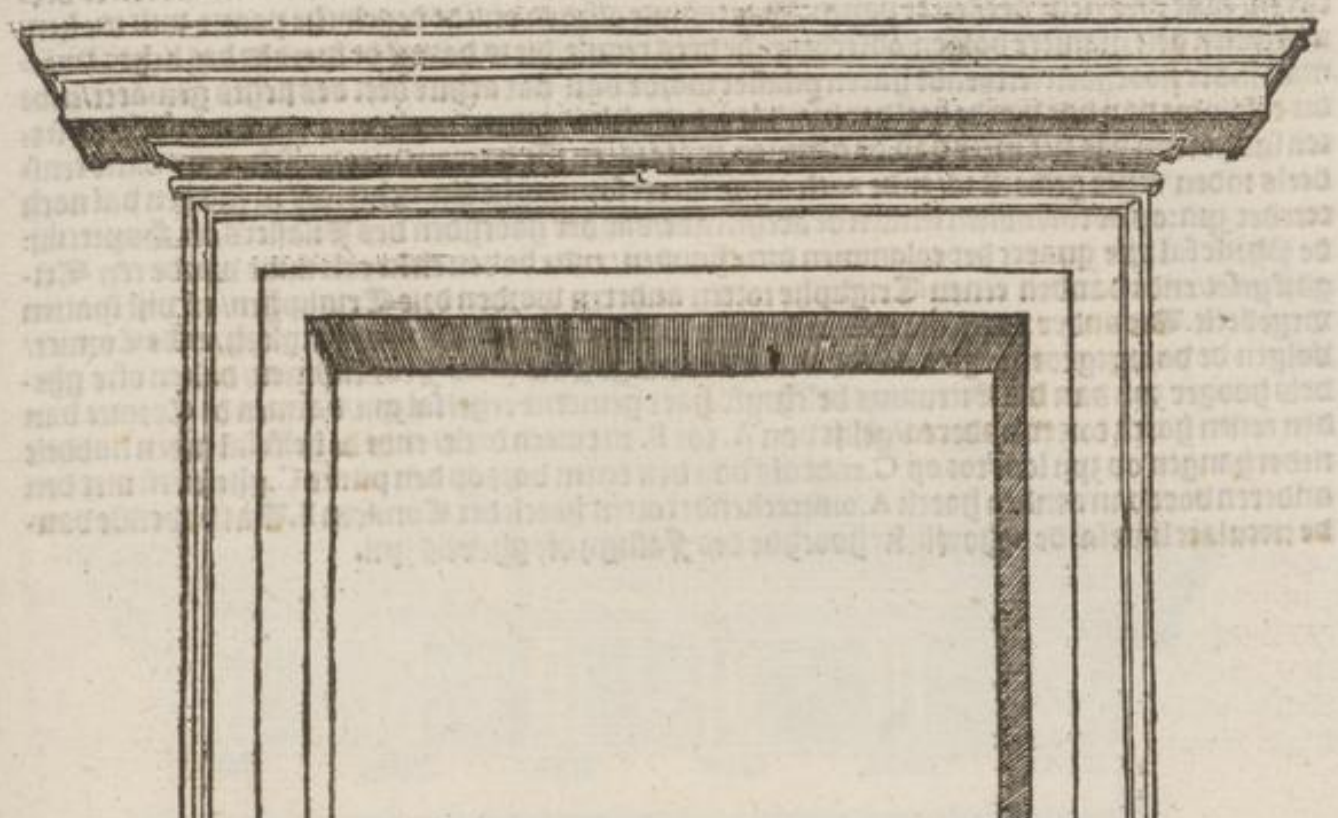

a groote faſcie.
b munder faſcie
c Aſtragal.

b a

Al is dat Vitruuius inde ordine der Dozica/alleen van een poozte ofte duerementie maect/ eñ donkerlijck genoech (na myn duncken) als vooz ghetoont is/so duncket mp redelijck te zyn/ dat men niet alleene een soozte vseren en sal/ maer veelderhande manieren/ om een werck te verscieren/ ende diversche geesten te papen. Daeromme alsmen eenige degelijcke poozte wilt maken/ machmen dese maniere volgen/observerende dees regule/die is datmē de vreedde des lichts twee-mael inder hoochden sette ende haren pilasterwozde van dat achste deel des lichts gemaect/ende die colomme van dat vierde deel der vreedden/dewelcke datmen neghenmael inder hoochden setsen sal/hoewel dat het meer dan de gegeuen mate is/ en isse daerom niet valsch/ mits datse eensdeels inden muer gemetst is/ ende oock aengemerct sommighe Antijcken die in sulcken val noch teerder zyn:op de colommen setmen de architrabe/vander hoochden des Pilasters ofte Superciij: de Phrise sal drie quaert der colommen dicte houden/ ende boven elcke colomme wozde een Triglijf geset/ende vanden eenen Trigliphe totten anderen wozden drie Triglyphen/ eñ vijf spatien vtgedeelt. Die ander particulare leden gelijck Base/ Capiteel/ Phrise/ Triglyph/ende Cozmice/ volgen de voozgegeven regule. Ende om dat sommige Fastigien/ Frontispicien/ daken ofte ghevels hooger zyn dan die Vitruuius beschrijft/haer gemeene regel sal zyn/datmen de Cozmice van den eenen hoeck totten anderen/gelijc van A. tot B. in tween deele/ ende de helft sal inden middelt nederhangen op zyn loot tot op C.ende als dan den eenen voet op den punct C.gheset/eñ met den anderen voet van aenden hoeck A.omtreckende totten hoeck der Cozmicen B. Dat bovenste vande circulaer linie sal de behoozlicke hoochde des Fastigij ofte ghevels zyn.

Dat vierde deel des circkels.

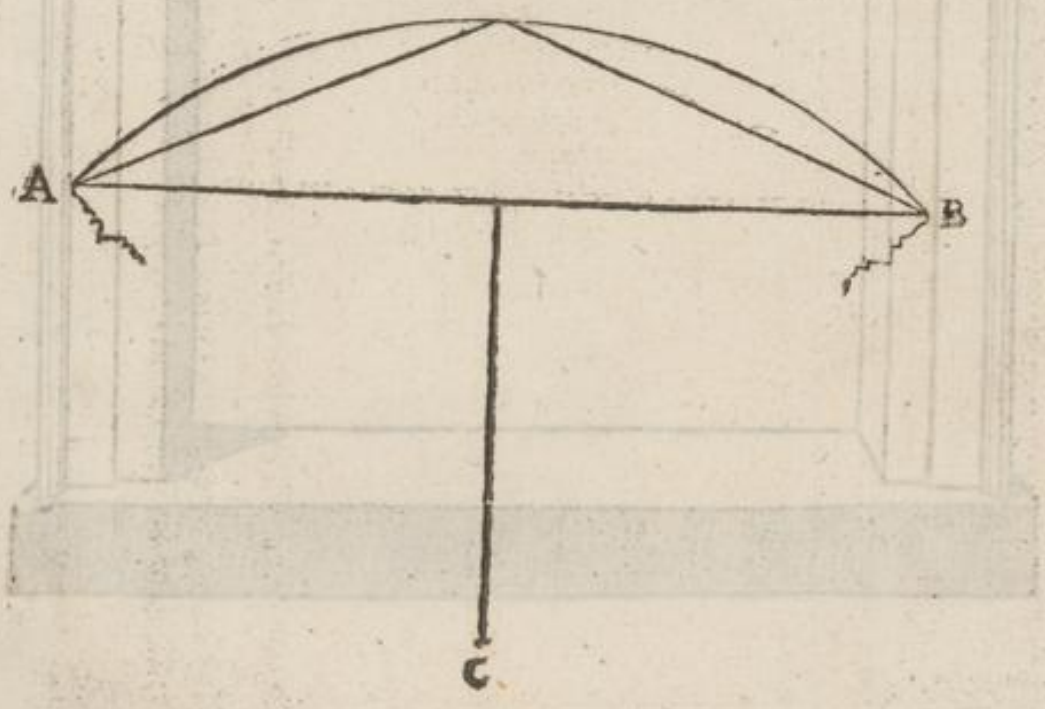

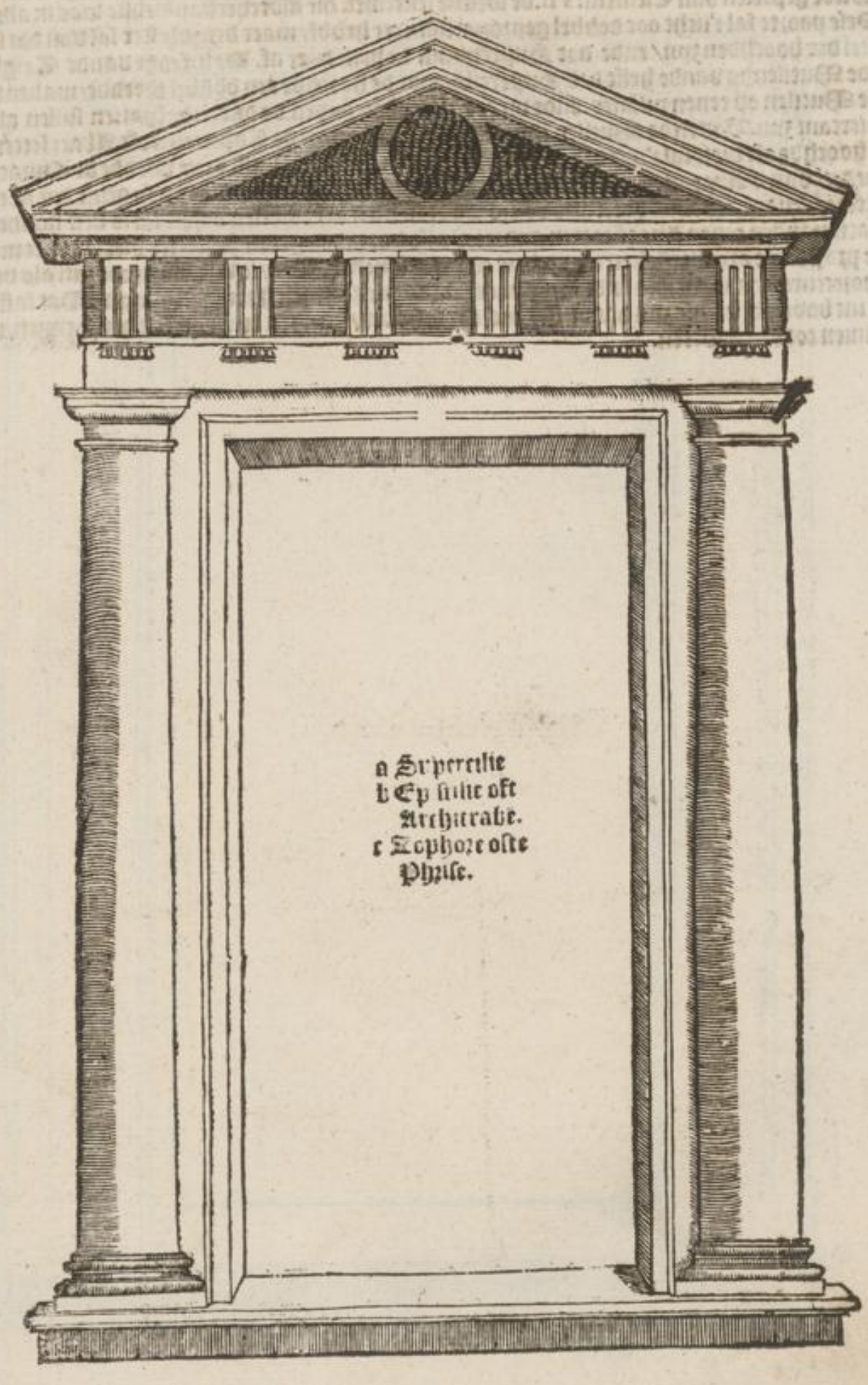
a Srperestie
b Epistilie oft
Architrabe.
c Zophore oste
Phrise.

EEn veranderinge/ valt sommijts lieflicker int aensien/dan een puere simpelheyt in haer eygen natuere/ waeromme dat het dan te lofelijcker is/als van diverschen leden/nochtans van gelijcker natueren/ een stuck werck gemaect wort/ ghelijcmen inde navolghende figure sien mach: inde welcke zyn Trigliphen ende Mutilen in een ordine/ dwelck ick in effecte noch int Antijck/ noch schrifte gevonden en hebbe. Maer Balthasar van Sienen/ een d'alder wterste onderzoecker der Antijcken/ mach daer by auontueren het afgesien hebben/ oft is selve de vinder gheweest/ settende de Trigliphen bouen de duer om dat se min lyden/ eñ de Mutilos boven dat vaste der pilastren/ dewelcke dragen al tgewichte des fastigij/ dwelcke na mijn dunken voeghelijck is/ ende was seer gepresen van Clement. VII. de welcke sekerlijck die alderverstandichste was in allen consist. Dese poorte sal t'licht ooc dobbel gheproportioneert hebbē/ maer den pilaster sal van dat sevenste deel der hoochden zyn/ ende dat Supercilium de helft daer af. De breedde vande Trigliphen ende Mutilen/ is vande helft des Supercilij/ ende de hoochde een dobbel breedde/ makende also twee Mutilen op eenen pilaster/ ende vier Trigliphen boven de duere: de spatien sullen altsamen vierkant zyn. Boven de Mutilen ende Trigliphen/ salmen de Capiteelen oft Abaci setten/ welcker hoochde oft dicte sal t'vierdedeel minder zyn dan dat Triglijph breet is/ ende de Cimatie dat derdedeel van d'Abacus. De hoochde der Corzonen met haerder Cimatien sy gelijc dat Triglijph breet is/ ende de Scima oock also vele: dat oversteken der corzonen vorzen/ sal so vele houden als de spatie vanden eenen Abaco totten anderen/ also dat inden gront perfecter vierkanten comē. Maer de prōjecture oft oversteken ter rechter ende ter slincker syden/ sal halfso groot zyn als voren: de prōjecture vande Scima ende die Cimatie sullen elck gelijck haer hoochde zyn. Dat fastigium sal int bovenste hooge zyn dat vijfste deel der wijdden/ vanden eenen hoeck der Scimen/ in rechter linien tot den anderen.

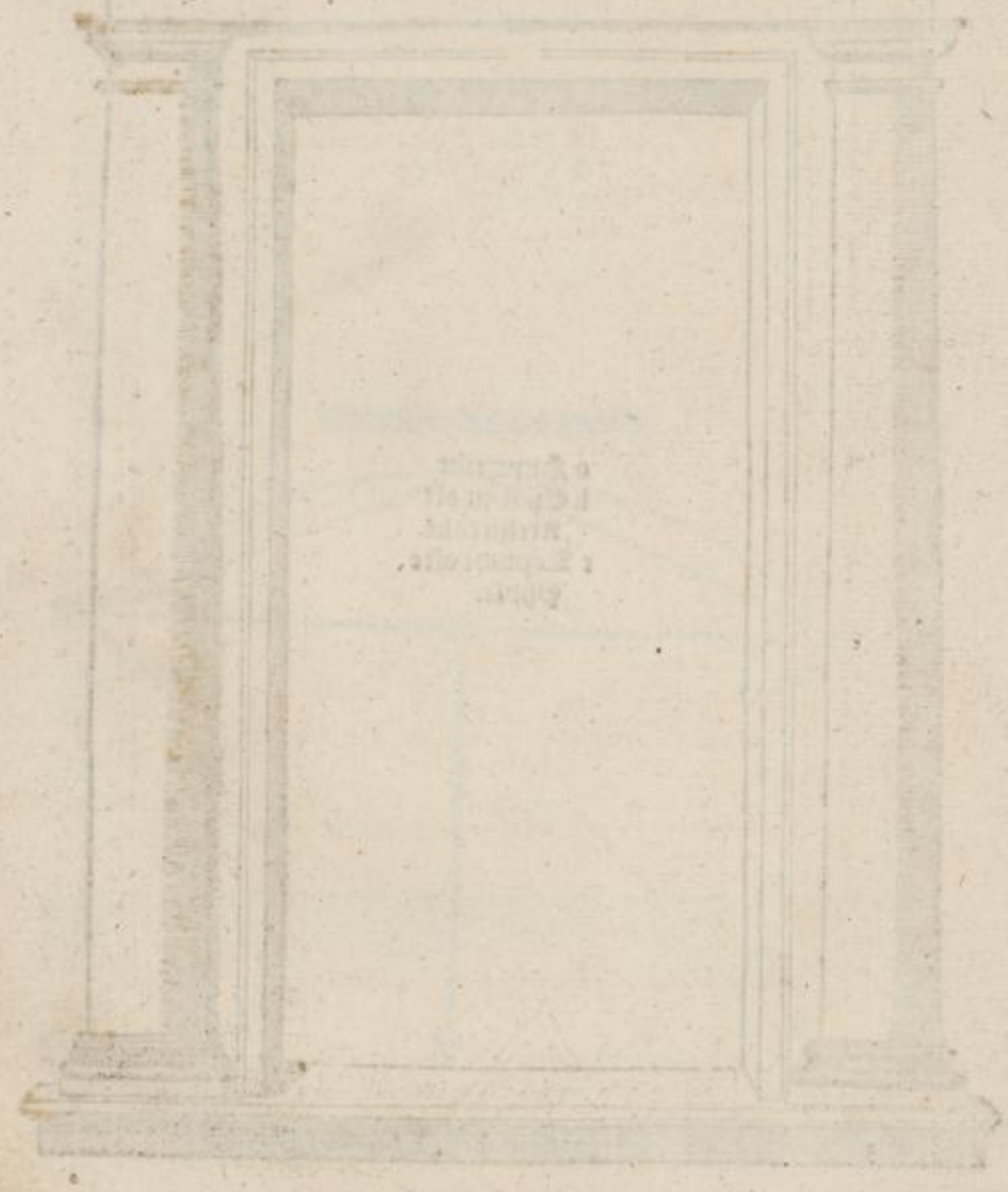

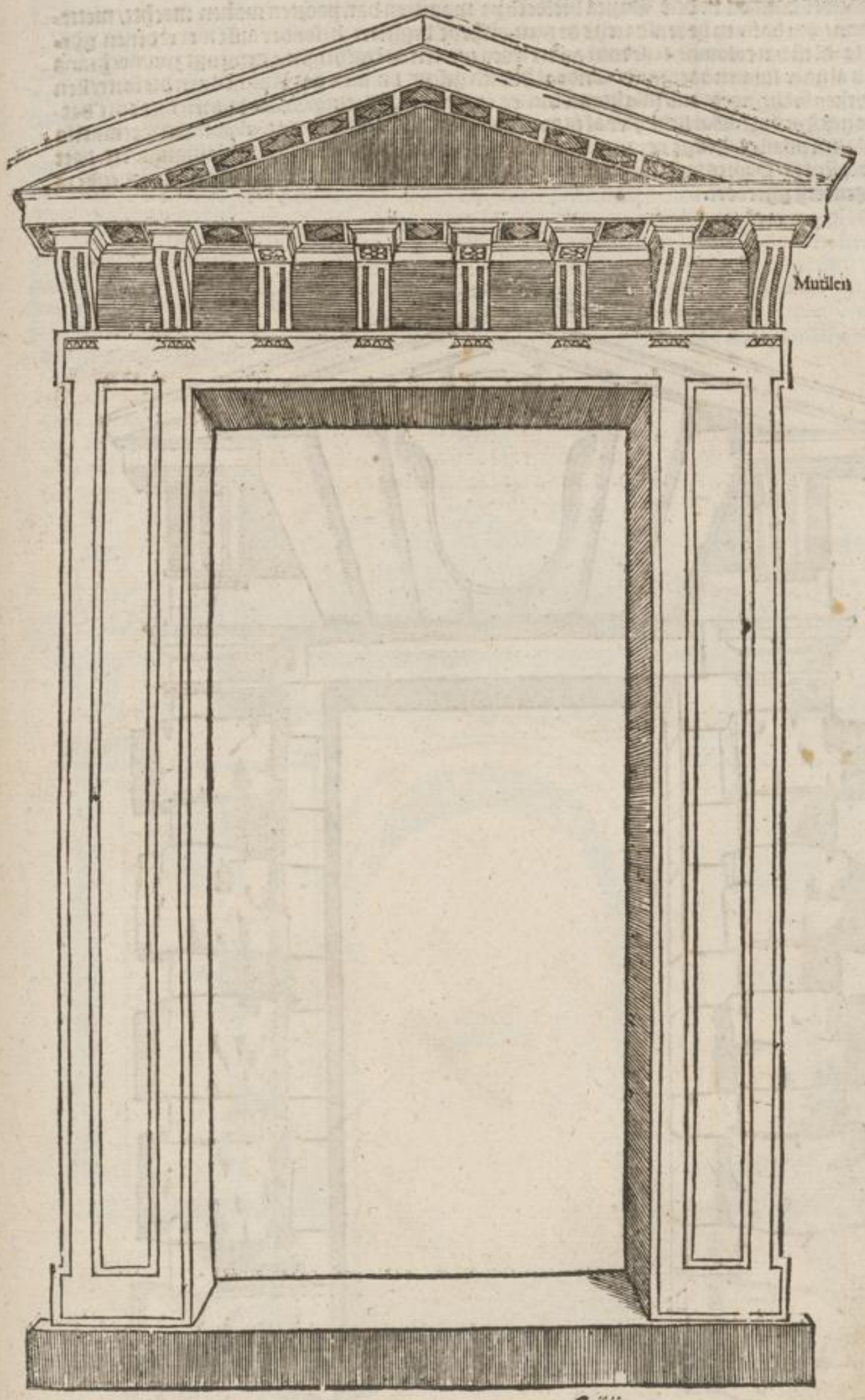
Mutilen

Van de Dozica

HOewel dātmen in dese Dozica veelderlepe manieren van poozten maken mochte/ niette-
nun/ om datmen hedensdaechs de nieu wichept begheert/ besonder alle met redenen ghe-
maect is/ al ist dat colomne/ frise ende ander leden metten boerachtighen gemengt zyn/ nochtans
sietmen al haer fozmen daer inne. Ende al heb ick gesept/ datmen dat Rustijck aen die fozstessen
gebzupcken soude/ nochtans mochte dit dienen om een verandering/ maer bupten niet om t'bat-
ten des geschuts/ etc. Dat licht hier af is ock dobbel inder hoochden: de Colommen tweemael so
bzeet als den pilaster/ hooge beerthien modellen. Met Capiteele/ Triglyphen/ fastigium/ etc. doet
also voozsept is. Voozts laet ict den Leser te wille/ want my dunct datter lutter aenhangt/ ende is
vozen genoech gheroert.

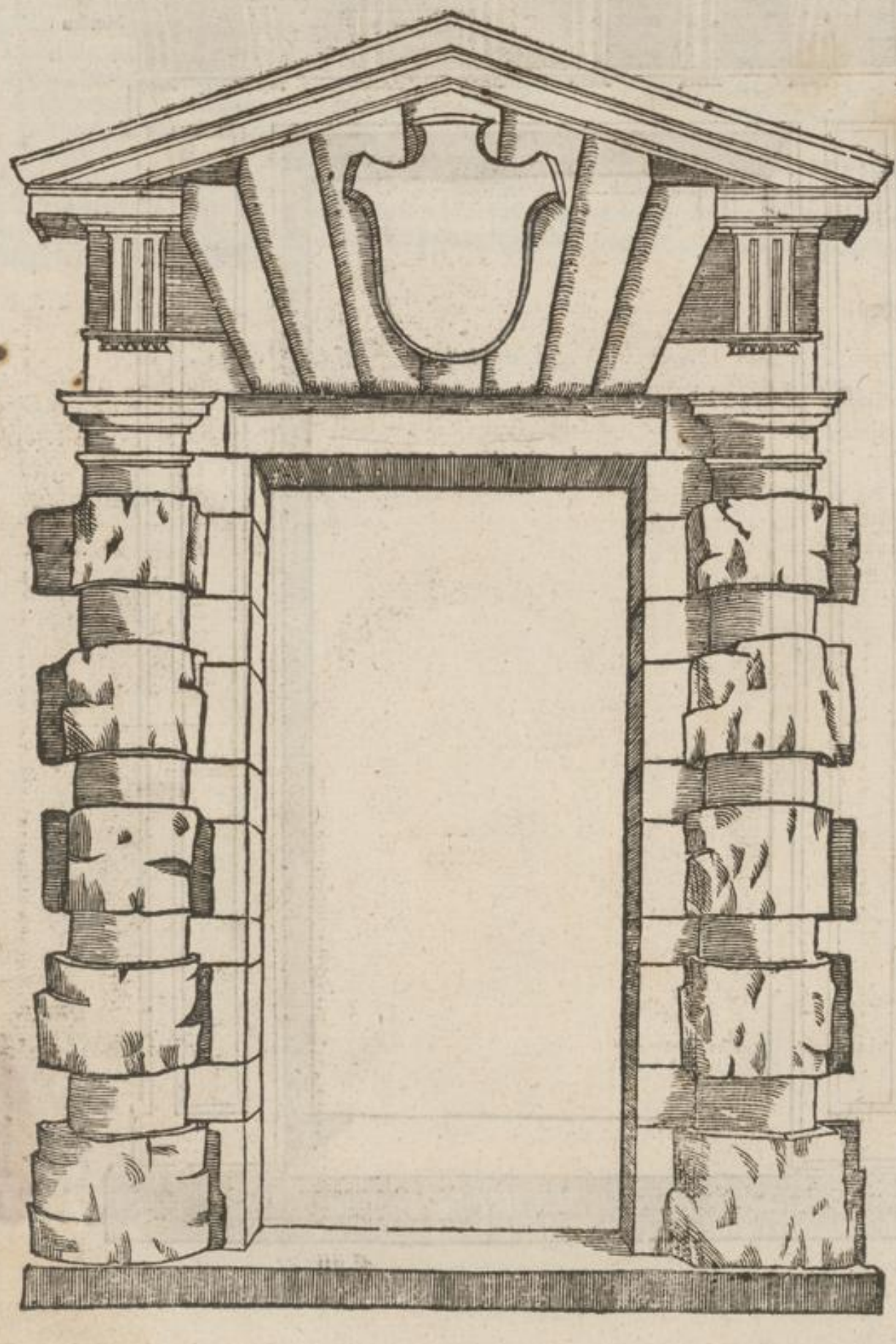

Mijn gedachte was int beginsel/ dat ick in dit vierde boeck alleen vande ornamenten der vijf manieren van Edificien tracteren soude/ als van Colom. Pedestal. Episti. Tophe. Cornisen/ Vensteren/ Nicchen/ en sulcken stucken. Maer daerna ben ick gedelibereert (om dit volumen te cieren) te toonen diversche facien ofte aensichten van edificien/ als Templen/ Hupsen/ palaisen/ etc. Ende want de colommen als sy beneden op den gront staen/ prijselicxt zyn/ so comt nochtans somtijts dat men de colommen niet dick ende lanck ghenoech en heeft na zyn begeerte/ alsoo dattet van noode is het pedestal daer onder te setten. Daerom heb ick dese navolgende ordinantie gemaect/ welcx propoxtie sal zyn/ dat de wijdde dobbel inder hoochdē gheset woxde: den pilaster metten boge houdt vander wijdden een twaelfste deel/ de colomne noch so dicke: die intercolomnie vande helft der wijdden des lichts: de wijdde der Nicchen twee Colommen dicten/ ende vier inder hoochden: dat pedestal hooge vier colommen dicte/ zyn breedde ende reste also voorsept is: de colomme met de base ende capiteel/ sal negen deelen hooch zyn/ d'epistilium de halue colomme dicte/ oock dat triglyph vander selver breedden/ ende tweemael so hooge met den capiteel: de triglyphen geset also ghy siet: de coxone ende reste salmen maken gelijck voorsept is. De hoochde des gevels gaet wat bupten schreven Vitruuij/ want sulcken ende hooger heb ick in d'Antijck gesien/ sy is gemaect vant seste deel der coxonen longde. D'acroteria sullen breet ende hooch zyn ghelijck de colomme boven is/ sonder cornicen/ ende d'middelste tseste deel hooger/ als oock de colōme van negen delen/ sy is inden muer gemest.

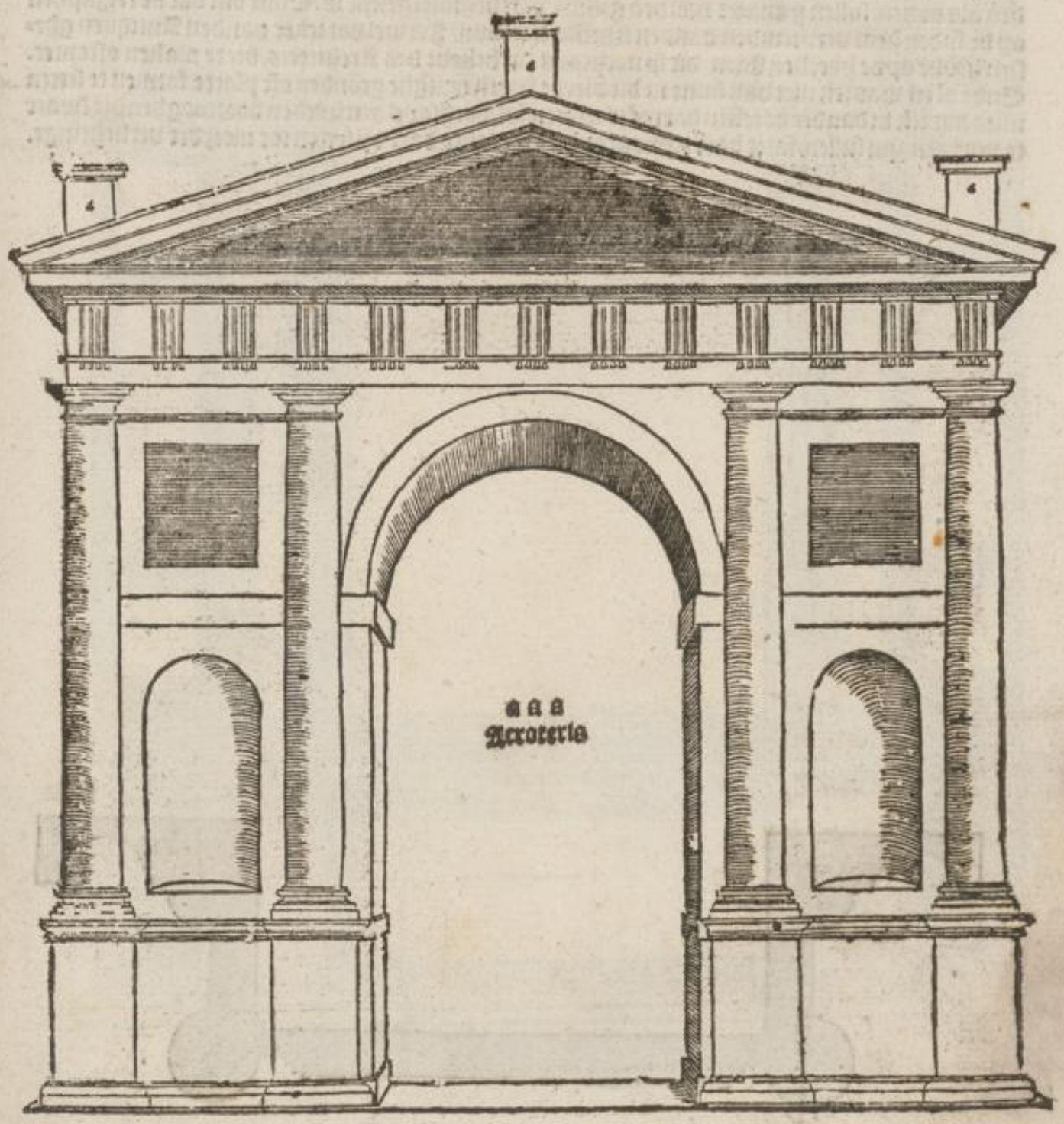

Dese navolgende figure mach de verstandige Architect gebruycken tot diuersche dingen/ ende machse veranderen nade accidenten die hem ouercomen/ sy mocht ock dienen om een schilderie te verciren op eenen outaer/ gelijcmē nu in veel plaetsen van Italiē vleert. Voor een Arco triumphale mochtse ock dienen/ alleen dat basement inde middelt werck name. Dergelycken mochtmen een poorte daermet verciren sonder de vluegschelen ter syden/ende ock met deselue/ende sonntyts voor cieraet van een venster/ofte van een Nische/ ofte tabernale/ ofte dergelycken dingen. Welke proportie salmē aldus maken/ dat de openhept ofte het ledige inde wijdde worde geset in vijf deelen/ende een van dien sal de dicte der colommen zyn: de kasene ofte lijst rontomme sy vander helft der colommen dicte/ de hoochde der openhept sal van seuen colommen dicte zyn/ eñ also zyn base eñ capiteel tsamē eē colommē dicte/ salse in als van acht delē inder hoochte comen te zyn. Dat pedestal sy hooch dzie colommen dicte/ende de breedde ofte vooztoch gelijck dat plinthus onder de colommen: de intercolumnie vander syden sal van een colommen dicte zyn/ ende inde hoecken sal t'vierdedeel van een colomme staen/ de vluegelen ter syden daer de Nischen in comen sullen van een ende een halue colomme zyn/ maer de Nischen een colomme breedt/ ende dzie hooch. D'architrabe sal de halue dicte hebben/ ende dat Triglijph ock zo breet/ maer zyn hoochde sonder dat capiteel sal een viercant zyn ende twee derdendeelen/ waer duer/ settende de triglyphen ter rechter ende ter slincker syden recht boven de colommē/ ende tusschen beyden noch vier triglyphen ende vijf methopen/ de wtdeelinge oprechtelijck comen sal te weten dat de spatiē sullen recht viercant comen. De corone ende de kronnspicie/ ende alle de ander leden/ soo wel beneden als boven/ sullen gemaect worden gelijck van beginsel gesept is. Ende om dat de triglyphen op de syden hem verbzemden vanden schzifte Vitruuij/ hoewel dat icker vanden Antiquen ghesien hebbe op de hoecken staen/ dit sy nochtans tot believe des Architects/ die te maken ofte niet. Ende al en was ick niet van sinne in dit vierde boeck eenighe gronden ofte platte fozmen te setten mits dat ick in dander boecken daeraf tracteren sal/ nochtans aen sulcken voortooghen die swaer te verstaen zyn sullen/ sal ic haer ichnographie ofte plante daer by setten tot meerder verlichtinge.

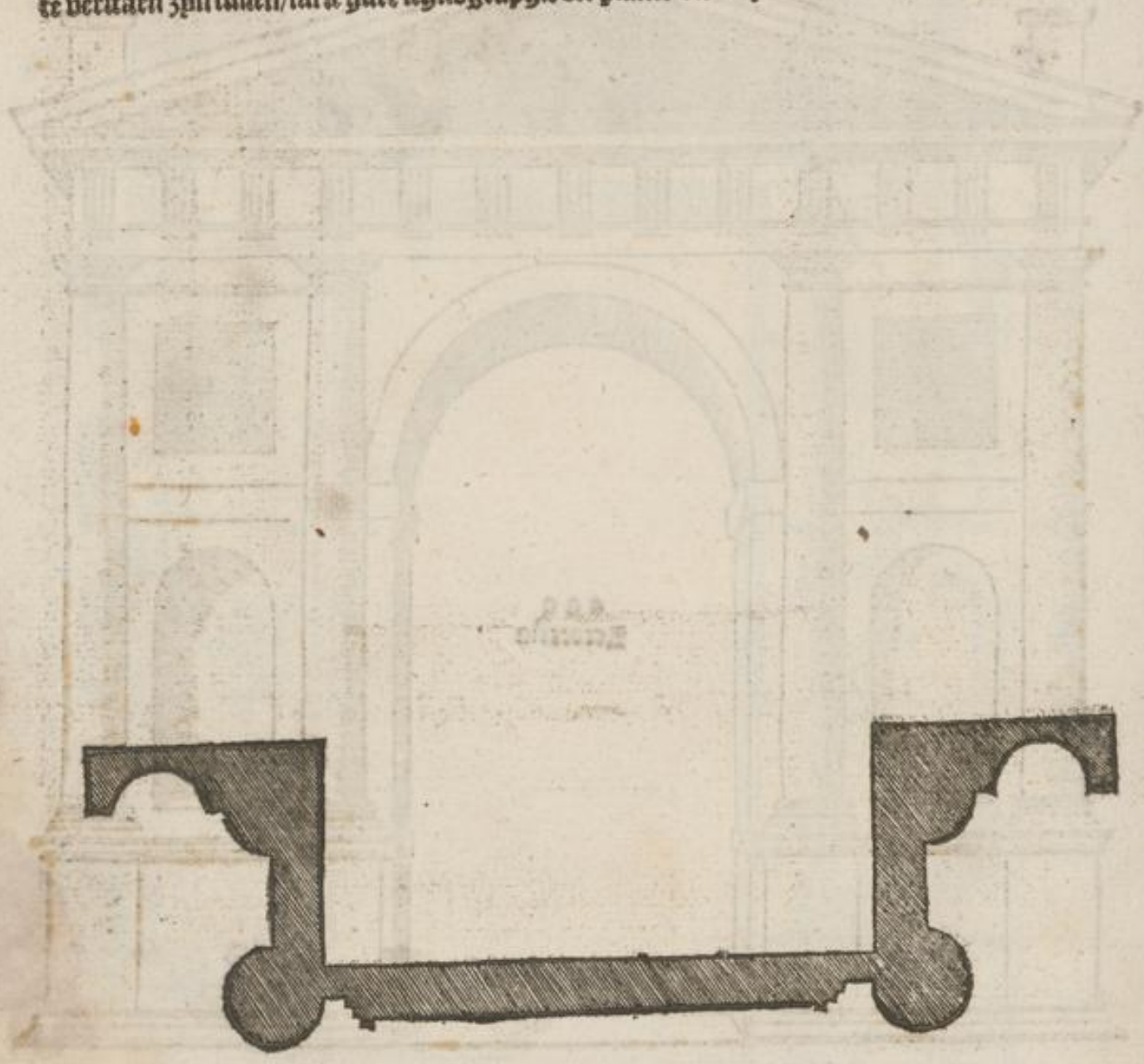

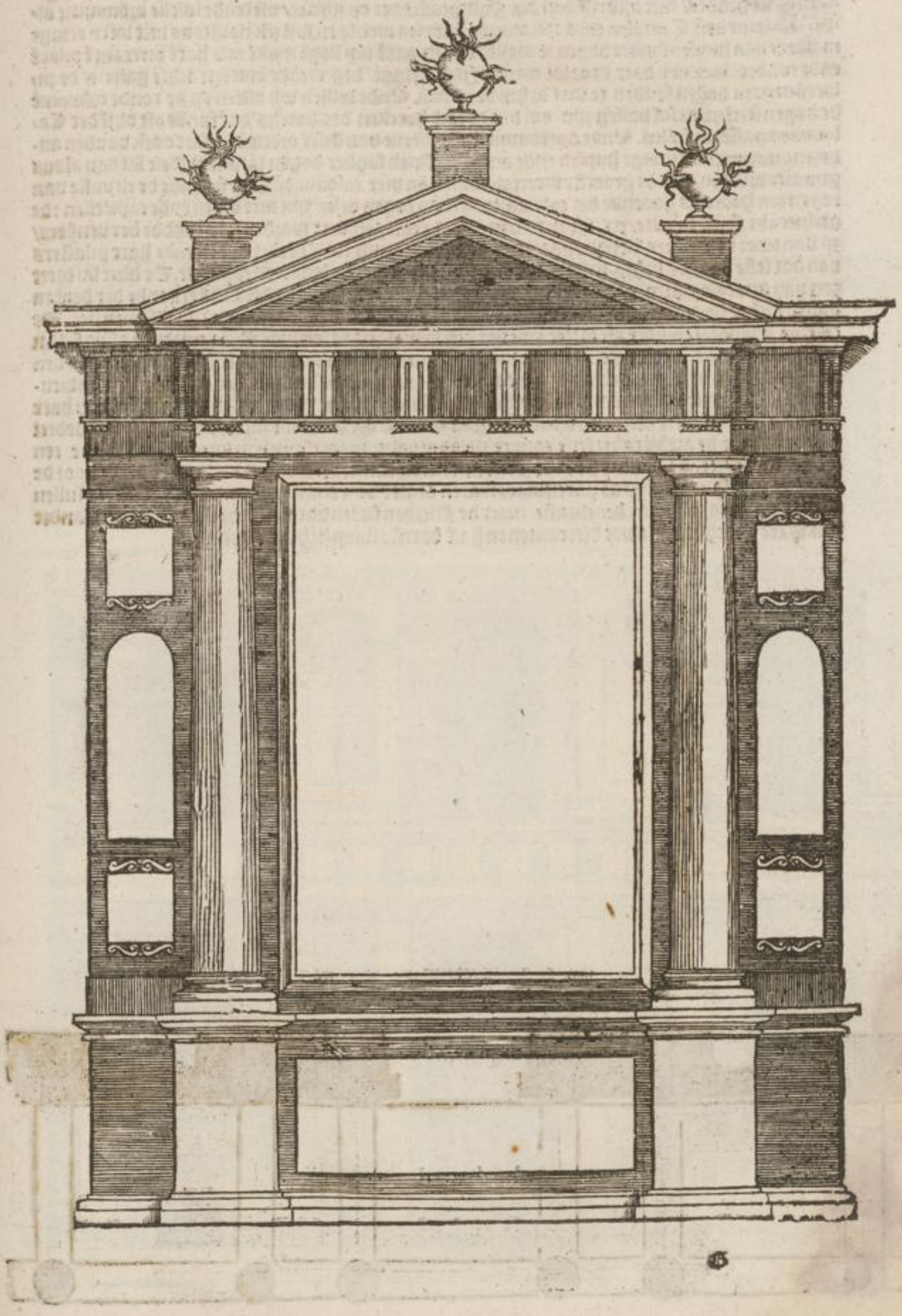

Alen hebben de Antiken (so veel alsmen siet) als de Epistilia op de ronde Colommen ge-
set hebben/ niet anders dan dat Fastigium daer op gheset/ vsërende sulcke ordinantie al-
leene aen Tempien ende aen andere edificien niet/so en wil ick nochtans niet laten eenige
maniere van hupsen sonder bogen te makē. Want willē wp bogē makē met harē viercantē pilarē
ende ronde colommen daer voor tot meerder verciering/ begeerende dan een lichte galerie/ de pi-
laers metten bogen souden te veel lichts benemen. Ende willen wp alleen op de ronde colommē
de bogen setten dat sal valsch zyn/ om dat de vier hoecken des boechs dat ronde oft dijk der Co-
lommen passeren sullen. Ende daeromme/ niet alleene van deser ordinen/ maer ook vanden an-
deren//meyn ick sommige hupsen ende ander edificien sonder bogen te maken/dese sal dan aldus
gemaect worden/ dat de grootste intercolommie van vier colommen dicte sy/ ende de cleynste van
een en een halue: de hoochde der colommen sal van negen delen zyn met basen ende capitellen : de
architrabe/frise/ cornice/etc. sullen naden ouden regel gemaect worden. De wijdde der vensters/
zy van twee colommen dicte: de hoochde een viercant ende twee derdendelen/ende haer pilasters
van dat seste deel des lichts/hebbende de Cornice boven gelijck metten capiteele. De duer sal breet
zyn van drie colommen/ eude haer hoochde van seven/ also sal licht der vensters ende der deuren
van gelijcker hoochden zyn/ de Triglyphen ende Metopen sullen gedeelt zyn alsomen siet. De
tweede ordine sal minder oft corter zyn dat vierdedeel/(nade leeringe Vitruuij) ende alsoo sullen
architrabe/frise/ende cornice/ ook dat vierdedeel gemindert worden/ de vensters daraf met den
pilasters/ sullen breet zyn gelijck de benedenste de ornamenten der Nicchen sullen in perpendicu-
le der colommen staen/ende also sal dat holle der Nicchen breet zyn gelijck de intercolommie: haer
hoochde sal van twee viercanten ende een half zyn. De derde ordine sal corter zyn dat vierdedeel
dan de tweede/de architrabe/ frise/cornice/na aduenant: maer tsamen in drien gedeelt zynde/ een
sal voor d'architrabe/d'ander voor de Frise metten Mutilen oft modiglions/ ende t'derde voor de
Cornice zyn. Hieraf suldy de particulare maten achter de Composita vinden/ de vensters sullen
ook breet zyn ghelijck de benedenste/ maer de Nicchen sullen dat vierdedeel minder dan d'ander
zyn. Haer hoochde van twee vierranten en half, de reste suldy lichtelijck vinden.

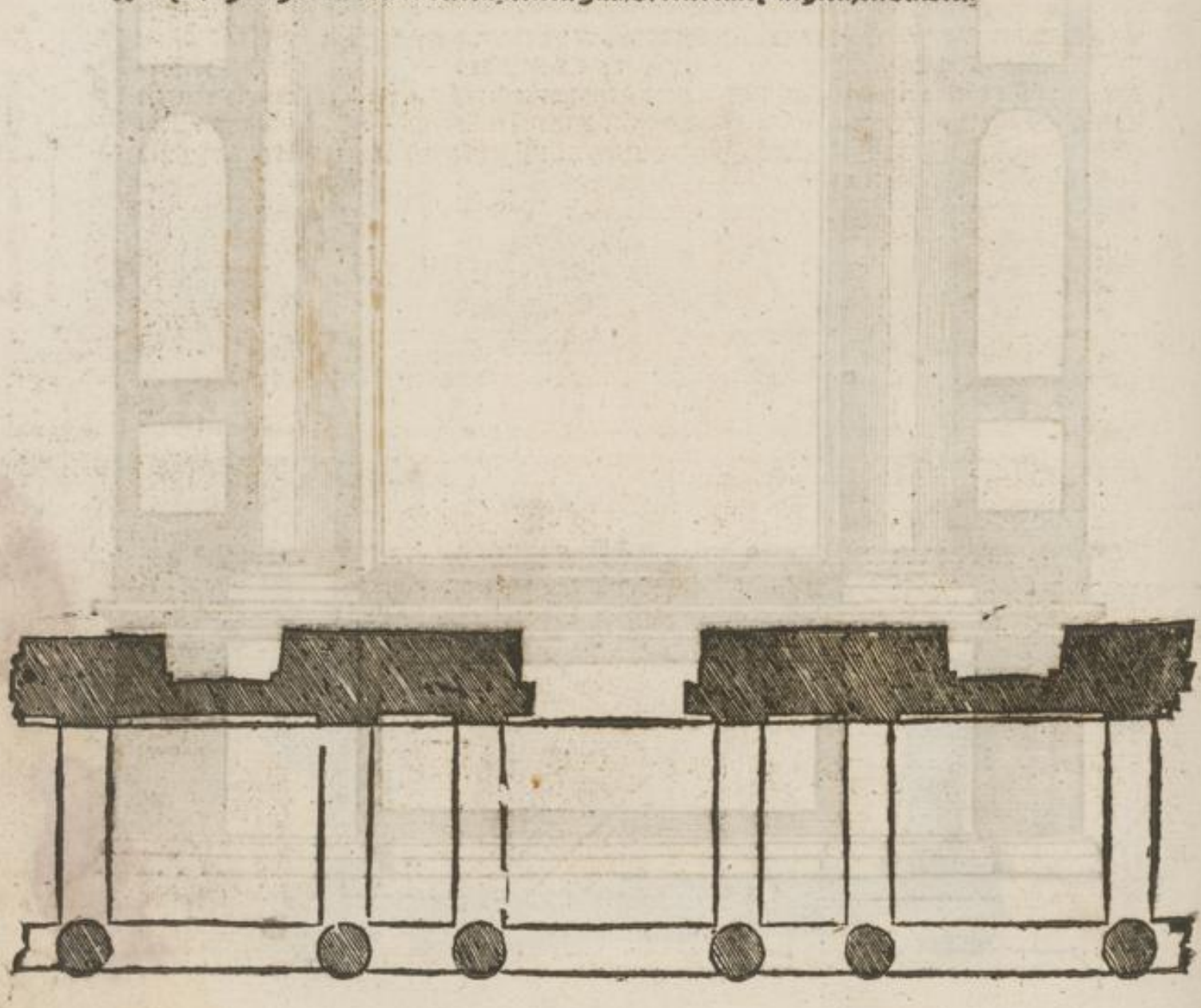

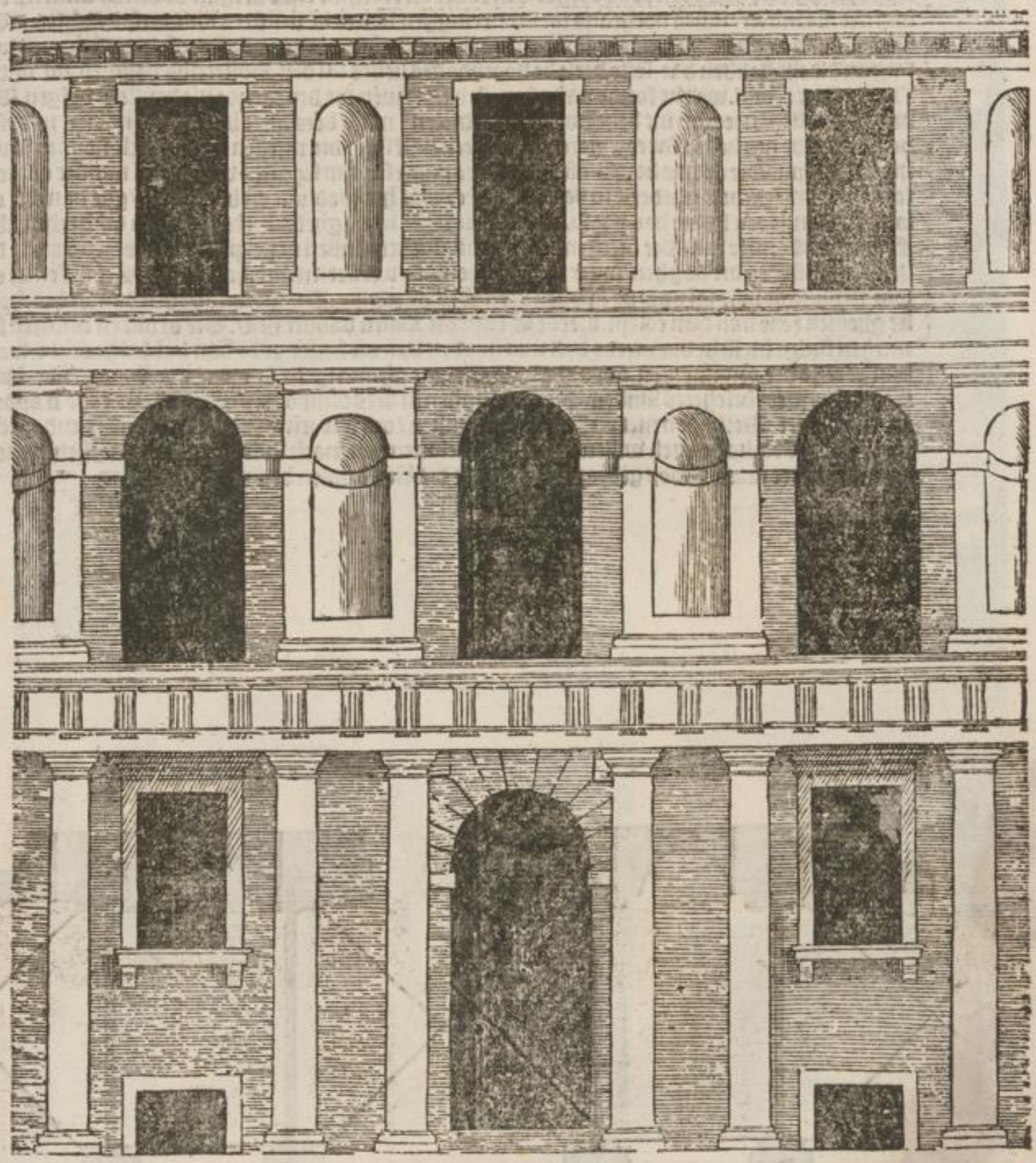

HOewel dat in d'ozdine Thuscane inde fascie 13. geteeckent/gedoon hebbe een sulcken inventie dese is daeromme different/om dat dees logie oft galerie wilt ront gewelft zyn/ ende daer de bogen zyn willen de crocieren gemaect wozden/ also ghy inden gront siet. Ende om dat de colommen die syden welke altyt okdringen/niet en souden mogen onderhouden/so salmen boven de colommen inde syden vseren geerden leggen/ also ghy inde plat te kozme siet: maer van metael sullense geduriger zyn. De pzopoztie van dese facie salmen aldus maken/dat de grootste intercolomnie van vier colommen dicte sy/ eñ de minste van twee. De hoochde der colommen met hare ende capiteel sal seuen dicten hebben: d'epistilium van drie quaert der colommen dicte/ boven d'welcke sal gemaect wozden eenen halven circkel/ ende die sal vooz breet zyn een halue colom. dicte: op de bogen setmen de cozone vander hoochde des epistilij. Tusschen beyden de boghen sy een manier van venstre ghemaeckt welckr wydde ghelijck die intercolomnie daer onder syn sal/ende de syde oft booz/vander breedden des boochs. Dat cauet oft trochille ende dechine boven de vensters een deel der Cozniten / sullen nochtans tot vercieringhen boven de vensters wat wtspzinghen. De wydde der deuren sal van twee colom. ende een quaert syn. Den pilastre oft dantipagmentum sal van d'licht hebben dat seste deel: de hoochde des lichts sal den Supercilio volghen tot onder t'capitel der colom. welcke kozme van capitellen sal bouen die deure ende vie vensters volgen. Die vensters sullen breet syn int licht twee colom. dicten / maer dees dicte boven ghenomen in desen val: de lengde des lichts sal een viercant ende een half syn: die nicchen sullen ock vander selver hoochden syn. Die ozdine boven/oft die tweede stagie soo wp segghen willen / sal minder oft kozter syn dat vierdedeel ghedeelt in dees maniere: Dat het Podium oft bozstweringhe van een colom. dicte ende een halue hooghe sy/ de reste wozde m vpue ghedeelt/een van dien sal Architrabe/ Frise ende Cozmice syn. Die nicchen metten ozname nten sullen in perpendicule comen boven die vensters tusschen die boghen/maer vander breedden vijf deelen ghemaeckt / de twee sullen de colom. hebben/de reste sal booz de nicchen metten pilasters syn. Die Cozmice boven die nicchen houde ghelijck eene van dien colom. breedt is/ende die Basen vander helft. Die venstren tusschen die nicchen sullen int licht dat vierde deel min houden dan die deure/ende van dobbel hoochde/maer van de reste der oznamenten (om dat dit werck wat ghemengt is) salmen bpde Ionica ende bpde Cozinthia meer beschеets binden. Die Trigliphen in dees compositie/tusschē d'een ende d'ander/ en sullen haer Methopen niet recht viercant maken / om dat ick boven elcke venster ende elcke nicche dzp Trigliphen heb willen setten/ghelijckmen sien mach inde figuere / ende ghebreeckter eenighe ander mate/altoos gedzaghick mp aen die Regle inden beginne gheghcven.

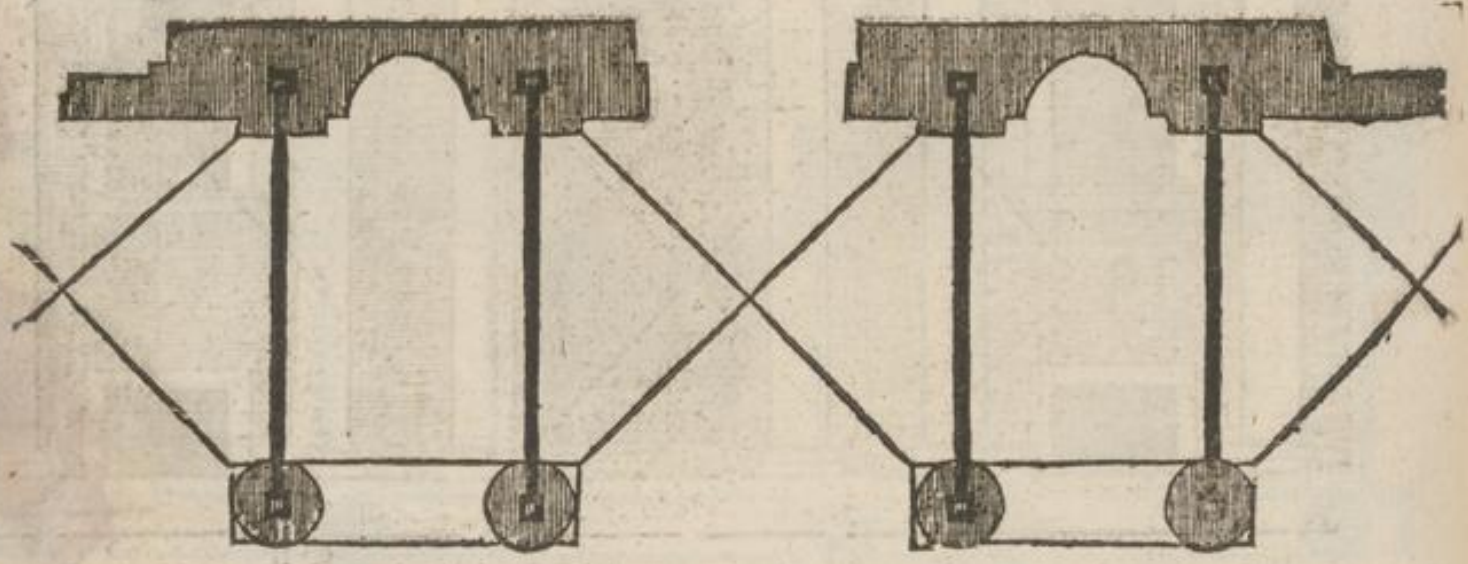

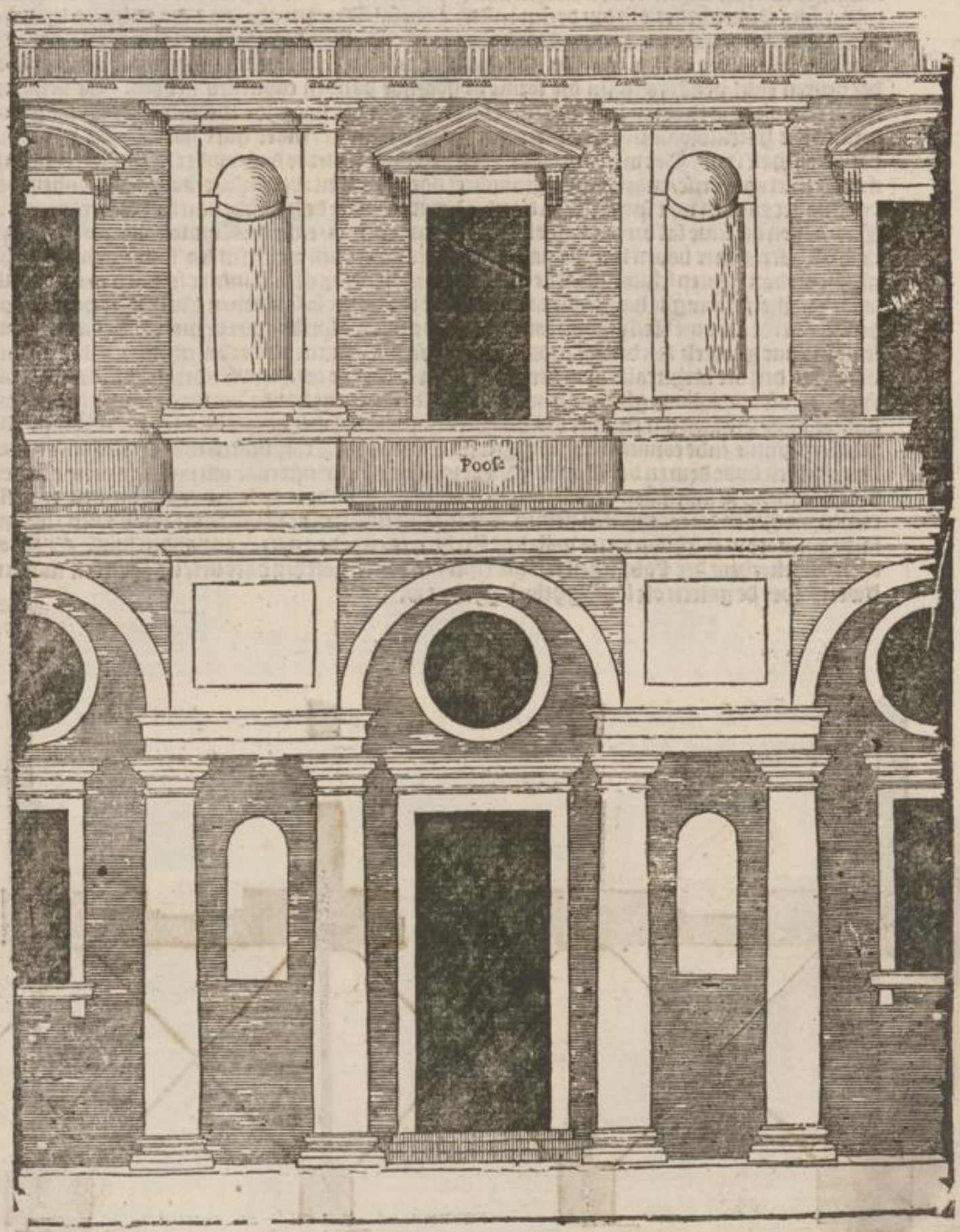
Poos:

OM dat somtijts pemant sal willen altemael boghen inde logie hebben / ende om dat wy voze ghesept hebben dat het confups is / boghen op ronde colommen te setten / soo machmen daer wel vercante pilaren onder maken met Basis ende Capitel ghelijck d'ander. Ende hoe wel dat dit hups gheheel is / d'welck luttel waer voor eenen die veel erven hadde / soo machment wt setten in vpue ende somtijts in seven boghen. Welck deelinghe syn sal / dat elcke intercolomnie van vier dicten sy / de hoochde der colom. met base ende capitel van ses deelen ende daer boven den boghe ghesedt vzeet vozen vande halve colomne / het opene sal in dobbel pzopozcie comen. Bouen die bogen setmen Architrabe / Phzise ende Cozmice: de hoochde van al sal van twee colom. syn. Ende ghedeelt in dzy deelen en halue een sal Darchitrabe syn / een en halve voor de Frise / ende een deel tot die Cozmice. Vande ander leden salmen de voozghegheven regle volghen. Die deure sal twee colom. wyt syn / den pilaster van dat seste deel des lichts: maer die cozmicen der deuren ende venstets sullen die fozme de hoochde vanden capitellen hebben. De venstets sullen een colomne ende een half wyt syn / enhaer lengde oft hooghde wozde in Diagono genomen. Die hoeckcolomnen sullen bzeet syn ghelijck d'ander / maer haer hoochde sal van achte deelen en half syn. De tweede ozdine boven dese sal dat vierde deel minder syn: de hoeckcolom. met Architrabe / Frise / ende Cozmice / gemundert nae advenant: de venstets boven die boghen met den pilasters / sullen wyt syn ghelijck d'ander beneden / maer de hoochde van twee viercanten / die Frise bouen die selue sal bzeet syn ghelijck dat Supercilium / ende die Cozmice oock soo vele. Die clepne venstets daer boven syn ghemaeckt om twee saken / ten ersten is die stagie alsoo hooghe ghelijckse van buyten schijnt / so sal de camer ende oock dat welksel te lichter syn / ten anderen willende tot gherief eenighe hangende cameren daer in maken / so soudemen d'licht daer deur scheppen. De derde oerdine oft stagie sal minder dan die tweede syn dat vierde deel / ende daernae die selue in vyue ghedeelt / een deel sal voor d'architrabe / phzise / ende cozmice syn ghedeelt in dzyen ghevende een deel der architraben / een der phzisen / dat derde der cozmicen. Ende inde Phzise sullen die Mutilen / oft modiglions ghedeelt syn alsoomen siet. Dat licht vande venstets sal syn ghelijck die andere / maer sy sullen dat twelfste deel hooghet syn / midts datse voozdi r van t'ghesichte syn. De pilasters / phzise / ende cozmice / sullen syn ghelijck d'ander. De Frontispicen ende bogen salmen maken ghelijck byde deuren der Dozica ghesept is. Tot verrieringe ende om noch een ozdine boven al te voeghen / soo machmen dees Acroterien oft pilaerkens daer op setten / ende die best te passe comen machmen tot roockgaten nemen. Die spacien tusschen de venstets die wit blyuen / syn gelaten om daer in te schilderen na wille des Architects ende des patroons vanden hupse. Ende tot meerder sekerheyt der Fabzijcken salt goet syn die pseren geerden daer in te legghen ten minsten dweers over de galerie oft logie / ghelijck ghesept is.

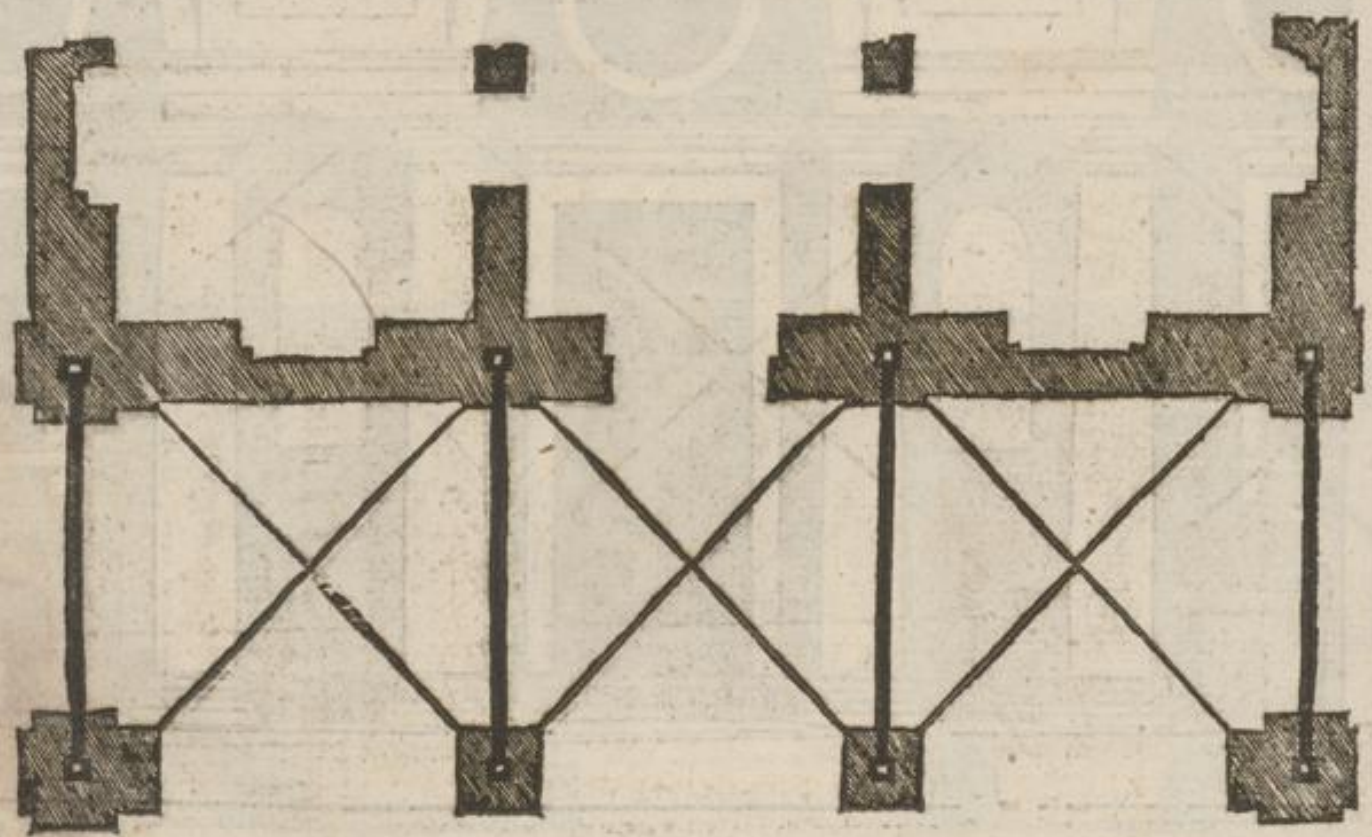

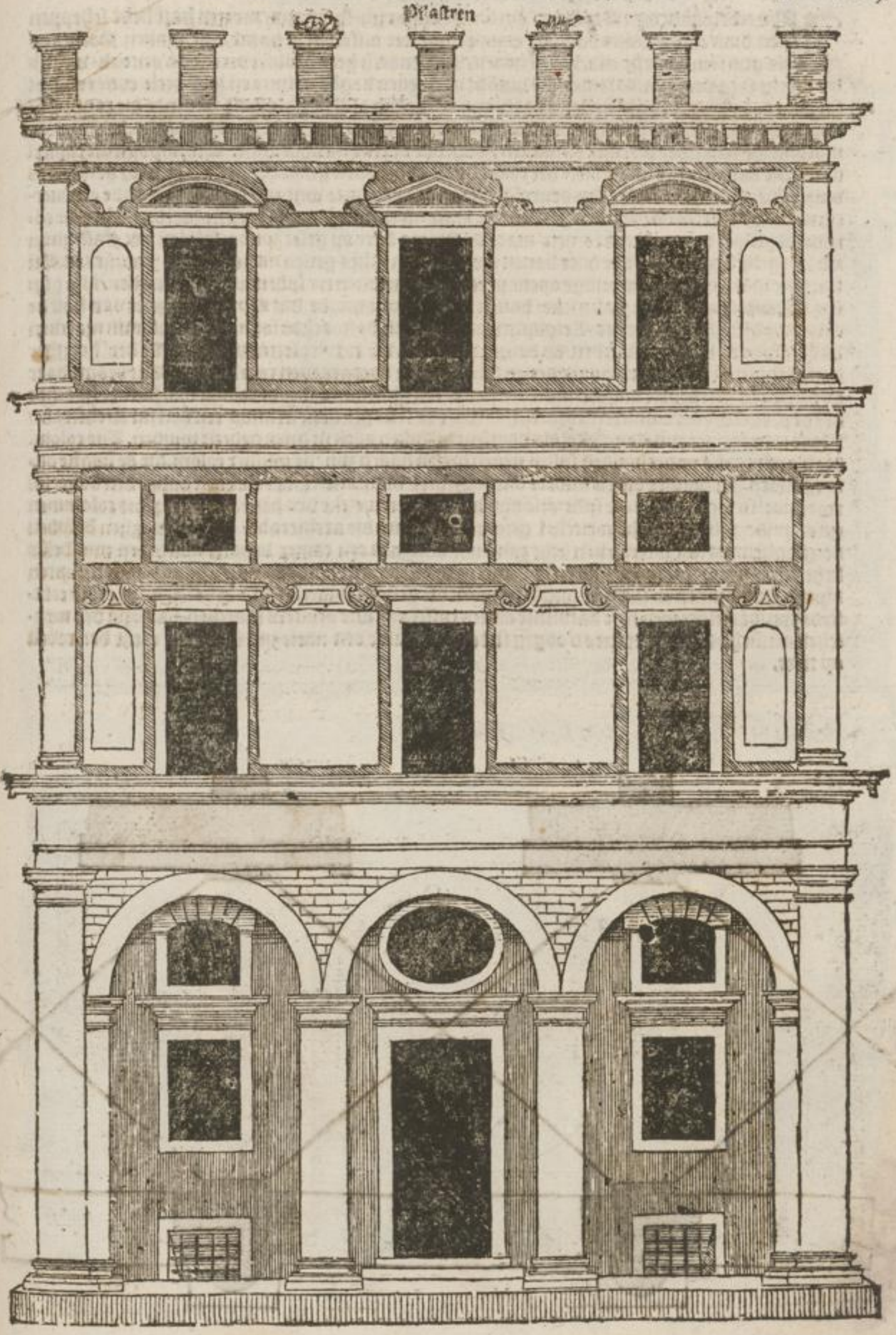
Pylastren

IN de eedele ſtadt van Venegien/ om datſe nauwe ghehupſt zyn/ moeten haer licht ſchyppen waer datſe connen/ alſo dat haer timmeringe ſeer differentis by die van Italien. Nochtans alſo ghy ſien mueght/ machmen hem lichts genoech geuen/ obſerverende d'antijck/ welcks hoelinghe ſal aldus zyn. Datmen die wijdde van eenen boghe in twee en half deele/ ende een deel ſal booz de breedde des ghehoelen pilaers zyn/ welck dicte ſal vander helft zyn/ ende die ronde Colomme ooch ſo veel: die hoochde des boechs ſal van een vierkant ende twee derdendeelen zyn: ooc machmenſe van twee vierkanten maken hoogende de reſte na aduenant. Die impoſta oft capitel onder die bogen ſal de halue dicte der colommen hebben/ beſiegende deſelue welke booz getoont is vant Theatrum Marcelli. Die deure ſal drie colommen dicte wijt zyn/ ende die hoochde een vierkant metwee derdendeelen: den pilaſter oft anthpagmentum vandat achſte deel des lichts/ de corone ſal gelijck den capiteele comen/ maer de Scima daer op geſet zynde/ ſalmen dat Faſtigium maken gelijck geſept is: ende daer bouen meer oft min lichts geuen na behoef der Fabrijcken. Eñ ſtaet het inden lijdt oft aen eenige opene plaetſe/ ſo machmen ter ſyden winckels maken/ alſo ghy ſiet reſponderende aende Fabrijcke/ bouen die colomme worde dat Epiſtilium geſet van half de colomme dicte/ de breedde der Trigliphen ooch ſo veel: de hoochde ſalmen meer oft min maecken dat die ſpatien vierkant worden/ op dewelcke ſalmen die cornice ſetten van dat ſeſte deel hooghet dan d'Epiſtilium/ die particulaer deelen ſalmen nade voorgegeven regel maken. Die ordine daer boven ſy dat vierdedeel minder/ maer makende een plinthus onder de colom. van ſulcker hoochde als de projecture der cornicen bedraecht/ ſo wort de reſte ghedeelt in vijve/ een deel ſal Architrabe/ phrijſe ende cornice zyn/ dewelcke (als voorſept is) ſullen ooch in drien gedeelt worden. Die colom. die d'architrabe onderhouden ſullen negen deelen hooch zyn/ de minder colom. die de boghe onderhouden zyn dunder dan d'andere dat derdedeel/ die ſpatien inder middelt onder den boge/ ſal tweemael ſo wijt zyn als die ſpde/ alſo dan die cornicen welcke den boge dragen op die colommen geſet zynde/ ende den halven circkel gemaect tot onder die architrabe/ ooch die ooghen beſpden den boghen/ ſoo ſalt wterlijcken licht zyn: ende daermen een camer behoeft machmen tmiddelſte licht ſlupten ende die ſpden ſullen tot venſters dienen/ dies nietteminſal d'ordinantie van bupten blyven ende binnen en ſalt niet miſtaen/ want die geſloten plaetſe ſal voor de ſchouwe oft heerdſtede zyn/ dewelcke men ſept datmenſe altijts tuſſchen twee venſters maecken ſoude na des menſchen aenſicht/ dat die venſters d'oogen ende de ſchouwe den nueſe zyn ſoude/ die altijt den rooch op treet.

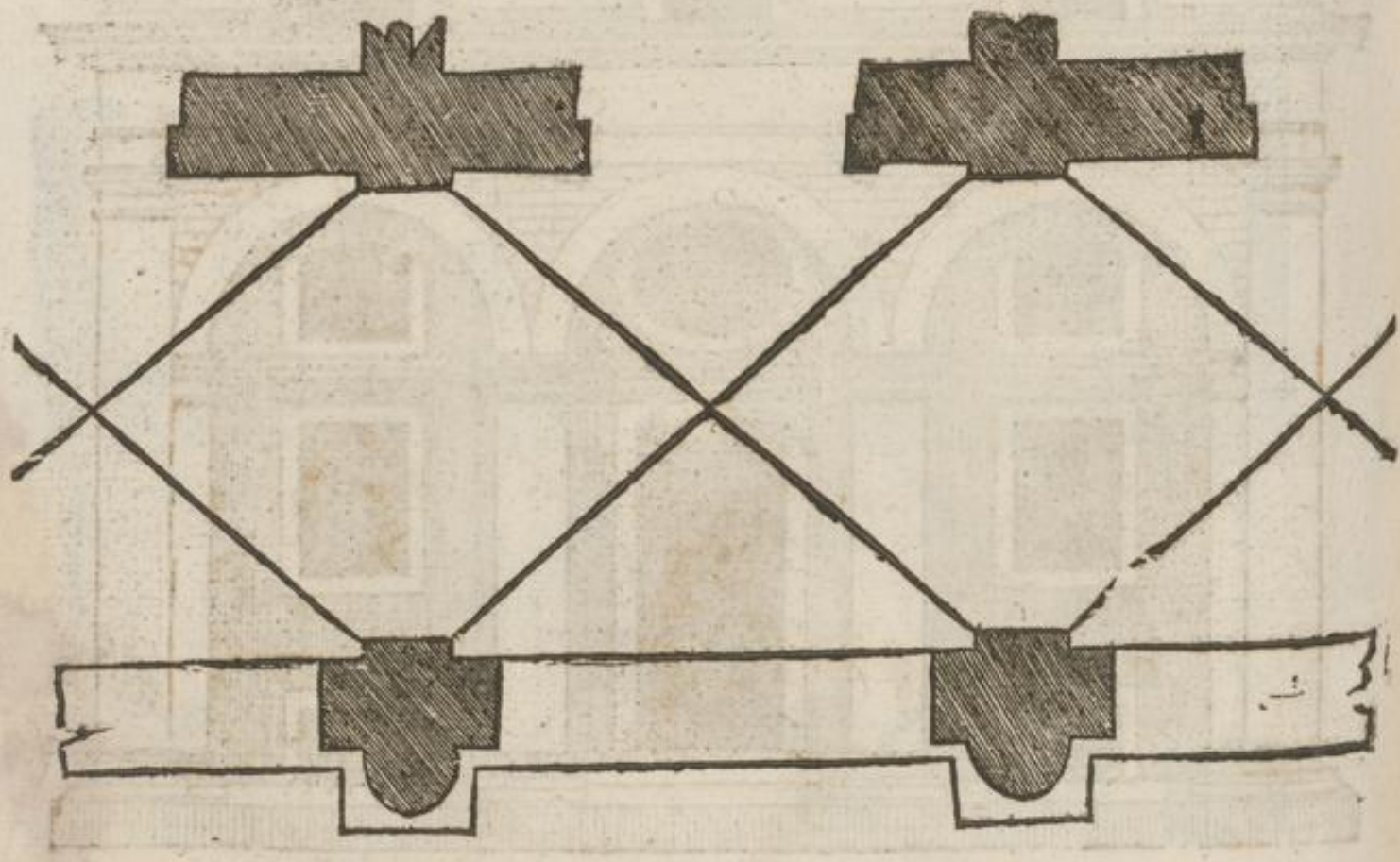

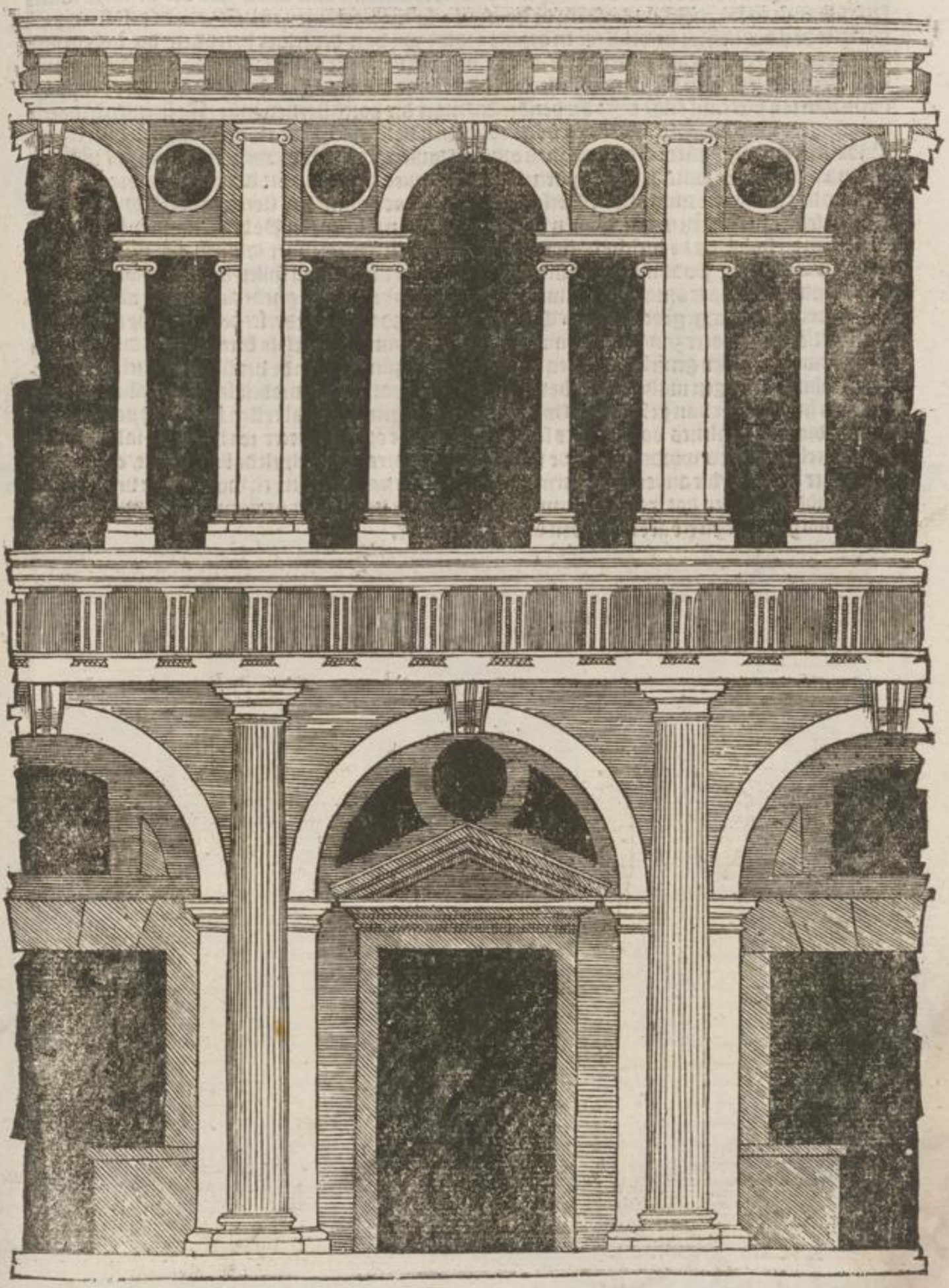

Om dese presente facie te deelen/ segt hy (want anders en maect hy geen prologe) salmen de breedde deelen in vijf/ ende een van desen delen sal voor een colomme zyn/ de middelste intercolommie sal van ses deelen zyn/ d'andere sullen elck van drien zyn/ die vensters sullen een colomme ende een halue houden/ de hoochdē 2. sullen viercanten en half zyn/ de pilasters van dat seste deel des lichts: de vensters in deerste ordine zyn van der selver breedden/ die benedenste sullen een perfect viercant zyn/ ende d'andere van een viercant en half. De poorte sal vijf colommen dicten wijt zyn/ op dat de colommen een vast fundament hebben mogē/ de hoochde der poorten is van een viercant ende twee derdendeelen/ maer die boechsteenen ende reste setmen genoech inde figure. Van beneden onder den boge tot boven de falcie sullent twee colommen dicten zyn. Ende al ist dat alle andere ordinen boven ordinen willen altijt dat vierdedeel gecort zyn/ in desen val (na mijn advijs) om dat de compartitie der colommen boven op dit voorachtich wert begint/ ende op dat het groue niet te veel plaetsen en beneme/ ock want het sterck genoech is/ behoortse vander selver hoochden te zyn. Boven deerste ordine dan salmen een Podium maken/ hooge van een colom en halue/ op de welcke datmen die colommen setten sal inder ordinen also ghesept is/ de hoochde sonder dat Podium worde in vijven gedeelt/ de vier daerafsullen voor de colommen zyn ende dander voor haer ornamenten/ waer af de Trigliphen sullen ghedeelt worden alsomen siet observerende de voorgegeven regule. Die middelste worde also ghedeelt/ dat de clepne colommen vande helft der grooter zyn/ ende die middelste intercolommie sal noch so breet zyn als die ter spden staen/ dewelcke sullen gelijck der oogen vande vensterszyn. Boven de vensters om tlicht te meerderen salmen de oogen maken/ ende boven de clepnste spatien der middelt salmen maken t'ghene datmen hier siet/ oft van gesetschaps wegen de selue oogen. Ende al resten hier noch particulare deelen/ die salmen altijts voorwaerts soecken. De derde ordine metter toe behoorte sal ock dat vierdedeel gemindert worden/ maer de venstren sullen breet zyn gelijck de benedenste/ ende alsoo ock haer hoochde/ die ander dinghen machmen metten passer lichtelijck vinden. De verheffinge inder middelt sonder dat frontispitium/ sal vander helft der derder ordinen hooch zyn: vander resten mach de Architect af en toe doen also t'hem belieft.

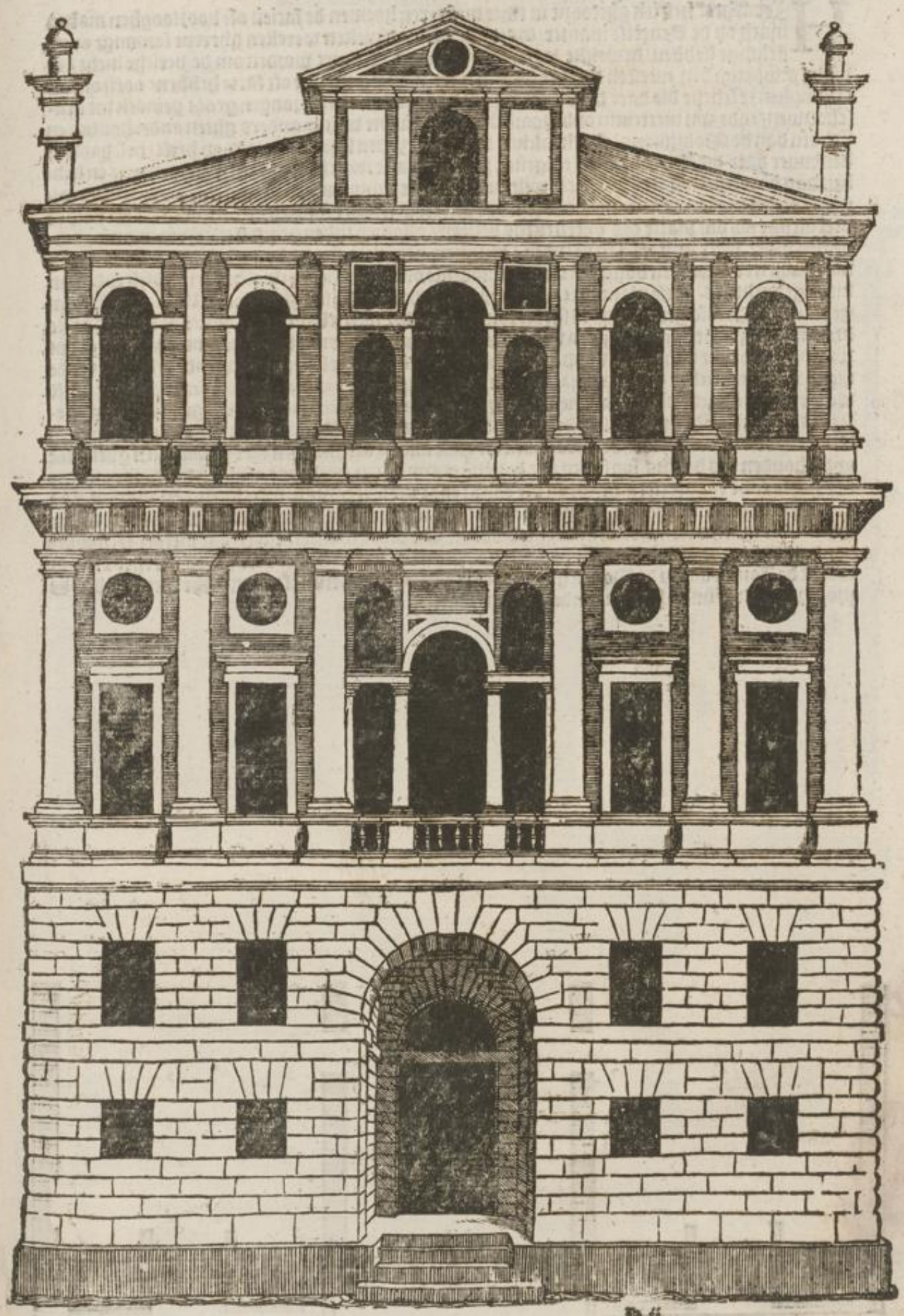

Van de Dozica

HIer achter heb ick ghetoont in twee manieren hoemen de facien oft vooztooghen maken mach op de Veneetse manier/ maer om datse in sulcken wercken gheerne sommige ouersteckinge hebben/ dewelcke meest op de canalen gemaect wozden om de versche lucht des waters: waerop den meesten deel der hupsen haer toonlijcxste spde oft facie hebben/ oock om die triumphen te schepe die daer dickwils geschien/ bzingen die oversp2ongen groot gemack int aenschouwen/ ende zyn mettemin onbehoozlicke dinghen/ die welcke anders ghen onderhouden en hebben dan de Modiglions. Oock sulcken dinck dat zymen standt niet vast en heeft/ beschadicht den muer daer die Antijcken wel toegesien hebben/ datse nopt sulcke ouersteken gemaect en hebben dan de cozmicen/ daerom seg'ick/ wiltmen in sulcke timmerингen dergelijcke dingen met enighe redenen maken/ so sal van noode zyn dat den eersten muer sulcken dicte hebbe/ dat hy vooz so veel wzstae als dat platte des ouerstekens behoeft/ allsomen inden gront siet/ eñ om dat den middelsten muer meer wtstaet dan de spden / wiltmen hem niet soo dicke maecken / soo machmen van binnen een stercken boghe setten die middelste onderhoude/ hoewel dat het ledich ende van luttel gewichts is. Dese plante is te verstaen boven de facie oft staighe vanden Rustico/ desen dan gemaect zynde also getoont is/ so sal die compartitie der facien boven dese zyn/ dat het middelste deel van dzie pozticn/ ende de spden van dzie en halue zyn/ ick mene binnen de muerē also den gront wijst. De hoochde van deser tweeder ozdinen sy gelijck d'onderste byde voozseyde redenen. Ende men sal ten eersten dat Podium maken van ghemackelijcker hoochden om te lenen/ datter blijft wozde in vijuen gedeelt/ een van dien sal depistilium metter resten zyn gedeelt (gelijck dickwils geseyt is): de wijdde des middelsten deels wozde also/ dat die openheyt metten boge noch so groot sy dan de spden/ ende de hoochde ghedobbeleert ende also de architraben op de colommen gheset tot onderhouden des boechs/ soo sullen alle de vensters op de rpe gaen/ ooc om meerder commoditept des lichts ende tot vercieringe/ sullen die oogen ende die viercante vensters gemaect wozden. Die ozнamenten van veel dingen/ wiltmense (om des costs wille) niet maken van marber oft ander steenen/ die machmen metter schilderien voldoen. Die derde ozdine sal oock dat vierdedeel minder zyn dan de tweede/ ende also oock eick deel na aduenant volgende die voozgegeven regel/ ende al wozdt de Jonica boven de Dozica gheset/ dwelck de Antijcken wel somwijts ghedaen hebben/ de pzopozrie daeraf suldy hier na vinden op zyn plaetse.

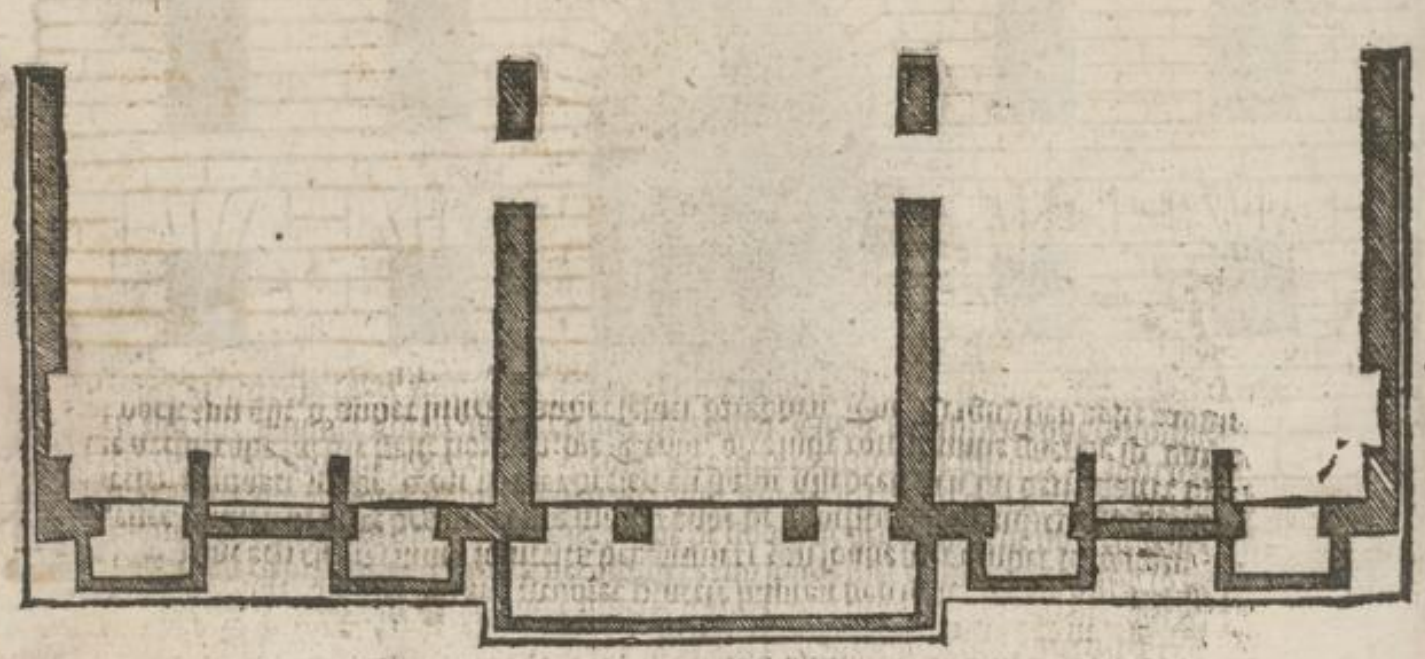

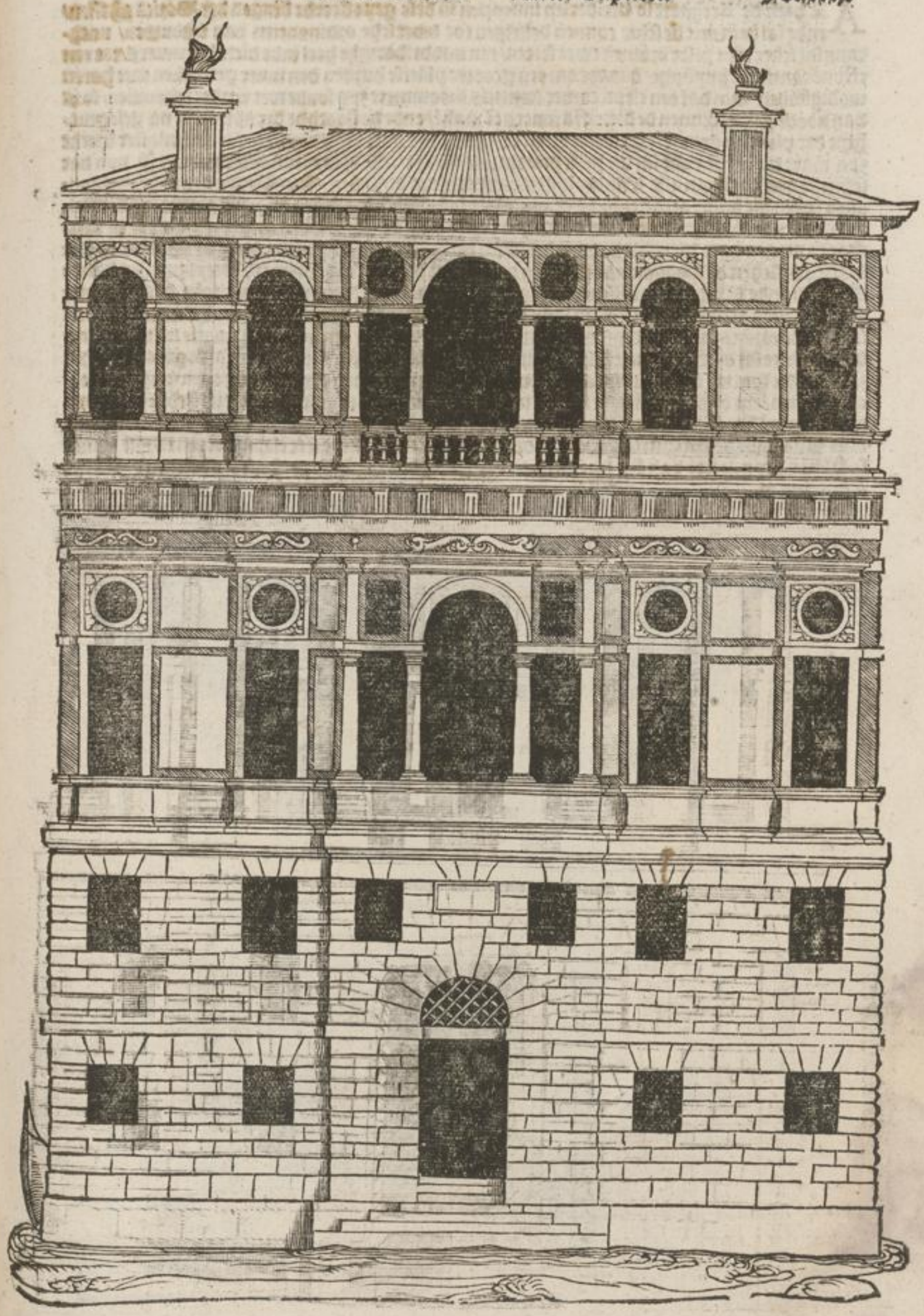

Al heeft de Architect so veelderley inuentien in dese gepasseerde dingen der Dozica ghesien/ ende sal hem met de selue connen behelpen tot diverische ordinantien van schouwen/ nochtans sal icker van deser ordinen twee setten/ een middelbarighe heel inde dicte des muers/tot een clepne camer oft huysinge/ dander om een grooter plaetse buyten den muer getrocken met haren modiglionen. Om dat een clepn camer somtijts becommert zyn soude met eender schouwen/ so is van noode geheel binnen de dicte des muers te make/ ende de hoochde der openhept na gelegenthept der plaetsen gemaect zynde/ wort in vier deelen en halue ghedeelt/een sal den pilaster breede zyn/maer die architrabe sal die helft houden:die Tenia/ ofte lijste romsomme gaende sy van dat seventste deel ooch zyn alle d'ander lijsten vander selver breedden. Die Trigliphen ende modiglionen sullen die halue architrabe breet zyn/maer haer hoochde salmen dus nemen/dat soo de Mutilen boven de pilasters staen/ ende tusschen beyde oock de Trigliphen wtgedeelt zynde/ de Methopen mogen haer viercant vander breedden der architraben hebben/ maer de Methopen ofte spatien tusschen de modiglionen en sullen darromme niet viercant coomen. Die capiteelen vande Mutilen ende Trigliphen sullen hooge zyn als halfde breedde vanden Trigliphe: de cozone met Cimatie ende Scima/sullen hooghe zyn gelijck de architrabe/ende gedeelt zynde in twe/een deel sal vooz de cozone zyn/ van dander salmen dzie deelen maken/ een vooz de Cimatie metter lijsten/ dander twee sal de Scima met haer lijst hebben. Dat ouerstreken der cozonen sal so groot oft clepn zyn/dat die spatien tusschen die capiteelen der Trigliphen inden gront der cozonen moghen viercant comen/ om dat/oftmen daer roosen inletten wilde/ sy haer geschicte plaetse hebben mogen: de protecture der Scimen met der Cimatien salmen maken gelijc de hoochde: tgeene darter bouestaet is na wille des Architects. Waer is de schouwe oft heerstede seer clepn/ tot een clepne camer so salmen den pilaster van dat seventste deel der hoochden vander openhept maken/ ende de reste also gesept is.

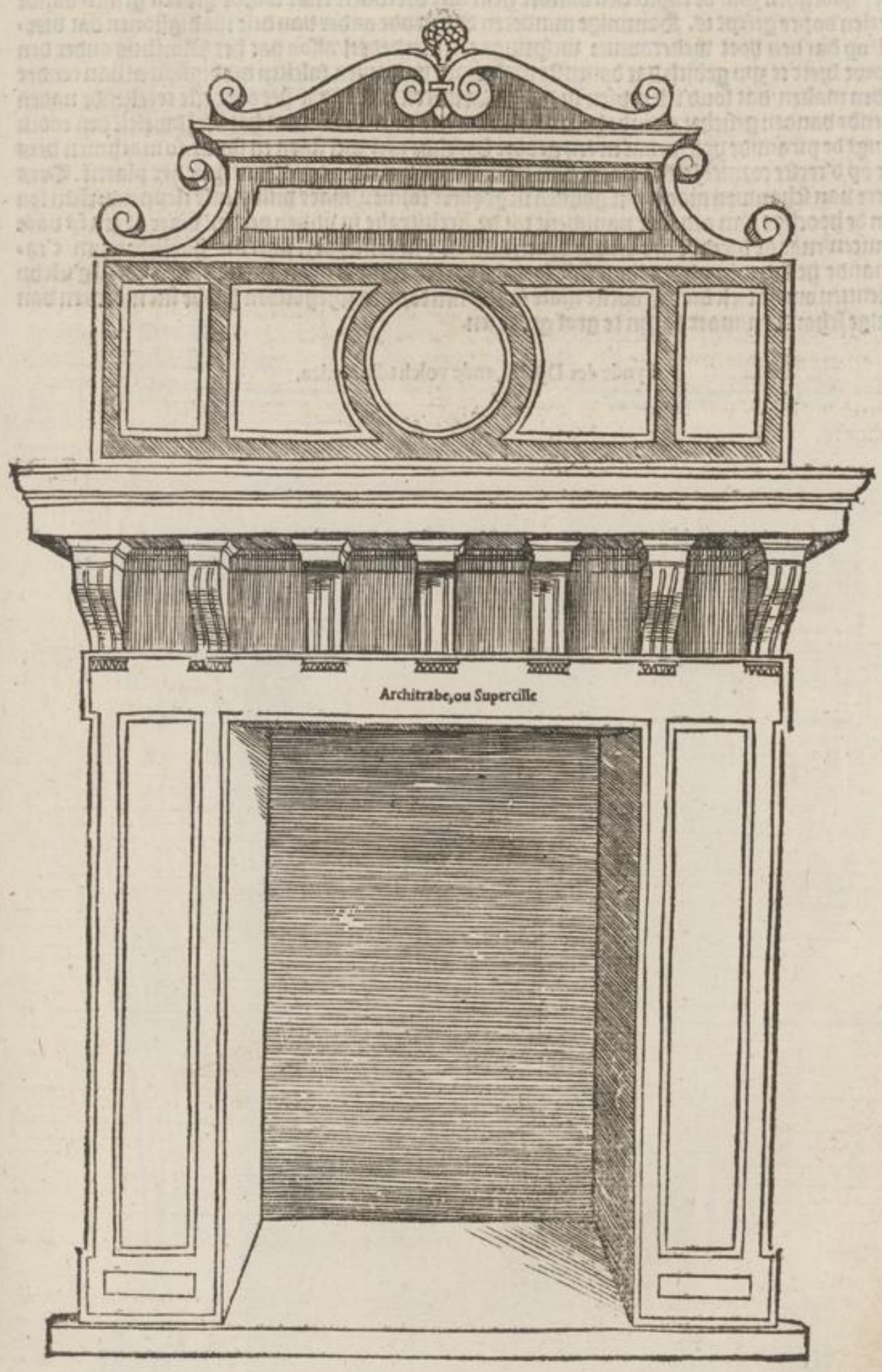

Architrabe, ou Supercille

DEse andere heerlicke bupten den muer salmen aldus maken: dat/als de hoochde eñ wijdde genomen zyn na gelegenthept der plaetsen/ wozde sulcken hoochde van op den grondt tot onder de architrabe gedeelt in vieren/ende een deel salmen der architraben/friesen/ende coznicen geven/haer delen ghemaect nade voozgegeven regel/ ende hoewel datse grooter schynen so comt dat om datmense van onder siet. Debzeedde vande modiglionen sal van dat sevenste deel haerder hoochden zyn/ de capiteelen vander helft dier bzeedden/ende wozde gedeelt gelijck vande capiteelen dozice gesept is. Sommige minderen de bzeedde onder van dese modiglionen dat vierdedeel/ op dat den voet wederomme wtspzinge een vierdedeel/alsoo dat het Plinthus onder den voet comt bzeet te zyn gelijck dat bouenste deel/ maer wildemen sulcken modiglion al van eender bzeedden maken/dat soud'ick pzysen in een groot werck/mides dat het onderste treckende naden muer ende vanden gesichte gaende hem van selfs vertlepnt. Eñ om dat het deel dwelck den roock ontfangt de piramide volcht/dat in een groote hoochde niet wel staen en soude/so machmen dees ozdine op d'eerste coznice setten/hooger oft leger somen wil/oft na gelegenthept der plaetsē. Dees maniere van schouwen machmen houden in grooter kozmen/maer wiltmense clepn maecken soo salmen de hoochde van aen dat pauiment tot de architrabe in vijven deelen/ waer af een sp vooz de coznicen/ende de bzeedde der modiglionen sal van t'negenste deel haerder hoochden zyn/ t'capitel vande helft der bzeedden/ dus salt in middelbaer kozmen gracelijcker vallen. Dit seg'ick bp experientien om dat ick dees grootste mate in clepnen kozmen ghehouden hebbe int maecken van sommige schouwen/maer sp zyn te grof gecomen.

Eynde der Dorica, ende volcht die Ionica.

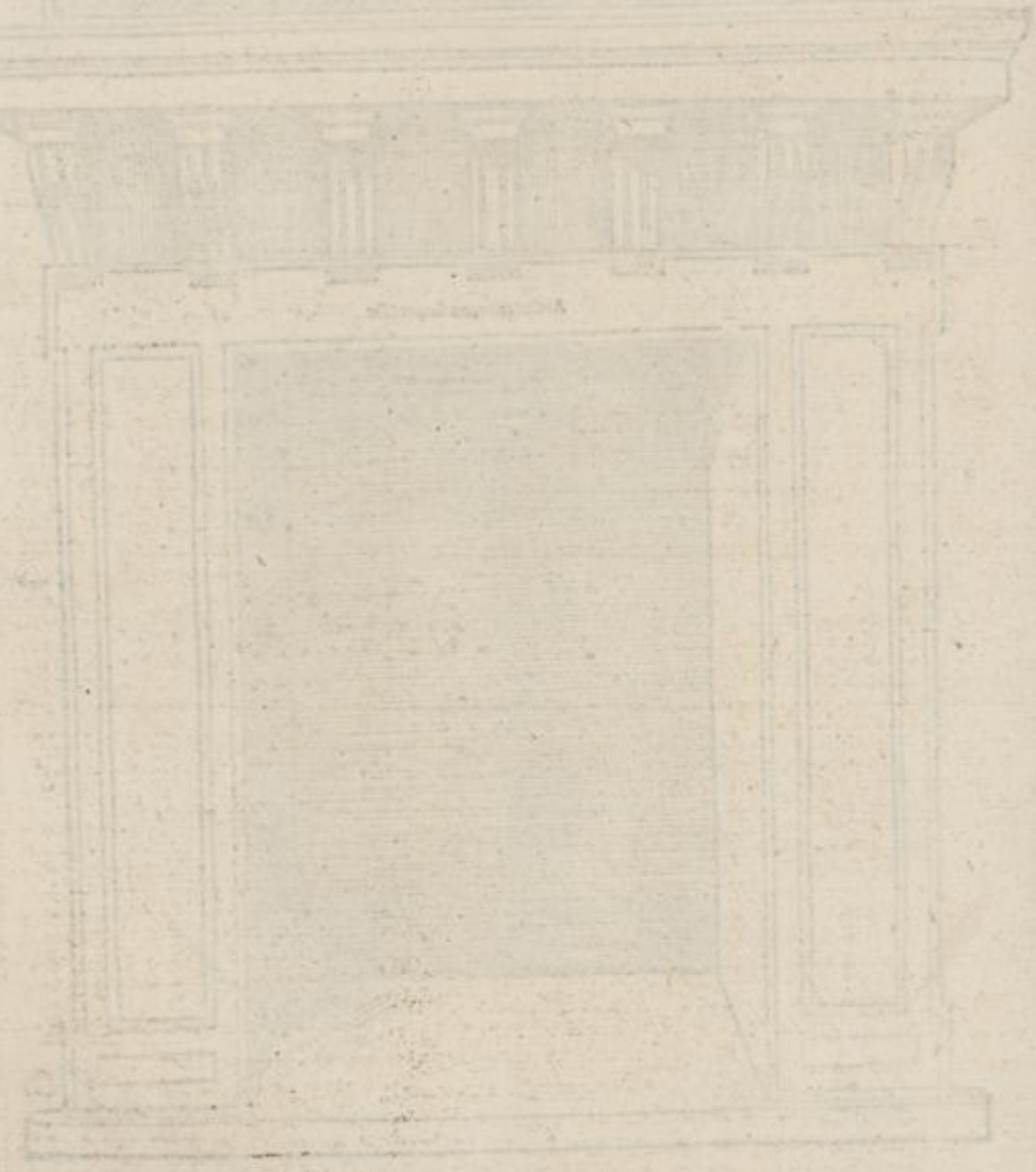

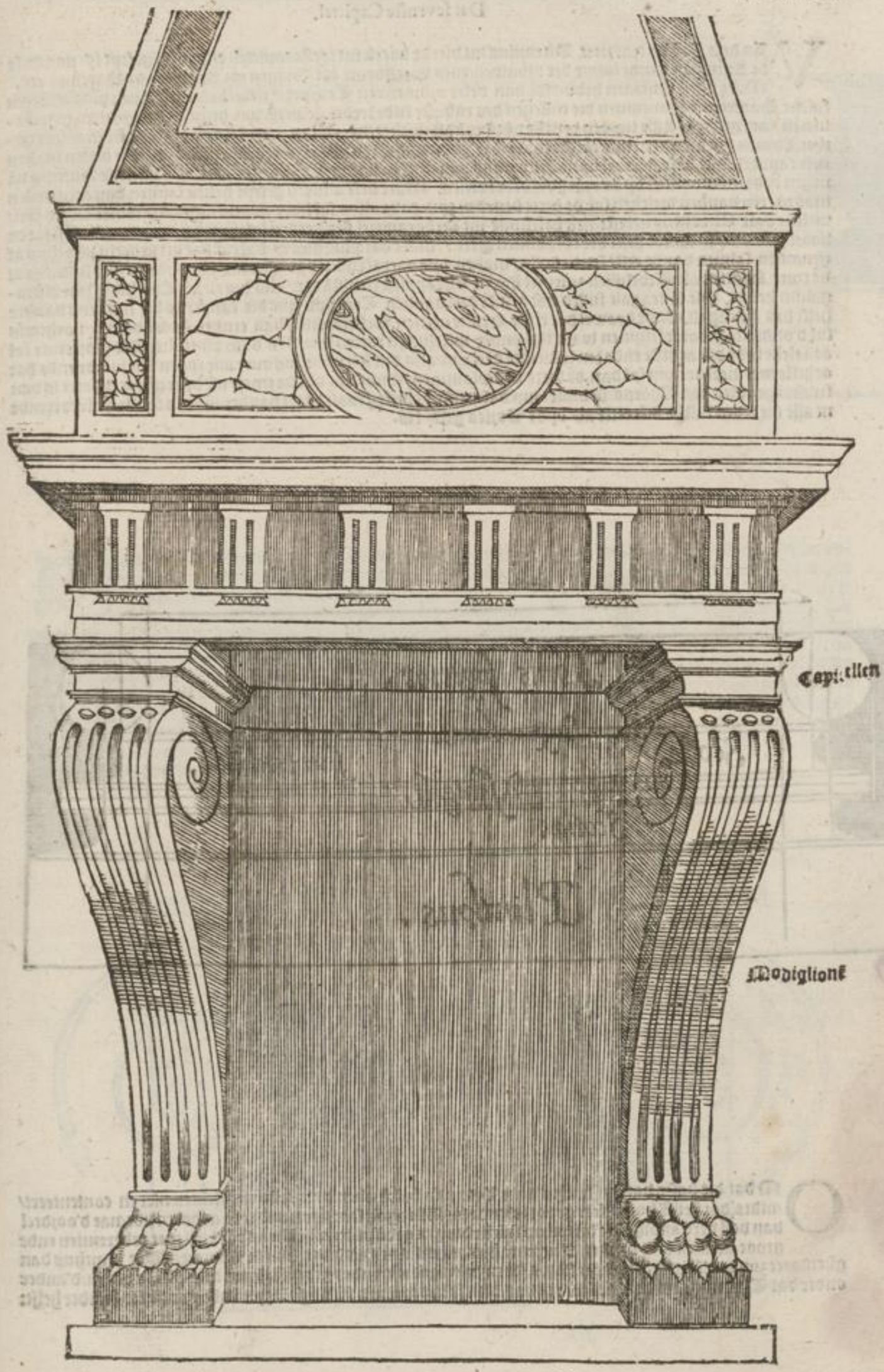
Capitellen
Modiglionē

Van de ordine der Jonica met haren ornamenten.

Dat sevenste Capittel.

VAn dese Jonica tracteert Vitruuius int vierde boeck int eerste capittel/ ende also gelept is/ namense de Antiquen vande komme der vrouwen/ende voerhdense tot Dianen tot Apollo ende Bacchus etc. Maer wy Christenen hebbende van deser ordinen een Tempel te maecken/ dien sullen wy dedicerin sulcke Santen oft Santinnen die tusschen dat robuste ende teeder geweest zyn/ desgelyck in gemenen werkien ist voor geleerde stille luyden welcke noch robust noch teeder en zyn/ dien sal dese ordine ofte maniere dienen. Comen wy nu totten maken: die colomne Jonica voor een gemeene regel salmen van acht deelen maken met capiteel ende base: hoewel datse Vitruuius van acht en halven beschryven heeft/ so salmense komende tot negen ende meer maken by voorgehoorder redenen. Maer dese also ick gelept hebbe salmen van acht deelen maken/ een vanden welcken sal de dicte beneden zyn/ ende alsoo sal haer Balis vande helft hier dicke zyn/ welcke base Vitruuius neerstelijck beschryft int derde capittel des derden boecks in defer manieren. Dat de voorseyde base sy vande helft der colommen dicte / maer dat plinthus sy daeraf dat derdedeel: t'plinthus af genomen/ salmen vande reste seuen deelen maken/ drie daeraf sullen dat Thorus zyn/ ende de vier sullen voor de twee Scotien oft Trochilen zyn met haren Astragalen en lystkens/ also dat elcke Trochilus zyn Astragalum hebbe. Die Astragali sullen dat achste deel vanden Trochilo zyn: die cantkens oft lystkens vander helft des Astragali. Ende hoewel dat elcke Scotie metten toebehoorten van eender hoochden is/ nochtans sal d'onderste grooter schynen want t'sal onder wtschieten totten wterste en vant plinthus. Die projecture sal aen elcke syde dat achste ende een sestienste deel zyn/ also dat het plinthus over alle syden dat vierde ende dat achtste deel meerder zyn sal dan de dicte der colommen. Ende om dat de cincte oft lyste gheoccupeert is van sulcker grooten des Thorus/ so dunct my dat men de helft grooter dan dander maken soude/ observerende in alle die leden sulcke discretie als hyde Dorica gelept is.

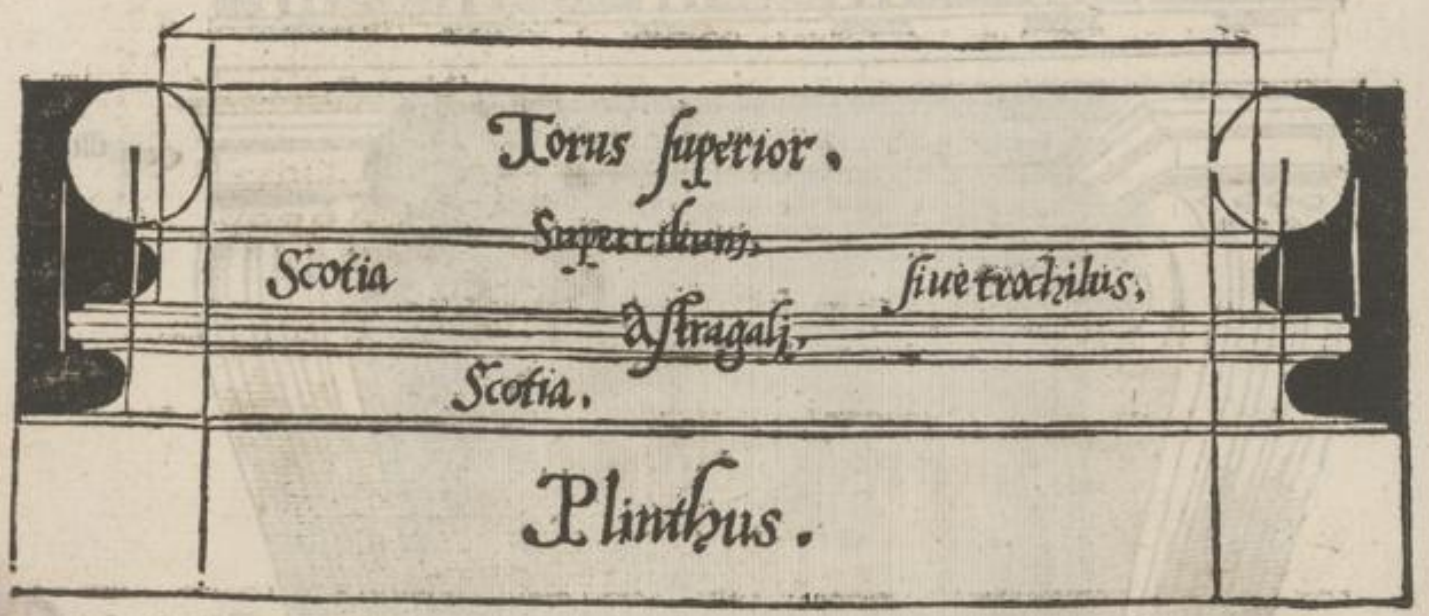

OM dat die balis vande Jonica deur Vitruuio beschreven de meeste menichten niet en contenteert/ midts dat het Thorus seer groot is/ ende die Astragali seer cleyn onder so grooten lidt/ nae d'oordeel van veel verstandige die dieswil op sulcke dingen gedisputeert hebben/ so sal ick met reverentien ende groot aensien van sulcken Auteur/ hier na mijnen goetdunckien een formeren. Dat plinthus dan ghemaect zynde also gelept is/ de reste worde in drien gedeelt/ ende een deel salmen den Thoro geuen/ d'ander onder dat Thorus ghedeelt in sesten/ een van dien sal voor eenen Astragalo zyn/ ende zyn cincte vander helft:

de cincte ofte supercilium onder dat Thorus sy so breet als de astragalus/de reste is voor de Scotie ofte Trochile/t'ander derdendeel datter bleven is sal ooc in sellen gaen/een totten astragal/ende helft totter cincte/en d'onderste ooch desgelijcx/de reste is voor de Scotie onder wtcommende/also gesept is.

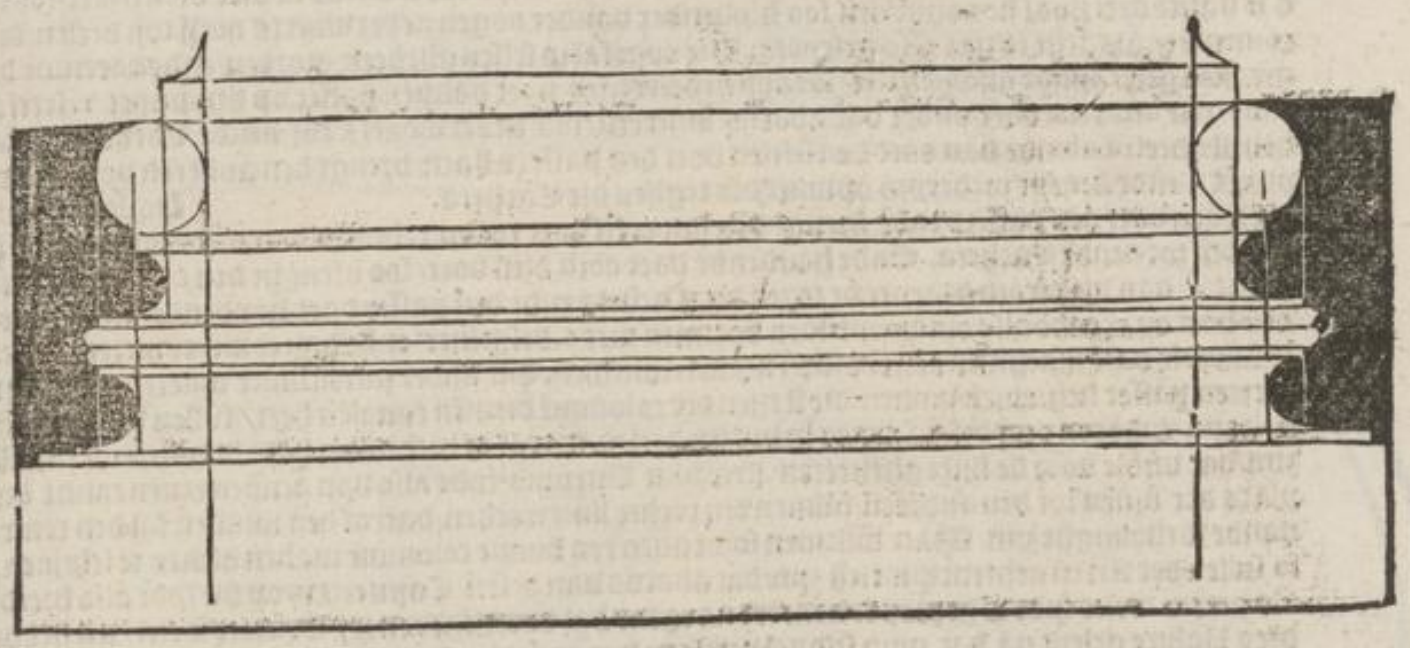

DAt Capiteelum Jonicum salmen op dees maniere maken/ dat de hoochde van dat derdedeel der colommen syn sal/ende dat voorste des Abacus breedt een colommen dicte/ende daer toe noch gedaen dat achtthienste deel dwelck sullen in als negenthien deelen syn/maer innewaerts een deel en half oppelck eynde wordt de linie geheeten Cathetagetrocken:dewelcke sal negen deelen en half houden/dat komt op de helft vänder breedden des capiteels een deel en half sullen voor d'abacus syn/welcx hoecken ghy maecken muecht nae de rechte ofte slincke syde/ want beyde synse Anticken/ die acht deelen die onder d'abacus hangen/sullen voor die Voluten syn. Ende om dat het moeplijck syn soude in dees clepne figure/ bysonder inde oogen de getalen te setten/daeromme sal ick in dit nacomende blat int groote meer beschreets daerafsetten/daer by ooch de maniere vanden strien der colommen te maken/met de figuere vande syde der Voluten ende des capiteels. Maer is de colomme van 15 voeten nederwaerts/ so sal sy bouen gemindert worden tleste deel/in manieren als byde Thuscane gesept is:ende salse van vijfthien voeten opwaerts syn/soo leert Vitruuius int derde boeck tweede capittel.

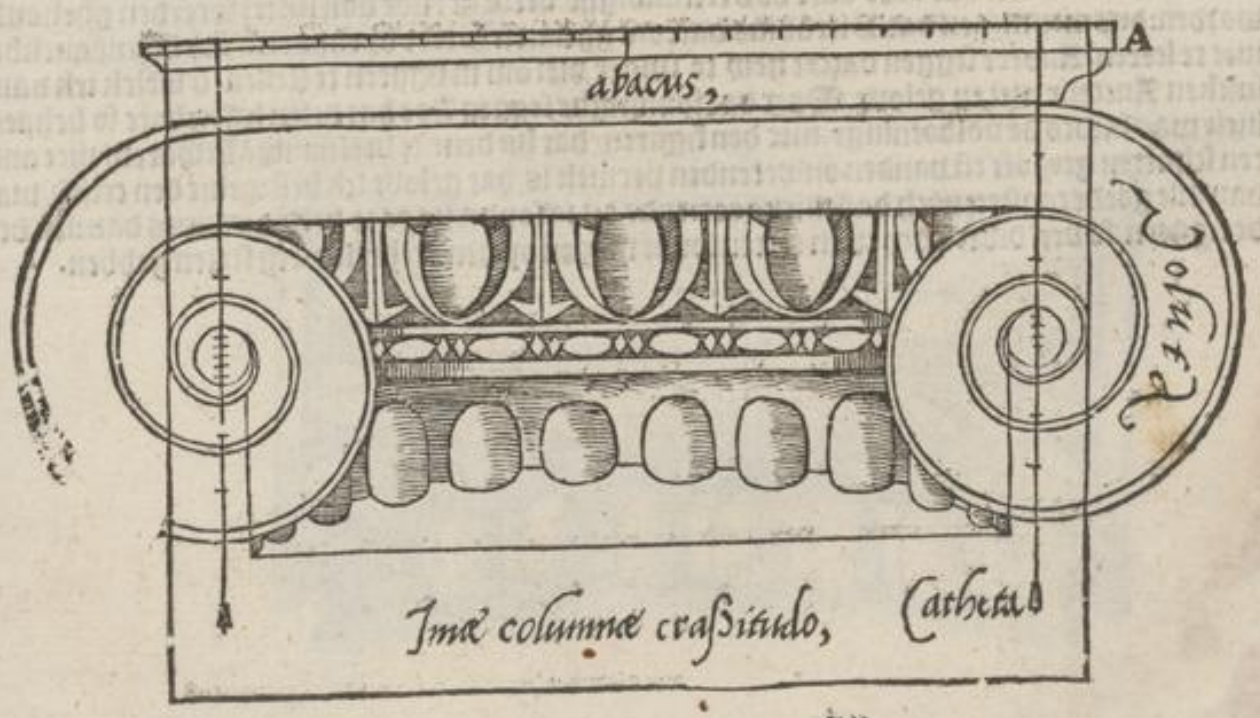

Als dat Capitel van dese Jonica eensdeels ghemaeckt is / soo rest hier noch de Volute te beschrijven / die welcke sal ghemaeckt worden op die linie ghenoemt Catheta / dat wy hier seggen / het recht loot: ende alsmen van onder dat Abacus af vier deelen laet / soo sal dat vijfste deel voor de ooghe sijn soo bi'pvender vander oogen nederwaerts noch vijf deelen dus vromense in als acht te zijn / also gesept is. Die ooge sal in sessen ghedeelt worden / ende daermee die getallen geset zijnde alsonien siet / so salmen den eenen voet vanden passer op den punct 1. setten / ende den anderen voet onder dat abacus omtreckende nederwaerts tot aende Catheta op dat achtste deel. Latende dan daer den seluen voet des passers staen / brengt den anderen voet op den punct 2 ende draept wederom opwaerts teghen die Catheta. Houdt dan daer oock den voet des passers ende brengt den anderen voet tot op 3. draept dan wederomme nederwaerts tot aende Catheta. Ende houdende daer oock dien voet / soo brenght den anderen op den punct 4 / dan wederom draepende tegen die Catheta ende den passer daer houdende / brengtmen den voet op 5 / ende also omdraependen doetmen met 6. desgelijer ende dan commet metter oogen te slupten / daer machmen'e enroosken maken wiltmen. Die ander particulaer maeten machmen metten passer lichtelijck vinden: die strijen der colommē diemen canalen heet / sullen vierentwintich zijn / ende een van desen salmen in vijven deelen / daeraf de vier sullen voor de goten oft canalē zijn / dat vijfste voor de lijste ghenoemt strijx van Vitruuio / ende also van anden eenen eandt des plats der lijsten tot den anderen / salmen een rechte linie trecken / daeraf den middelt sal den centre vande wtholinghe zijn. Maer wiltmen somtijden een dunne colomme maken dicker te schijnen / so sullen der strijen achtentwintich zijn / dat abacus van desen Capiteele is op die spde also breedt als voren / welcx spde is gepropoꝛtioneert na tgene dat voorgegeven is. Discrete Leser / ick hebbe dees Volute gelept na dat mijn simpel verstant vermocht heeft / om dat den text Vitruuij swaer te verstaen is / ende dat meer is / gelovende die selve figure hier af inden lesten boeck te samen met meer ander schoone dingen / welcken boeck men niet en vindt.

S. Serlius volgende opt voorseyt.

Discreete Leser daer zijn veel dingen diemen niet opt nauste in figuren betoonen can / ten sij dat hem de Architect practiserende behelpe / ghelijck vande cincte oft den bant van deser Volute: den welcken (ist dat het Capiteel seer groot is) sal wel staen / dat zijn breedde dat vierendeel vander ooghen houde: ende indien dat het Capiteel middelbarich is / so salmense van derdendeel der oogen maken / ende is t'capiteel clepne / so machmen de helft vander oogen nemen altijts na discretie des Architects. Want hoe vele dat icker inde antijcken gesien hebbe / alle zijnse different. De dicte dan geteeckent zijnde boven onder d'abacus / so setmen den passer een wepnich neerder dan de 1. draepende van boven aende Catheta tot beneden: dergelijcken setmen den passer een wepnich bouen de 2. draepende van onder tot boven tegen de Catheta: desghelijer setmen den passer voorts beneden 3. ende voorts boven de 4. etc. gelijck dat hem selven wijsen sal.

Aengaende daer ick boven gesept hebbe datmen den lesten beloofden boeck van Vitruvio niet en vinde / daeraf zijn diversche opinien / sommige seggen dat ten tijden Vitruuij veel ongheleerde Architecten waren / gelijck oock nu ten tyden / die meer gelucx dan verstants hadden / ende midts dat de vermetelheyt suster vande onwetenheyt alsulcken gehoor heeft onder den ghemeenen man dies niet en verstaet / dat daer duer de verstandighe veracht ende van luttel weerden ghehouden worden: dusmeynemen dat Vitruvius daerom ghelaten heeft t'openbaren / om de ondanckbare niet te leeren. Andere seggen dattet hem te swaer viel om in figuren te stellen / d'welck ick van so sulcken Aucteur niet en geloue. Maer dat sommighe seggen / hoe dat desen lesten boec so behaechlijck was midts de voldoeninge met den figuren / dat hy deur te veel nauwe bewaren / met anderen schatten gerooft eñ vanden onwetenden vernielt is / dat gelove ick best: gelijc den crijch / viant van alle goede consten noch dagelijcx doet: ende dit is sonderlinge te beclagen / mits datmen deur de figuern / so veel diverschept van texten sonde mogen op den rechten weeh setten hebben.

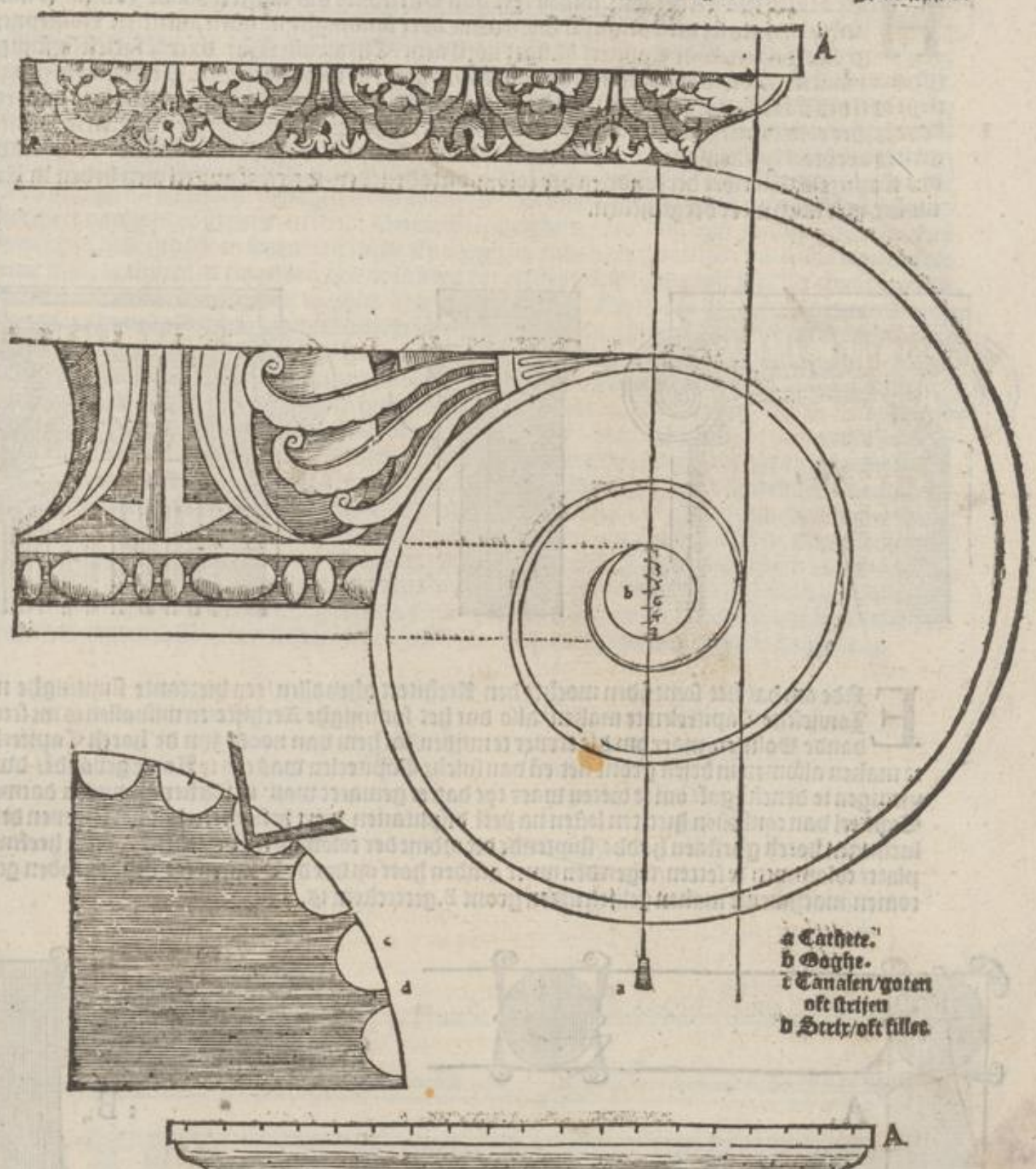

a Cathete.
b Boghe.
c Canalen/goten
ofte strijen
d Strix/ofte fillet.

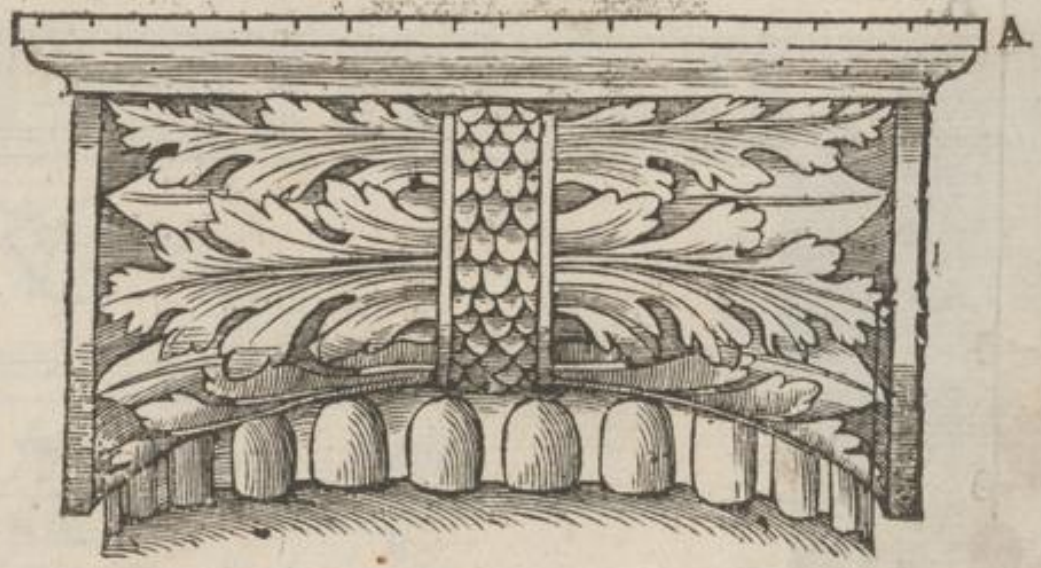

Vande Jonica

HIer achter heb ick getoont naden tert van Vitruvius dat capiteel vande Jonica/ te maken so veel als ict verstae/ nu sal toonen hoe daer sommighe vanden antijcken Romeynen gemaect staen. Dat Capiteel M. staet noch aent Theatrum Mar. daeraf sal ick sommige generale maten setten: dat voorhoofde des abacus is gelijc de colom. beneden. De Voluten springē tserste deel des abacus wt/ eñ hangen tot de helft des abacus: die hoochde des capiteels is dat derdendeel der colommen beneden/ maer om dat sulcken Capiteelen sommige Architecten soberlijck geneert dochten/ hebbense de frise somen mt capiteel P. siet daer toe gedaen/ makende die hoochde des Capiteels van twee derdendelen der colom. dicte beneden/ welck Capiteel men heden in Rome siet/ met noch meer dergelijcken.

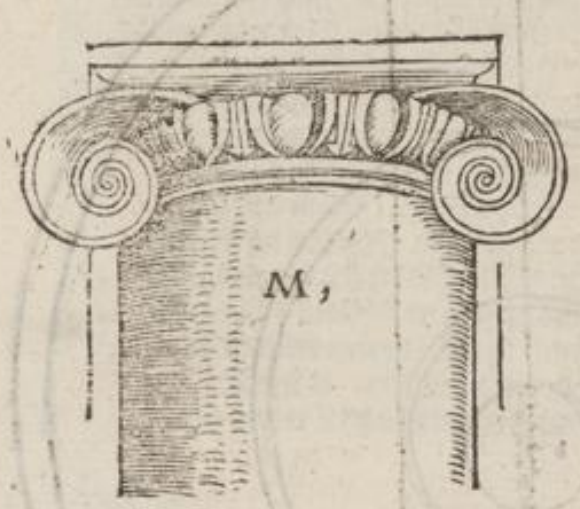

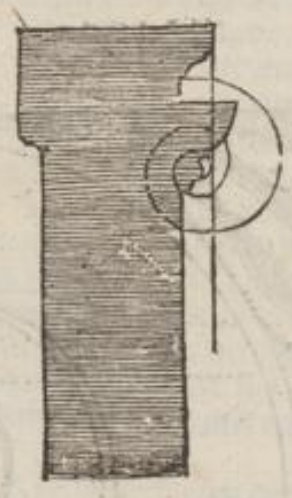

ENde om dat het somtijden mochte den Architect ghevallen/ een viercante sluptinghe met Jonijcsche Capiteelen te maken/ also dat het sommighe Architecten misvallen is int setten vande Voluten/ maer om die erruer te mijden/ sal hem van noode zyn de hoeck Capiteelen te maken alsomen in desen gront siet/ eñ van sulcke Capiteelen was een te Rome gevondē/ dwelc menigen te dencké gaf/ om te weten waer toe dattet gemaect was/ in sulcker manieren datment Capiteel van confusien hiet/ ten lesten na veel disputatien wert beslooten/ dat het in eenen deurluchtigen hoeck ghestaen hadde/ sluptende die ordine der colommen ghetreckent A. ende heeftmen platte colommen te setten/ tegen den muer aenden hoec op dat de Voluten tot beyden syden gelijc comen/ machmense maken gelijck inden gront B. getreckent is.

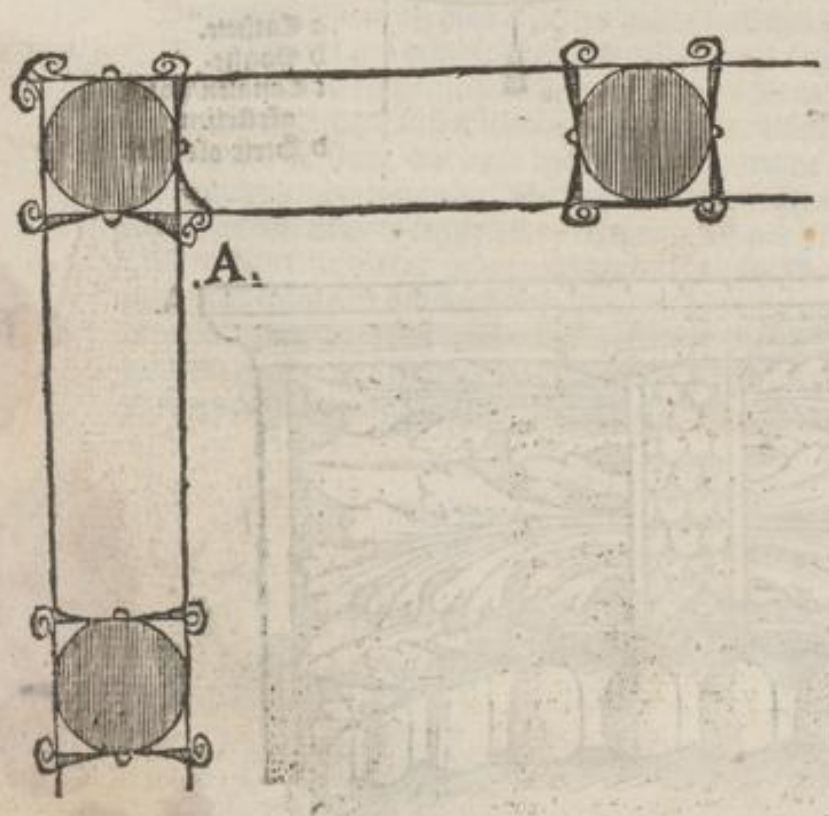

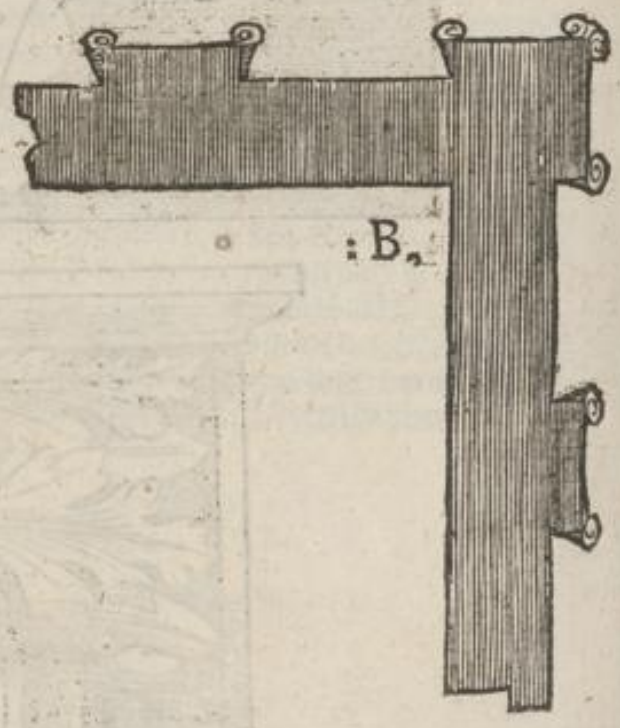

DAt Epistilium oft d'architrabe is aldus te maken: Is de colomme van twaelf voeten tot xv. hooghe/ d'architrabe sal vander helft der colommen beneden zyn: alse van xv. tot xx. voeten hooge/ so salse gedeelt worden in xiij/ ende een sal de hoochde der architraben zyn/ noch van xx. tot xxv. voeten sal de colomme in twaelf en halven ghedeelt worden/ ende een deel sal men der architraben geuen: ende is de colomme vā xv. voetē tot xxx. hooge/ so salmen depistilium van dat twaelfste deel der hoochden maken/ ende also hoe de colommen hoogher zyn/ hoemen die architraben na adnenant meerderen sal/ want hoe een dinck voorder vant gesichte gaet hoe dat het meer van zynder grooten verliest. Die architrabe ghemaeckt dan van zynder behoorlycker hoochden ende gedeelt in seuen/ een sal de Cimatie zyn ende haer projectare oock also vele: datter ouer blyft deeltmen in twaelven/ de drie salmen der eerster fascien geuen/ de vier der tweeder/ ende de vijf sullen derderde gegeuen worden. Die dicte der architraben sal onder zyn gelyc de colomme bouen int duntste is/ maer die dicte der architraben bouen/ sal ghelyck de dicte der colommen beneden zyn: die Zophore oft frise sal haer mate hebben na gelegenthept des werex: want heeftmē daer pet in te snijden/ so salmense dat vierdedeel hooger dan d'architrabe maken: maer maecktmense sonder schulpture oft snede/ so salmense dat vierdedeel minder maken. Op de frise salmen huer Cimatie setten/ ende sal van dat seventste deel der selver frisen zyn/ ende de projectare oock so vele. Boven de Cimatie setten dat Denticulus oft dentille inder hoochden ghelyck de middelste fascie/ ende de projectare oft sallie gelyc de hoochde. De breedde der tanden sy dobbel inder hoochden: de intersectie oft hollichept tusschen de tanden sal dat derdedeel smalder zyn/ de Cimatie hout vande Dentille dat seste deel: de corone met haerder Cimatien hout de groote der middelste fascie: de projectare der coronen metten Denticulo hout so veel als de hoochde der frisen is metten Cimatio. De Scima is dat achtste deel hooger dan de corone: haer reghel oft lijste sal vant seste deel zyn/ ende de projectare gelyck de hoochde. Ende also alle Ecphore oft hoecken (wtghenoomen de coronen)/ sept onse Auteur/ sullen altyts wel staen als haer projectare gelyc de hoochde is.

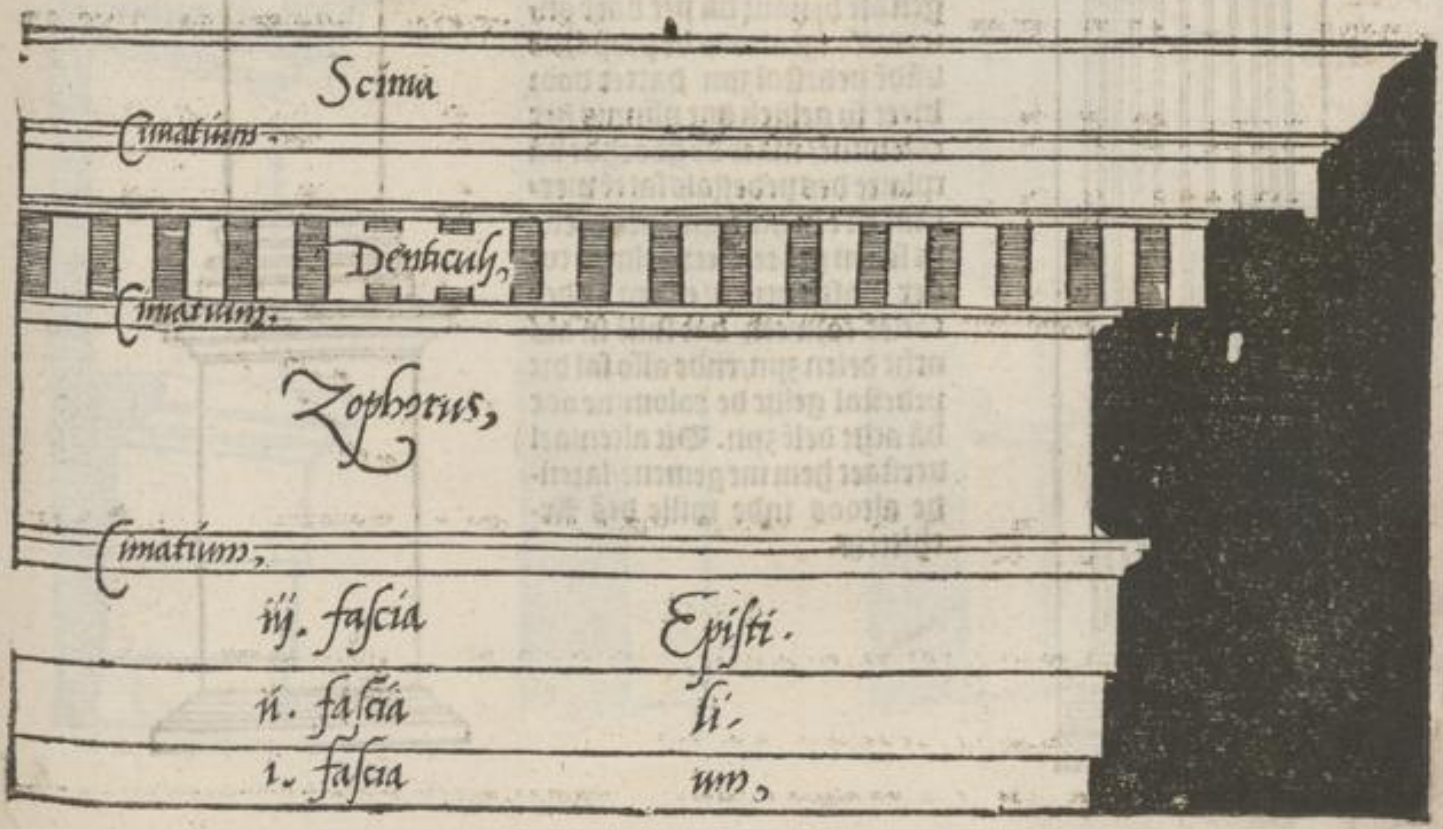

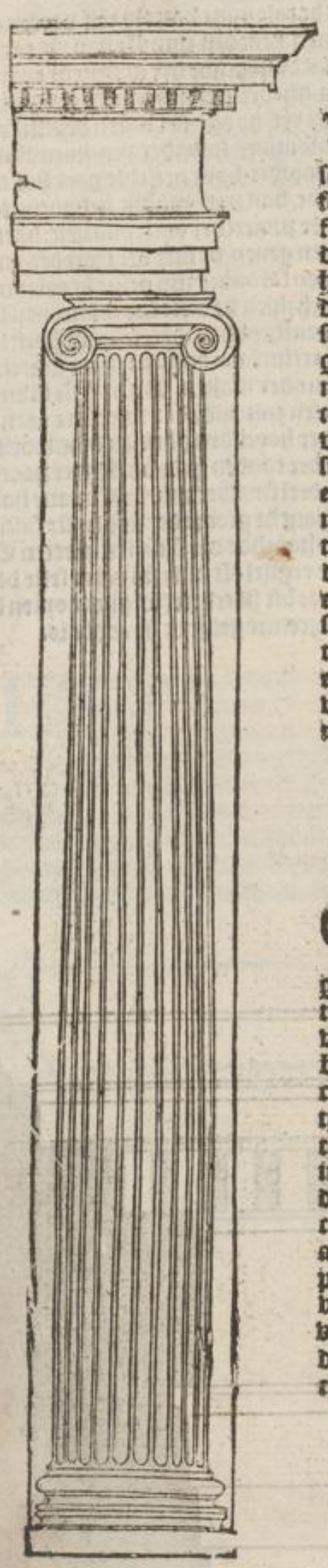

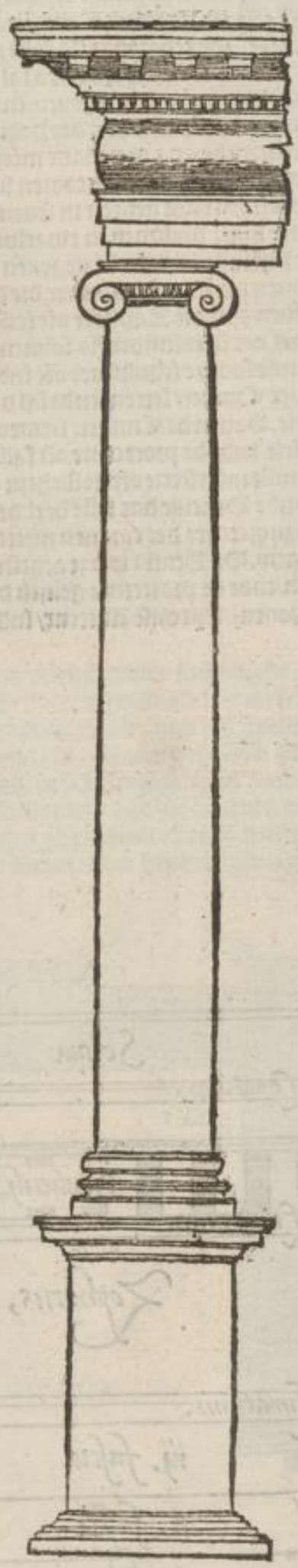

DVdat de wercken vā Roome seer diversch zyn vande schrifte Vitruuij/ soo sal ick een ander Colomme voorderen/daerop darchitrabe/ frise ende coronice clamen van dat vierdedeel der colommen hoochde zyn sal. Welc vierdedeel gedeelt in thienen/die drie sullen vooz d'architrabe zyn/ ghedeelt op de voorsepde maniere:drie salmen ock der gecromder frisen geuen/ ende die vier der coronicen/dewelke vier sullen gedeelt worden in sessen/ een salmē den denticulo geuen/ noch eē der cimatie die de mutilen onderhout/eñ twee sullen den mutilen gegeuen worden/ ven der coronen/eñ tleste aende scima/ de protecture van al/ sy ten minsten gelijc de hoochde: eñ een sulcken coronice wort gevonden A Sancte Sabina, te Rome in eē ordine vande Jonica.

ENde ofhet somtyden van noode ware de Colomme te hecken/ eñ niet gedwongen oft benaut vā pet daer ontrent/so sal altoos de proportie vādē pedestal zyn/ dattet vooz bleet sy gelijck dat plintus der colommē/ maer de hoochde vā tplatte des pedestals sal eē vierant eñ een half zyn/ dewelcke in sessen gedeelt/ een salmen tot der Basen geuen/ eñ een ander cotter coronicen/ dat sullē in als acht delen zyn/ende also sal dit pedestal gelijc de colomme ooc vā acht delē zyn. Dit altemael verstaet hem int gemene/ laetende altoos inde wille des Architects.

DEur die groote differentie die ick inde dingen van Rome vinde/aende gene die Vitruuius beschrijft/so heb icker sommige vanden bekentsten willen toonen diemen eensdeels te Romen noch int werck siet. Die cornice/frise/ende architrabe geteekent T.is aent Theatrum Marcelli in d'ordine Jonica boven de Dorica/ den pilaster met de basis daer op ooc geteket T. is aende selue ordine onder de colommen Jonice. Die cornice voor imposte van eenen boge geteckent T.is oock aende selue ordine ende onderhout den boge/ die cornice metten Mutilen geteeckent A. was gevonden tot S. Adriaens ende S. Laurens in Rome: d'architrabe geteeckent F.is gevonden nel Friulle/welcke architrabe om datse de drie fascien sonder Astragalen hadde/ ordeeld'ick de Jonica te zyn. Vanden maten hieraf en set ick anders niet/ want ick die met groote neerstichept vant groote int cleyne gebracht heb/welcke maten met den passer wel te vinden zyn.

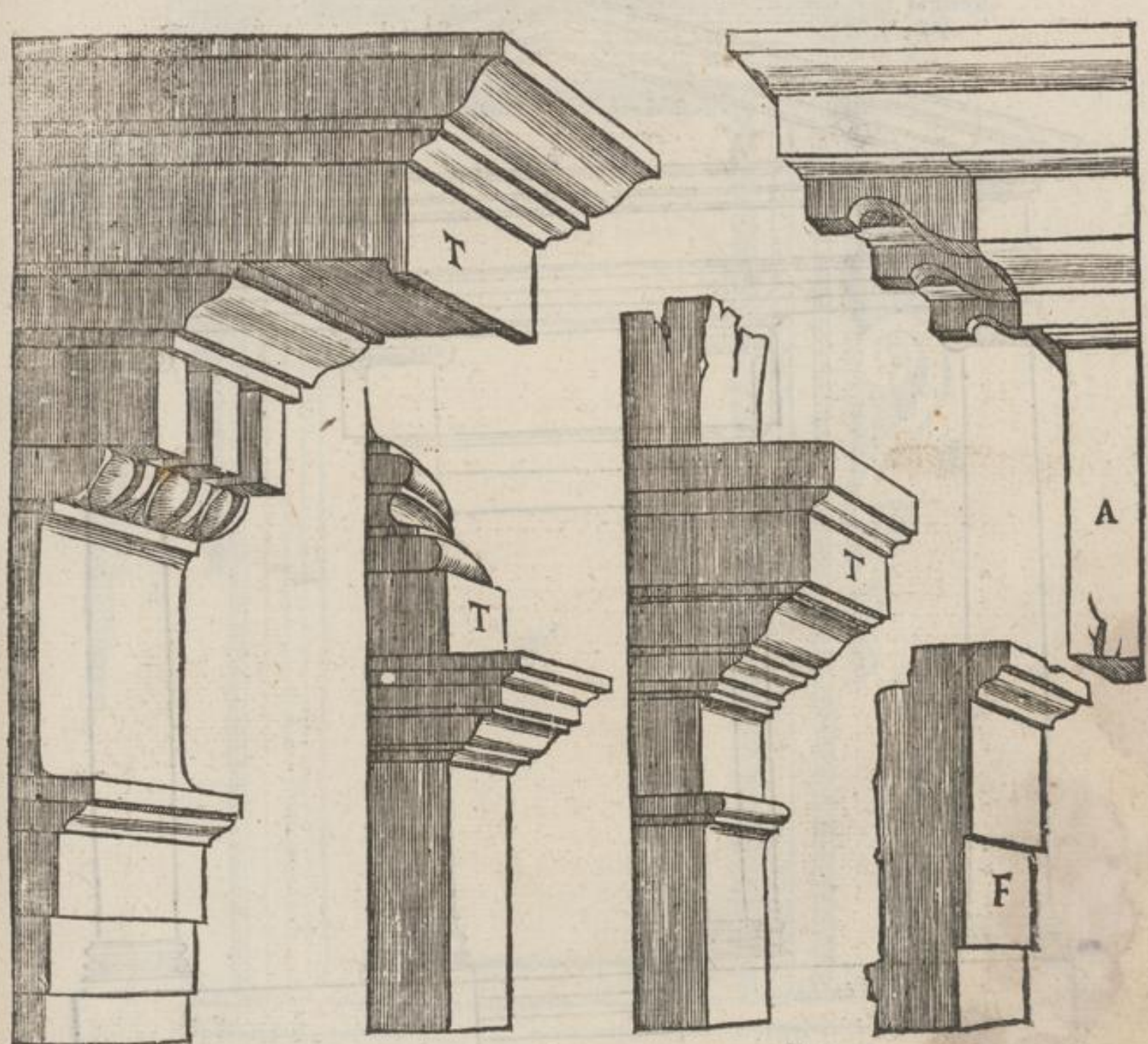

Van de Dozica

HOewel dat het Thiromatum Jonicum (dats de duere) van Vitrubius beschreven na mijnen dunckē niet en comt ghepropoztioneert responderende aen dedificie ghelijck tbehozen sonde/ koo en sal ick niet laten daeraf te tracteren soo veel als icker af verstae/ so seg ick dan dat den text Vitruuij hem ghedzaeght/ aengaende der hoochden des lichts aent Thiromatum Dozicum/ dats also voorsept is/ bā aent pauiment tot aende lacunarij worden dzie deelen en halue gemaect/ ende twee deien daeraf worden der hoochden des lichts gegheven/ daeraf dat de cozone seer groot blijft/ gelijck oock vande Dozica Maer daer volcht noch een ander errrur (dat is) makende de poozte oft duere vijf deelen inder hoochden/ ende setiende daeraf de dzie beneden/ ghelijck den text sept/ ooch gemindert int bovenste gelijck de Dozica/ soo vind ick dat de wijdde hieraf dzeder comt dan de intercolomnie vander middelt/ makende eenen Tempel van vier colommen met den maten die Vitrubius int derde boeck beschreven heeft/ also ick hier gefigureert heb/ op datmen de cozrelspondentie deser deuren aen haren Tempel sien mach/ dwelck na mijn duncken niet en ouercomt/ ende daerom/ want heeft de duere der Dozica/ welck ozdine van colommen neerder is dan vande Jonica/ haer hoochde van twee vierranten ende wepnich meer/ so segh ick dat de duere der Jonica welcker colommen hooger zpn/ behoozde in haer selven hooghер van licht te zpn dan de Dozica Maer sp en heeft het niet soo veele naden text/ dewelcke sept vijf deelen inder hoochden/ ende dzie inder breedden: maer dit altsamen sp met reverentien gesept van eenen so grooten Auteur. Niettemin/ nemende de deelen des texts Vitruuij/ welcke tot propooste comen moghen/ sal ick daeraf een ander figure hier bespden maken sonder boven te minderen/ maer diese tot zpnen luste boven minderen wilt/ die houde dozdine vande Dozica.

De Translateur.

Alſo dem Vitruuius in deſe edificie gedraecht aende hoochde des lichts vande dorica, daer is veren by de ſelue genoech af gheſeyt: maer aengaende de wijdde van deſer deuren, daer hy ſeyt, datmen de hoochde vander openheyt in twee en half deelen ſoude, ende geven der wijdden een en halfdaer is mogelijck, gelijck meer geſeyt is, den text oock gecorrumpeert, en mach zyn datter een quaert te vele geſeyt is: want alſinent van tien hooch ende vijf breet maecte, ſo ſoudet licht van twee vierkanten zynde, redelije comen, behoudelijck dat de intercolomnie ſo wijt ware als vande dorica: want die ſelue is van vier diameters, en deſe maer van drie colommen wijt, ende dantipagmentū en ſoude dan niet verduyſtert zyn, alſo datmē duer duytlaten vā een quaert, dees edificie ſoude mogen volmakē.

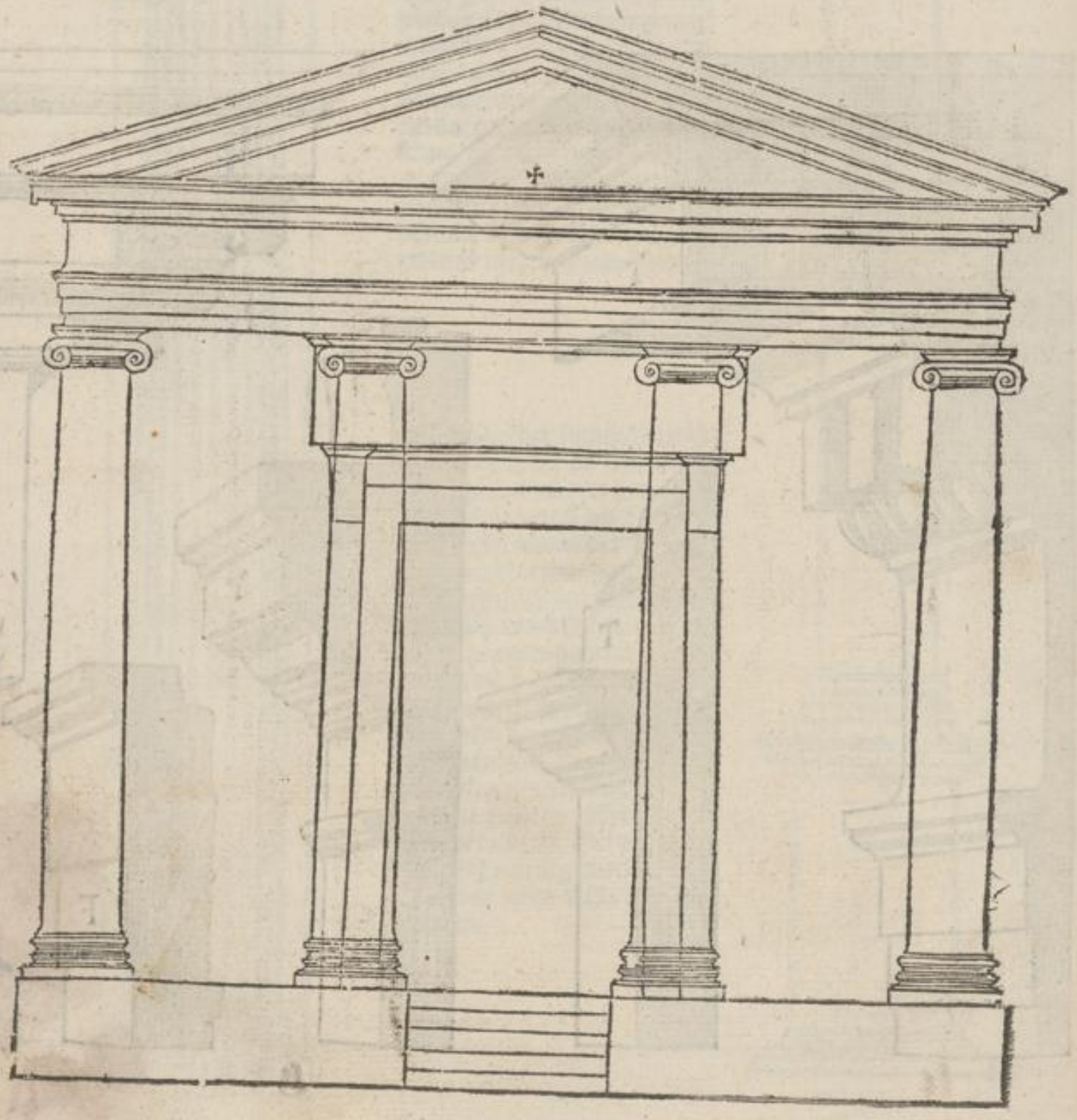

Ick legge dat t'licht van deser deuren ten minsten van twee vierkanten hooge zyn sal: dantipagmentum ofte pilaster sal van vier hoochden dat twaelfste deel houden/ gemaect inder manieren gelijc van depistilum Zonicum gesept is/ eñ daer wozden dastragali toegedaen alsoo inde figure E. getoont is. De Frise bouen supercilium wilmen daer inslijden/ so salset vierdedeel hooger zyn dan tsupercilium/ maer wilmense effen laten/ so wozse tvierdedeel minder. De cozone metten anderen leden sullen gheliick tsupercilium hoogh zyn/ gedeelt lomen siet inde figure F. D'ancones ofte pzothirides sullen bouen breet zyn gheliick den pilaster/ maer tbenedenste deel gelijck der hoochden des sichts hangende/ salt vierdedeel ghenindert wozden/ vanden welcken hangen de bladeren alsomen inde figure F. siet. Dat deel des circkels inde plaetse vanden Fastigio/ zyn hoochde sal aldus gemaect wozden/ datmen met den passer de twee hoecken vande Scima int bouenste gripe/ ende den eenen voet des passers gesoncken tot op den punct vanden crupte/ dan met den anderen voet dat deel des circkels getrocken dit sal de hoochde zyn/ dewelcke comt dat derdedeel van eenen circkel te zyn/ welcke manere van Fastigium te maken ofte niet te maken/ sal altijts int goetduncken des Architects zyn. Dit mach oock dienen tot venckers ende ander dingen.

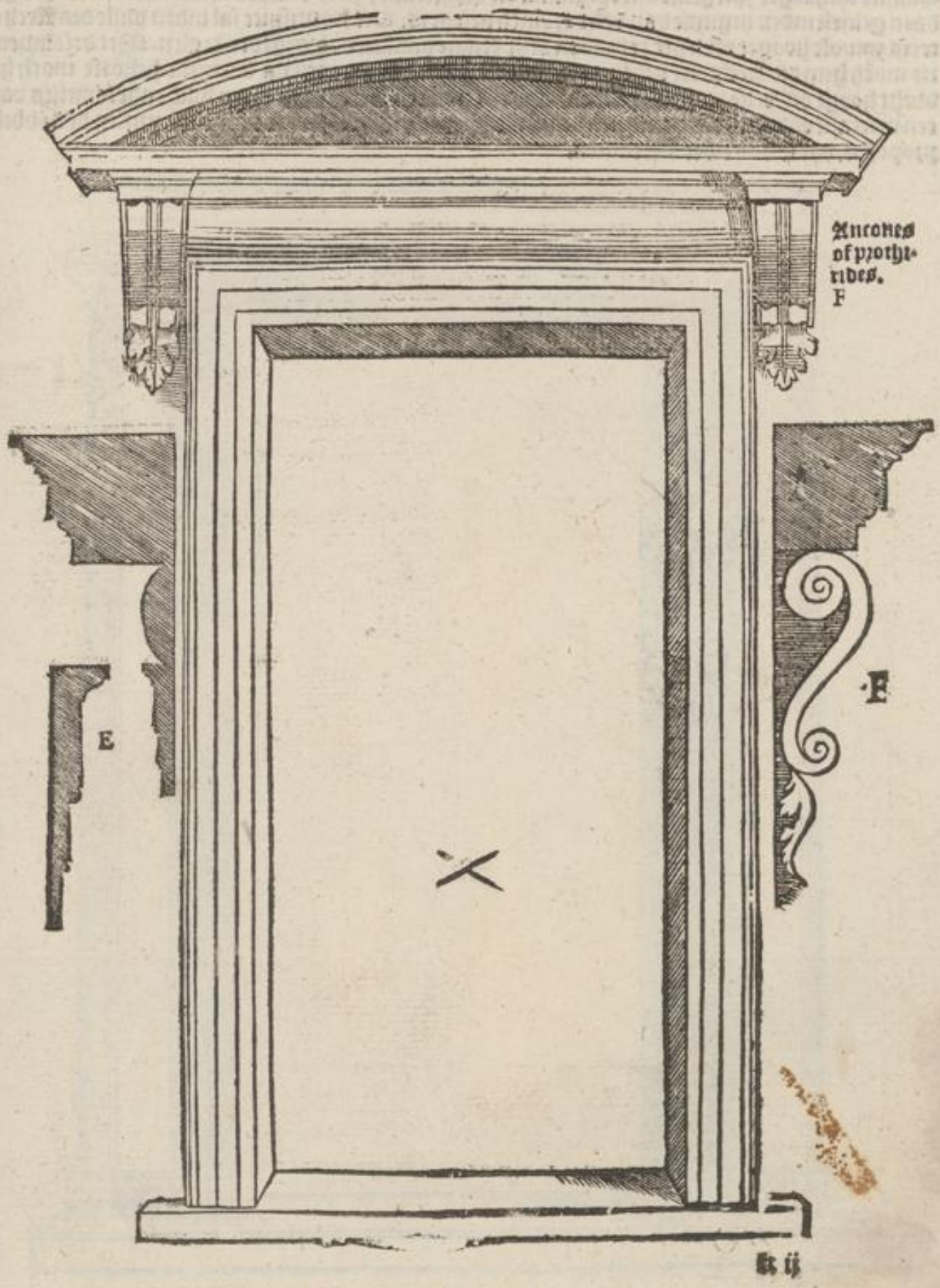

VAnder navolgender poorten is dat licht meer dan van dobbel proportie/te weten/vã twee viercanté eñ noch een quaert/dat platte des pilasters sal van d'achtste deel zyn der breeden des lichts/ende die colomme sal tweemael so dicke zyn/ de selue colomme sal boven gemindert zyn dat seste deel/haer hoochde sal van negen deelen(met basis ende capiteel)zyn/achtervolgende de maten die voren gesept zyn.Ende hoewel dat dese colommen een deel meer houden dan de voorsepde regel/ten is daerom niet waerachtelijc / mits dat alleen de twee derdendelen buyten den muer staen/ ende datse anders geen gewichte en dragen dan de frontispice:ende oft oock deur eenich accident dese colommen die negen delen passeerden/ ten ware ooc niet te blameren/wantse alleenlijck tot een cieraet geset zyn/ende oock om datse inden muer ghebonden zyn. Die hoochde vande architrabe sal zyn gelijck de Supercilie boven de deure is/ die frise worstse gesneden so sal mense hooger maken gelijck voorsept is/blijfse ongheſneden so maectmense/zo veel neerder. Die Cornice sal hooger zyn gelijc dat epistilium oft architrabe / ende vanden anderen leden worde gedaen gelijck inden beginne van deser ordinen gesept is. Die frontispice sal inden wille des Architects zyn/oft hooger oft leger te maken deur eenige vanden voorgegeven reglen. Met dese inventie mach hem die Architect behelpen aen veel dingen. Ende oock na datment behoeft mach hy dlicht hooge oft leege maken/ende somtijts wel van een viercant ende een half/endesomtijts van een viercant ende twee derdendeelen:maer is hy niet gedwongen/ soo sould'ick prijsen de dobbele proportie/dat is van twee viercanten.

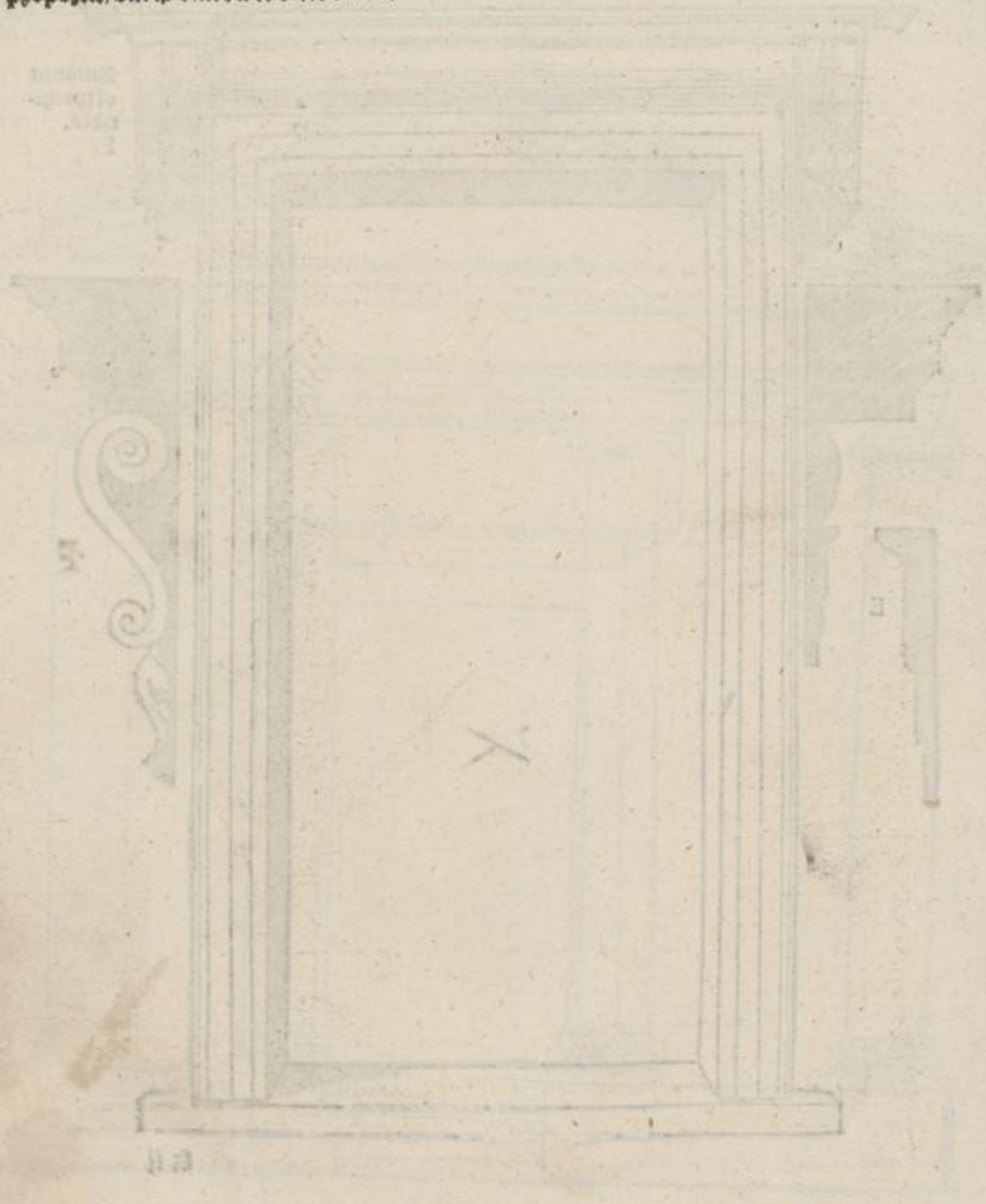

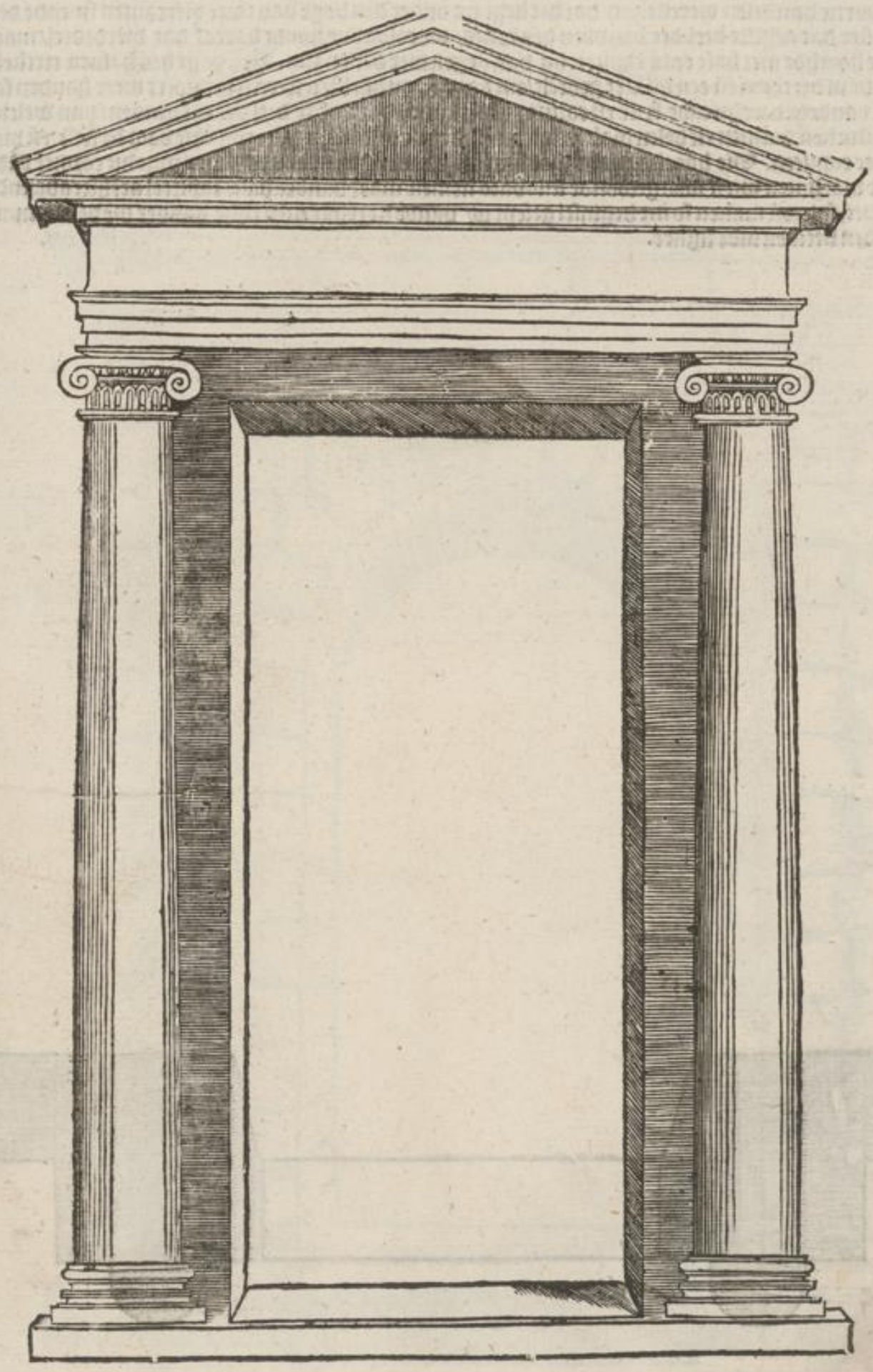

Ick heb ick dit Rustijck bpde ozdine vande Thuscanen ghevoecht/ende niet alleene in veel plaetsen tot dit Thuscane geapplicieert/maer ock met de Dozica gemengt/so hebick gedacht ock inde Jonica te setten. Ende dit en is daerom in allen edificien die nade Jonica gemaect wozden/niet te setten/dan met goeden pzopooste/gelijck bupten opt lant/eñ ist in sulcker ozdinen niet te blameren/ ock inde stad/ totter edificien van eenen ghelitereerden ofte coopman machment verdzagen. Maer in wat plaetsen datmense sal willen maecken/ende in maniere van een ouersteken soude dees ozdine daerop setten/ gelijcmen inden grondt hier onder siet/ soo sal de pzoportie van desen wercke zpn/dat het licht tot onder den boge van twee vierranten sp/ende den pilaster dat achtste deel der bzeedden des lichts/ die colomme houdt daerak dat vierdedeel/ maer haer hoochde met base ende capiteel sal van negen dier deelen zpn. Den boge des halven circkels wozde in derthien eñ een quaert gedeelt/om dat den middelsten steen een quaert meer houden sal dan dandere:darchitrabe frise eñ cozonice zpn tsamen dat vijfste deel der colommen/ van welcke dzie stucken datmen elf delen maken sal/vier sullen booz darchitrabe zpn/dzie booz de frise/eñ vier totter cozonicen. Die hoochde vant Podium sal vander bzeedden des lichts zpn: die cozonice ende base machmen wten voozgetoonde stilobato nemen/maer dander base/ capiteel architrabe/ende cozonice/salmen maken so int beginsel gesept is/ vande boechsteenen ende dander die de colomme binden sietmen inde figure.

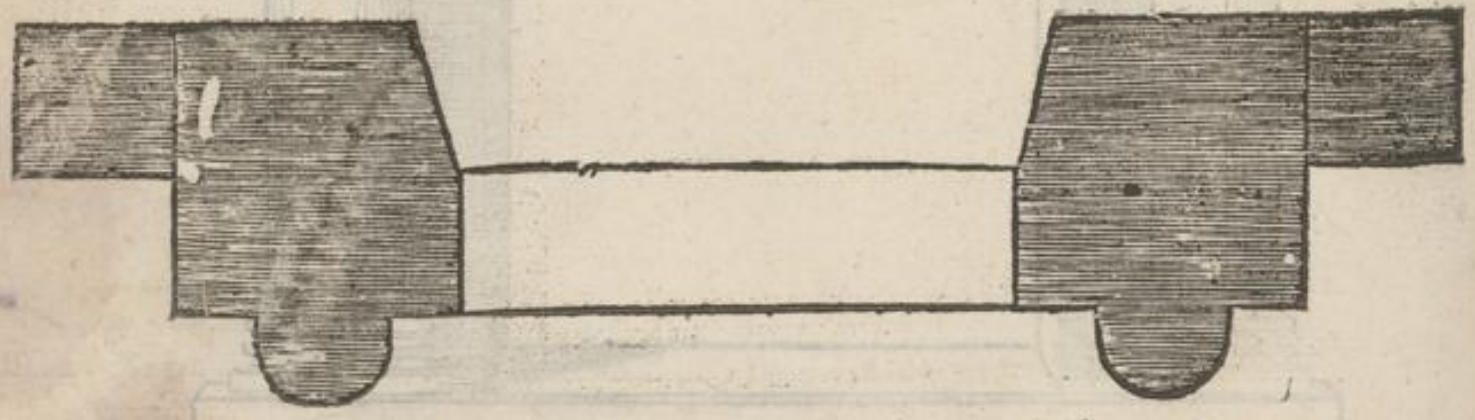

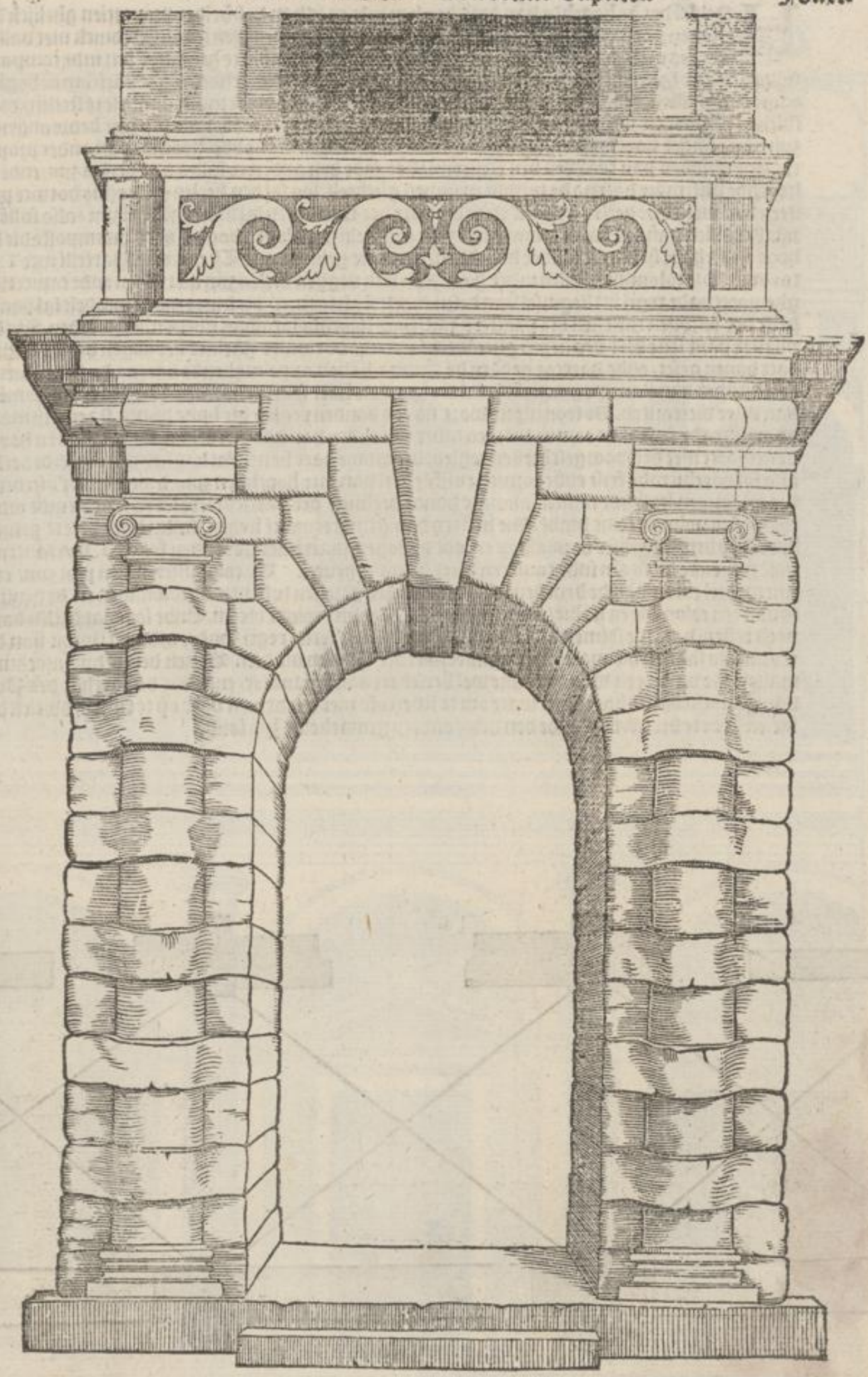

HOewel dat de hoochde van dees boghen niet en is van dobbelder prpoztien ghelijck den meesten hoop vanden anderen die ick getoont heb/daerom en is sulcken dinck niet valsch/ maer is met sinne also gemaect/ om dat het sommyts mochte geuallen/ dat inde comparitie van eender facien deur d'obedieren van eeniger noothsicker hoochden/ ende ook om de boghen ompaer te maken/ die altyts zo zyn willen om die principael poozte inden middelt te stellen/ die in sulcken val niet en souden mogen tot sulcker hoochden comen. Maer als wp niet bedwongen en zyn van eeniger nootsaecken/soo soud'ick altyt meer louen die dobbel hoochde dan ander prpoztie. Die wijdden dan tusschen den eenen pilaster ende den anderen/sullen drie deelen zyn/ende die hoochde vijf: maer daerna de wijdde in vijven ghedeelt/soo sal den heelen pilaer (die de twee pilasters bevaet) twee deelen hebben/ende die dicte der colommen sal van eenē deel zyn / also sullē die pilasters elck van een halue colom dicte zyn: delsgheliker ook den boghe/ ook die imposte die den boge onderhout sp vander selver hoochden/gemaect gelyck vant Theatrum Marcelli met T. getoont is. Die colommen sullen inder hoochden van neghen deelen zyn met hasen ende capiteelen/ ghemaect nade regel int beginsel van desen capittel ghegeuen/ die duere inden middelt sal vander helft der wijdden tusschen die pilasters zyn/ haer hoochde sal aldus ghevonden wozden. Als den pilaster vant seste deel des lichts ghemaeckt is/ende de cozmice ghelijer der oogen vande imposte daer bouen geset/ ende daertoe gedaen de Scima boven oppe/makende daerna de Frise tvierdedeel minder dan t'antipagmentū/so sal die hoochde haer selue vindē/dewelke luttel min comē sal dan twee viercanten. De frontispice wozt na een vanden reglen die bpde dozica staen ghemaect/ de architrabe frise ende cozmice wozden inder hoochden van dat vierdedeel der colommen hoochde gemaect met den voozgeschzeven reglen: die ozdine daer bouen sal leegher zyn t'vierdedeel/ eñ also sal darchitrabe frise ende cozmice tvijfste deel van dier hoochden zyn/ dwelcke op t'vierdedeel der colommen hoochde comen sal: maer vande deelinge der particulaere leden salmen inde ozdine composita volmaectelyc vindē. Die vēsters dan gemaect metē bogen/ sullen huer bzeete gelyc de duere hebben/delsgelyer de pilasters en ook de bogen/maerhuer hoochden sullen 2. viercanten en half zyn/ende dit is om inde cameren meer lichts te geuen. De colommen sullen plat zyn/ ende tvierdedeel cozter dan de benedenste: de bzeedde der Nichen tusschen de colommen eñ de vensters is van een colomme en halue/ ende de hoochde van vier colom dicten. Ende soo wat deelen datter noch resten daer toe salmen altyt secours halen aen d'eerste regel synder ozdinen/ want van dese Cozinthia salmen die mate int beghinsel haerder ozdinen vinden. Bouen dese ozdine mochtmen maken (die wilde) een wandelinghe wel versekert vanden water/ ende dat de hoochde des Podij van gemackelycker hoochden ware om te lenen oft met den armen daer op te rusten/ dwelck diex facien groote verciertinge ende den inwoonders gemackelyc zyn soude.

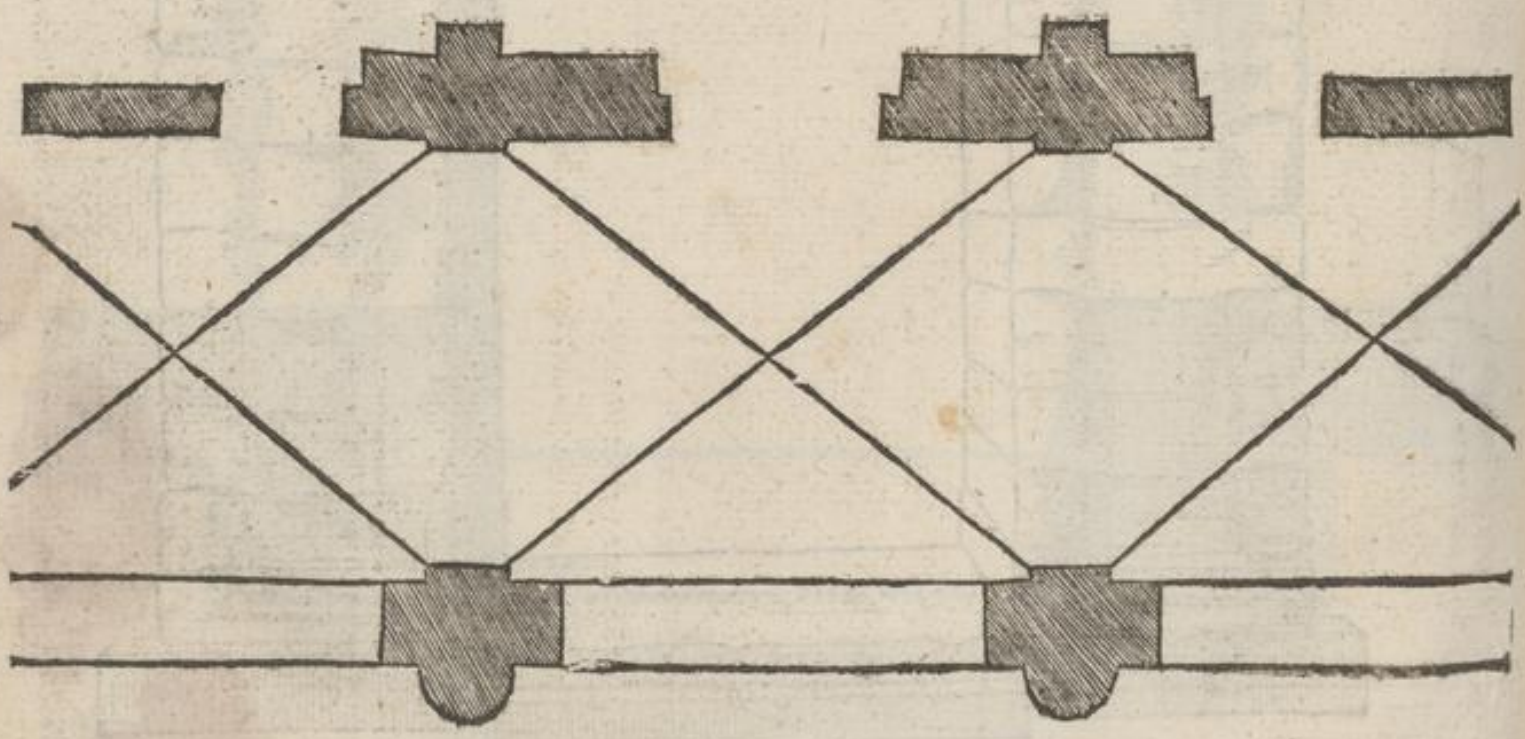

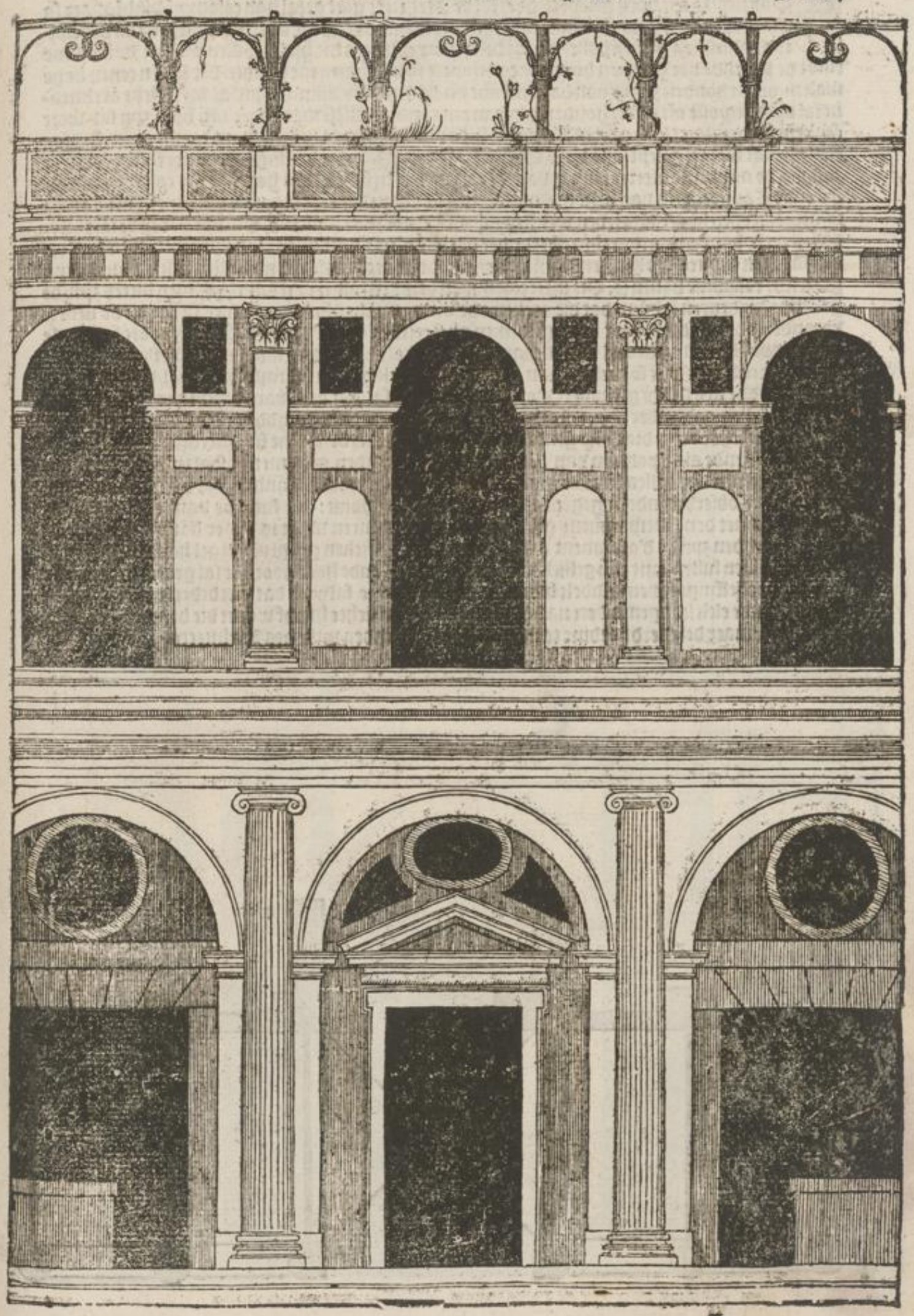

SOmtijts/alſo ic noch geſept hebbe/ ſal de Architect goet getal van colommē vindē/maer ſo neder dat ſe niet voldoē en ſullē tōt zynē wercke/ iſt dat hy hē daermede niet en can behelpē ende alſulcken leden applieeren tot behoef der edifitien die hy ſal willen maken daeromme climt de hoochde der galerien bouen de colommen/ ſo machmen int midden der facien eenen boge maken/onderhouden zynde van darchitrabe die boven de colommen zyn ſal/die welcke architrabe ſal voor impoſte oft onderhouden zyn van een rondt welfſel: maer daer den boge zyn ſal/ voort een crociere gemaect/alſo ghy inden gront ſiet/ende tot ſtercten ſy op elcke colomme eenen ſlueten van ſteer oft metael geſept/alſo bypde Doꝛica geſept is. Maer die deelinge van deſer facien ſal ſuler zyn/dat de middelſte intercolommie van ſes colom. dicten ſy/ ende de hoochde der colom. met Baſen ende Capiteelen ſy van acht deelen: darchitrabe hout ſo veel als de colomme int bouenſte dick is/deſgelijcx den boge: boven den welcken datmen een coꝛnice makē ſal welcker hoochde ſal tvierdedeel meer houden dan darchitrabe ſonder dat Thoꝛus onder met zynen liſtken/dewelcke Coꝛnice ſal oock capiteel maken aende pilaerkens boven de colommen/ ende ſullen deſelue breedt zyn gelijck de colomme bouen is. Die intercolommen beſpden ſullen van dꝛie colommen dicten zyn/de hoochde der deuren ſal zyn/ dat die archytrabe onder den boghe voor coꝛnice ſy bouen de deure/ veranderende eenſdeels haer leden gelijemen ghetreckent ſiet. Onder die Coꝛnice woꝛt een Friſe geſet/dewelcke ſy tvierdedeel minder dan darchitrabe/ ende tſupercilium metten pilaſter vander ſelver hoochden. Maer ſo veel als van onder de ſupercilie tot op de trappen zyn ſal/van dier helft ſal de breedde des lichts ghemaect woꝛden/ ende alſoo ſal dat licht van twee vierranten zyn. De venſters ſullen gelijck der oogen ſtaen vander deuren/ ende haer wijdde ſy van twee colom. dicte maer de hoochde ſal in diagono genomen woꝛden/ die twee de oꝛdine ſal tvierdedeel minder dan d'eerſte zyn/ende als t'podium van gemackelijcker hoochden genomen is/ datter blijft woꝛde in vijue gedeelt/de vier ſullen voor de hoochde der colommen zyn/eñ d'ander voor d'archytrabe/ friſe ende coꝛnice/obſerverende de gegeuen mate van ſulcken oꝛdine: die breedde vander venſter inde middelt/is met den Antipagment gelijck dat licht der deuren wijdt is/ maer dat licht ſal dobbel inder hoochden zyn/in d'oꝛnament bouen ſalmen dergelijcken ghegeuen regel houden. Die venſters ter ſyden ſullen wijt zyn gelijck die beneden ſtaen/ ende haer hoochde ſal gelijck der grooter zyn: die verheffinge inden middelt bouen de tweede oꝛdine ſal ock dat vierdedeel coꝛter zyn dan d'ander/ende elck lidt gemindert na aduenant. Vanden lichte hieraf woꝛdt die benedenſte oꝛdine gehouden/maer dese derde oꝛdine te maken oft niet/is inden wille des Architects.

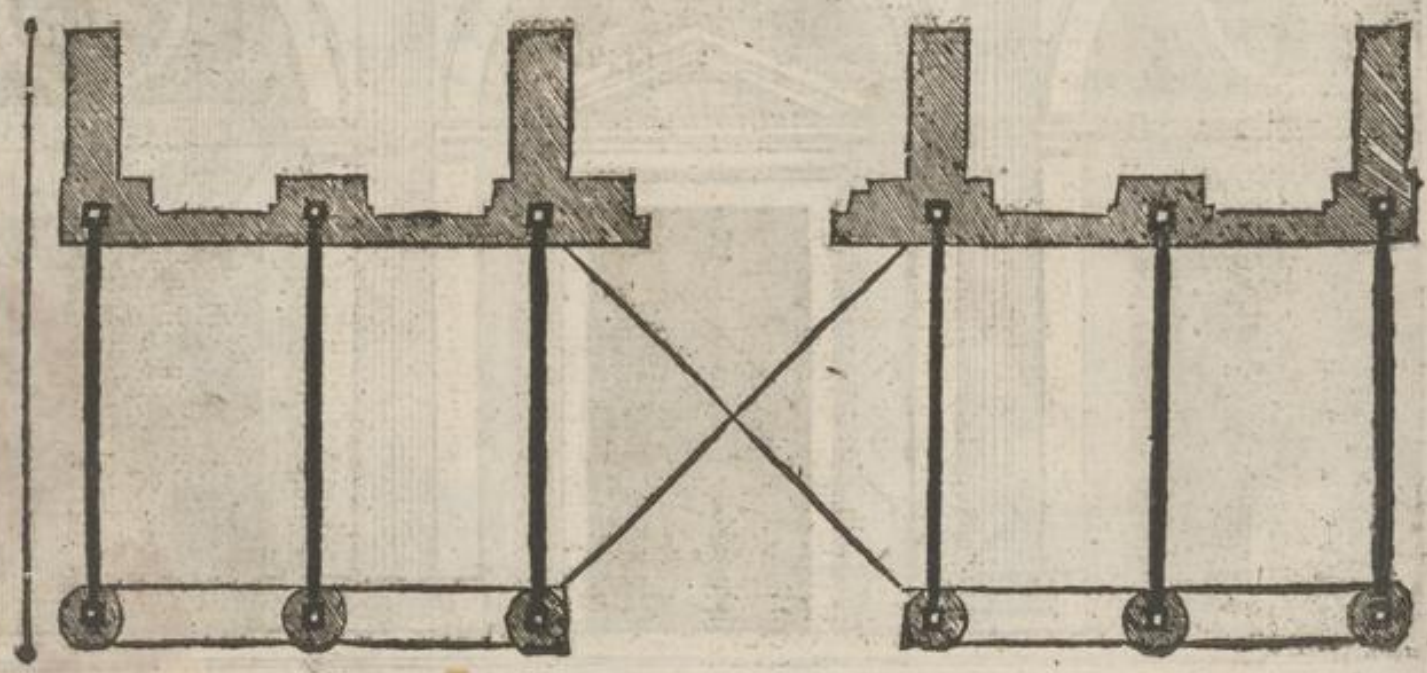

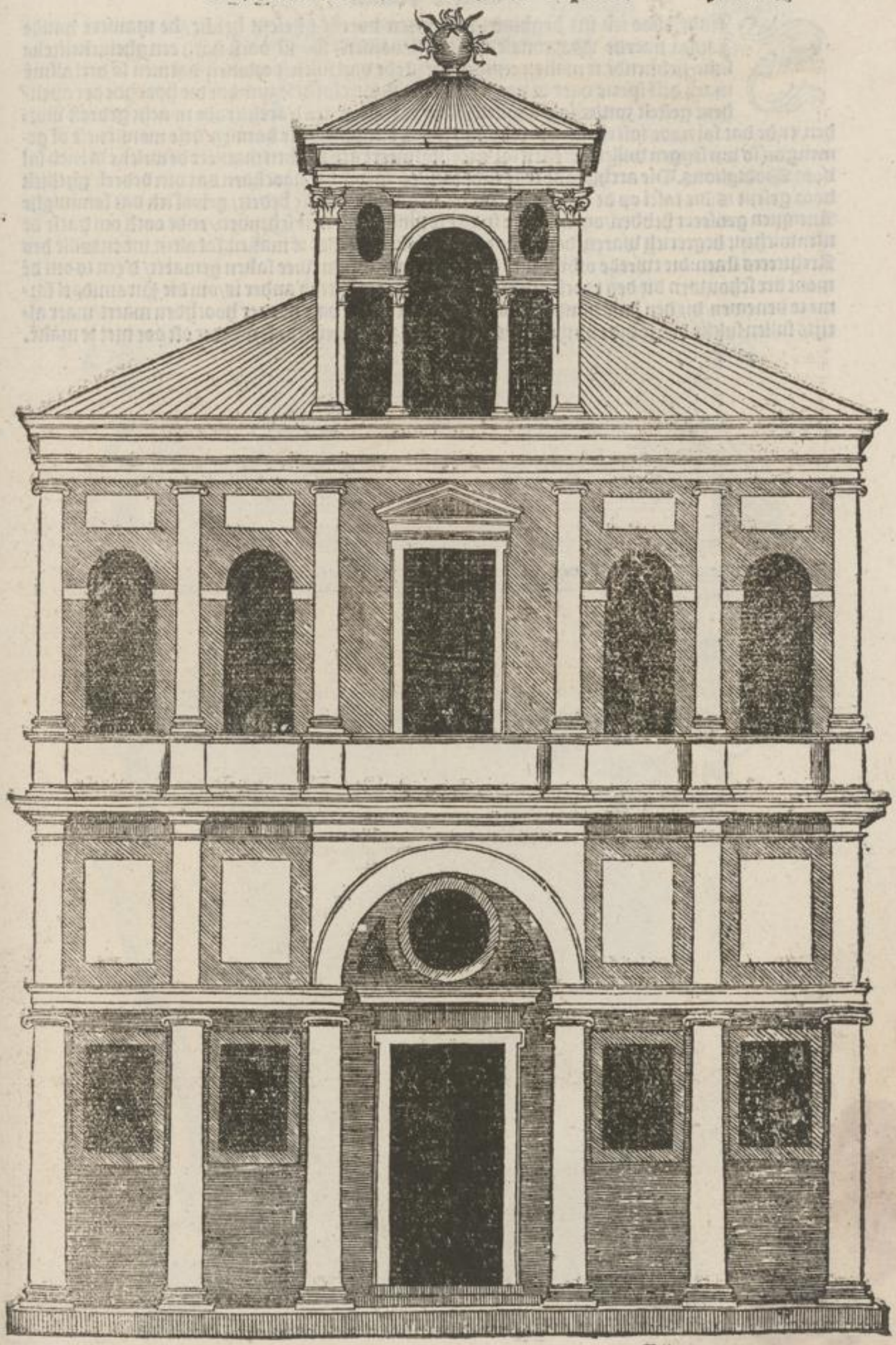

Van de Jonica

SJnde/alsoo ick int beghinsel van desen boecke ghesept hebbe/de maniere vande Jonica naerde Matronale forme ghenomen/soo ist oock noch een ghelijckelijcke sake/hebbende te maken eenige heerlstede van sulcker ordinen/datmen so veel alsmē mach dese spetie daer in voege/welck proportie sal dese zyn/dat die hoochde der openheyt gestelt zynde/salt vanden solder tot onder aen d'architrabe in acht gedeelt worden/ende dat sal nade insettinge der colommen zyn/vande welcke datmen dese monstruese of gemengde(so wy seggen willen)trecken sal/geconformeert aen sulcken maniere dewelcke dienen sal voor Modiglions. Die architrabe frise ende cornice/sy vander hoochden dat vierdedeel/ghelijck voor gesept is:die tafel op de capiteelen/die de architrabe eñ frise bedect/geloof ick dat sommighe Antiquen gevseert hebben/om meerder spatie te vinden om in te schryven/ende oock om dat se de nienwichept begeerich waren:dewelcke tafel te maken oft niet te maken/sal altijt inden wille des Architects staen:die tweede ordine met die Delphinen/is om twee saken gemaect/d'een is om dē mont der schouwen die den roock ontfangt opender te maken:d'ander is/om die Piramidael forme te benemen/die den hals vander schouwen in een camer van goeder hoochden maect/maer altijts sullen sulcke dingē inde vryheyt des Architects zyn/meerder oft minder oft ooc niet te makē.

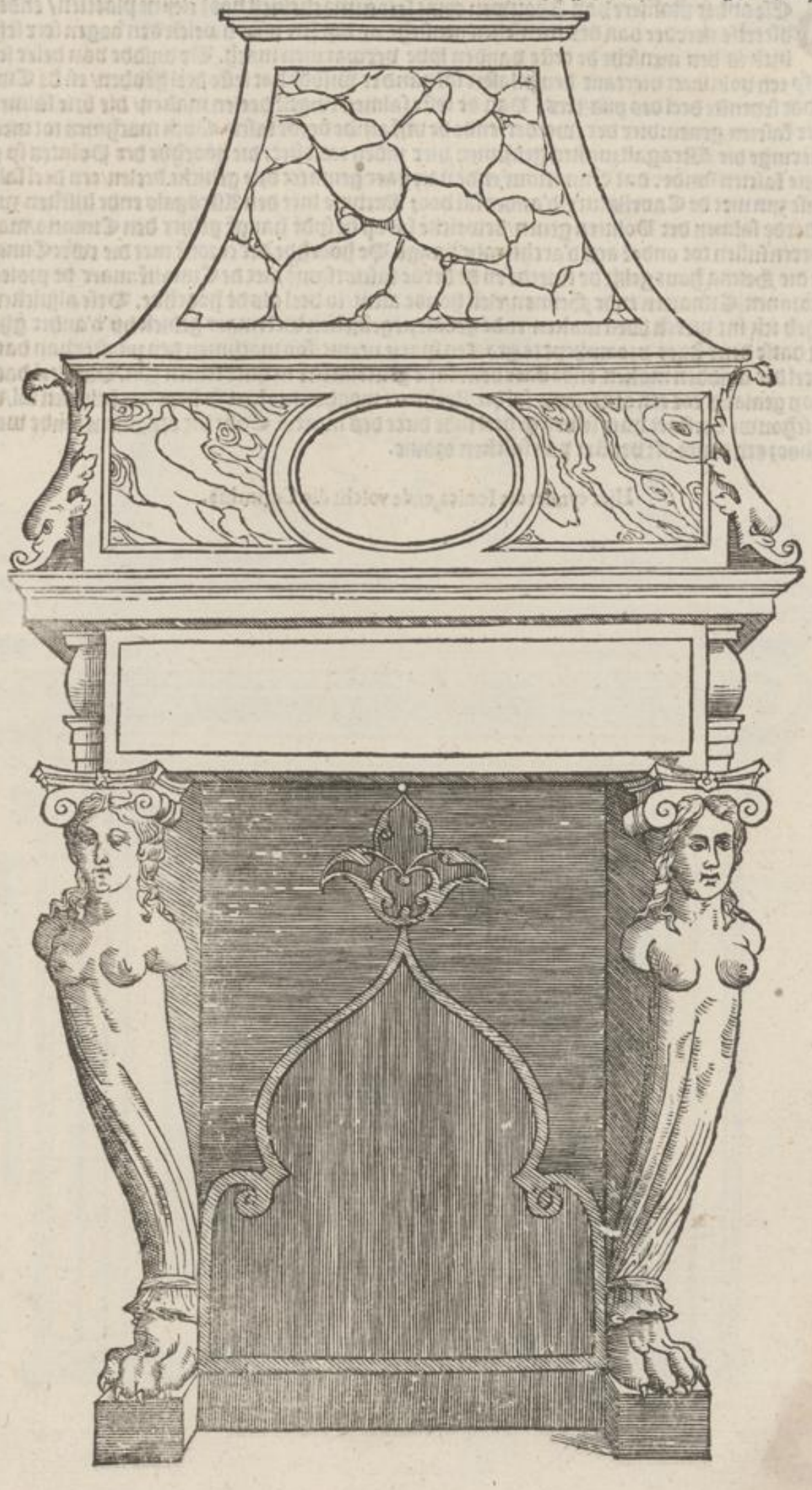

DEse ander maniere van schouwen comt seer gemackelijck voor cleyne plaetsen/ ende men vleert se neerder dan des menschen aensicht/op dat het vier/dwelck den oogen seer schadelijck is/den menschē de reste vanden lijve verwarmen mach. De wijdde van deser schouwen sy een volmaect vierkant/den pilaster sal vander wijdde dat seste deel hebben/ eñ de Cimatie van dat sevenste deel des pilasters. Van de reste salmen twaelf deelen maken/ die drie salmen der eerster kascien geuen: vier der tweeder/ende de vijfsende derde kascie. Oock machmen tot meerder verciering die Astragali maken gelijcmen hier inden cant siet: die hoochde der Voluten sy gelijc die drie kascien sonder dat Cimatium/ende van haer gemaect drie gelijcke deelen/een deel sal voor de krise zyn met de Canellature/d'ander sal voor Dechijte met den Astragalo ende lijstkens zyn: eñ dat derde salmen der Voluten geuen/dewelcke sal op de spdē hangē gelijck den Cimatio/maer de bladeren sullen tot onder aen d'architrabe hangē. De hoochde der cozonē met die twee Cimatien/ ende die Scima hout gelijc de tweede eñ de derde kascie tsamē met de Cimatiē: maer de proiecture der cozonen/Cimatien ende Scimen/eick houde altijt so veel als de hoochde. Dese alsulcken cozme heb ick int werck doen maken/ende gevalt pegelijcken wel: meer gelijck by d'ander gheseyt is/ist datse deur haer vzoomheyt te grooten spatie neemt/soo machmen den pilaster van dat achste deel der wijdden maken/ende daer deur salse gratelijcker in haer seluen zyn. Dat deel daer boven op gemaect tot een ozнament/sal die Architect moghen maken so hem dat believen sal/want dese schouwe verstaet hyer selven geheel inde dicte des muers. Ende dit ozнament sonde wel dienen voor een deure ofte venster van sulcken ordine.

Hier eyndet die Ionica, ende volcht die Corinthia.

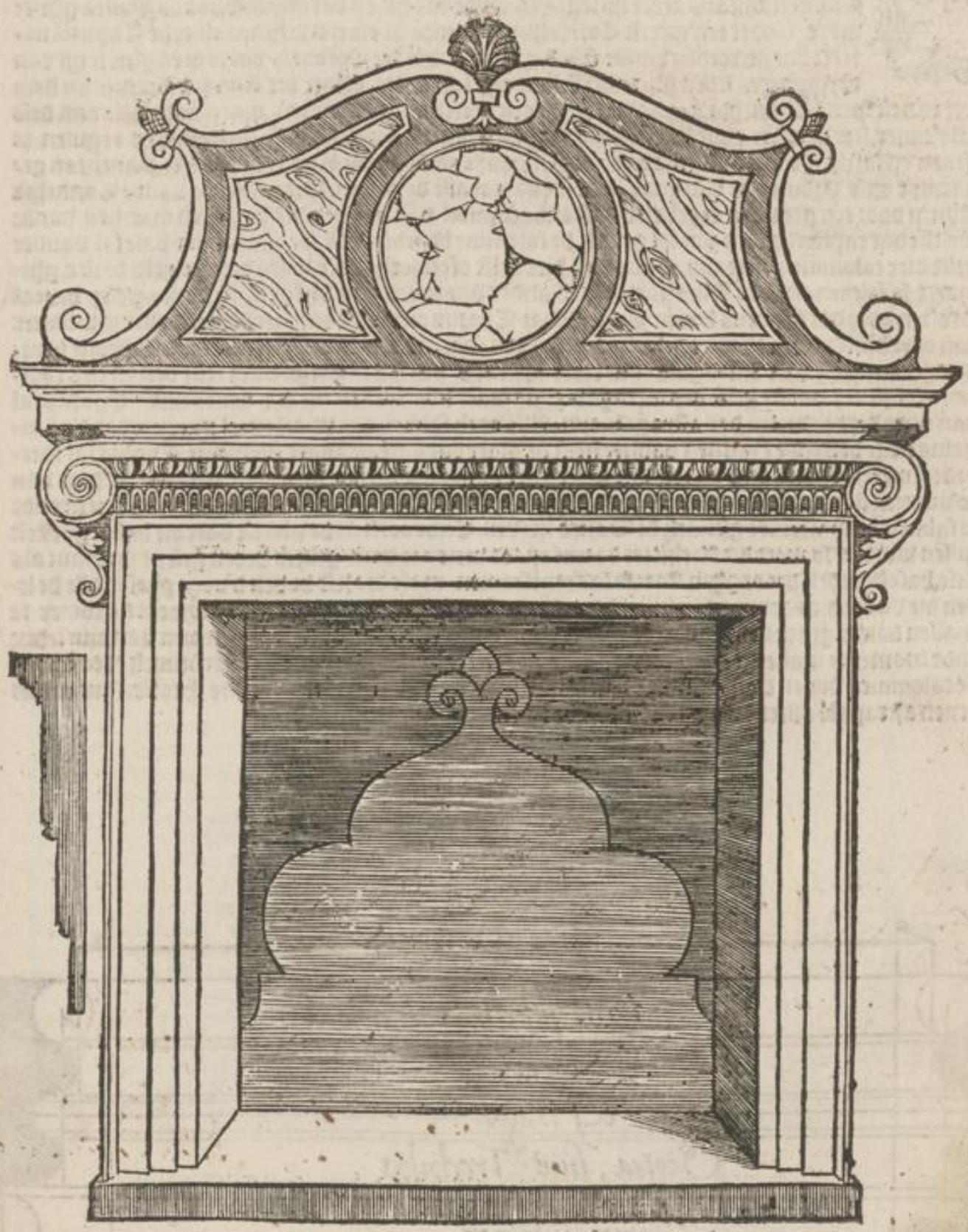

Vande ordine Corinthia ende haren ornamenten.

Dat achtste Capittel.

In dese Corinthia tracteert Vitruuius alleene vant capiteel int vierde boeck int eerste Capittel/wpeans al oft hy segghen wilde als dat op de colomme vande Ionica gheset ware/ sonder een werck Corinthia zyn: ende hoewel dat hy int tweede Capittel noteert dat hercomen vande Modiglions onder die Corones/ daerom en gheeft hy van den anderen leden ghenderhande regel oft mate. Maer die Antique Romeynen hem seer in dese spetie Corinthia vermakende (gelijck oock vanden anderen) maecten de base van dese colommen seer verciert ende overvloeyende van leden: van welcke basen om eenighe regulen te geuen/en salick niet verswijgen een vande schoonste edificie van Rome/ dat is het Pantheon genaempt onse Vrouwe de Rotunde/ settende daeraf alle de maten. Die colomme vande Corinthia salmen voor een gemeene regel met base ende capiteel van neghen deelen hooch maecken/ vande welcke dat capiteel hooch zyn sal gelijck de colomme beneden dick is/ maer haer base sal vander helft dier colommen dicte zyn. Ende van dier helft oft hoochde der basen vier gelijcke deelen ghemaect/ so salmen een den Plintho geven/ d'ander drie worden in vijf gelijcke deelen gheset/ daeraf sal d'een voor dat Thorus boven zyn/ende dat Thorus onder sal dat vierdedeel dicker zyn: datter dan overblijft worde in twee gelijcke deelen gheset/ daeraf salmen dat een deel tot die Scotie beneden geuen met haren Astragalo ende twee lijstkens/ dat Astragal sal vant veste deel en elck cantken oft lijstken vande helft des astragals zyn: maer dat lijstken op dat benedenste Thorus sal van twee derdendeelen des astragals zyn. Also oock salmen dat tweededeel paerten: dat d'astragalus t'veste deel ende t'lijstken vander helft sy: maer dat lijstken onder t'bovenste Thorus sal t'derdedeel meerder zyn dan d'ander. Die projecture vanden Plintho sal boven een ander ordine van colommen staen/ so salmense gelijck de Ionica maken/ maer is den stándt beneden op den grondt so salmen de projecture gheliick de Dorica maken. Ende oock nade plaetse daer die basen gheset sullen worden/so moet die Architect daeraf en toe weten te doen/gelijck voren gheseyt is: want als dese base beneden der ooghen staet so salse wel comen/ maer worse boven d'ooge gheset/ alle de leden die vanden anderen geoccupeert worden mids der distancien/ salmen behoeven grooter te maken vande ghegeven regule: alsmense oock in meerder hoochden set/ hoe t'men van min leden ende vromer te maken: ende in dit was die Architect vande Rotunde seer verstinnich/ dat hy aen de colommen boven d'eerste ordine van binnen maecte de basen wel met twee Scotien/ maer met eenen astragalo alleene inde plaetse vande twee.

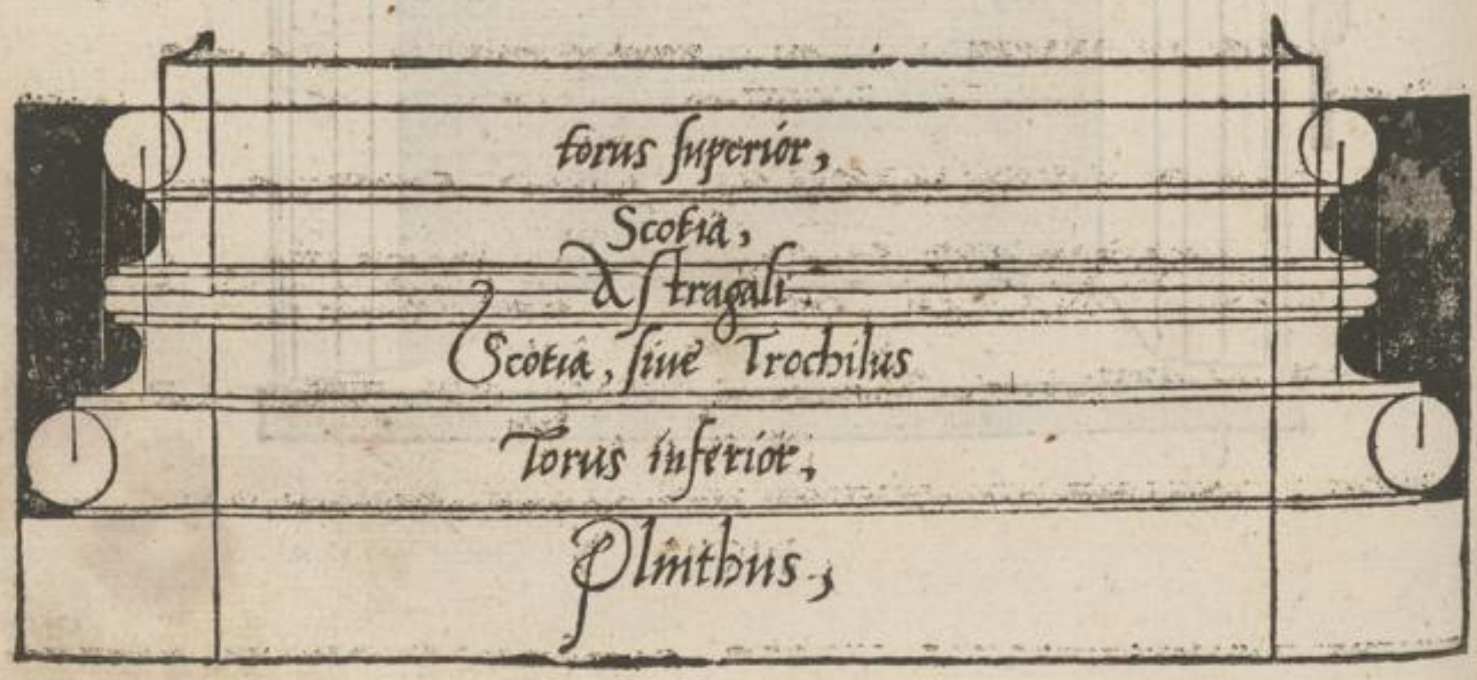

DJe derivatie vandē Capitelle Corinthio/ was van een der mageˉ van Corinthiē: maˉr om dat Vitruuius int vierde boec int eerste Capittel haren oorspronck beschrijft/ soo en sal ick mij niet moeyen daer anders af te narreren. Ick wil wel seggen dat/ hadtmen eenen Tempel tot der mageˉ Marien/ oft ander Santen ende Santinnen van maetschdelijcken leven te maken/ ooc aen hupslinghen oft sepulturen tot persoonen van suyveren eerlijcken leven/ daer mochtemen dese maniere vleren. Dan dit Capitel dan sal die hoochde syn ghelijck de Colommen ben eden dicke is/ esˉ dat Abacus sy dat seventste deel dyer hoochdē: vande reste worden dry deelen gemaeckt/ een voor die bladeren beneden/ dander voor de bladerē indē middelt/ esˉ dat derde sy voor de Coulieuli oft Voluten so wy leggen willen: maer tusschen de Voluten esˉ die middelste bladeren worde een spatie gelaten tot die minder bladeren/ vanden welcken wassē die Cauliculi. Dat bloot Capitel met der B. geteeckent/ sal onder zijn gelijc de Colommen boven dicke is. Onder dat Abacus worde een Cimcta gemaeckt/ welcker hoochde vande helft des Abacus syn sal/ vā welcken Abaco dry deelē gemaect/ een sal de Cimatie metten lijsten syn/ esˉ de reste voor dat Plinius. Onder de vier hoeckē vā dat Abacus worde die grootste Cauliculi gemaeckt/ esˉ inden middel vanden Abaco sy een blomme gemaect van sulcker grootē als dabacus dicke is/ onder de welcke salmen die minste Cauliculen maken: onder de grootste esˉ oor onder de clepnste Cauliculē sal mē die middelbladeren borgen/ tusschē die welcke sullen wtwassē de minste bladeren/ esˉ wt dien spruytē de Cauliculen oft Voluten. Die middelste esˉ ooc de onderste bladerē sullen elck acht in getal syn staende tusschen malcanderē gelijc de figure C. toont. De wydde van dat Abacus vā hoecke tot hoecke sal van twee diameters der colommē benedē syn/ den welcken diameter gelet in een vierecant esˉ dupten dat vierecant eenen Circkle getrocken die de vier hoecken rake/ daer nae dupten dien grooten circkel een ander vierecant gemaect/ esˉ gedeelt in diagono/ dat is/ overhoec/ sullē die linien toonen twee diameters lingden te syn/ ghelijc dē text Vitruuius segt. Maer vande linie B. C. salmen eenen perfecten triangel maken/ ende opden hoeck F. sal den punct syn om dat Dabacus te caeveren/ ende vander spatien tusschen den grooten circkel en de den clepnē worde vier deelen gemaect/ een deel sal boven die A blyven/ esˉ dry worden der aldus weeck genomē/ dat dē eenē voet vanden passer op F. ende den anderē op dat punct A. gelet worde/ esˉ omdzapende van B. tot C./ daer die cromme linie raken sal aende twee syden des Triangels/ daer sal den tempel vanden hoeck des Capitels syn. Derempel is in de figuere D esˉ in dees maniere sal dat Abacus in perpendicule comen metten Plinthe vande Basis.

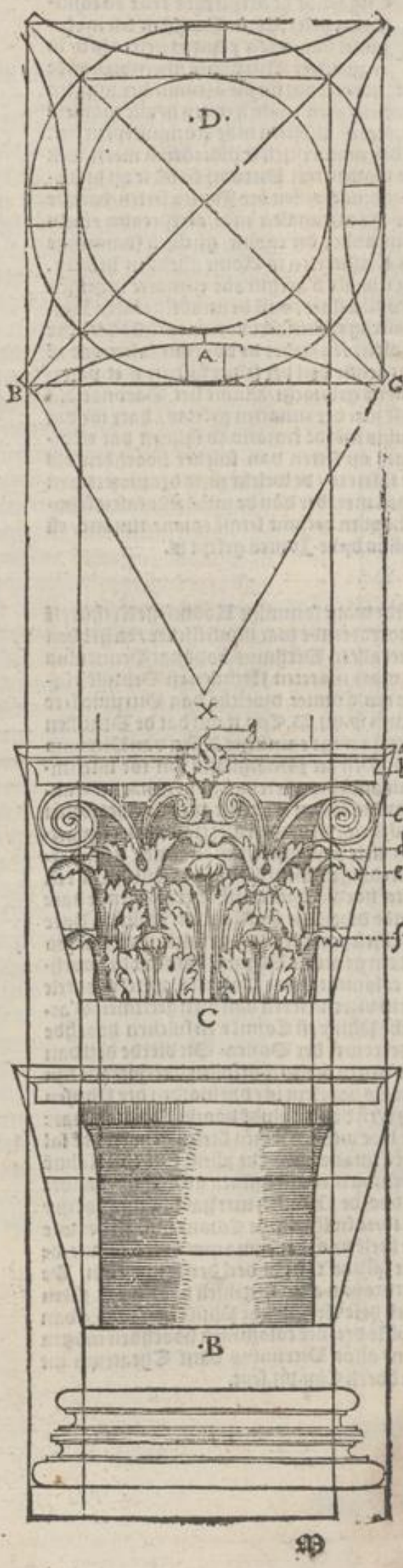

D. der colom. dicte beneden.

g. bloeme
a Cimatie-
b Abacus.
c Caulicul.
d mindbla-
e middelbl.
onderbla
C. der colom. dicte boven.

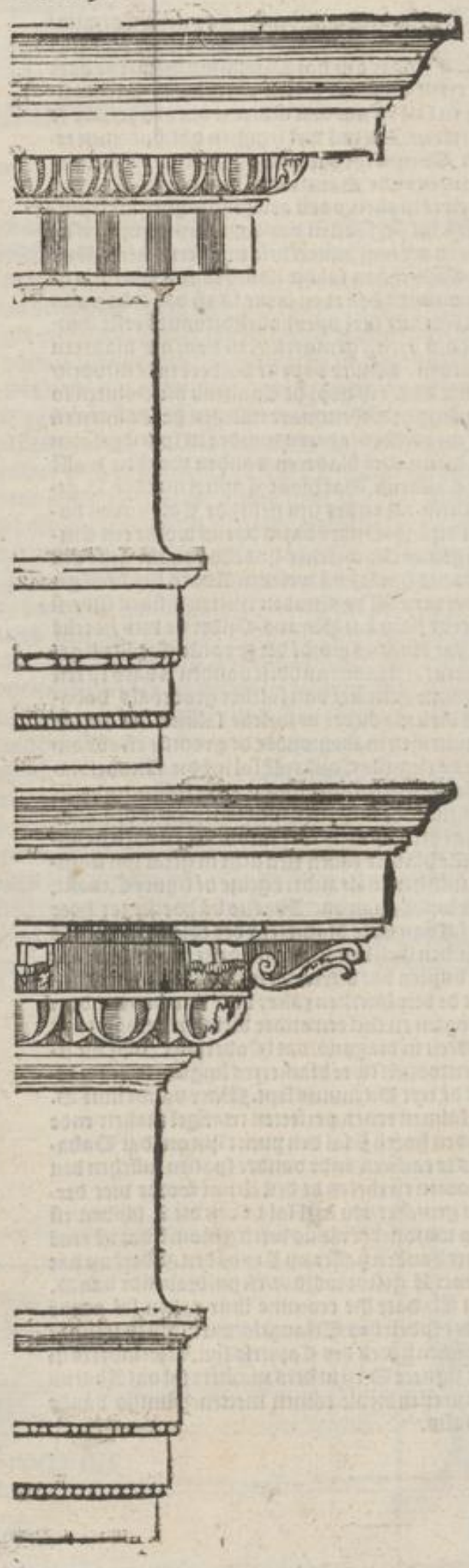

Aengaende de architrabe frise en cornice van deser Cozinthia/ gelijck ick met begunsel van desen capittel geseyt heb/ so en ghecken Vitruvius ghеenderhande maten af hoewel dat hy die ascomst der mutulen set/ dewelcke men maken mach in alle manieren van cornicen/ allomen inde Antiquitepten siet. Maer om manierlijck te procederen niet te wijt gaende vanden text Vitruvij so sal ic op dit capiteel die ornamenten der Jonica setten/ doende daertoe die astragalen inde architrabe/ en een Echinus onder die cozone/ ghelijck sommighe machige Architecten in Rome ghedaen hebben. Also segh ick/ als d'architrabe gemaect is gelijck by de Jonica staet/ ond de middelste fascie wozde een astragal gemaect van dat achste deel der selver fascien/ en onder de bovenste fascie ooc ek van dat achste deel der selver fascien met paternosterkens gewzocht/ allomē siet. Daer nae als de phzise met der cimatien gelet is/ daer toe dat denticulus met dē cimatio/ so salmen dat eschinus daer op setten van sulcker hoochden als deerste fascie is/ de welcke mits der projecturen en sneden meerder dan de middelste fascie schynen sal: boven dechine setmē cozone/ timatie/ en sime/ alsoo by de Jonica gelept is.

Ende want sommige Roomsche Architecten procederende wat stoutelijcker/ en hebben niet alleen Dechinus bovē dat Denticulus gesedt maer maecten Mutilen en Dentillē tsamen in een Cornice, dwelcke van Vitruuio seer gedoempt is. inj. B. Cap. ij. om dat de Dentillen presenterē eenige cantkens Also van Vitruuio genaempt/ en die Modiglions syn tot inlettingen van ander eynden van hout genaemt Canterp vanden selven Aucteur/ welcke twee sozten van balzkens en mogen niet tsamen in ek plaetse staen/ en ic booz my selven en soude nemmermeer verdzagen Dentillen ende Mutilen in een Cornice/ hoewel dat Romē overvloepende daer af is ende diversche plaetsen van Italien. Maer manierlijck procederende in sulcken ordine/ soo vindt men een generale Regule/ dats dat de hoochde der colommen met Base en Capitel ghedeelt wozde in vieren/ en een van dien geeftmen D'architrabe Phzise en Cornice/ en sulcken hoochde accozdeert met der Dozica. Dit vierde deel dan salmen in tien deelen/ dzy sullen d'architrabe syn gedeelt als boozsept is/ dzy wozden der Phzisen gegeven/ en de vier blyvē boozde Cornice. Maer vande vier wozden negen deelen gemaect/ ek sal boozde Cimatie boven de phzise syn/ twee salmē den Echino met zijn listkens geven/ twee ander sullen boozde Mutilen met haren Cimatio syn/ ander twee sullē boozde Cozone syn/ en de twee laetste deelē booz de Sima met haer Cimatie/ de welcke sal van tvierde deel der Simen syn. De projecture van allen sy gelijck boozsept is. Men sal oock dese Architrabe Phzise en Cornice van dat vpkste deel der colommen hoochden mogen maken/ alsoo Vitruuius vant Theatrum int vpkste boeck Cap. vij. sept.

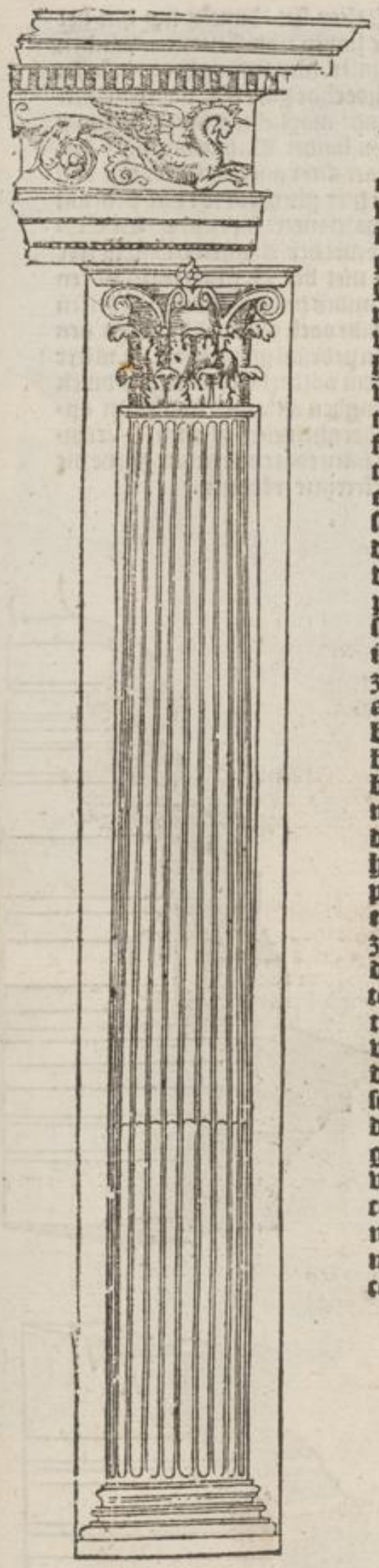

DJe minderinge vande colomme Corinthie sal gemaect worden gelijc vanden anderen gesept is/ eñ oock na datse hooch is/ maer van 16. voeten nederwaerts sal sp boven gemindert worden dat seste deel met die voorgegeuen regel: eñ wortse ghestrieert oft gecanaleert/ so salmense gelijc de Jonica maecken: maer van dat derdedeel nederwaerts sal die cauerunge vol zpn/ gelijck hier aenden cant staet. Dat corzonement wel sonder mutilen is/ daeraf is d'architrabe vande halue colommen dicte/ die frise midts datter in gesneden is/ comtse tvierdedeel meerder dan d'architrabe/ eñ die cornice sonder die Cimatie der frisen is hooge gelijc d'architrabe/ de hoogde van altsamen is wat min dan tvijfste deel der colommen/ niettemin ist dat die projecture vander corzonen vroom is/ so salt meerder hoochde toonẽ dã int effect is/ eñ sal aen d'edificie vãmin gewichts zpn/ waerõ dat de voorsienige Architect altijt mach die deelen wtkiesen die hem best te passe comen/ ommers dat hp niet bupten de lessen Vitruuij en gae/ ende buptẽ die goede Antiquitept welcke dat men duer zpn schriften bekent. Oft ooc deur eenich accident dese colõme te doen hadde van eenen ghepzopozrioneerden pedestal/ niet hebbende te obedieren aen eenige saken/ so sal die pzopozrie daeraf zpn/ dat die breedde gedeelt wozt in drie/ daeraf sullen twee deelen inder hoochde toegedaen worden (dats een viercant eñ twee derdendeelen) ick meene het platte welcke hoochde wozdt dan in seuen gedeelt/ een sulcken salmen tot der Basis setten/ noch een tot der Cornicen bouen: dewelcke sullen in als negen deelen zpn gepzopozrioneert nade colomme. Maer vande particulaer leden der basen ende cornicen sal ick hier na toonen met sommighe Antiquen/ vanden welcken dat men alsulcken mate als best te pzopooste comen sullen/ nemen mach.

Van de Corinthia.

Onder d'ander antiquitepten der Corinthia diemen in Italien siet / dunckt my dat het Pantheon van Roome ende de Arco triumphale opde haven van Anconen / vanden schoonsten ende best verstaen zijn / van welcken Arco teapiteel hier onder gheteeckent A. is gheproportioneert met grooter diligentieu na t'groote / welcx hoochde gaet wat bupten schreven Vitruuij / niettemin t'heeft daerom goede correspondentie / ende mogheliick dat Vitruuius meynde dat de hoochde des capitels soude van een colom. diete zijn sonder Dabacus : maer dat den tert hier in ghevalscht is / om dat ick niet alleen dit capitel / maer meer ander ghevonden heb van salcker proportien. Die colom. hier af zijn ghetaneleert / alsoo hier ghetoont is : dat pedestal met de base daerop is een lidt vanden selven boghe oock ghepproportioneert int cleyne. De Corinice hier bespoken / was ghevonden Al foro transitorio in Rome / die met der A. ghetreckent is seer manierlijck voor een Cornice Corinthie sonder modiglions : die met der B. ghetreckent is een weynich vyper : maer die metter C. is d'alder ongheschichte / overmidts de ghedobbeleerde deelen die van der Coronen nederwaerts geen goede gratie en hebben / ende oock om dat de Corone aen soo veel Cornicen al te luttel proiectueren heeft. Die Basis van een pedestal ghetreckent D. is seer schoone by minen duncken / en oock d'basement met E. ghetreckent oorsaeckt dat het een dinck ghewest dat het in eenighe edificie ghecontinueert is. Welcke dinghen altsamen machmen applicieren aen d'ordine Corinthie / ende aende Jonica heb'ick oock dergheliycken ghesien. D'architrabe D. is in Veronen aen een Arco triumphale : welcker fascien staen contrarie aende ghene die Vitruuius beschrijft / nochtans hebickt hier ghesedt om sulcke differentie te toonen.

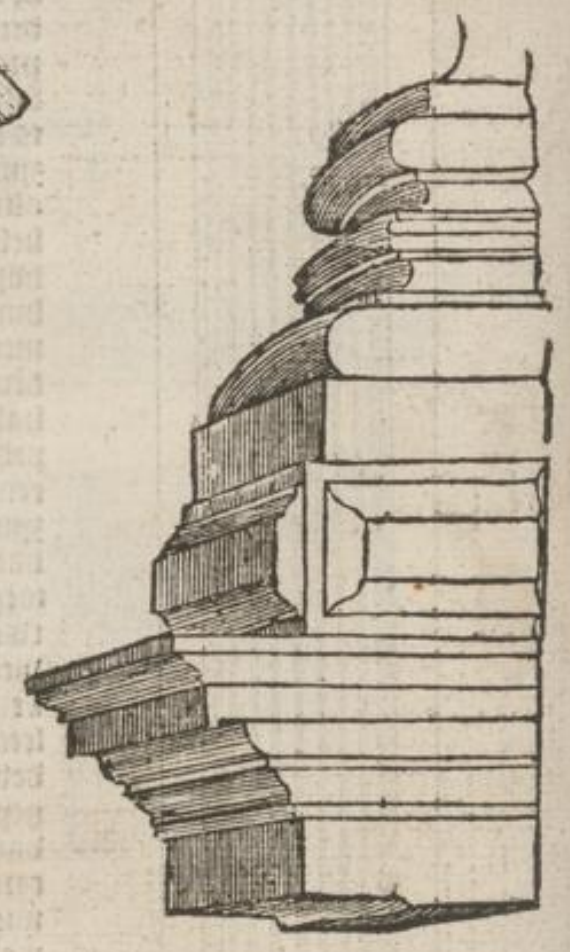

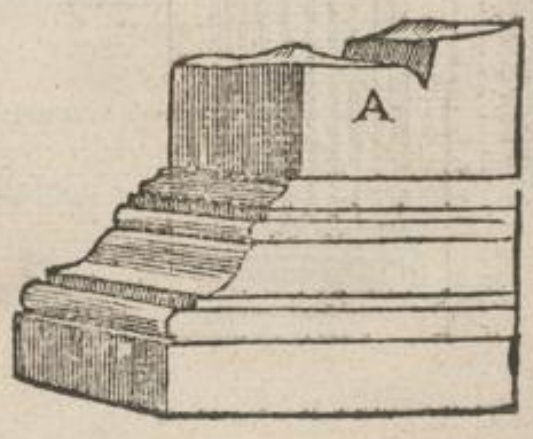

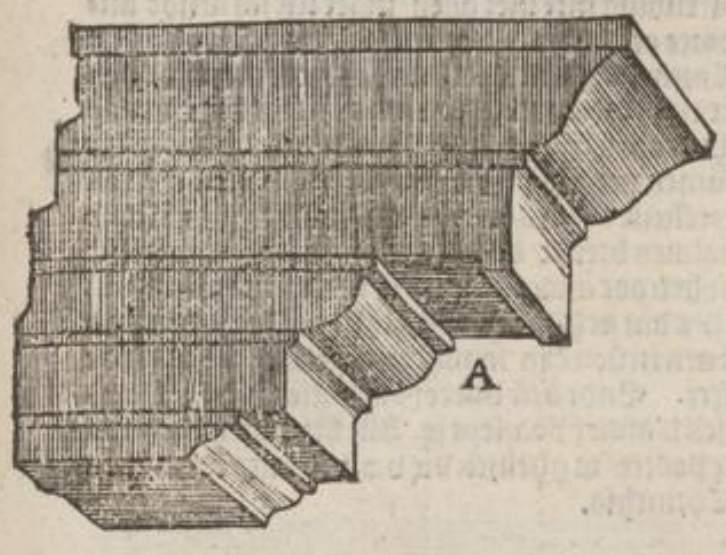
A

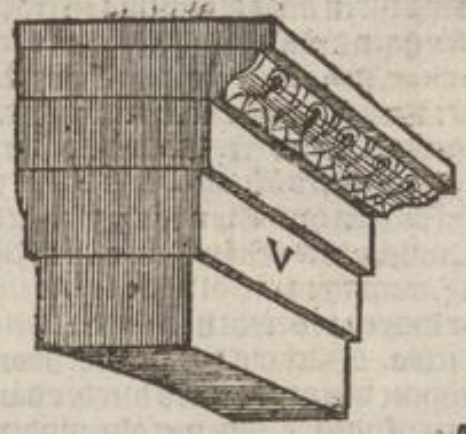
V

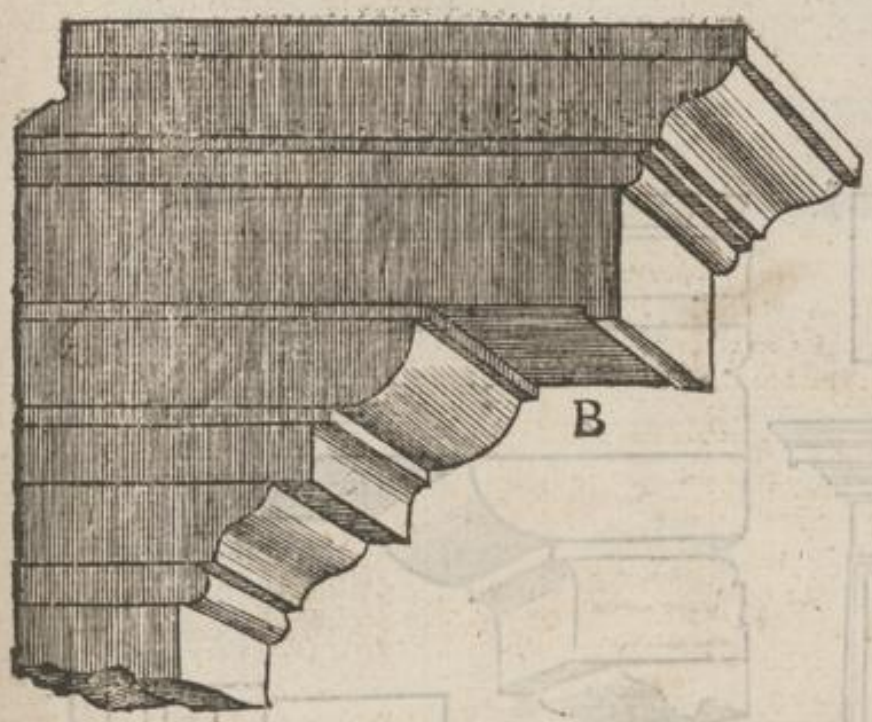
B

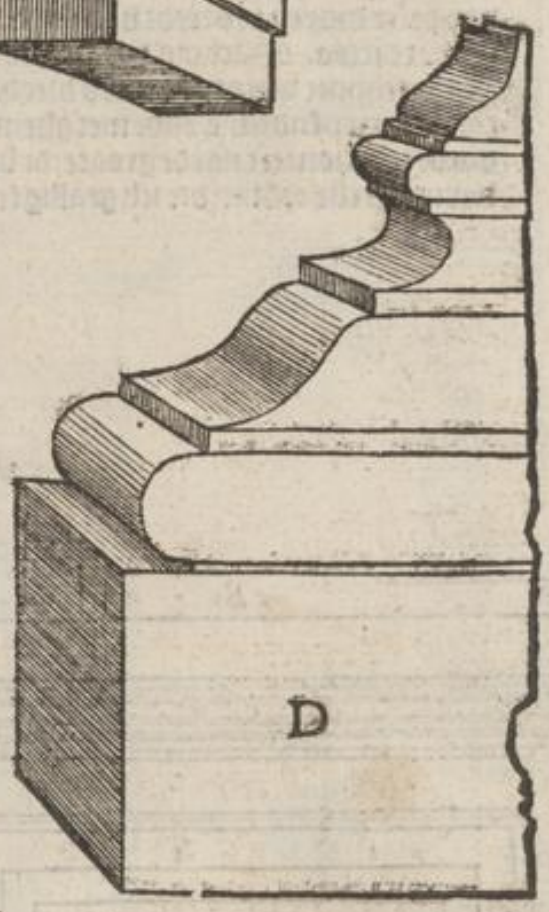
D

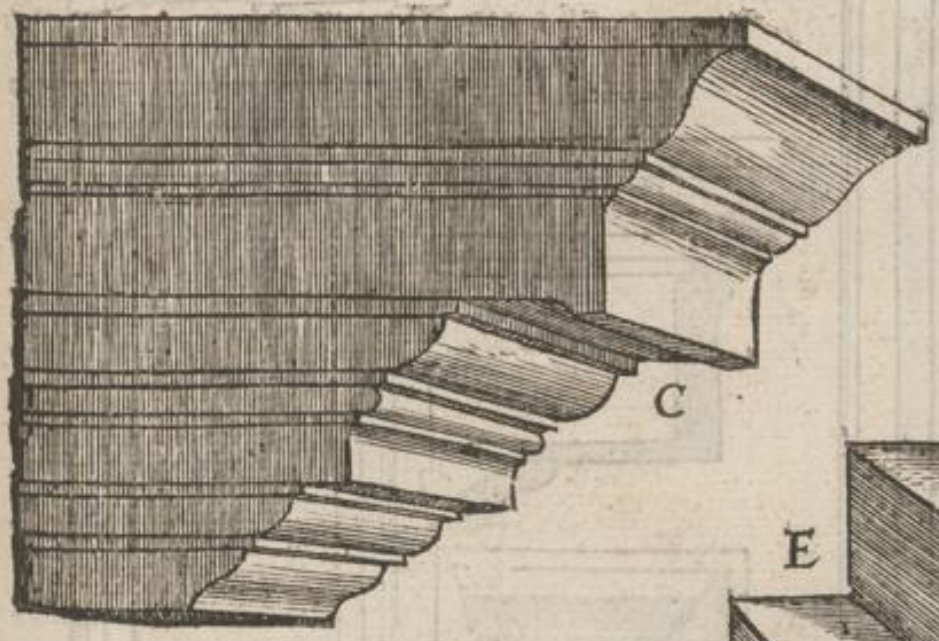
C

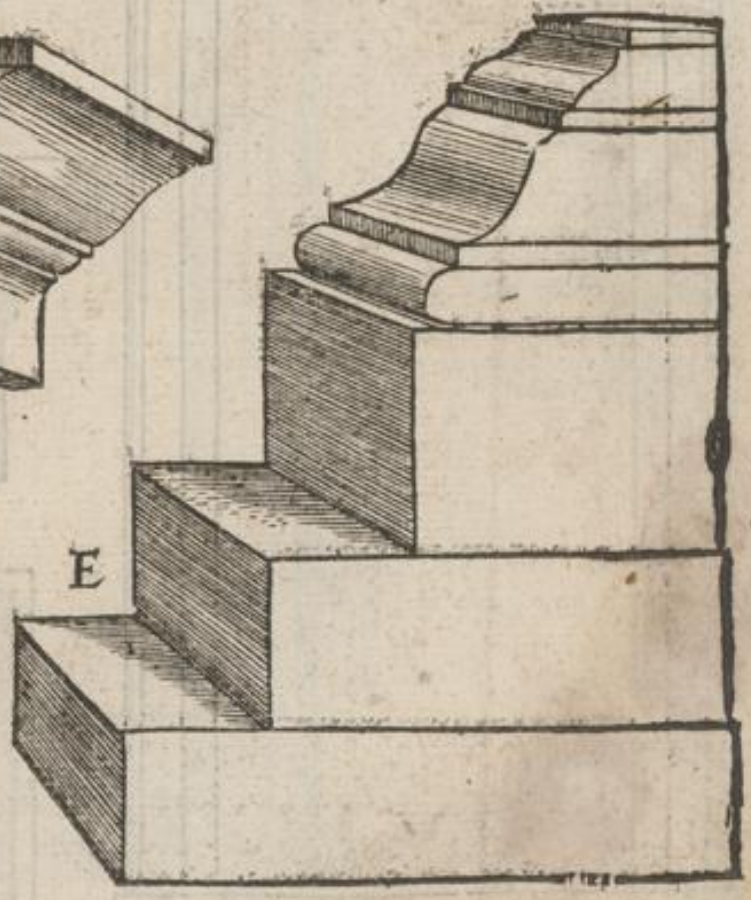
E

Van de Corinthia.

VAnden deuren deser Corinthia en tracteert Vitruvius niet met allen/ maer ick sal aende antiquen gaen diemen noch in wesen siet. De poorte oft duere getreckent S.Y. is A Tivoli op de riviere Auiene, aen eenen ronden Tempel nade Corinthia ghemaect/ dewelcke deure is boven gemindert dat achthienste deel: de hoochde passeert twee vierkanten/ die reste vanden leden is nae t'groote gheproportioneert. Die venstre T. ende X. is aenden selven tempel gemindert boven gelijc de deure: die pilasters oft antipagmenten zyn altsamen gheproportioneert/ dewelcke men metten passer wel vinden can. Die navolgende deure getreckent P.Z. is die van dat Pantheon te Rome oock Corinthia/ dewelcke is twintich autijcsche palmen breedt/ de hoochde veertich. Oock sept men dat t'antipagmentũ al vã een stuc is/ eñ ick en heb ooc anders niet gesien/ dantipagmentum van deser deuren is breedt vander wijdden des lichts dat achste deel/ ende is in zynder spiden van goeder dicten. Waer om datmen dat voorste niet aen en sien can sonder een deel vander spiden te sien/ so schynet den aensienders breeder dant in effect. Ende dese duere (om datse soo hooghe is) comt in perpendicule/ ende niet ghemindert ghelijck d'ander voorsept is. Alle die ander leden zyn gheproportioneert naede groote: de basis bouen de poorte/ is ghelijck die vande platte colommen boven deerste ordine: die ick gealligeert heb bpde Corinthia.

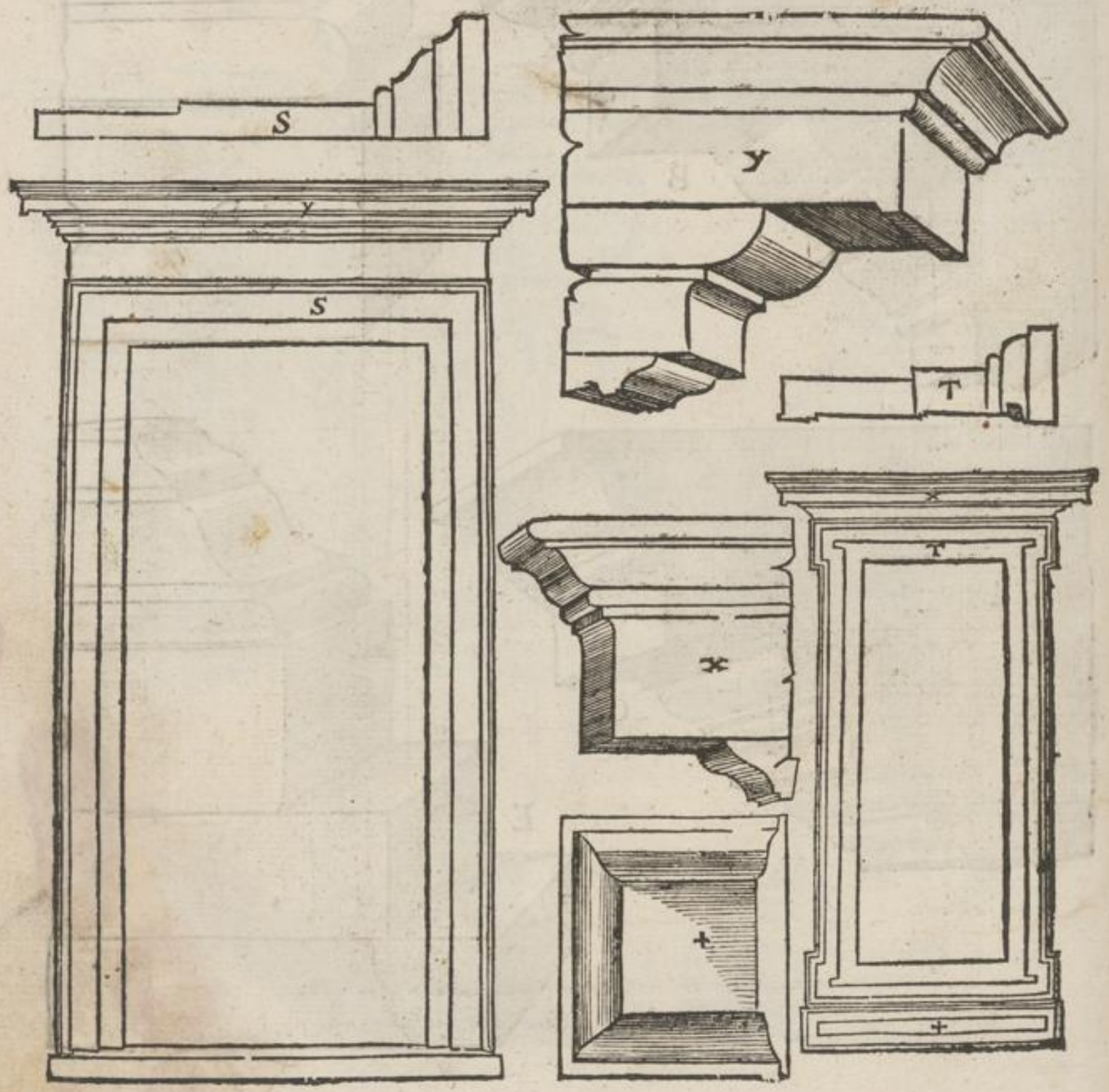

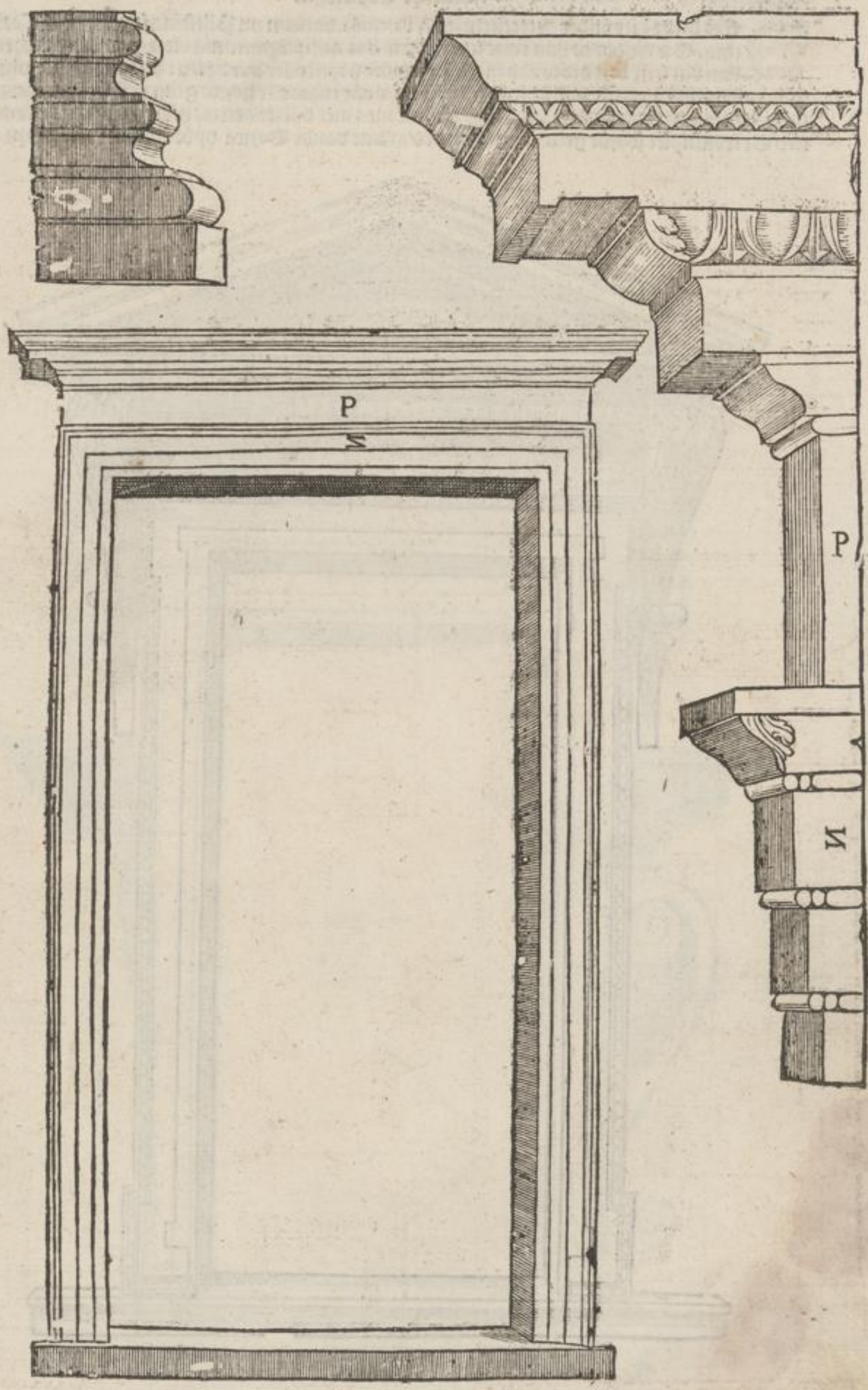
P
P
N

Vande Corinthia

DEes deure hier onder geteeckent /is A Paleſtina, datmen nu Peleſtina heet/ende is Corinthia. Die wijdde is van twee vierçanten/ dat antipagmentum oft den pilaſter is breedt van dat ſeſte deel der wijdden/ gedeelt inder voorlepder manieren: die ſophoze oft phrijſe is dat vierdedeel meerder dan de ſupercilie. Die corone ende reſte houdt gelijc de ſupercilie/ gedeelt alſomen ſiet inde figure: die prothyrides oft anxone z met datter aen is/ hangen ſo leege alſomen ſiet. De frontiſpice worde gemaect gelijck in d'ordine vande Dorica bydē tweede facie geſept is.

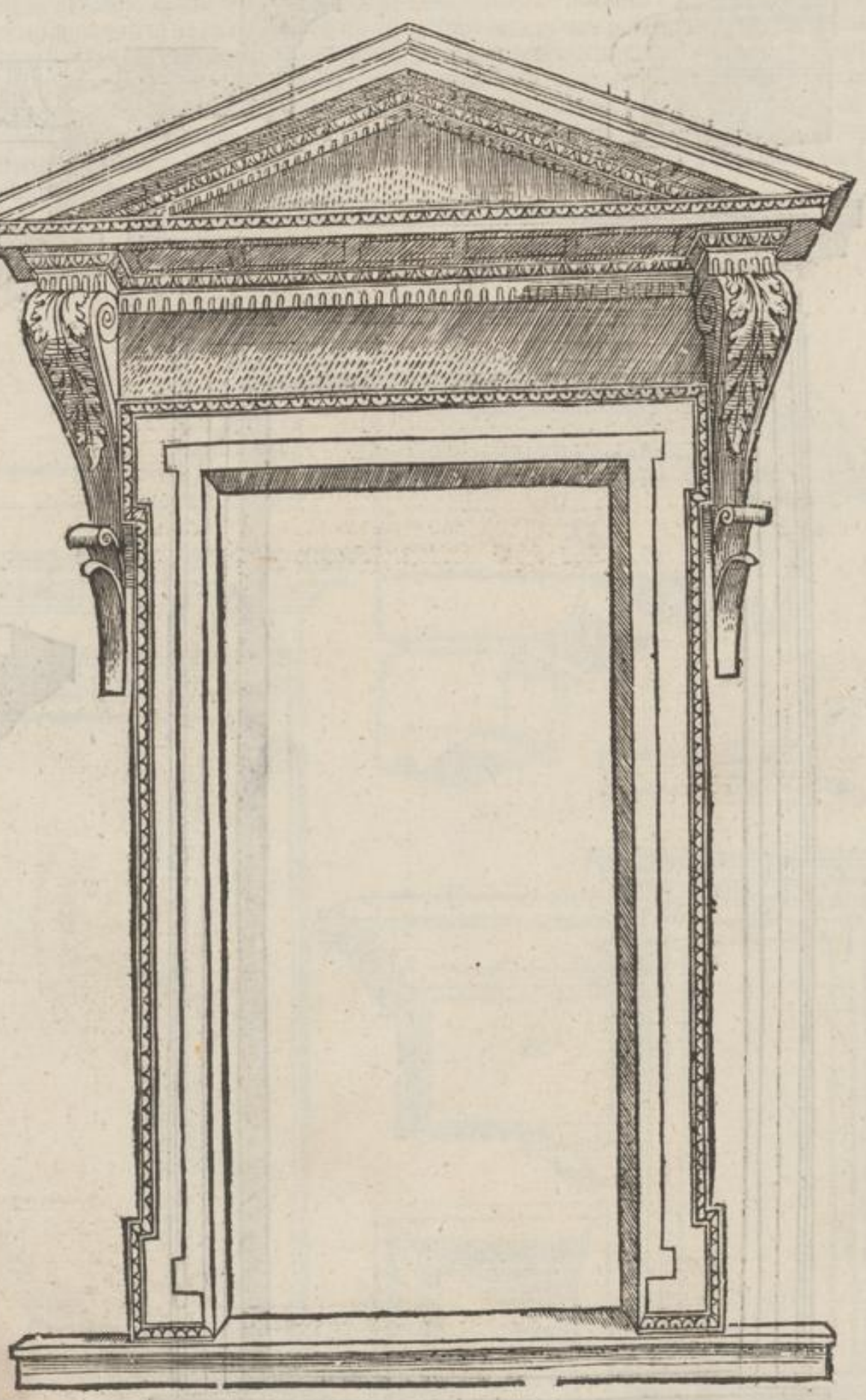

ALs dese deure differeert van alle den anderen die ick oyt inde Antiquen ghesien hebbe, sy is nochtans seer behallick der oogen ende seer toonbaer / welcke deure is buyten Spoleten ontrent een halve myle buyten der straten aen eenen Antijckschen tempel nade Cozinthia gemaect. Van welcker proportien ende particulaer leden en sal ick niet voorder spreken / want die nauwe soect/machse met den passer al vinden.

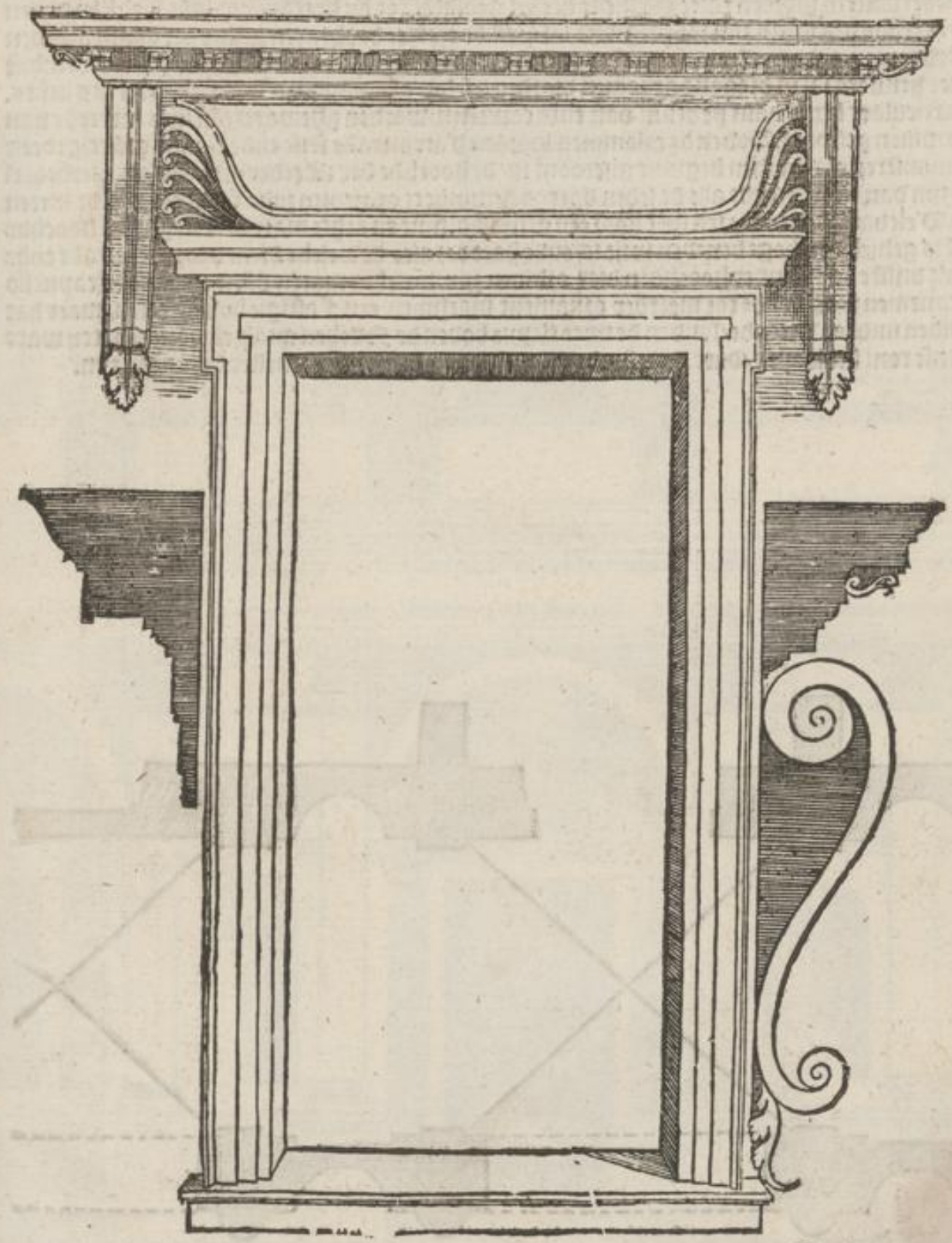

Vande Corinthia

VAn dese Corinthia dewelcke pegelijcken bevalt/sal ick meer soorten van edificien maken/ gevende daeraf eenige generale regelē/om noch meer te voldoē dē gemē die mijnē arbeyt bevalt. Ende om dat die oude Architecten/die daer wilden dat huer dingen onbergancklic zyn souden/maecten de pilaers (daer de pilasters in beslooten zyn) die de bogen onderhouden van goeder dicten: te dier causen heeft dese navolgende facte den pilaer (dat's egelijcke lijf) vozen bzeet gelijck de wijdde der bogen is/ maer zyn dicte houdt dat vierdedeel min. Die dicte der colommen sal vant seste deel des pilaers zyn/ die Nicchen tusschen die colommen zyn bzeet twe colom. dicte haer hoochde sal wat min zyn dan twe vierckanten: die hoochde vāden pedestals van drie colom. dicte. Die hoochde des boechs salmen van twee vierckanten maken: de hoochden der colommen met basen en capiteelen sullen negen deelen en halue zyn/ de bzeedde des boechs met den pilasters salmen van een halve colom. maken: de imposte die den boge draecht/ sy vander selver hoechde/ gemaect inder manieren gelijck die vant Theatrum Marcelli in d'ozdine Jonico/ dewelcke imposte dienen sal vooz coznice boven de deure. Maer de hoochde der deuren salmen aldus maecken: dat onder die gesepde coznice die superciliē ock van gelijcker hoochden gemaect wozde/ ende van daer nederwaerts wozden twee ghelijcke deelen gemaect tot op de trappen: van welcken deelen een de bzeedde des lichts zyn sal/ desgelijcx sal ock de coznice der deuren gelijck der oogen met den venst'ers comen/ ende de Cimatie vanden pedestal sal ock gelijck onder de venst'ers coomen: dat licht der venst'ers sal in diagono genomen wozden/ eñ dat antipagment vant seste deel des lichts. De particulaer leden vant pedestal base ende capitelen/ worden ghemaect ghelijck int eerste van dese ozdinen gesept is. Boven de colommen wozden d'architrabe krise ende cozнice gelest/ gedeelt inder manieren als vanden beginne ghetoont is/ de hoochde der twerder ozdinen salt vierdedeel cozter zyn dan d'eerste/ ende alse de leden daerna gemindert gelijcken inde figure sien ende meten mach. D'elevatie boven die ick met vooz een geheele ozdine en achte maer veel leeger/ de hoochde daeraf is gelijck den boge beneden wijt is/ ende haer cozнice dewelcke dient vooz architrabe ende krise salt vijfste deel vander hoochden dier ozdinen zyn/ welcker maten datmen vanden capitelle Dozico nemen mach/ ende tot meerder oznament machmen een Fastigie boven setten/ maer dat selue inden midden settende/ souden de twee clepne boven de Nicchen qualijck voeghen/ ten ware datmense ront liet loopen/ daer deur soude t'werck verandert ende lieflicker der oogen zyn.

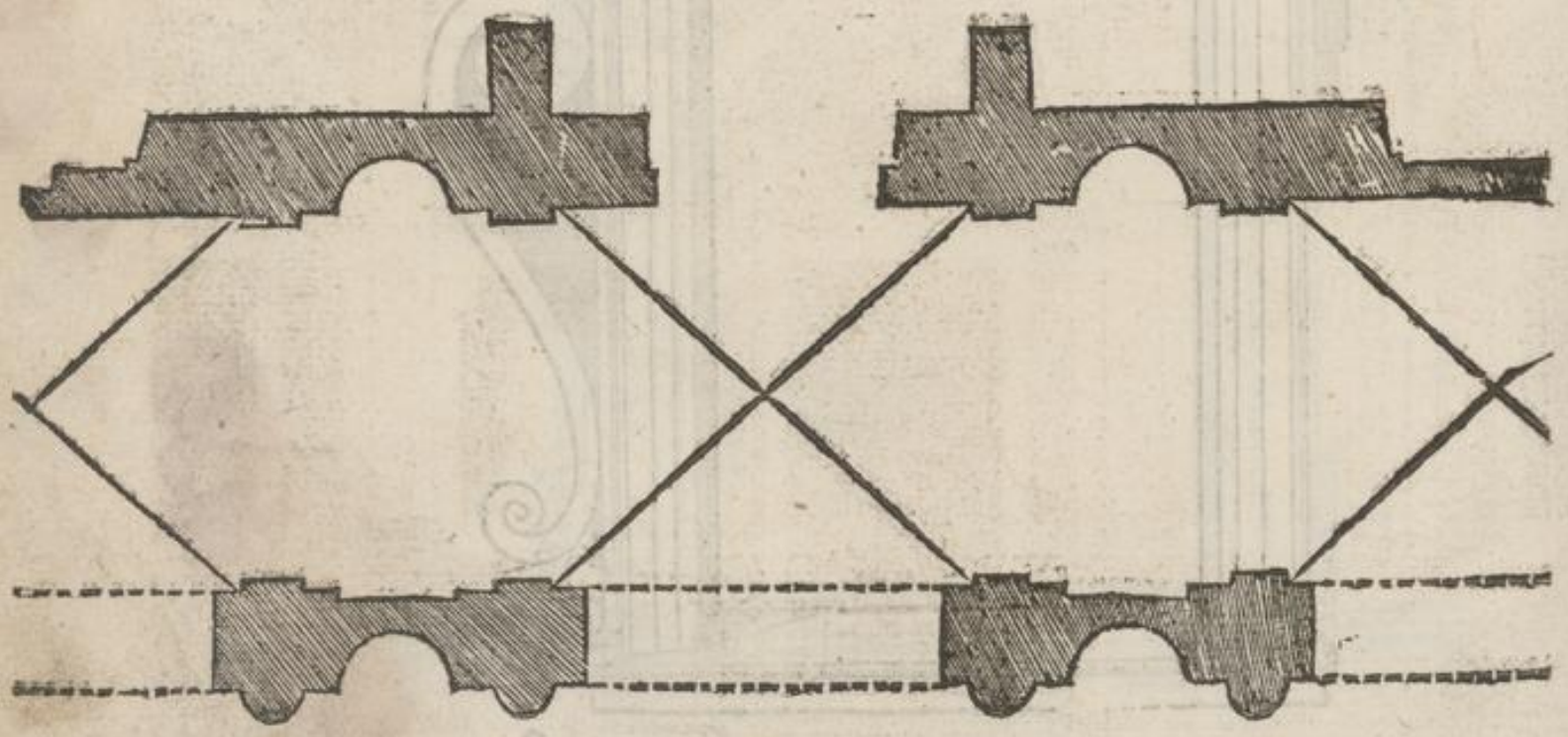

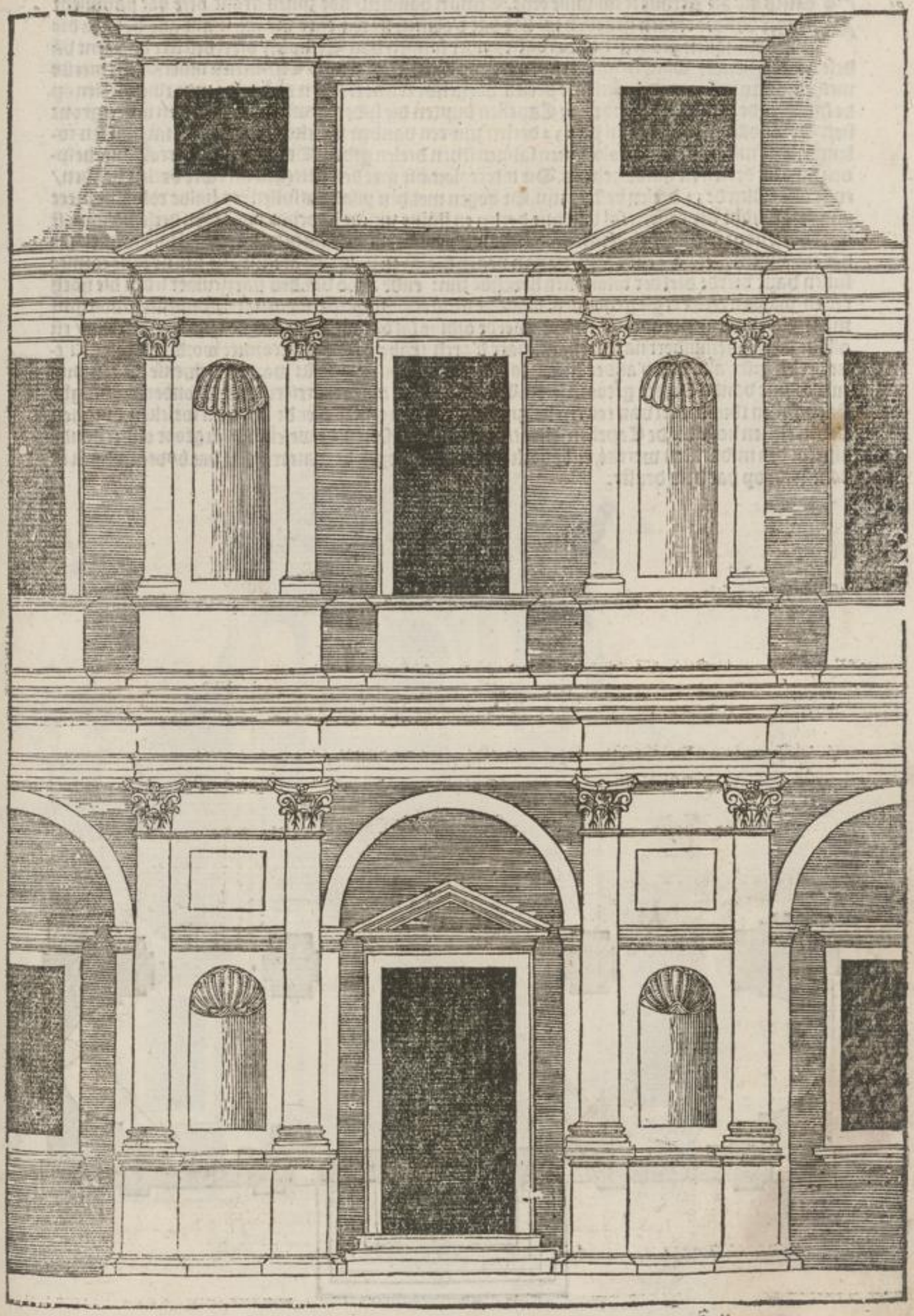

ALrijts als die Architect sal willē eenē Tempel bouwen/ hoe zynen gront ofte dat pauiment hooger vander eerden geheven is/ hoe dat d'edificie stateli cker zyn sal/ want also hebben die rechte Antiquen gedaen ho wel datse ander formen van Templen vseerden seer different vā dese navolghende/ want sy maecten een corpus alleene. Maer wy Christenen maecken de meeste menichte van onsen templen in drie deelen voegende een deel inden middelt / ende twee deelen op de syden/ende somtyden worden de Capellen bupten die syden gemaect/ gelijckmen inden gront siet. De wydde deser facien sal van 32 deelen zijn een vanden weicken sal de dicte zijn van een colomne. Der middelster intercolommien salmen seven deelen geven. Die grootste intercolomne besyden sal vier deelen en halve hebben. Die intercolomnie met den Nicchen sal twee deelen hebben/ ende also sullen de 32. deelen besteet zijn. De bogen met den pilasters sullen een halve colomne breet zijn. De wydde der deuren sal van drie deelen en halve zijn: de hoochde van seven deelen: d'impost onder den boge is breet gelijck den boge. De hoochde des pedestals is van drie deelen. De hoochde der colommen met base ende capitele van negen deelen en halve. D'architrabe, phrise ende cornice sullen vant vierde deel der colommen hoochde zijn: ende also vanden particulaer leden die noch resten/ worde d'eerste regle gehouden. Vanden vensters/ nicchen/ ende ander ornamenten/ machmē inde figure begrypen ende meten. De tweede ordine sal dat vierde deel corter zijn dan d'eerste / eñ alle de leden ghemindert na advenant: maer d'architrabe/ phrise ende cornice worden in drie gelijcke deelen gelet/ also van d'ander gesept is. Die fastigie sal gemaeckt worden gelyckse Vitruvius in d'ordine vande Dorica getoont heeft. Die twee syden die tot verciering ende onderhoudinghe staen/ sullen tvierde deel van een circkel zijn/ waer af den centre A ende B is/ van welcken dinghen boven elcken boge die de Capellen schept/ machmen een setten/ de welcke sullen groot onderhoudē zijn tot den middelsten wercke/ ende oock langs daer mogen de wateren van dat bovenste dack af comen tot op dat benedenste.

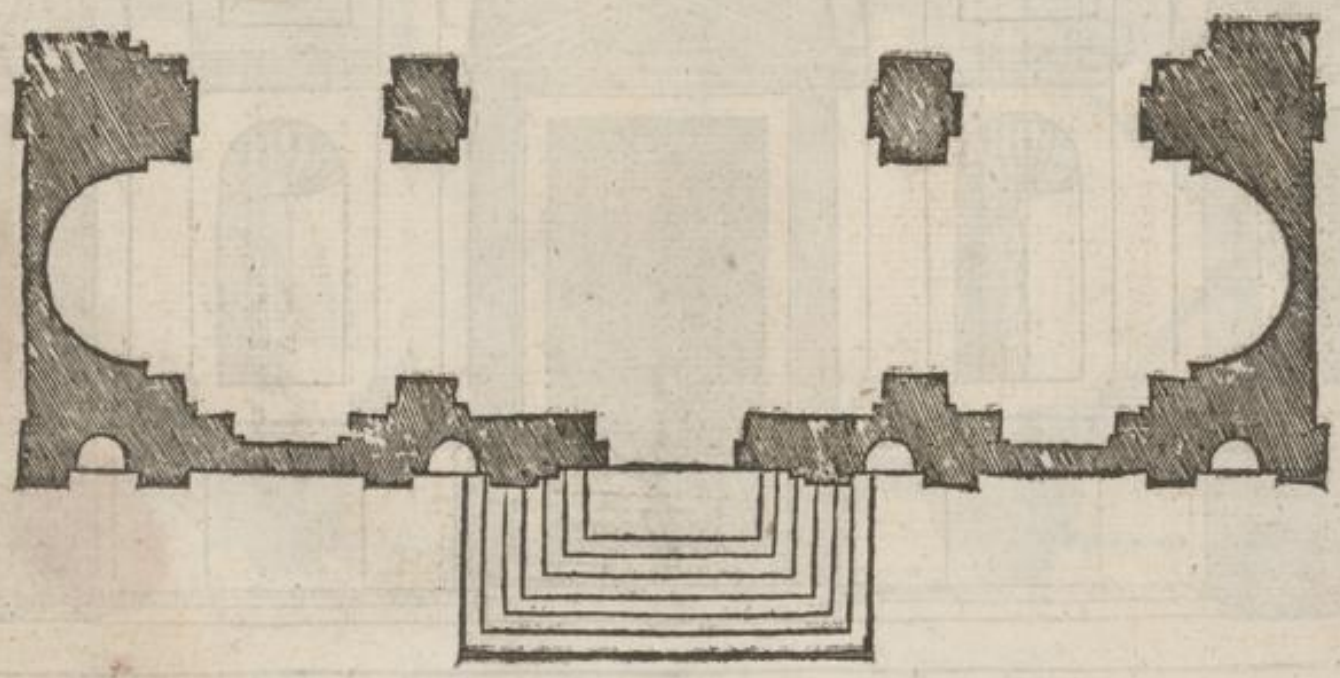

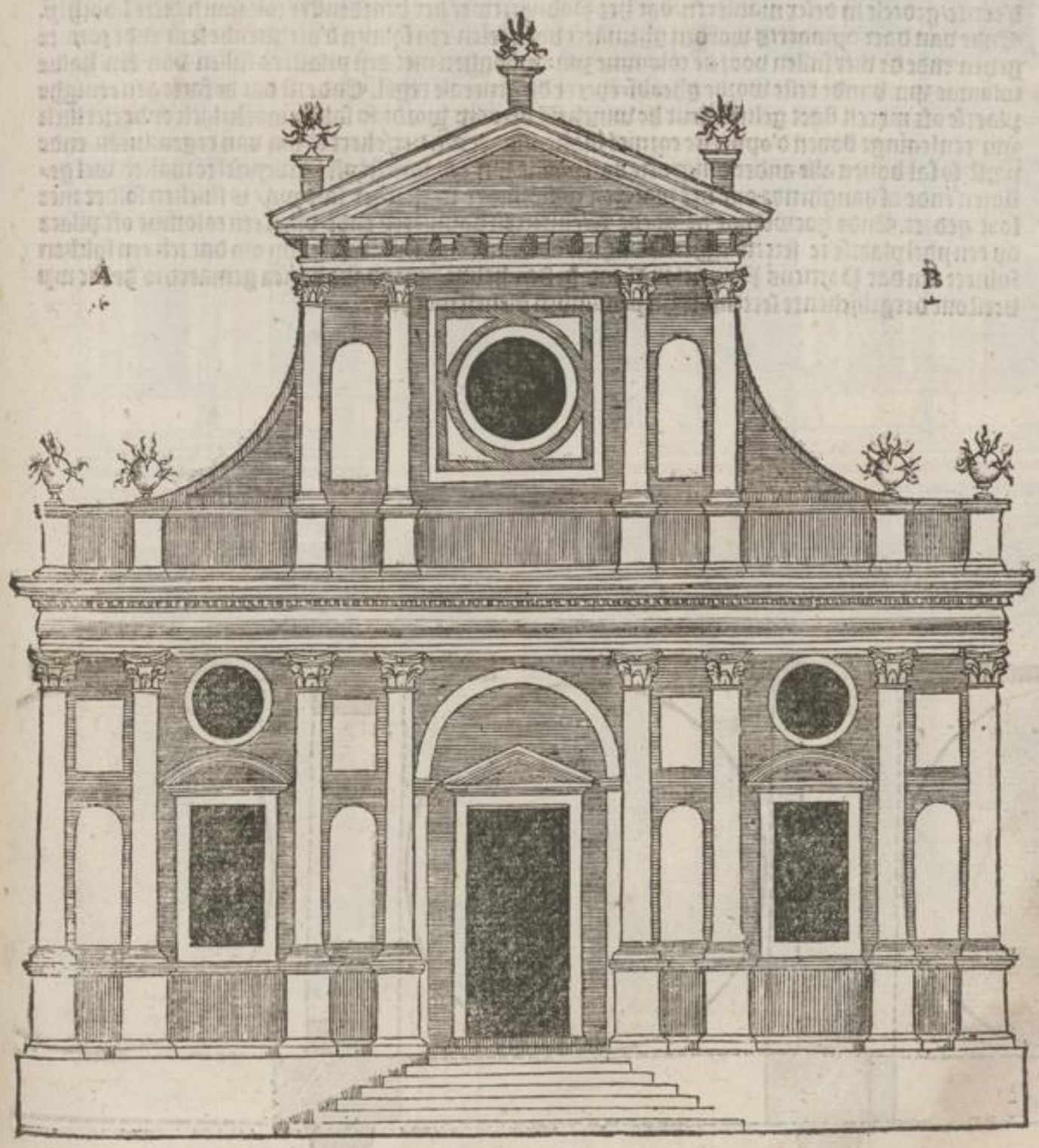
A
B

DJe deelinge van dit navolgende werck sal zyn/ dat den pilaer vant derdedeel der wijdden des boechs sy/maer de dicte vant sestedeel: de dicte der colommen ock so veel/haer hoochde met base ende capiteele van tien deelen en halue/ den boghe/ pilaster/en imposte/vande halue colomne/de maten vander imposte marghmen nemen vande capitello Dyrico/ veranderende de leden/ die selue sal ock dienen voor cornice boven de deure/ ende tot onderhout der vensters boven de winckels: de hoochde des boechs (want somtijts deur eenighe oorsake salmen hem soo leege behoeven als ghy siet) sal van dzie deelen inder breeden ende vijf inder hoochden zyn/ ende also sal de deure deselve proportie hebben. D'antipagment salt sestedeel des lichts zyn. Ende ist dat de Architect de hoochde der bogen sal willen van dobbel proportie maken so sal de deure oock van sulcker proportien comen: maer de colommen souden behoeven eenen grooten steen onder die basen/met welcken dinghen hun die Antiquen beholpen hebben. De hoochde van d'architrabe frise ende cornice sy van twee colommen dicte gedeelt gelijc int eerste der regelen gesept/ ofte inder manieren van sommige voorgetoonde Antiquen. Eñ om dat de spatie van onder den boghe/tot den solder die effens dat platte der cornicen is/te groot zyn soude om int cruys te welven/soo meen ick in sulcken val recht achter de colomne eenen bogē te maken/endē elcke spatie ketelwijs te welven/gelijcmen inden grondt siet: de hoochde der tweeder ordinen salt vierdedeel minder zyn dan d'eerste/gedeelt in deser manieren/dat het Podium twee der benedensten colommen dicte hoochsy. Ende van daer opwaerts worden ghemaect vijf deelen/een salmen d'architrabe frise ende cornice geven/ende de vier sullen voor de colomme zyn: de boghen met den pilasters sullen van een halve colomne zyn/vande reste worde ghe observeert de generale regel. Ende ist dat de facie aen eenighe plaetse ofte merck staet gelijck deur de winckels betoont worde so salt gemackelijck ende cierlijck zyn eenleninge boven d'opperste cornice maken/maer om verseckert te zyn van regen/ruscu/ende vorst/so sal boven alle ander diligentie van noode zyn een welksel ofte plavetsel te maken wel gesloten ende afhanghende om der wateren wille/ maer seeckerder salt zyn/ is sulcken solder met loot gedect. Ende hoewel dat de goede Architecten damneren ende vliehen een colomme ofte pilaer op een ydel plaetse te setten/ tgheene dat ick ock niet en prijse/ nietteminn om dat ick een sulcken subject aen dat Portieus Pompei in Rome gesien hebbe/maer nade dozica gemaect/so heb ic my verstout dergelijcken te setten/ofte het pemanden dienen mochte.

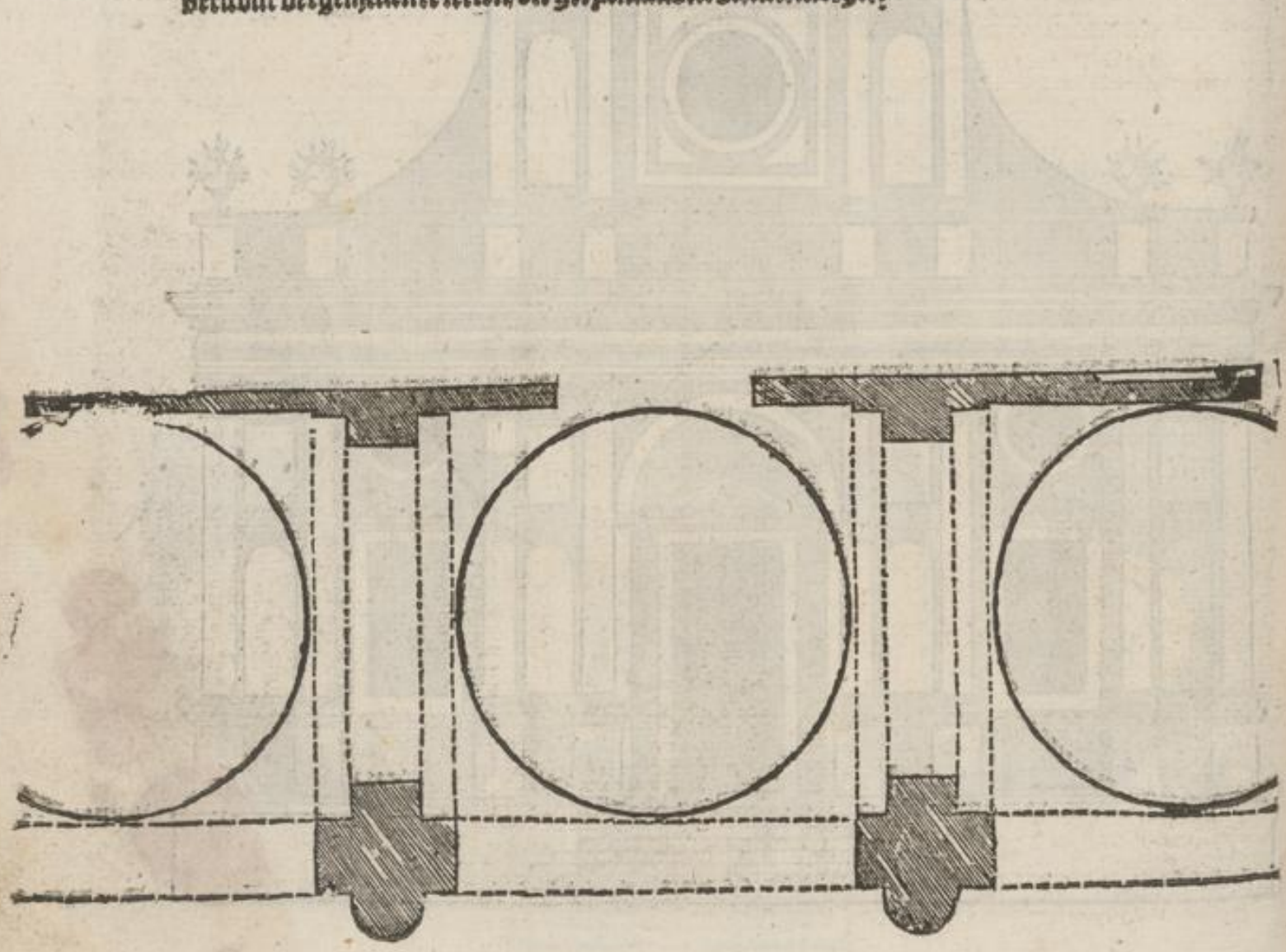

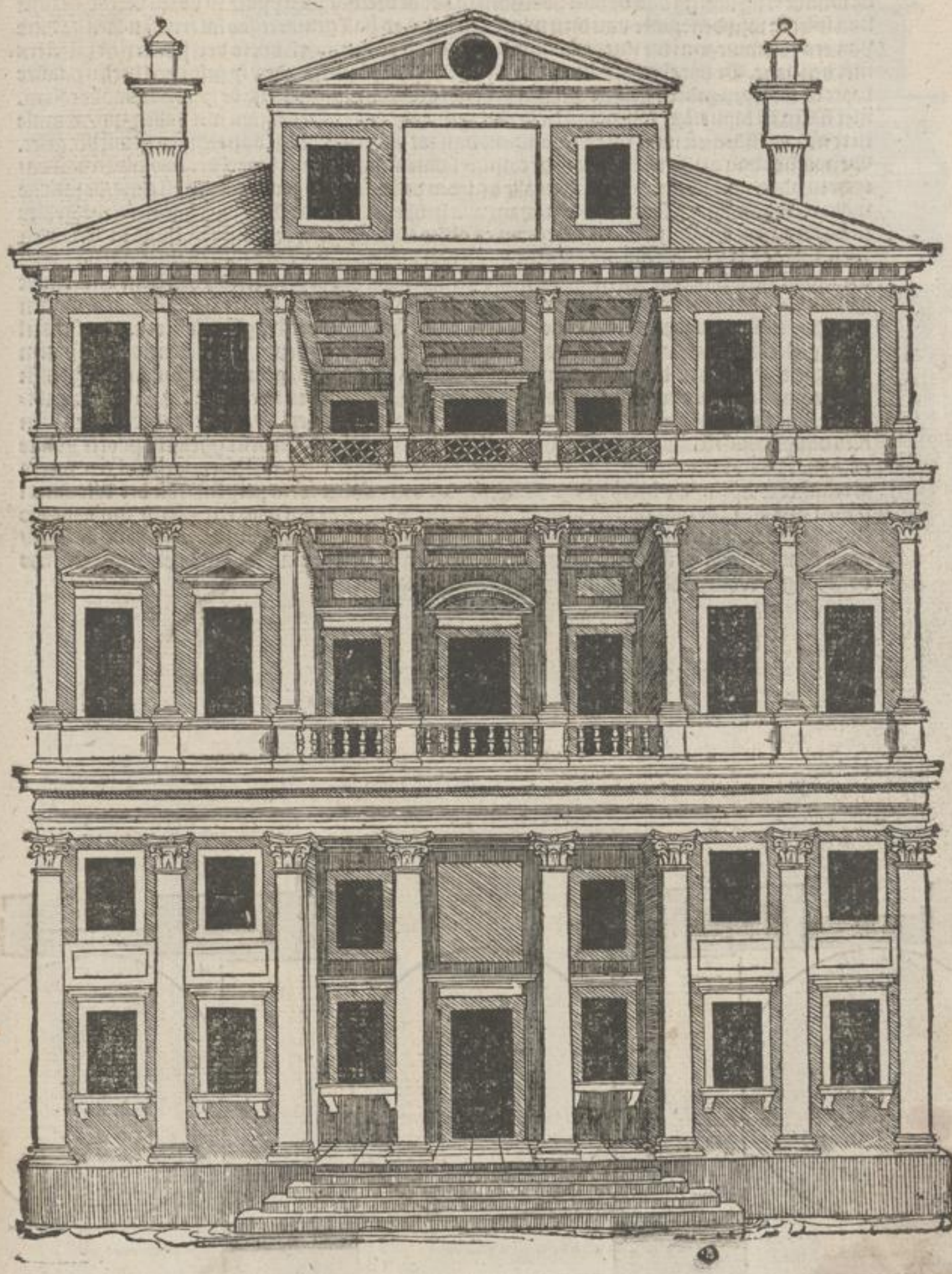

ALso ick ander reysen gheseyt hebbe/dat een Architect colommen genoech sal hebben/maer so cort datse somtijden niet te propoost comen en sullen/ten sy dat d'industrie eñ const des Architects suiker sy dat hy hem daermede behelpen can. De compositie van deser facien sal zyn/ dat de wijdde eens boechs van dobbel hoochden sy aende breedde: den pilaer sy voren breedt de helft van sulcker wijdden: maer van dien pilaer drie delen en half gemaect/soo sal een van dien de dicte van een colomme zyn: die intercolomnie van een halve colomne/eñ ooc so veel houden de pilasters met den boge. De hoochde vanden pedestalen sonder de plinten onder/ sy gelijc den heelen pilaster breet is/die leden gedeelt gelijck vanden pedestal der Corinth. geseyt is: de hoochde vande colom. met basen eñ capiteelen sullen van elf deelen zyn/ ende dat en sal daerom niet valsch zyn/ wantse hert aen een staen/eñ meer tot een ornament dan tot onderhoudinge van eenigen gewichte geset. De hoochde van architrabe/ frise ende coronice/ saimen van dat vierdedeel der colommen maken/ ende in perpendicule der colom. sullen alle de leden wtheffen/ sonder de corona eñ cima/de welcke willen recht deur gaen sonder croken/want also hebbent die goede Antiquen ghevseert: desgelicx oock Bramant een licht der architecturen in onser eeuwen/ heeft een sulcken hupys in Roome a Beluedere gemaect. De wijdde der deuren sal van vier colommé dicte zyn/ eñ tweemael so hoge: d'antipagment/superitilie/eñ krise/sullen also gemaect zyn dat de coronicen die den boge onderhout diene boven de deure ende oock boven de vensters/die wijdde der welcker sal van drie colommen dicte zyn/ende de hoochde van vijf: de tweede ordine sy vander eerster ghemindert dat vierdedeel maer geheel de hoochde gedeelt in ses/so saimen een den Podio gheven/vier sullen voor de spatien der vensters/ende d'ander sal voor arthitrabe frise en coronice zyn/ gedeelt inder manieren gelijck in d'ordine vande Composita/ghevonden sal worden. De wijdden der vensters zyn in perpendicule aende benedenste/ende de breedden tweemael under hoochden. Vande reste der ornamenten also vande vensters als vande Nicchen/ worde ghedaen gelijck aen dese ghelijcke poorte Ionice getoont is/dewelcke met meer lieflicheyts ende met meerder cieragien ghewrocht sal een werck Corinthie worden. De breedde der Nicchen met den pilaster sal in perpendicule der colommen boven zyn/maer de wijdde daer af in seven gedeelt/ so sullen de vijf voor een Nicche zyn/ende die twee voor de pilasters: de hoochde sal van drie breedden zyn/ om datse verre vant gesichte staen/ waer deur datse corter schynen. De pilaerkens boven de coronice zyn voor ornament gemaect/ende oock tot gerief om vanden sommigen schouwen te maken.

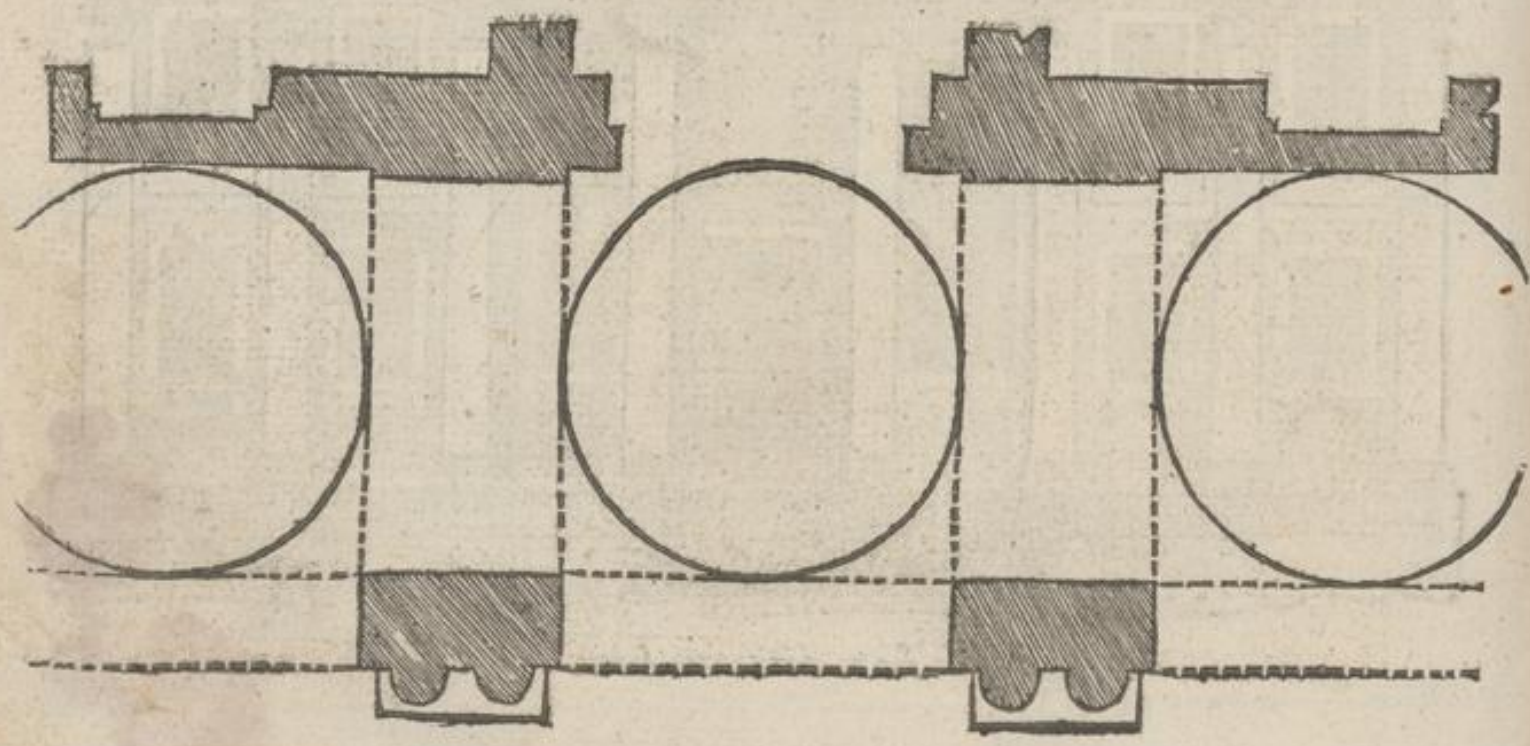

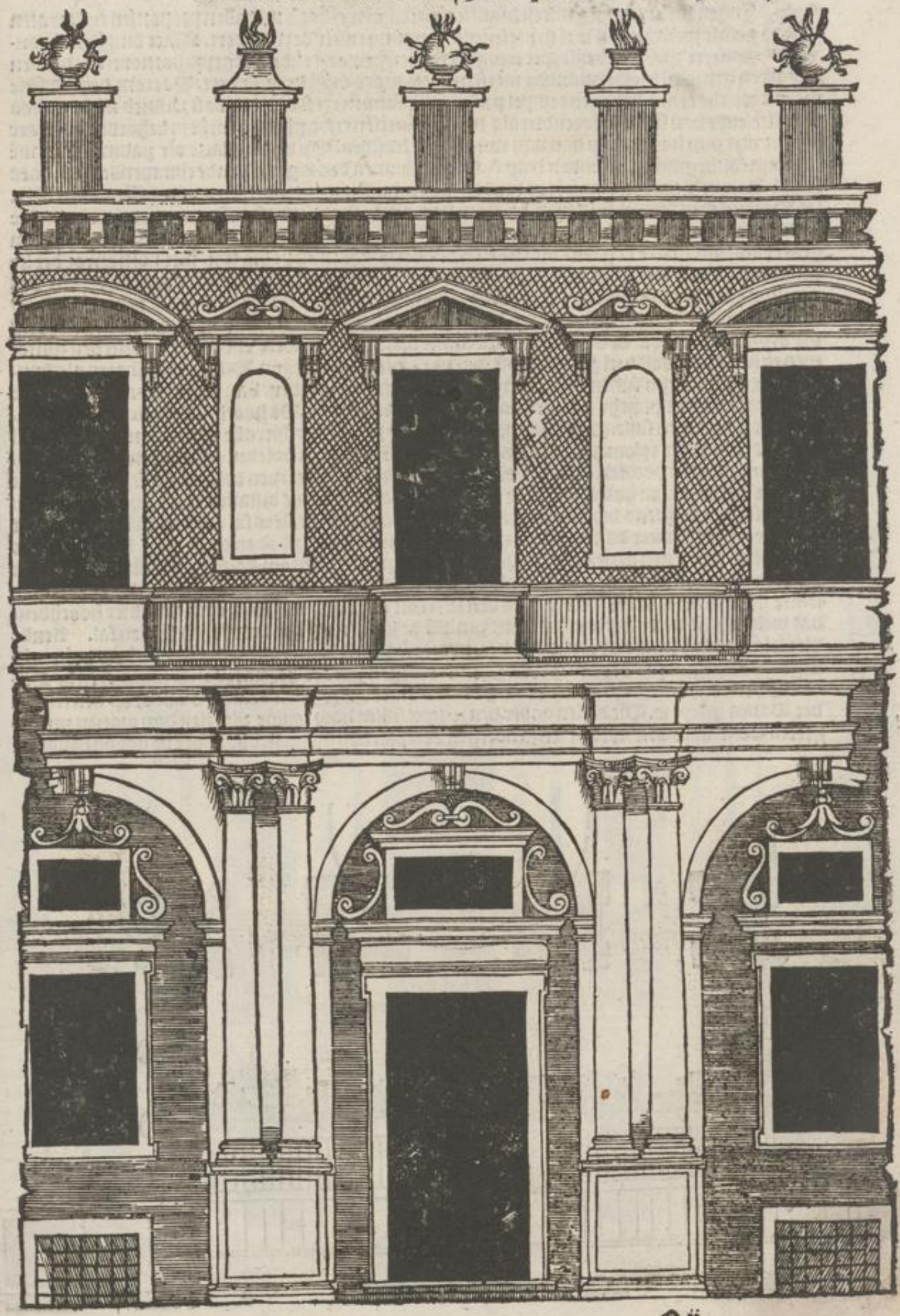

DIngen welcmen na gemeen vlantie maect: hoe wel datse met allen proportien ende maten gestelt zyn/worden wel gepresen/maer nummermeer verwondert. Maer dinghen die ongeuseert zyn/ wordense met eenige redenen gemaect ende wel gepropotioneert/en sullen niet alleen gepresen worden vanden meesten hoop/maer oock verwondert. Daerom dees edificie present welcke eenen heyligen tempel presenteert/ salmen eerst van een vast rustijck maken alsoo men siet/ende van sulcker hoochden als tot der plaetsen ende gheleghenheyt behoeven sal/maer dat het niet min hooge en sy dan van twee mans lengden. Op welck platte oft pauiment datmē climmen sal/begmnende vanden trap A. staende binnen den inganck/ende climmende tot B. daer salt platte zyn waer den tempel een wijdde wandelinghe met eender leninge rontsomme hebben sal. Den welcken tempel sal verheven staen van aende wandelinghe oft pauument tot boven de hoochde vanden podio oft leninge noch drie trappen: ende om daer te comen: salmen van aenden graet C. tot opt platte D. gaen/ dwelcke sal de hoochde vanden podio zyn/ met noch een ander leninge dewelcke hooger zyn sal dan de benedenste. Ende van desen platte tot aent paveptsel des tempels sullen de voorseyde drie trappen zyn: de wijdde van deser facien sal in 24. gedeelt worden/ ende een van dien deelen sal der colom. dicte zyn/ de middelste intercolomnie sal vier delen hebben/ die beyden staen daer de venstren comen sullen drie deelen hebben/ ende daer de Nicchen zyn sal men elcken anderhalf deel geven/also sullen de 24. deelen besteet zyn. Die selue stilobaten als buyten aent podium zyn/sullen oock onder de colom. gemaect worden/ van welcken pedestalen sal de hoochde sonder de plinthe haerder basen van drie deelen zyn. De hoochde der colommen met basen ende Capiteelen sullen van thien deelen en halue zyn. D'architrabe/ Phrise/ ende Cornice sal vant vierdedeel der colom. zyn/also van d'andere gesept is/ende de leden oock in vier manieren gedeelt: de wijde der poorten sal drie deelen hebbē/ eñ de hoochde seven delen en half/ dwelcke comt op twee vierranten en half: ende dit is gedaen om datse deur die distantie comt corter te schynen aent gesichte des geens die beneden is. De wijdde der venslers sal een deel en half zyn/maer haer hoochde sal meer dan twee vierranten zyn om de voorseyde verkortinghe : de breedde der Nicchen sy van eenen deele/ ende de hoochde van drie breedden om de gesepde redenen: de ordine die de fastigie houdt/ sy in hoochden ghelijck dat pedestal beneden/ eñ de cornice t'vierdedeel der selver hoochden: ende die andere daer den ketel oft dack wtheft sy oock van dier hoochden: dat welcke sal so veel meer dan half ront zyn alst de Projecture der cornicen bedecken sal. Aende vier hoecken des tempels tot grooter verciersinge salmen mogen vier obelisken maken/ de hoochde der welcker (sonder de Stimen) sal gelijc der oogen zyn aēt beginsel vande fastigie/ eñ de Stimen gelijck den fastigio/ dewelcke fastigie salmen met der regulen maken die voor by den tempel der Dorica gesept is. Die deelen onder den tempel sullen voor eenige plaetsen van oratien zyn geheeten Confessionalen/ welcke ick genoech in veel plaetsen gesien hebbe onder de hooghe altaren.

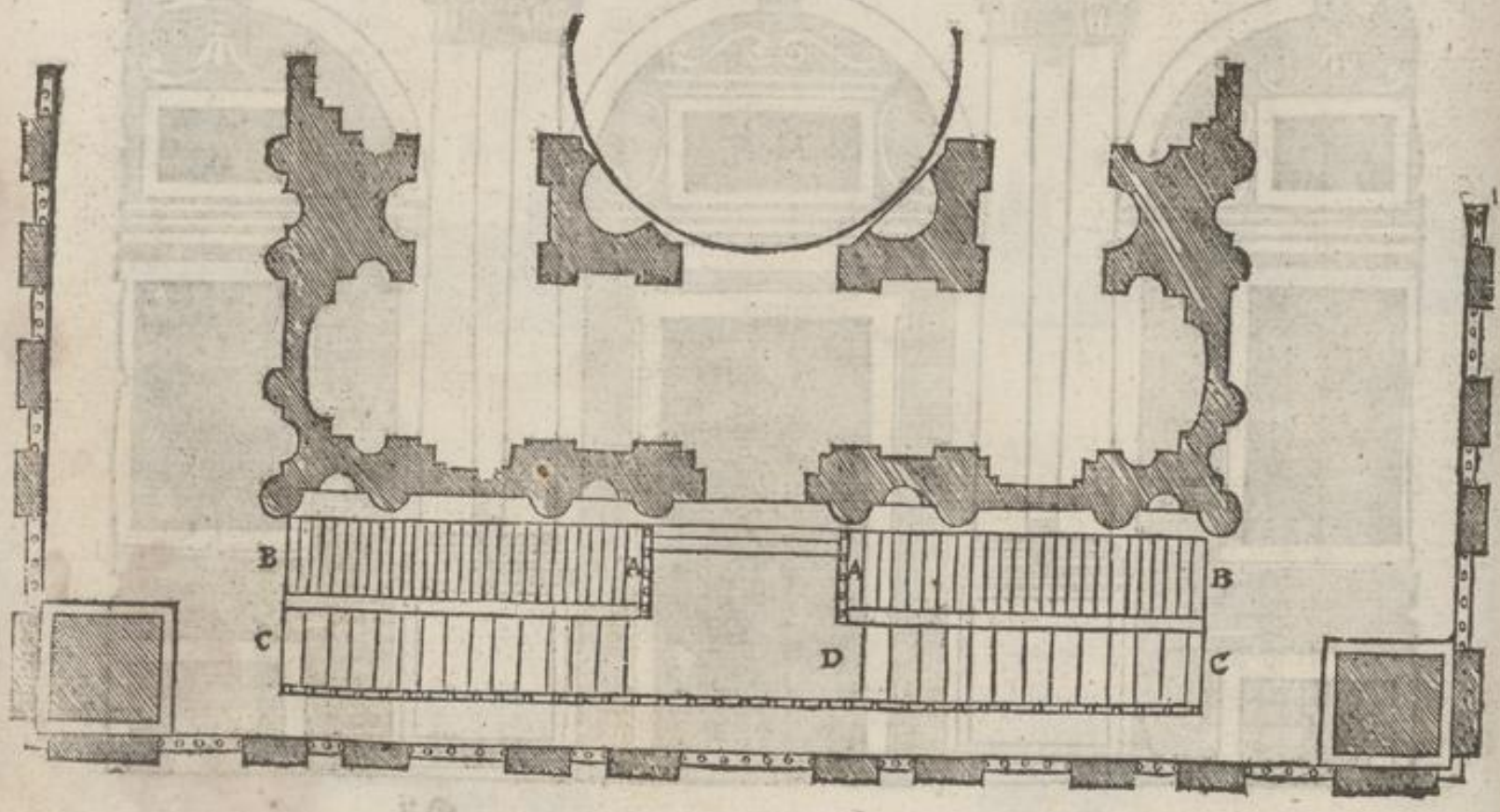

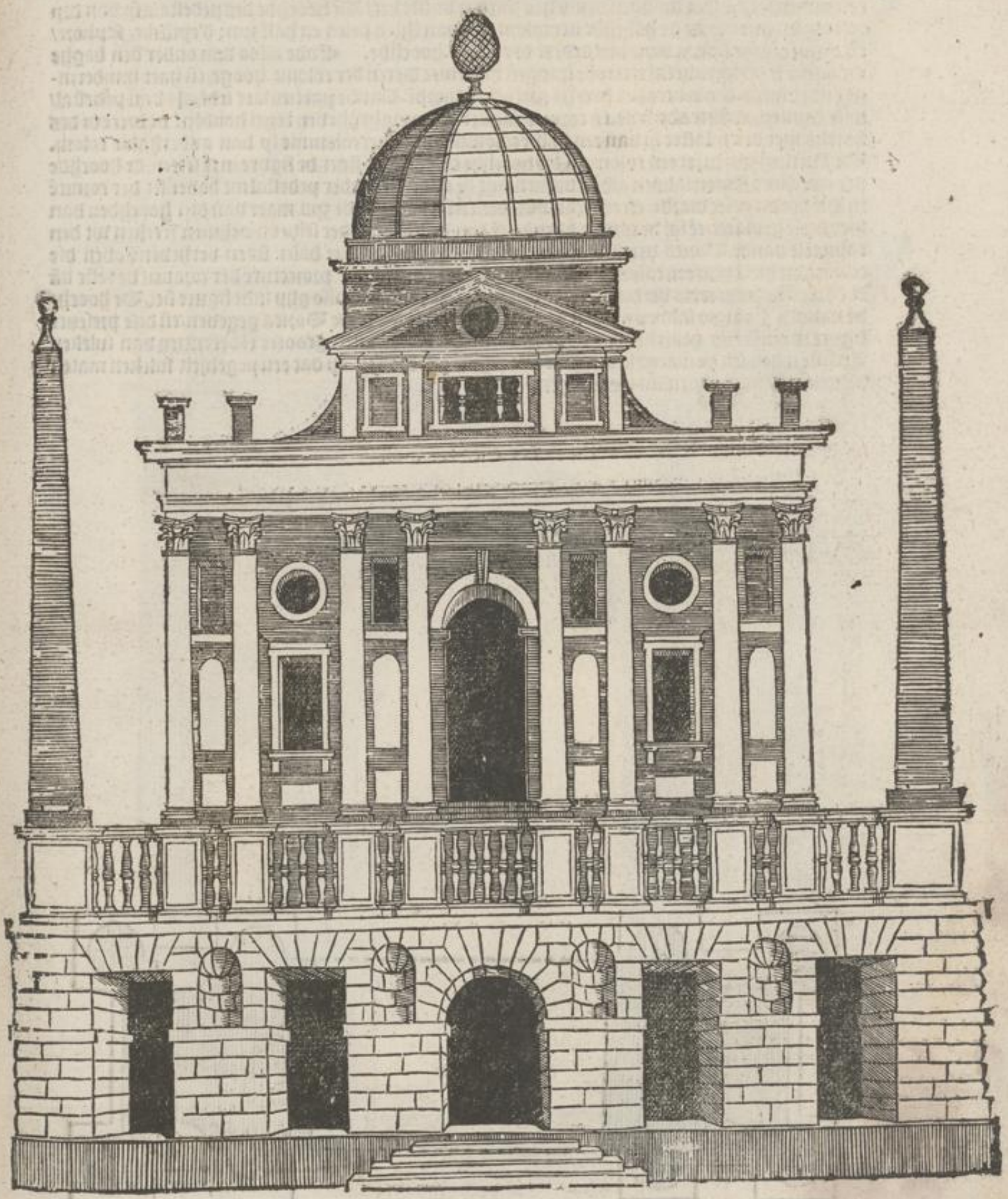

Vander Corinthia

HOewel dat men in onsen tyden geen poorten van triumphen van merber oft ander steens en maect/ niettemin/ als eenige groote personagie een intre in een stadt doet/ so maectmen hem inde schoonste plaetsen vander stadt eenige poorten triumphale verciert in diversche manieren van schilderien: Wilmen daerom eenige Archen nade Corinthia maken/ die proportie ende mate sal zyn/ dat het licht van twee viercanten sy eñ daertoe noch dat seste deel: de dicte der colommen sal vander wijdden des lichts zyn dat vyfste deel. De hoochde des pedestals sy van dry colommen dicte/ ende de hoochde der colom. sal van thien delen en half zyn: d'epistilie/ sophoze/ eñ cozonice/ zyn tsamen vant vierdedeel der colom. hoochde. Ende alsoo van onder den boghe tot onder d'architrabe sal een rolle hangen van twee dicten der colome. hooge/ eñ haer minderinge onder sal op den centre des boechs getrocken wozdē. Vande particulaer ledē/ als van pedestal/ base/ capiteel/ architrabe/ frise eñ cozonice/ salmen de voorghegheven regel houden: de breedde des boechs met den pilaster sy van een halve colomme/ die intercolommie sy van anderhalue colom. De Nicchen zyn breet een colom/ eñ die hoochde dzie om een staende figure in te setten/ de hoochde der tweeder ordinen salmen aldus maken/ dat de colomme sonder pedestal int bovenste der cozonicē in dzie deelen gelet wozde/ eñ een van dien deelen sal de hoochde zyn/ maer van dier hoochden dan vier delē gemaect/ oē sal de cozonice daerbovē zyn/ de deelinge der selver machmen trecken wt den capiteele vande Dozica veranderende de leden. De hoochde der balen staen verheven boven die cozonice die dicte van een colomme beneden/ eñ dat is om dat de projecture der cozonen de reste vā der balen nederwaerts verdupstert: de cozonicen sullē wtheffen also ghy inde figure siet. De hoochde vanden Fastigio salmen maken na eene vanden reglen byde Dozica gegeven/ eñ dese presente figure is eensdeels gelijckende die tot Arconen staet/ maer met grooter reverentien van sulcken Architect heb ick de maten in een generale regule ghebzocht/ op dat een pegelijck sulcken maten richtelijck sonde connen int werck brengen.

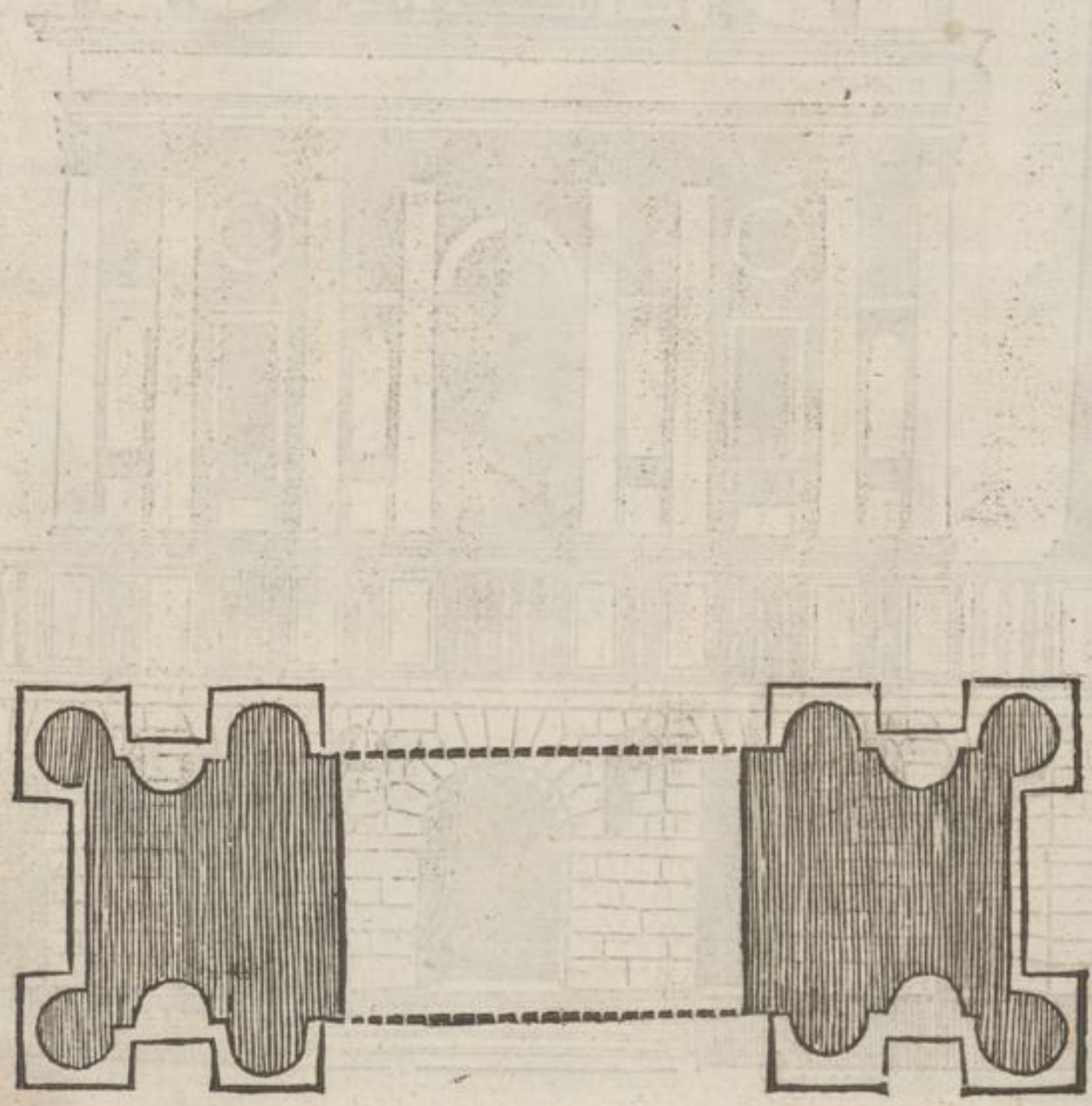

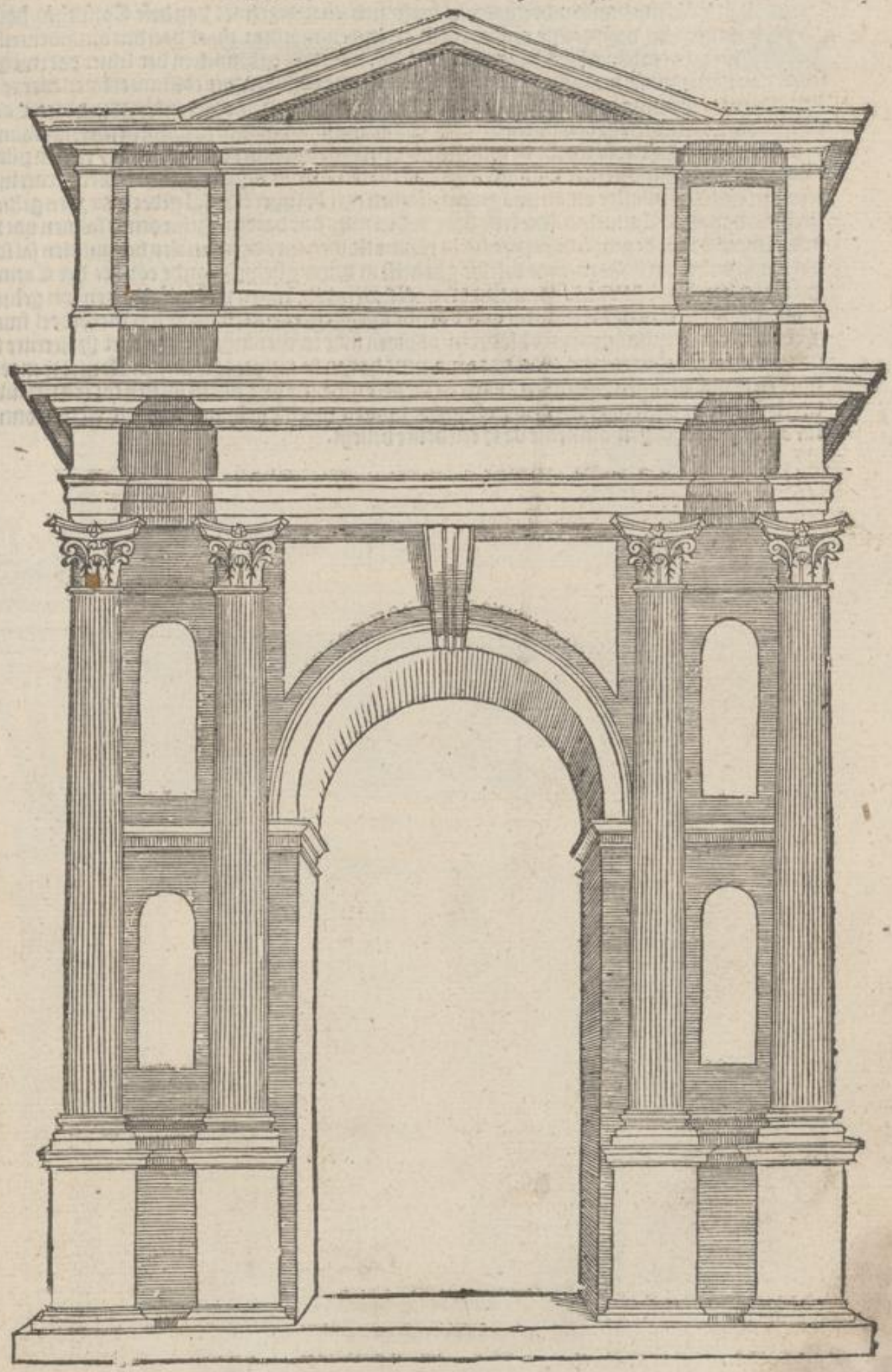

Van der Corinthia

SO vele als my van noode ghedocht heeft/ heb ick getracteert van dese Corinthia/hoewel daermen van veeldeleye ornamenten traeteren mochte: maer van den ornamenten der schouwen is nootelijck te tracteren/ deur dat dageliicx gebruycken der seluer daermen niet sonder en mach/ want niet alleene in grote/maer in elcke cleyne camer costumeertmen dier te maken/daermen in sulcke enghe plaetsen alduscanighe schouwen gheheel inden muer vleert/aende welcke daermen diversche ornamenten na de Corinthia soude mogen gebruycken. Maer salmense in deser formen maken/so worde de wijde genomen na gelegenthept der plaetsen / en den pilasten salmen van dat seste deel dier wijdden make/ oft oock van dat achtste deel sal d'werc gracelijcker zyn/den welcken pilaster oft antipagment (tsamen met de supercilie) sal gedeelt worden gelijck de architrabe vande Corinthia. Die frise daer boven mits dat daer in ghesneden is salmen dat vierdedeel meerder maken dan de supercilie: de cornice tsamen met de capiteelen der mutilen sal so veel als dat superciliu houden/ende deselve ghedeelt in drien/ ghelijck vande cornice der Corinthia gesept is. Die breedde vanden mutilen oft ancones (so wy seggen willen) sal boven zyn gelijc den pilaster: maer beneden/ dwelcke tot onder aende openhept raeckt/ sullense dat vierdedeel smalder zyn: ende onder wthangen twee bladeren/ alsomen inde teeckeninge siet/ welcker projecture sal in den wille des Architects zyn. Van dat ornament boven de cornice te maecken oft niet te maecken daer en is niet veel aenghheleghen / oock en sal dese inventie niet alleen dienen tot een schouwe te vercieren/maer oock voor een deure/oft ander dingen machse gebruyct worden/ en de frontispice sal daerop wel voegen/alsmense voor een deure belicht.

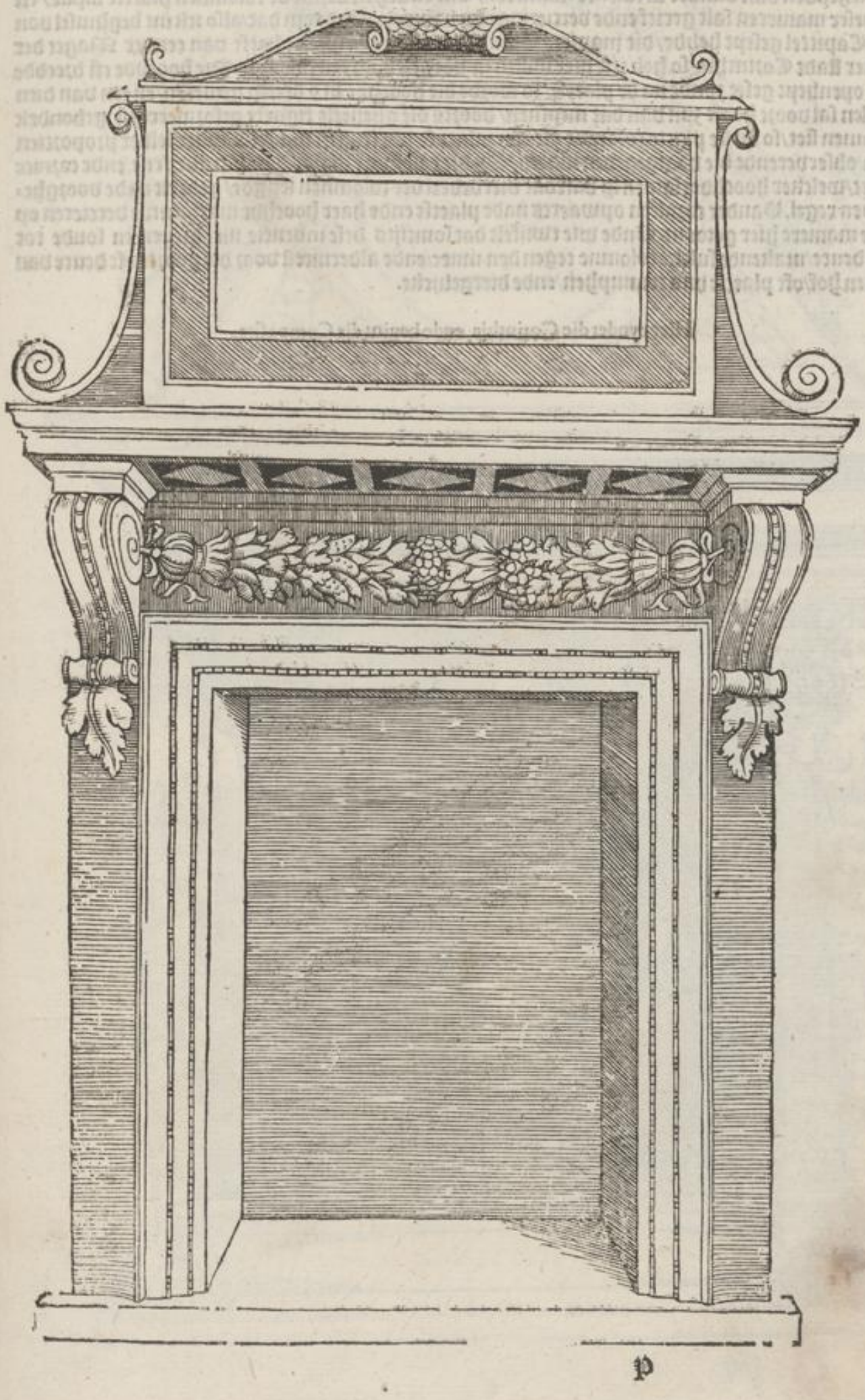

IN een sale oft groote camer behoeft oock een groote schouwe oft heerlicheden gheproportioneert nade distantie/der welcker behoeft groote openhept/dacrom/ saimen daer willen maken die Modiglionen sufficient tot sulcken overspronck/ die sullen twee plaetsen ter syden beslaen: maer in sulcken subject verstae ick een platte colomme te maken/ende voor die een ronde colomme verschepden van dander in sulcker manieren/ dat tusschen beyde de colomnen plaetse bipue/ cñ in deser manieren salt gheriek ende vercieringe by brengen. Ende om dat/also ick int beghinsel van dit Capittel gheseyt hebbe/ die maniere Corinthie haren oorsprong heeft van eender Maget der selver stadt Corinthia/so heb ickse hier willen in voegen voor een colomme. Die hoochde cñ breedde der openhept gheset zynde na de plaetse/ so worde die hoochde in 9 deelen gemeten/ eñ een van dien deelen sal voor hooft zyn van dat mepsken/ voorts die gheheele figuere gheformeert eñ gebondelt alsomen siet/so sal de platte colomme oft den pilaer so wy seggen willen/ vander selver proportien zyn/observerende die voorgegeven maten. Op die colomme worde darchitrabe/frise/ende corniee geset/welcker hoochde tsamen sy van dat vierdedeel der colomnen leligde/ gedeelt nade voorghegeven regel. Vander cornicen opwaerts nade plaetse ende haer hoochde machmense vercieren op dese manere hier getoont. Ende wie twijfelt dat somtijts dese inventie niet dienen en soude tot een deure/makende sulcke colomme tegen den muer/ende aldermeest voor die poorte oft deure van eenen hof/oft plaetse van triumphen/ende diergelycke.

Hier eyndet die Corinthia, ende begint die Composita.

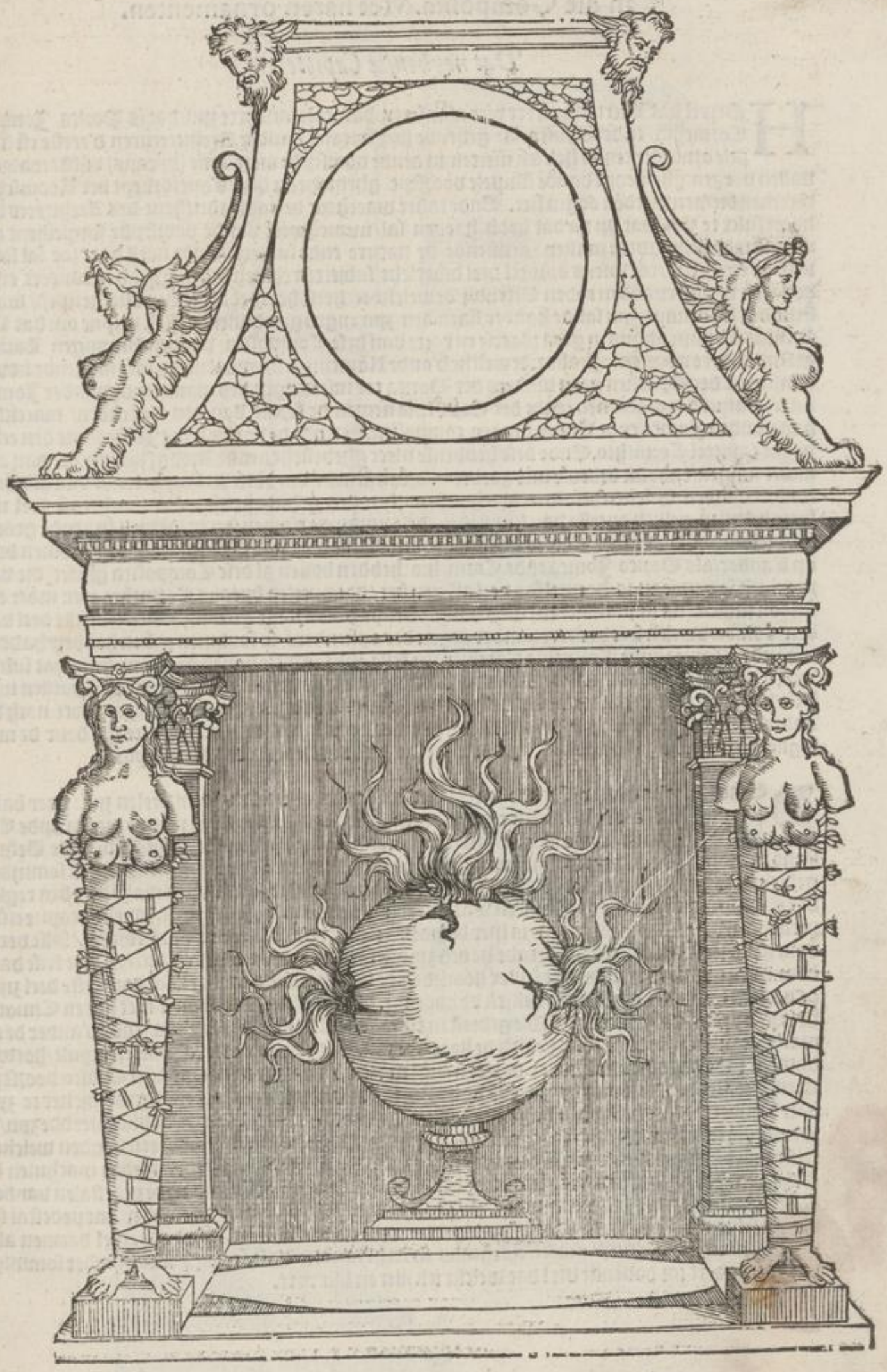

Van die Compoſita. Met haren ornamenten.

Dat neghenſte Capittel.

HOewel dat Vitruvius leert vier manieren van colommen te zyn/dat is Doꝛica/ Jonica/ Coꝛinthia/ ende Thuſcana/ gevende hier bycans vander Architecturen d'eerſte eñ ſimpele oꝛnamenten/ſo heb ick niettemin aende voꝛſepde viere/eene (bycans) vijfſte maniere willen voegen/ghemengt vande ſimpele voꝛſepte/ ghemoveert deur d'auctoꝛiteyt der Roomſcher wercken diemen met den oogen ſiet. Ende inder waerheyt de voꝛſichtichheyt des Architects behoꝛt ſulcx te zyn/ dat hy na dat het behoeven ſal/menichwerf vande voꝛſepde ſimpelheyt een mengynghe behoꝛdt te maken / aenſiende de nature ende ſubject. Ende noch daer toe ſal ſomtijts de Architect/tot wiens oꝛdeel veel diverſche ſubjecten comen ſullen/gheabandoneert ende verlaten woꝛden vanden raden Vitruvij/dewelcke en heeft het niet al connen ouergrijpen/ waer deur dat hy benaut zyn ſal de hant te ſlaen aen zyn eygen goetduncken. Ick meyne om dat Vitruvius na mijn advijs in geen plaetſe en toert van deſe Compoſita/ vanden ſommigen Latina geſeyt/andere noemenſe Italica:dewelcke d'oude Romeynen bycaventueren niet mogende boven d'inventie der Griecken gaen vinders der Doꝛica tot inſettynghe des mans/ ende vander Jonica na d'exempel der matronen/ ende der Coꝛinthia nemen de foꝛme van den maechden/ maeckten dan vanden Jonico ende Coꝛinthio een compoſitie/ſettende de voluite vãde Jonica met den echino int capiteel Coꝛinthio. Ende deſe hebbenſe meer ghebeſicht aende Architriumphale/ dan aen ander dingen/ende dit dedenſe met goeder voꝛſichtichheyt/om datſe triumpherende van alle dien landen vanden welcken deſe wercken haren oꝛſpꝛonck gehadt hebben:ſoo mochtenſe wel naer huer believen/gelijck ouerſte van hunlieden/ deſe vindinge t'ſamen ſetten/ gelijck ſy aende groote fabꝛijcke vant Roomſche Coliſeo gedaen hebben. Ende daer geſet hebbende de dꝛie oꝛdinen deen op d'ander/als Doꝛico/ Jonico ende Coꝛinthio/ hebben boven al deſe Compoſita gheſet/ die van regelijck ſo genoemt is/hoewel ſoo veel alſmen ſiet / de capitelen bycans Coꝛinthia zyn: maer een ſchoon judicie (na mijn duncken) was dat hebbende dees oꝛdine geſet int alderhoochſte deel van den Coliſeo/dwelck ſeer verveert vander oogen des opſienders/ſo ſoudmen geſien hebben/hadden ſe vanden Jonico ende Coꝛinthio d'architrabe friſe ende coꝛnice boven de colom geſet/dat ſulcx̃ werck deur de lange diſtantie ſoude armelijck ghecomen hebben: maer ſettende de Mutilen inde friſe/die maecten dwerck rijcke/ende t'holp der pꝛojecturen vande coꝛone/ daertoe dedet noch dit ander effect/dat is/dat d'architrabe friſe eñ coꝛnice ſchenen een coꝛnice alleen te zyn deur de modiglions inde friſe geſet/alſo datſe grootte pꝛeſenteerde obſerverende haer pꝛopoꝛtie.

DE hoochde van deſer Compoſita ſal met baſe ende capiteel van tien deelen zyn: haer baſis ſy vande helft der colommen dicte: ende men ſalſe Coꝛinthia maken met de maten bypde Coꝛinthia gegeven. Ende deſe ſiet men noch inde poꝛten triumphael van Tito ende Veſpaſiano in Roꝛne. De colommen machmen gecanelleert: ghelijck de Jonica maecken/ook ſomtijdens gelijck de Coꝛinthia/ na goet believen des Architects. T'capiteel machmen makē met den reglen der Coꝛinthia/ makende de Voluten wat grooter dan de caulicoli Coꝛinth. dwelcke capiteel ſiet men inden voꝛſepden boge/ ende is hier beſyden getoont: d'architrabe friſe eñ coꝛnice/ ſalſe verre vant geſichte ſtaen/ſo ſal darchitrabe hooch zyn gelijck de colomne boven dick is. Die friſe daer de mutilen in zyn/ woꝛde vander ſelver hoochden/de cimatie vãden mutilen ſal vant ſeſte deel zijn: de pꝛojecture vande mutilen ſy gelijck de hoochde. De hoochde der coꝛonen met haren Cimatio houde ſo veel als darchitrabe eñ die gedeelt in twee/ſoo ſal deen de coꝛone zyn/ ende d'ander de cimatie/de pꝛojecture daer af ſal gelijck de hoochde zyn. Ende dit is voꝛ een gemeen regule/hoewel datmen inde navolgende figure c. de leden ende maten ſiet vande geene die aent Coliſeo voꝛſept is/ende want decs colomne de tederſte van allen is/ſoo behoeft haer pedeſtal gracelijcker te zyn dan d'andere/achtervolgende de gemeene regel/ de hoochde daeraf ſal een dobbel breedde zyn/te weten tplatte/ende van dier hoochden ſullen acht deelen ghemaect woꝛden/ een vanden welcken ſalmen der baſen geven/ook ſo veel tot der Scima. Maer vande particulaer leden machmen de exempelen hier beſyden nemen/dewelcke altſamen zyn gepꝛopoꝛtioneert: nade pedeſtalen vanden boven genoemden boge van triumph. Ende alſo zynde colomne van tien deelen/ dat pedeſtal ſal in hem ſelven oock tien deelen zyn ghepꝛopoꝛtioneert nade colomne. Ende hoewel datmen alle pedeſtalen in perpendicule maect/ nochtans in Athenen een d'alderoutſte ſtadt zynder ſommige wat gemindert int bovenſte deel dat welcke ick niet en blamere.

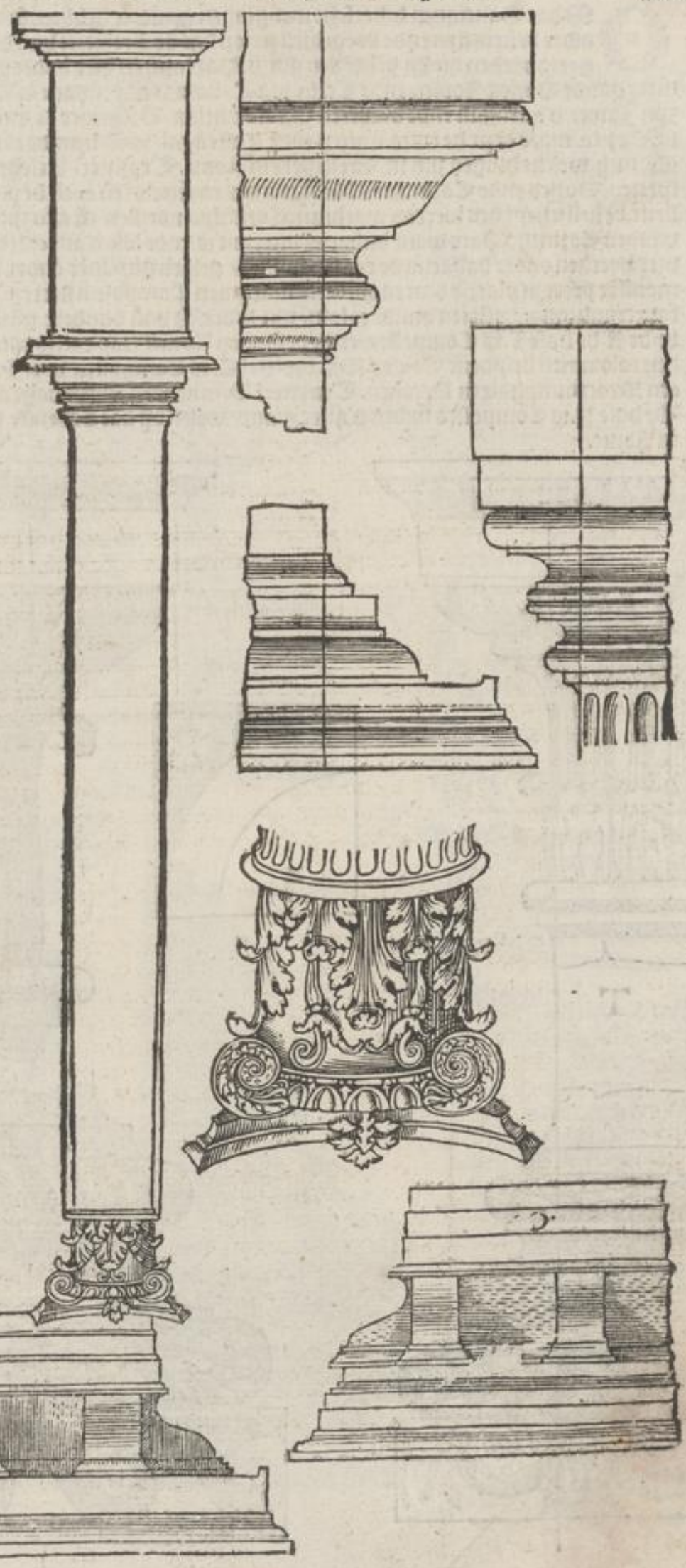

MAdat Dantiquen diverſche mengingen gemaect hebben/ ſo en wilick niet helen vande alder bekentſten ende voegelijcſten/ op dat de Architect van dien wtleſen mach na zijnē goet duncken die hy behoeven mach. Dat capiteel hier onder geteeckent T. is gecompo-neert vande Dozica/Jonica/ende Cozinthia/d'abacus ende cimatie is Dozicum: d'echine eñ ſtrien zyn Jonice/ d'aſtragali ende bladeren zyn Cozinthia. Delgelijck de baſis midts de twee Thozen is Dozica/maer deur de twee ſcotien ende d'aſtragal/ oock deur de lieflike cieraten bethoonenſe Cozinth. welcke dingen zyn in Treſtevere in Rome. T'capiteel X. is helijck de baſe zyn van twee ſpetien/ Dozica ende Cozinthia. D'abacus des capiteels (eñ oock de baſe) is dozica/ maer de baſe deur de lieflichept des wercks machmen Cozinthia noemen eñ alſo zyn de bladeren des capiteels vanden Cozinth. Maer want dabacus vierrant is/ ende alle d'ander leden rondt/ ſoo ſalmen inde vier hoecken onder dabacus de rooſen ſnijden/ gelijck ghy hier onder ſiet. T'capiteel A. met dat monſtre peert in plaetſe van canſtelen/ machmen Compoſita heeten/ ende is aende Baſilica del fozo tranſitozio: de ſtrien vande colom. zyn diverſch van andere ghelijckmen daer beſpden ſiet byde A. de baſe Y. is Compoſita/ende is binnen Rome/ capiteel is enckel Cozinthia eñ is totten dzie colommen beſpdent Coliſeo. Dat capiteel C. is Compoſita van Jonico ende Cozinthio aen een Arcotriumphale in Veronen. T'capiteel D. is aenden ſelven boge aen ſommige platte colom. De baſe Y. is Compoſita midts d'aſtragalus/ welck op dat bovenſte thozus ſtaet/ eñ is Antyck in Rome.

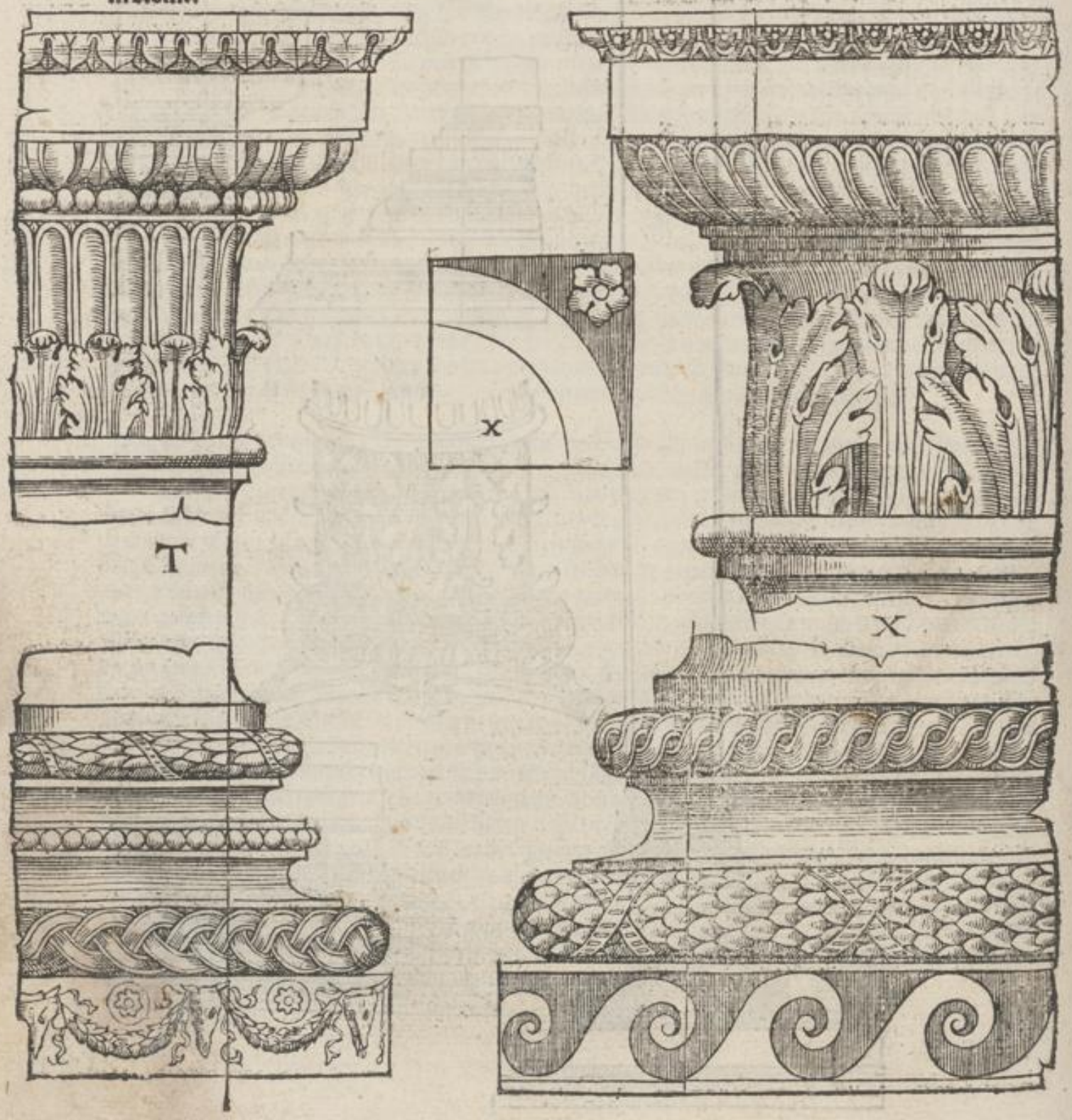

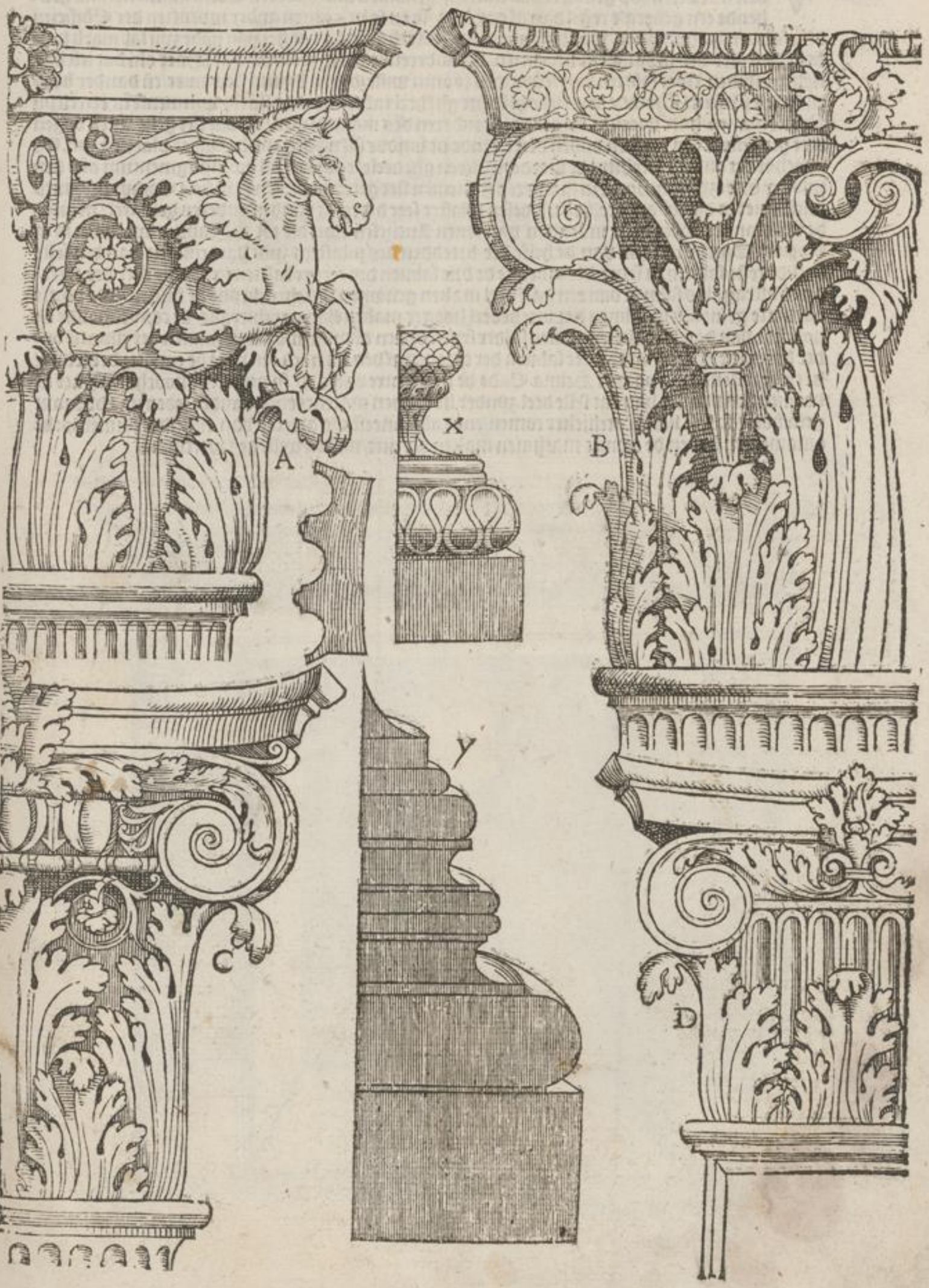
A
x
B
y
C
D

Vande Compolita

VAn deſe Compolita en ſietmen niet veel Edificien dan Architriumphali/ende daertoe zyn den meeſten hoop gemaect van ſtucken/genomen van anderen Edificien: niettemin/hebbende een generale regel daeraf gegeven/ ſo en ſal ick gheen ander inventien der Edificien van ſulcken ſpetie maken/want die voorſienige Architect/na dat het van node zyn ſal/mach hem behelpen met die gepaſſeerde inventien/ veranderende die in Compolita. Maer om dat ick van elcker ordinen twee ſoorten van ſchouwen toonen wille/d'eene binnen den muer/eñ dander buyten. Deſe preſente ſchouwe dewelcke behoort gheheel inden muer te ſtaen/wiltmenſe in een cleyn plaetſe maken/haer hoochde ſal aende ſchouderen des mans comen/ op dat het geſichte eñ oogen niet geoffenciert en worden väden viere. Ende de wijdte ſal na den eyſch vander plaetſen zyn. De hoochde tot onder d'architrabe worde in vieren ghedeelt/ ende een ſal dantipagmentum ofte den pilaſter breet zyn/gewrocht in manieren gelijcmen ſiet geteeckent. Ende in deſe Compoſite (mits datſe vrier is dan de andere) heb ick deſen pilaſter ſeer diverſch vanden anderen gemaect/ nemende nochtans een deel deſer inventien van eenen Antijcſen ſtoel die tot S. Jans te lateranen is in Roome. Darchitrabe ſal van de helft der breedden des pilaſters zyn/ haer cimatie van dat ſeſte deel/de reſte ſalmen in ſeven deelen: ende de drie ſalmen der eerſter faſcien geven/de vier der tweeder: d'aſtragalus ſalmen van een half deel maken genomen tuſſchen beyde de faſcien. De phrijſe om datſe geſneden is/ſalmen dat vierdedeel hooger maken dan darchitrabe/ de corvnice houde de hoochde van darchitrabe/ende men ſalder ſeven deelen ak maken/de twee ſalmen der cimatie onder de corone geven/ander twee ſalmen der coronen gheven/eñ noch een voor de cimatie der ſeluer/ de twee reſtende zyn voor de Scima. Ende de projecture van als/ ſy gelijck de hoochde. Maer ift dat men den pilaſter van dat ſeſte deel zynder hoochden maeckt/ ende dander leden na advenant gemindert/ſo ſalt veel gracelijcker comen/ende aldermeeſt als dwerck van cleynder formen is: de ornamenten boven de corvnce machmen maken oft niet/na den wille des werckmans

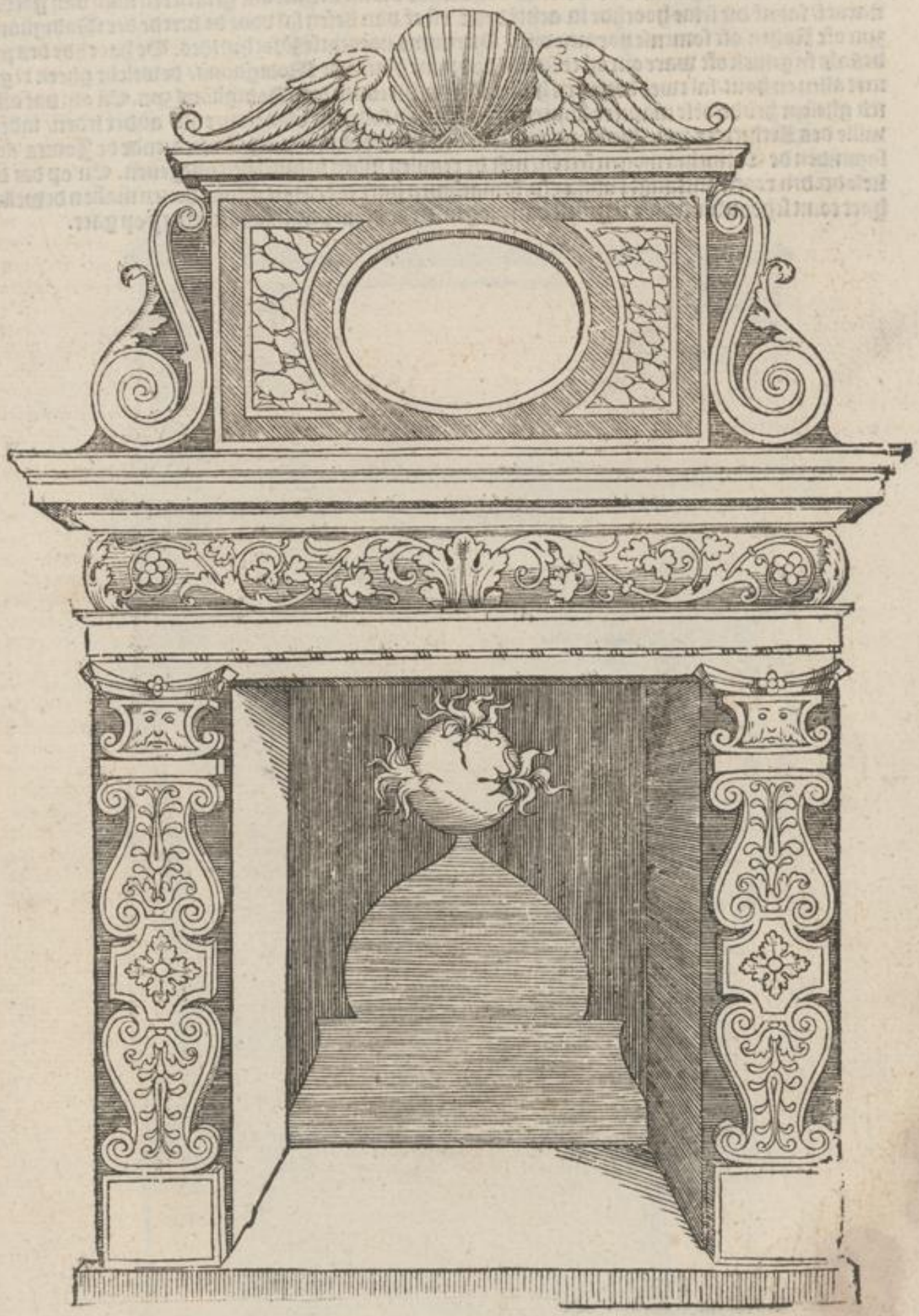

Vande Compolita.

Andere ornamenten van schouwen soudemen moghen maken van dese Compolita/ende in diverschye formen/midts dat dese licentieuser is dan dander manieren van bouwen. Ende tot een veranderinge van dander formen/salmen dese tegenwoordige oock mogen maken met deser regulen. Dat wesende de hoochde vande architrabe gelijck een man van goeder staturē/ salmē die selue hoochde in achtē deelē/ eñ eē van desen sal voor de breede der Modiglions zyn oft Rollen/oft somense noemen wilt. Vitruuius noemptse Prothyrides. De hoochde des pedestals sy gelijck oft ware om op te sitten: de ordine bouen de Modiglions/ dewelcke ghеen regel met allen en hout/sal twee deelen en halue vander breedden des Modiglions zyn. Eñ om dat alle ick ghesept hebbe/dese manere bupten regel gaet/ so sullen de bladeren/ ende ander leden/ inden wille des Architects zyn. Men soude oock bouen de Modiglions die Dorica/ende de Jonica/ooc somtijden de Corinthia mogen setten/ met de reguien inden beginselen ghegeuen. Eñ op dat de kele die den roock ontfangt ruymer sy/so machmen haer die cleyne ordine bouen maken dewelke haer comt schoonder forme te geuen dan die geuseerde die in piramide oft scherp op gaet.

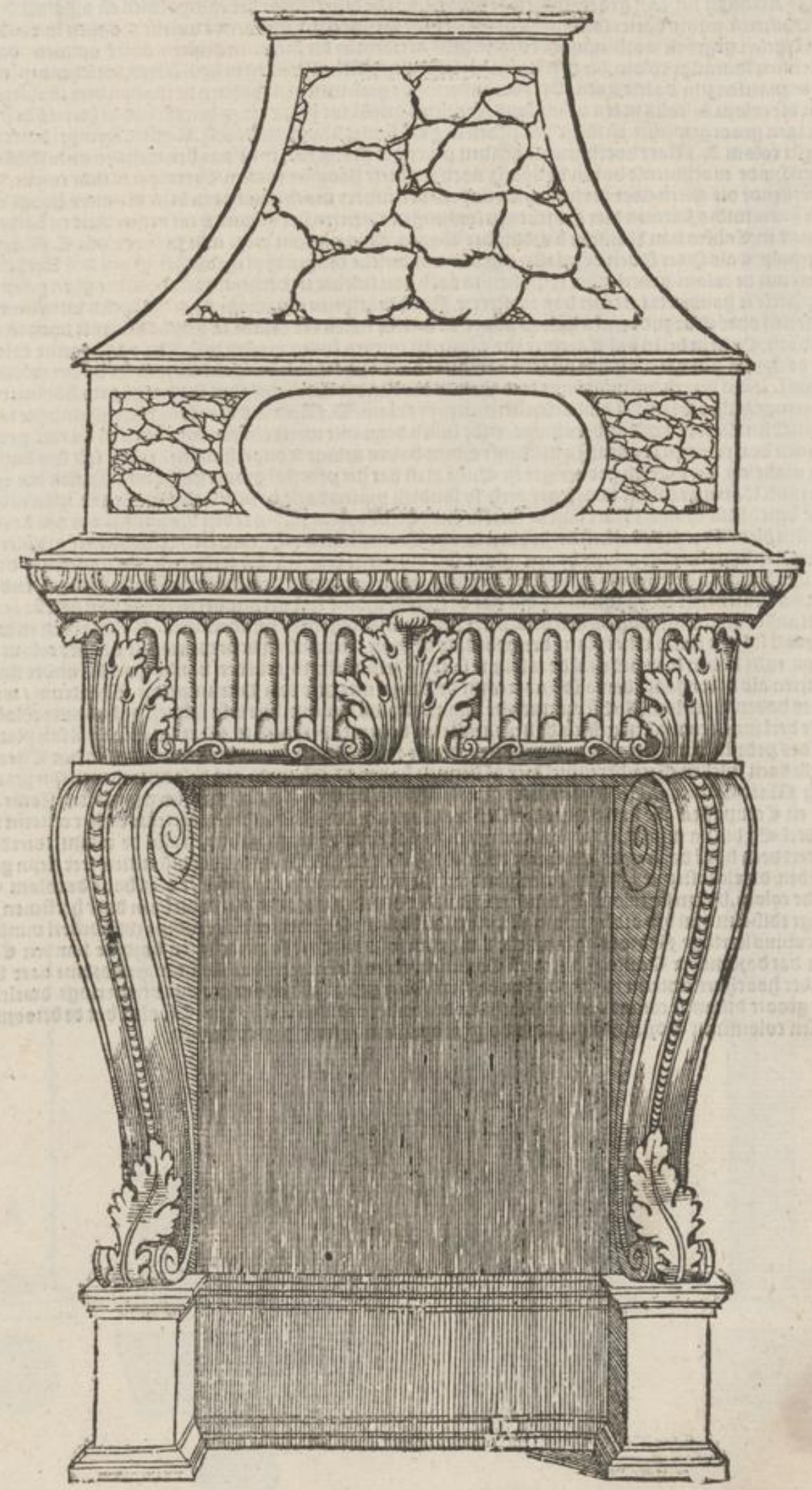

Aan vierderley Simmetrie.

DJe Architect behoort groote iudicie te hebben / om de diverschept der compositien eñ ornamenten van Edificien / midts datter sommighe plaetsen inde architecture zijn / aende welcke moghen bypans seker Regelen gegeven worden: want ten zijn geen accidenten die incomen bupten onser opinien / dan alle dage stetmen sommige colom, die met haren verschepden postuen toonen in hem selven verschepden / maten / na dat de plaetsen zijn daerse staen. Dese veranderingen geeftmen den edificien in een van vier manieré / dats settende die colom. bypans in een insule sonder eenigen gesette tot hulpe ter zyden oft van achter / eñ dese seker-lijck dragen groot gewichte / eñ inder hoochden en gaense met boven die voorsz. Regle: d'exempel van deser is inde eerste colom A. Maer voechtmense aenden muer (nochtans heel cort) banden welcken onderhouden eñ geholpen synde machmense boven de voorsz noch een dicte hooghер maken / d'exempel is inde colom. B. Oft ooch trechende die alleen twee derdendeelen bupten den muer / mochte noch een dicte oft meer hooghер dan d'ander gaen / midts datmen dier gelijcken in sommigen edificien siet climmen tot negen dicte en halve / ende aldermeest in Coliseo van Rome in d'ordine der Dozica / alsoo getoont wort inde derde colom. C. Maer meer zijnse geholpen als sy ter syden de pilasters hebben / de welche dragende al gewirchte / geven den Architect commoditept om de colom. gracelijcher te maken / ia ooch van sulcker teederhept / datse badt moghen gesept worden de plaetse te houden tot cieraet dan tot stercte. Noch machmen een colom twee derdeelen uten muer terechten / eñ setten over elcke zijde eenen halven pilaer / de welcke sullen der colom. so helpé datmense noch een dicte heffen mach. Ende in desen val d'architrabe / phrise / eñ corvice sullen mogen wtheffen opde ronde colom. al waerse ooch plat / om dat die halve pilaren darchitrab. etc opde syden houden sullen: maer op een colom. alleé ist bitieus sulcken werck wtsprongende te maken / want dander deesen besyden souden gheabandonneert syn sonder eenige hulpe: dexempel van desen stetmen inde colom. D. Maer als de colom. eenich gewichte onderhouden hebben sonder eens anders hulpe / ende sullen bequame intercolomnien hebben en sal niet geoorloft zijn bupten de termpnen te gaen: Ja hebbense ordine boven ordine te onderhouden / reden salt syn datmense bysonder make / op dat dwerck gedueriger sy Ende al ist dat het pedestal groote hulpe int opheffen der colom. is mettemin waren de colom. hooch genoech / so soudick prysen datse de pedestalen ontslegen waren / bysonder inde benedenste ordine. Maer van de tweede ende derde ordine midts reden der podien / oot om de colom. te verheffen dienen die pedestalé: eñ dit hebben doude Romepné inde Theatren eñ Amphitreark geobserveert.

Maer vande positie der colom boven colom. syn diverschе redenen De eerste is dat de proiecture des pedestals vande boven gesette colom. niet voorder wtgaen en soude dan de dicte der onderster colom. ende dese soude een alder sekerste reden zijn maer om dat de tweede ordine seer verminderen soude van deerste / en sonder geen ander ordine meer op dienen midts der grooter navolgender minderingen. Ander reden ende meer tot propoost sal dese syn / dat het platte des pedestals behoort ten minsten in perpendicule vander colom benеden te syn / ende boven dien pedestal de colom te setten ghemindert tvierdedeel vande gene die onder staet soo nder dicten als inder hoochden: alsoo overcomt dese regel met dier van Vitruuius int Theatrum / welcker figuere is boven die colom. A. Eñ willmen de colom. niet soo seer minderen / so salmen de bovenste colom. int onderste deel moghen maken gelijck de benedenste int bovenste deel dick is. Maer in desen val salt platte oft mallijf des pedestals breeder comen dan de benedenste colom. onder dic is / mettemin die van dat Theatrum Marcelli doen sulcken effect / dexempel hier af stetmen boven de colom B Eñ dese dry redenen syn proeveliys genoech Maer Dantique Romepnen inde groote fabryke banden Coliseo maecten die colom Jonica / Corinthia / eñ Compolita / alle van eender dicté / eñ die Dozica onder alle dander / maectense dicker ontrent twintichste deel. Eñ dit (na mpn duncken) maectense met goeden rade want hadtmen alle de colom. tvierde deel gemindert deen bové dander / de leste soude in sulcke groote fabryke / mits langer distantien / seer clepn geschenen hebben / dwelcke stetmen nu wel corresponderen deur de hoochde: tbewys hier af is bové de colom. C. Eñ gelijck de colom. boven de colom. D. minder is dan die beneden staet dat vierdedeel / om dat / heeftmen middelbarige edificien van dry ordinen te maken / soo soudick prysen datmen elcke ordine tvierdedeel minderde / na Vitruuius leeringe. Maer is de fabrijcke van grooter hoochden / soo machmen dozdine banden Coliseo houden / dat dozdine der Dozica / Jonica eñ Corinthia / elck ontrent een hoochde sy / maer dozdine daer boven wast inder hoochden ontrent tvpfste deel / ende dit is soo ic gesept hebbe / om haerder ververringe / dwelck deel deur de groote distantie compt vander hoochden der ander ordinen te schynen. Eñ al ist dat de betooninghe van desen colommen Dozice is / nochtans volghet op alle manieren van colommen.

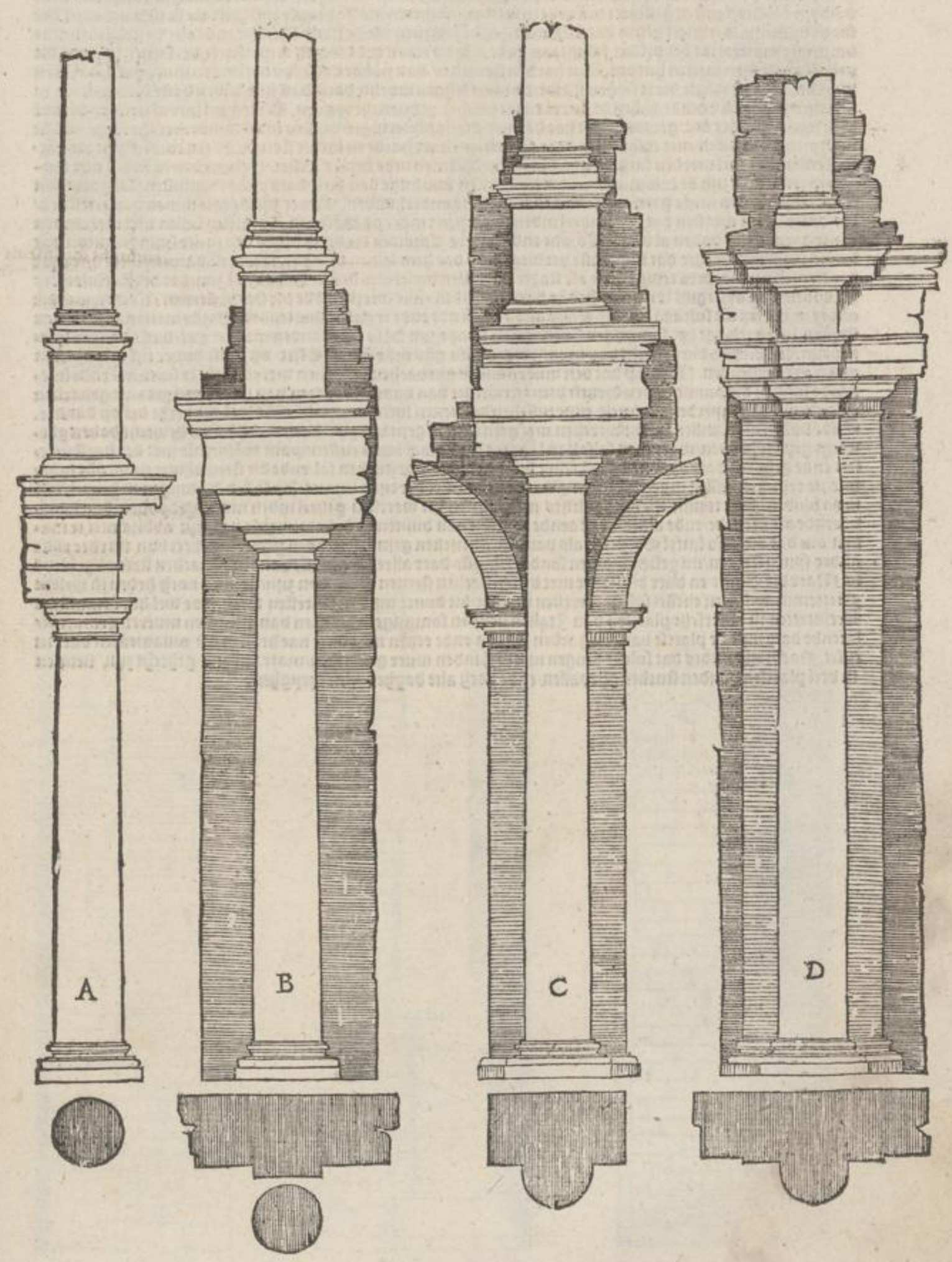
A
B
C
D

Van harde ende gebacken steenen.

Ghetracteert hebbende van so vele ende diverschе ornamenten van steenen/ soo ist een redene dat ick noch tractere hoemense int werck setten sal/ eñ aldermeest hebbende bp een te voegen harde eñ gebackē steenen: welcke dingen behoeven groote diligentie ende const/ om dat die gebacken steenen gheenlick tweeërley zijn in der fabrijcken/ ende die natuerlicke steenen gelijck de heenen zijn diese onderhoudē: de welcke twee dingen ist datse met wel te samen bp een en sullen gebonden zijn in vooꝛtgaenden tijden sullense kaelgeren: endē darom dat fondament gemaect wesende in sulcker manieren als de plaetse eyschen sal/ so ist van noode dat die vooꝛsienige Architect hebbe doen berepden ende wercken alle de harte steenen/ ende oock de gebacken/ met die ander materie tot behoef der fabrijcken/ ende also op eenen tijdt comen te metsen ende samen te bindē die gebacken steenen metten harden. Den harden steenen is van noode datse soo veel inden muer gaen/ dat al een waerder geen mooꝛtele die te samen hielde/ datmen seggen mochte datse van hemselven vaste sonden staen in den muer: dwelck doende/ sullen de wercken tot eenigher geduerichept gaen. D'exempel hier af sietmen beſpdē inde figuer A: darr ooc getoont wozt hoe datmen die bozstweringen maken mach sonder eenige sozge. Ende heeftmen Pedestalen met colommen daer op te setten darr harde en sachte steenen bp een comen/ zijn die harde steenen met wel met den sachten ingeboecht/ gelijckmen inde figure B siet/ die wercken en sullen niet lange dueren. Ende zijn de colommen van meer stucken/ sommige van dien/ dats vanden minsten/ sal goedt zijn datse dieper inden muer gaen om seckerlick d'ander te onderhouden. Maer zijn de colommen van een stuck/ soo willense ten minsten dat derdendeel inden muer zijn: maer de Basen en Capitelen sullen veel meer inden muer gaen. Ende boven al vande Cozone ende andere Cozmicen die verre bupte den muer spzingen/ moet dat binnenste ongewzochte dat buptenste verwegen/ op dat hem selven dzaeghe. Maer ist datmen mets dier tijdt der steenen oft merbers eenige facie oft stagie sal willen becleeden/ so salt van noode zpn/ dat die Architect eer hp boven d'eerde begint te metsen/ hebbe doen berepden ende wercken alle die harde steenen/ tsamen met die ander materien tot sulcken behoef. Ende alsoo metsende ende te gader sluptende de hards metten ghebacken steenen so leg ick dat het sommigen stucken van noode zpn sal so diepe inden muer te gaē/ datse dander stucken houden mogen duer cracht van mvoegingen/ also ghy inde figure C siet/ op datse bpder tijt niet upt den anderen en schepden. Maer op dat den muer vanden ghebackenen steenen niet en come te sincken/ ende sinckende souden die dunne platen bzeken deurt gewichte van boven/ so waren van noode wel getaute gebacken steenen/ wel getemperden mooꝛtele ende tusschen de steenen luttel mooꝛtels ende wel gevoecht dek op dander. Ende boven al en willen sulcke wercken met geen gewelt gemaect zijn/ noch met haesten gewicht boven ghewicht gepact hebben/ maer men salse van lage tot laghe wat laten rusten: want wiltmense met der haest metsen ende gewicht daer op setten, so ist seker dat den muer wat sincken sal/ ende die steenen (niet mogende tghewicht regeeren) sullen moeten bzeken. Maer wozdet met der tijt gemaect/ soo sullen die dingen in heuren termijn blpben. Niet te min ick soude altijts meer pzpsen die wercken geheel inden muer gebonden/ dan de gevoechde oft becleede/ ende aldermeest aende mueren van bupten en behooztmense na mijn advijs niet te maken om dat die also luttel Edificien als vanden Antijcken gemaect hebben geweest/ gedect van merber ende ander spnen steenen/ nu gesien wozden sonder schozsse/ daer alleen die masse vanden gebacken steenen gebleve is. Maer die Edifit en daer die harde met den gebacken steenen gebonden zijn/ sietmen noch heden in wesen. Niettemin/ wiltmen enckel sulcke wercken maken/ dit dunct mp den seckersten wech. Hoe wel dat sommighe Architecten in diverschе plaetsen van Italien hebben sommige fabrijcken van simpelen mueren gemaeckt/ latende daer inne de plaetse vanden harden steenen ende eenen tijdt daer nae hebben die ornamenten daer in geset. Nochtans midts dat sulcke dingen niet wel inden muer gebonden/ maer bpcans gehecht zijn/ sietmen in veel plaetsen vanden stucken ghevallen/ ende noch alle daghe rupne dzepghen.

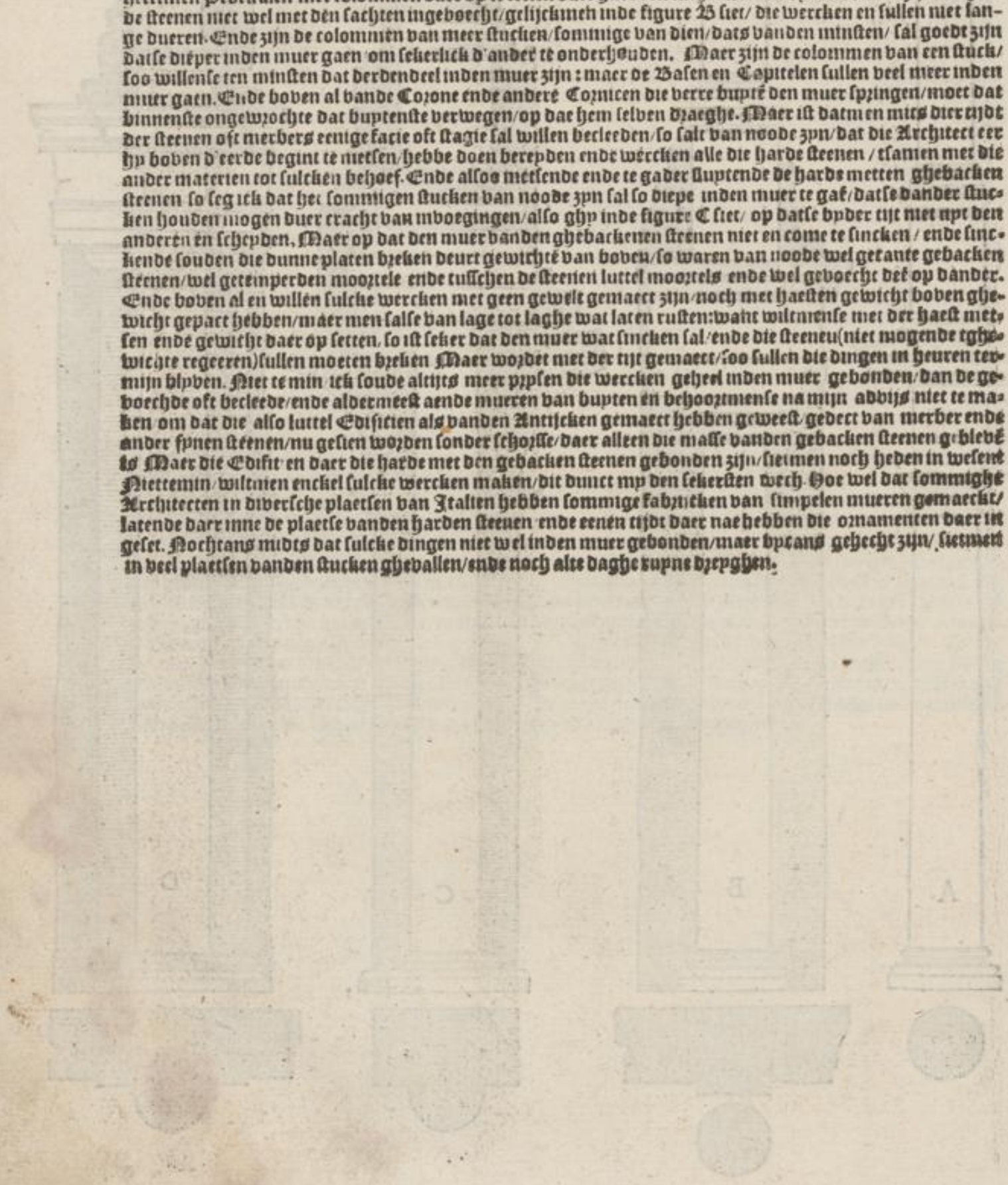

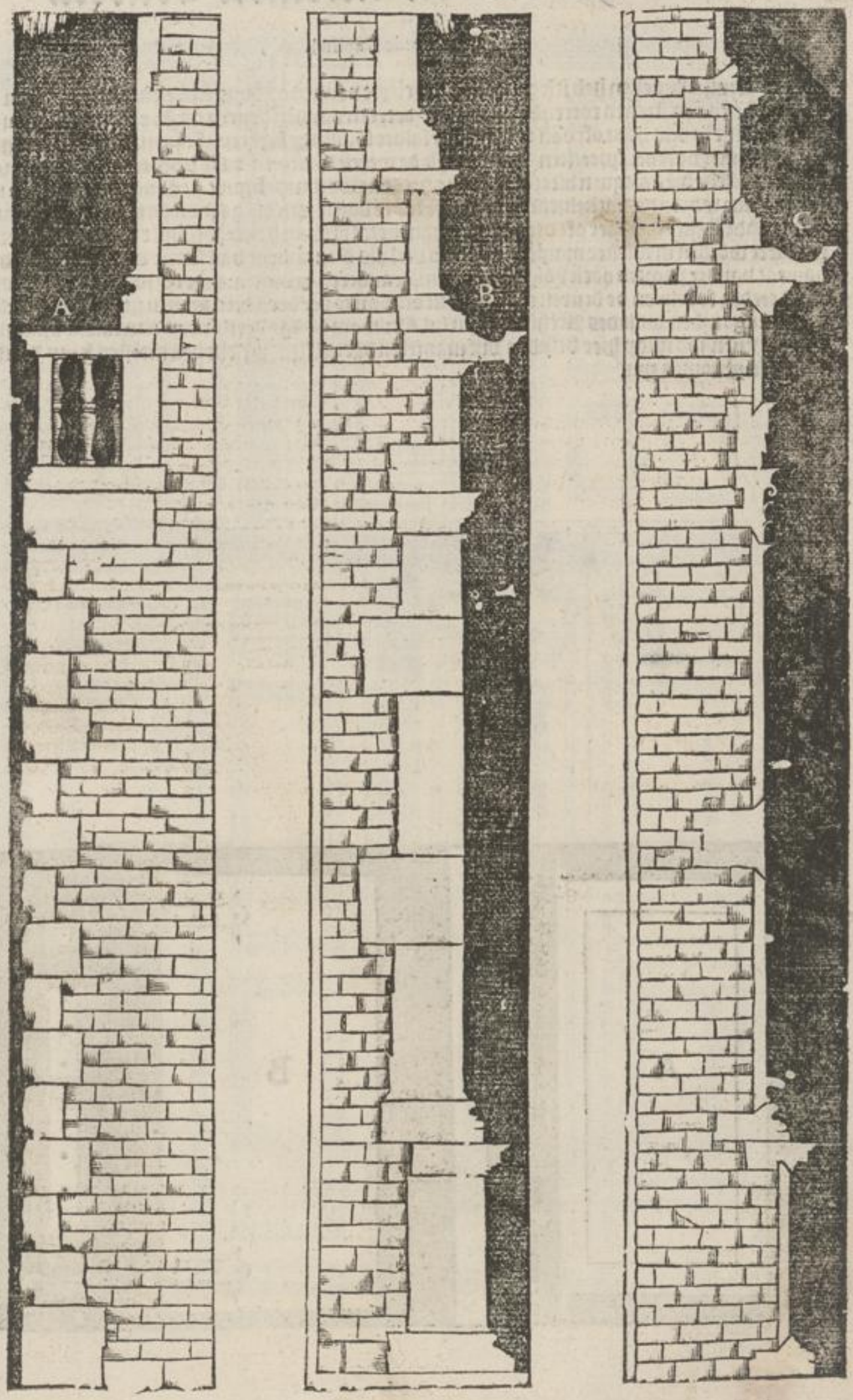
A
B
C

Van houten oft metalen deuren.

Dat thiende Capittel.

NA mijn duncken heb ick genoech getracteert vanden oznamenten elcker maniere van edificien den steenen roerende/nu sal ick tracteren vanden deuren die de edificien slupten sullen/t'sy van hout oft van metal/ende salder sommige figuren af tonen. Vanden hangsels en wil ick niet voorder spreecken/want in alle de werelt weetmen daer beschaet af/ nietteminder die harren welcke die antiquen vseerden/alsoo ghetoont wort inde figure A/ gauen den edificien minlasten/ende waren gemackelijcker open ende toe te doen/ dan die gene diemen nu ouer alle landē vseert nade figure B. Maer oft dees deuren van metal oft van houte zyn/huer oznamenten sullen gemaect worden in sulcker manieren/dat/ so veel als d'oznament van steene vzomer zyn sal/d'oznament vander poorten oock volge op datse malcanderen gelijcken: ende ter contrarien/is t'oznament teeder/so salmen de deuren tsy van hout oft van coper oock dien maken gelijckende/welcke verkiesinge inden wille des Architects zyn sal. Ende om eenige verclaringe van sulcke oznamenten te gheuen/soo suldy hier bespden vijf manieren daerafsien/ welcke den meesten hoop vanden antiquen genomen zyn.

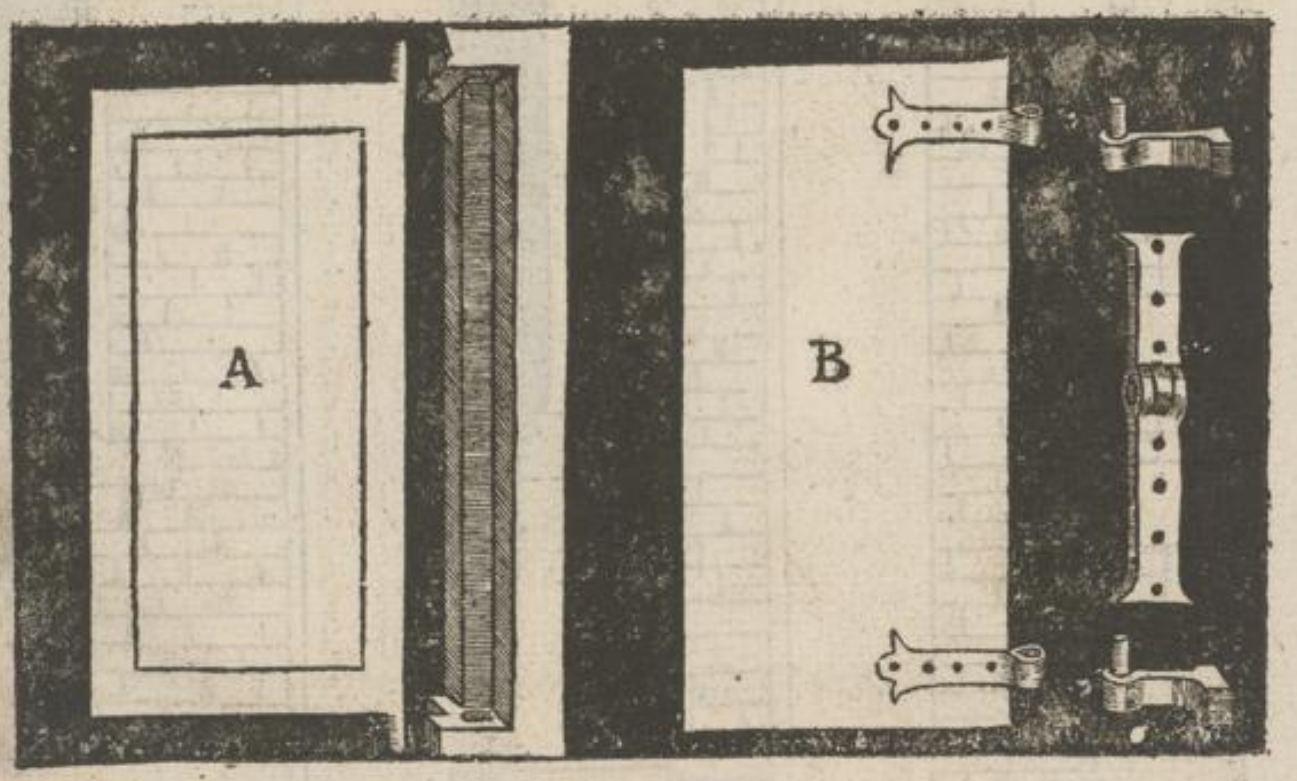

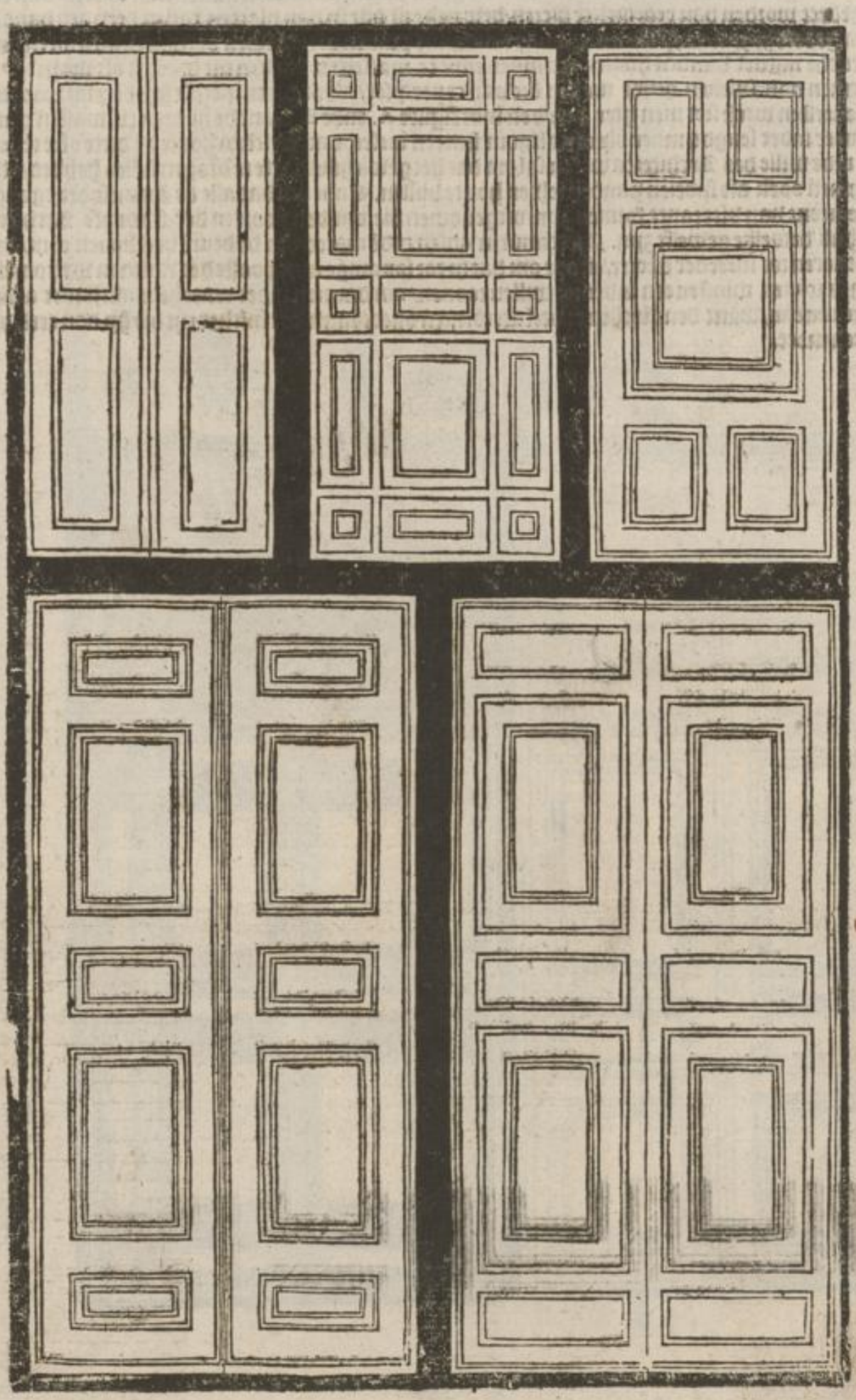

Van den Ramen der deuren.

Wantmen de poorten/deuren ofte bladeren (so wyse noemen willen) niet altijt van een stuck en maect/dat aen die van sulcker soorten geen hout en behoeft noch yser/ maer mē maect de hencsels vanden seluen stucke. De geene diemen van hout maect/ende daerna van coper gedect worden van redelijcker dicten/dewelcke ist dat sy van platten tafien deen aen dander sullen gevoecht zyn/al zynse wel gelijmpt endē met pinnen ofte clauwen verwaert/dies niettemin is altijt de nature vanden houte te crimpen ende te wassen na dat den tijt droogh ofte vocht is. Wiltmen dan sulcken deure maken die van coper/yser/ ofte anderen metale ghedect sal worden/ den sekersten weeh siet men hier beschreven inde figure A. ende B. want de houten en wassen nemmermeer inder lengde/maer blyuen altijt in hueren wesen/van welcken houte de dicte ofte tederheyt inde wille des Architects wesen sal/na dat het gewicht is datse te dragen sullen hebben/also machmen oock die spacien vanden selven houte vullen. Ende om dat alle de Antijcse deurgangē int gemeene van vierkante formen zyn/uytgenomen die vanden poorten der stadt ofte Architriumphali/dewelke gewelft zyn. Niettemin in onsen tydē maectmen de deurē veel bouen ront/ bycauontueren tot meerder stercte/eñ ooc om dat sy tot sommige nyvoopoosten der edificien welcomen/ dier heb ick ten minsten een inventie willen toonen/ om datmen inder warheyt altijt niet al bevangen en can/want den Architect veel accidenten ouercomen tot sulcker tijt die hy dan eerst ordineren moet.

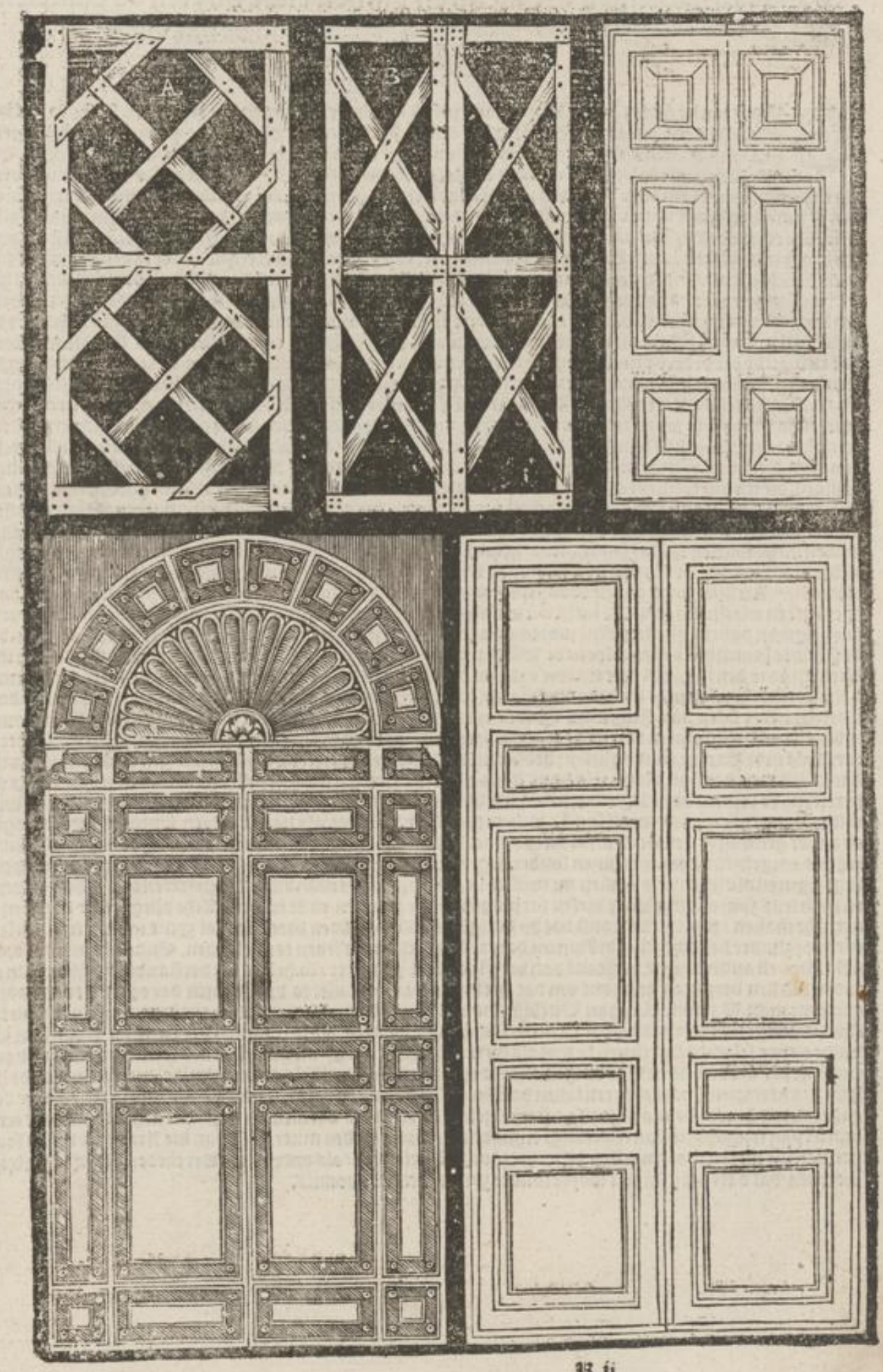
A
B

Vande ornamenten der picturen binnen ende buyten de edificien.

Dat elfste Capittel.

OP dat ic niet eenige soorte van ornamenten late/daer ick niet eenige regel af en segge/so wel inder picturen als in ander dingen/so segh ick/dat de Architect niet alleen sorge te draghen en behoort van den ornamenten byden steenen oft merber/ maer ooc vant werck des pinceels/ om de mueren te cieren/en behoeft dat hy d'ordinantie daeraf gheve/als patroon van alle die aende timmerinige werckē om des wille datter sommige schilders gheweest zyn cloeck ghenoech aengaende de practica/maer inde reste van so luttel verstants/dat sy/ willende haer handelinghe inde verwe toonen/hebben onschict ende somtijts bedorven eenige ordine/om datse niet geconsidereert en hebben die picturen te setten in huer plaetse. Daerom hebbende te vercieren eenige sacien van Edificien met den pinceel/ so is ceremonien datter gheen openhept en behoeft daer lucht oft lantschap in schijnt/want die breeckē edificien/en dan een dinck dat gelijck een dicht is/transkomerense in deurluchtich ontserck als een gerupneerde oft onperfecte edificie. Desgelijcx en behoorden der geen personagiern noch dieren gecolozeert/ten ware datmen eenige deuren oft vensterē vercierde daer menschen in waren. Maer oft ommers de huysvaert oft oft schilder coleuren begeeren/op datmen dwerck niet en breecke oft bederve/machmen vercieren eenich cleet aenden muer ghehecht/en daer in schilderen datmen wilt. Noch machmen na vlantie van triumphen aenden muer hangen festonen van bladeren/ frupten/ bloemen/ooc schilden/ trophеen/en sulcken dinck dat ruerlijck is. Maer wiltmen met vasten verstande die mueren schilderen/so machmense singheren van merber oft ander steen/ snydende daer in datmen wilt: van metael machmen ooc in sommige Niechen/figuren vercieren/ also salt dwerck vast blyven/ en lofweerdich van allen diet waerachtige wt den valscheyn kennen/waer toe dat onse Aucteur hier veel excellente werclieden verhaelt(die ick om corthept overlae)welcke anders niet dan wit en swart in edificien ghebeticht hebben/en niettemin vā sulcker deucht datse pegelijckē ingenemsen tot aenlē verwonderinge geven. Noch machmen inde mueren der logien rontomme de hoven met goeder redenen vercieren eenige openhept/ en van coleuren maken lucht/lantschap/huysen/figuren/ gedierten/oft datmen wilt. Desgelijcx heeftmen cameren/salen/ofte ander plaetsen ontrent der eerden van binnen te cieren/so wordt den schilder toegelaten op de mueren in manieren van Architecturen eenige openhept te maken/ ende daer deur te sien na dat de plaetse is/ want boven t'gesichte en machmen niet dan lucht/oft welksels/ hooge bergen/ en d'opperste van huysingen sien. Setmen ooc figuren boven t'gesichte/die moetmen van onder sien/ ende niet den grondt/daer sy op staen. Ende sal de schilder somtijden deur perspective willen maken te schynen een sale ofte ander voorder stantie/soo mach hy tegen over den inganck met eenigher ordinen van Architecturen/die maken verre ghenoech te schynen by datse in effect zyn sal/ende dit dede Balthasar(also geleert in deser consten als eenich ander in onsen tyden)in t'cieren eender salen van Augustijn Gyse coopman in Rome/ daer hy met deser const sommighe colomnen ende ander Architecturen vercierde tot dien propooste/dat de groote Peeter Aretijn also judicieus inder picturen als inde Poesije/soude ghelesen hebben in dit huys geen perfecter schilderie te zyn dan dese/ hoewel dat daer ooc werck is van Raphaels hant. Als dan de mueren geciert zyn sullen/wiltmen dan de welksels ooc vercieren/so salmen de vestigie der Antiquen volgen/makende dingen dienen grootelschen noemt/dewelcke midts datmense maken mach somen wilt/comen daer wel inne/als van bladeren/bloemen/dieren/vogelen/ en ander gemengde gedrochten. Maectmen ooc somtijts eenige cleederen vanden figuren ghehouden/ofte ergens aengehecht/daer machmen sonder begrijp in maken datmen wilt. Maer sal den schilder believen eenige figuren als levende te maken int welksel/so moet hy seer verstandich/ seer geexerciteert inde perspective en judicieus zyn/ in dinghen te kiesen tot propooste der plaetsen/ende eer hemelsche vlieghende dinghen dan aertsche maken / met sulcker const dat hy de figuren also can doen vercorten (al zynse monstreus) datse/ als men tot zijnder behoorlijcker distantien daeraf staet/schynen t'leven te ghelicken. Ende als dit te Lozeten/ Mantua/en ander plaetsē in Italiē van wercliedē wel gemaect / so hebbē die verstandige schilders in onsē tyden sulcken vercorten geschout/om dat het inder waerhept niet so vriendelijck der ooghen en is voor den gemeene man. Daerom Raphael Durbijn/die ic altijts Divijn noemen sal/ want hy zyns gelijcken in deser salē(ic swyge meerder)niet gehat en heeft/ somē vā hē oordeelt als hy t'welksel der logiē vā Augustijn Gyse wilde cieren/schoude tvercorten so veel als hy mocht. Wāt als hy int hooghste des welksels quam/en daer de maeltijt der Goden/hemelsche dingen/ende tot propooste des welksels maeken wilde/ wechnemende de herthept des vercortens/vercierde een salen van hemelscher verwen ghehecht aende festonen als een roerlijc dinck ende maecte daerin de maeltijt also wercklijck ende cierlijck/ datmen die logie bat achten soude tot een berepsel van triumphen/dan een eewige schilderie gemaect op den muer. Also dan die Architect/welck sonder perspective niet en mach noch en behoort te zyn/sal niet lyden/ als overste der wercliedē die inde Fabrijcke wercken/dat daer pet gemaect worde sonder zynen raet ende bonnis.

Van platte solderinghen en hare vercieringhen.

Dat tvvaelfste Capittel.

HOewel datmen in onsen Nederlanden niet en vseert de solderingen te vercieren van houtwerck/nochtans als een huys van buyten geheel nade oudt maniere gemaeckt ware/soudet qualijck voegen dat niet alleen de solderinge en arcoyderde/maer ooc koetsen/bancken etc. ende dat meer is ick soude seggen dat elcke staige binnen vander selver ordinen soude gestoffeert zyn als van buyten ghetoont woydt. Dus segh'ick dan/is den hemel oft solderinghe van grooter hoochden so behoort de deelinge vroom wijt van spatien ende van goeder wtheffingen te zyn/eñ wiltmense cieren met schilderien: t'moet oock vroom gemaeckt zyn/geconfoyrmeert na dat het groot ende verre is/ oock behoorlijck van licht eñ bruyn gemaeckt te zyn: ende inde middel der velden setmen een verguldē roose. Maer wiltmen eenige verwen daer in brengen/ so salmen dat velt van blauw maken als deurluchtich/maer dat die roosen ghebonden zyn met eenige looveringen ofte grootesschen/op datse niet en schynen inde lucht te hanghen/ ende altoos dat de coynicen die de viercanten oft ander velden slupten/wel vergult oft vander selver verwen ghestoffeert zyn. Maer comt het eenichsins dat den solder niet hooch en is/so salmen dat werck teeder ende clepn maken elcheliyck de schilderie. Also dat goet te verstaen is/ende set hierna twee figuren die nochtans bede een zyn/d'eene van blooten houte/ eñ d'ander gestoffeert/also hy voorts sept. Ende dese ordine heb ick ghehouden inden hemel vande groote librie in het Paleys van Venegien / in den tijdt des Princen Andreagriti/om dat desen hemel leger was dant behoefde/nade wydde ende lengde der salen/so dede icse van teederen wercke maken/midts der redenen voorsept.

Thoutwerck aenden solder der libzyen voozseyt.

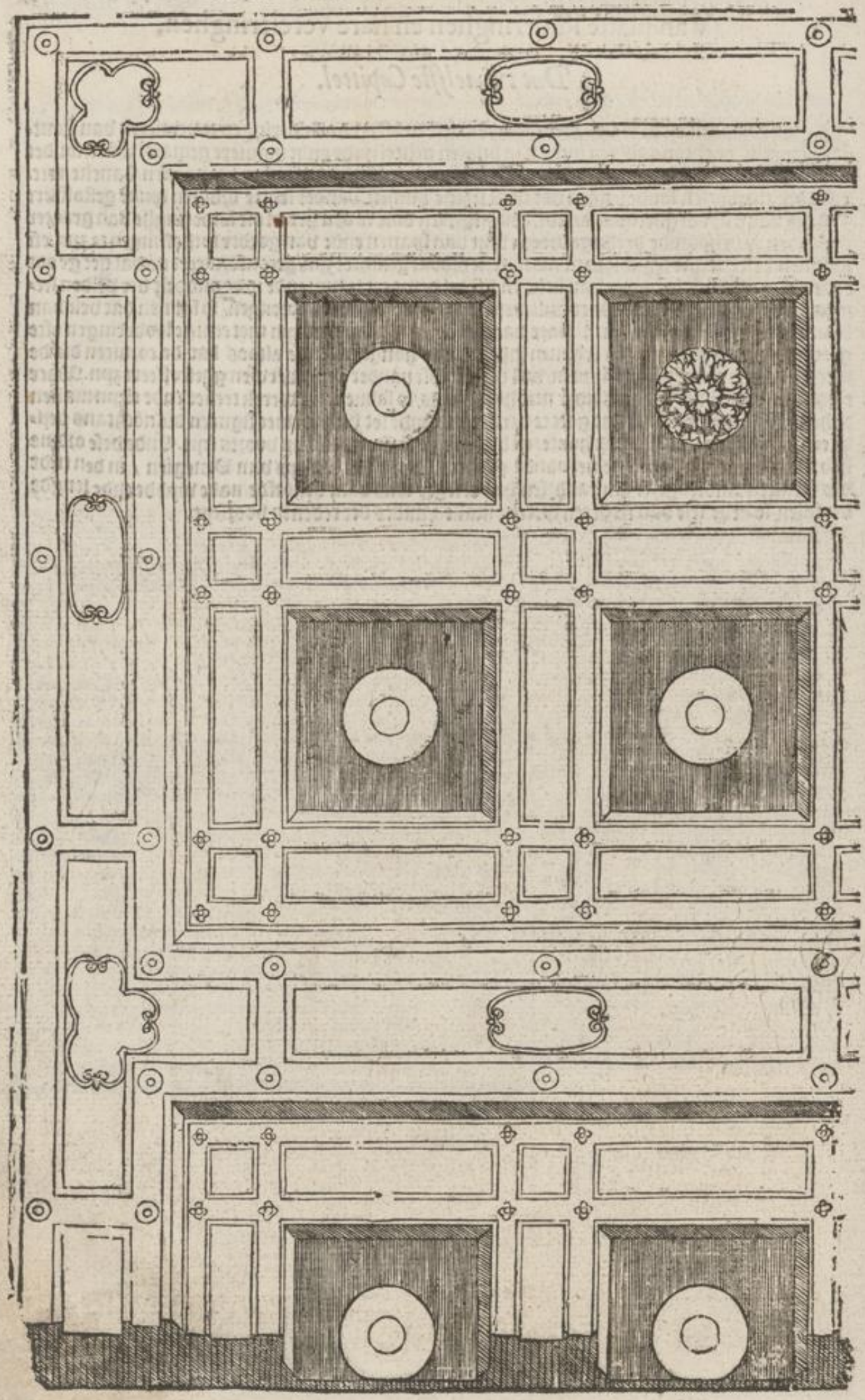

Dits d'ordinantie der stofferingen bande selve.

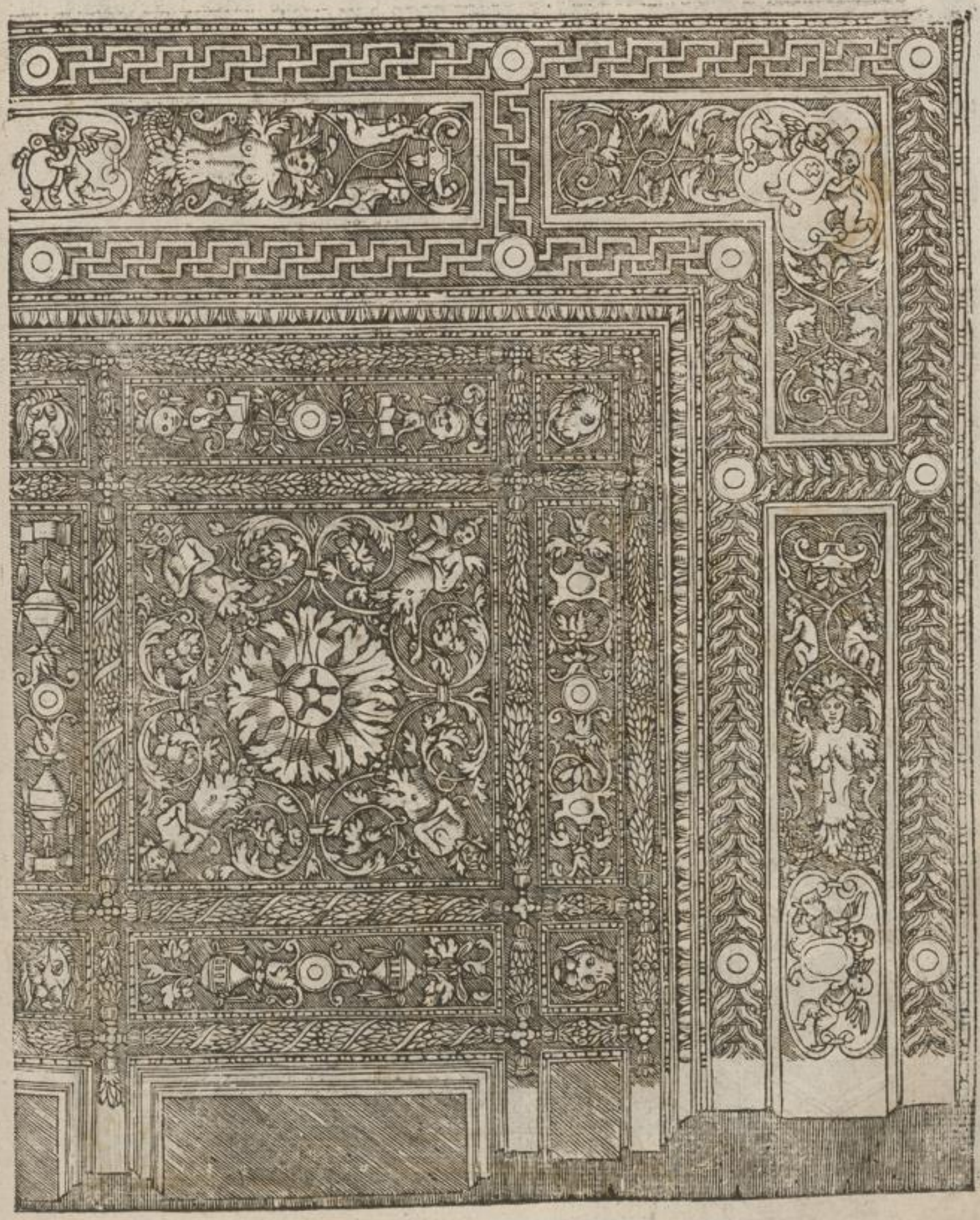

Een ander maniere van Solderinghe

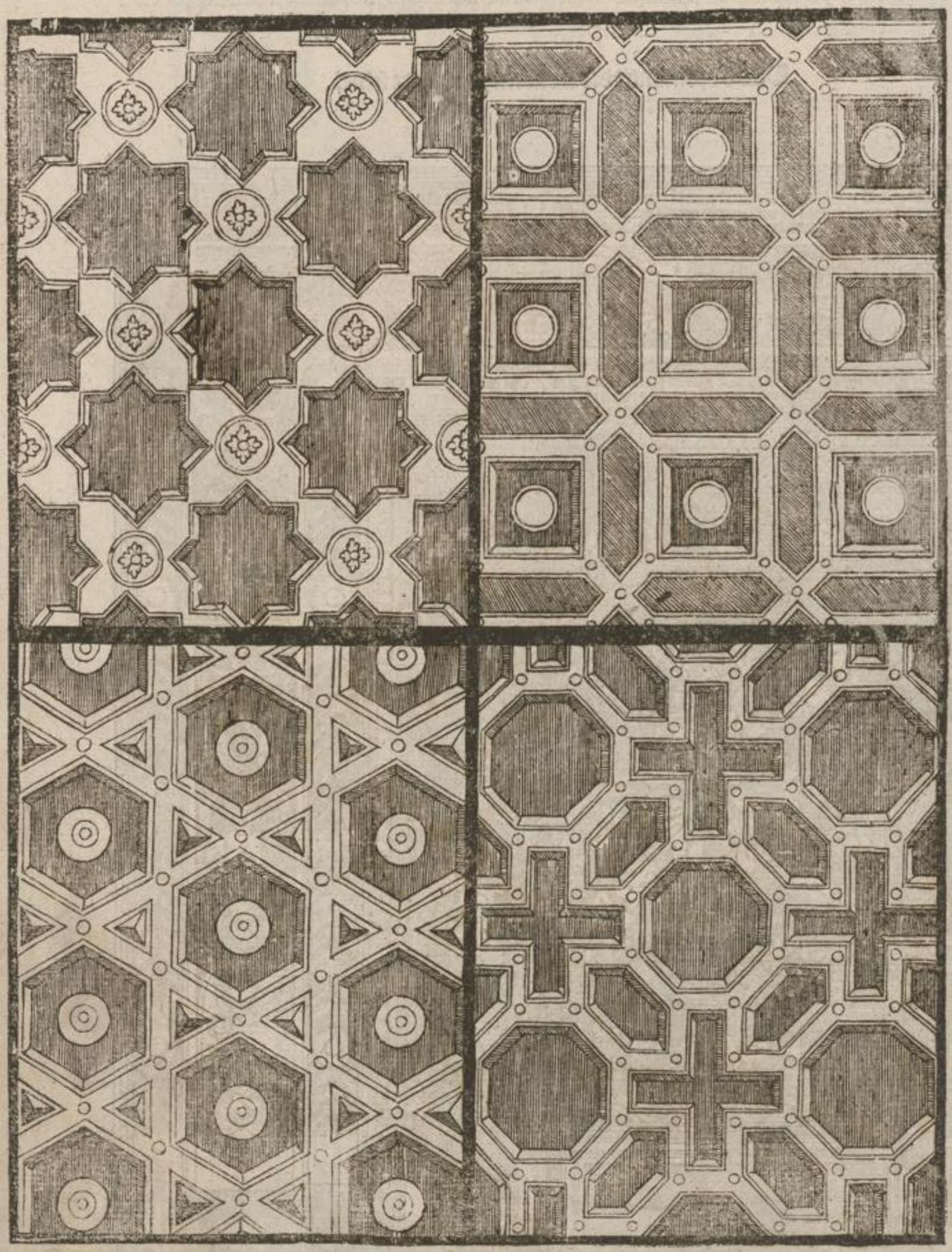

De houe zijn ock ornamenten der fabrijcke / daerom zijn dese figure mette Laberinte ten vre poo ste.

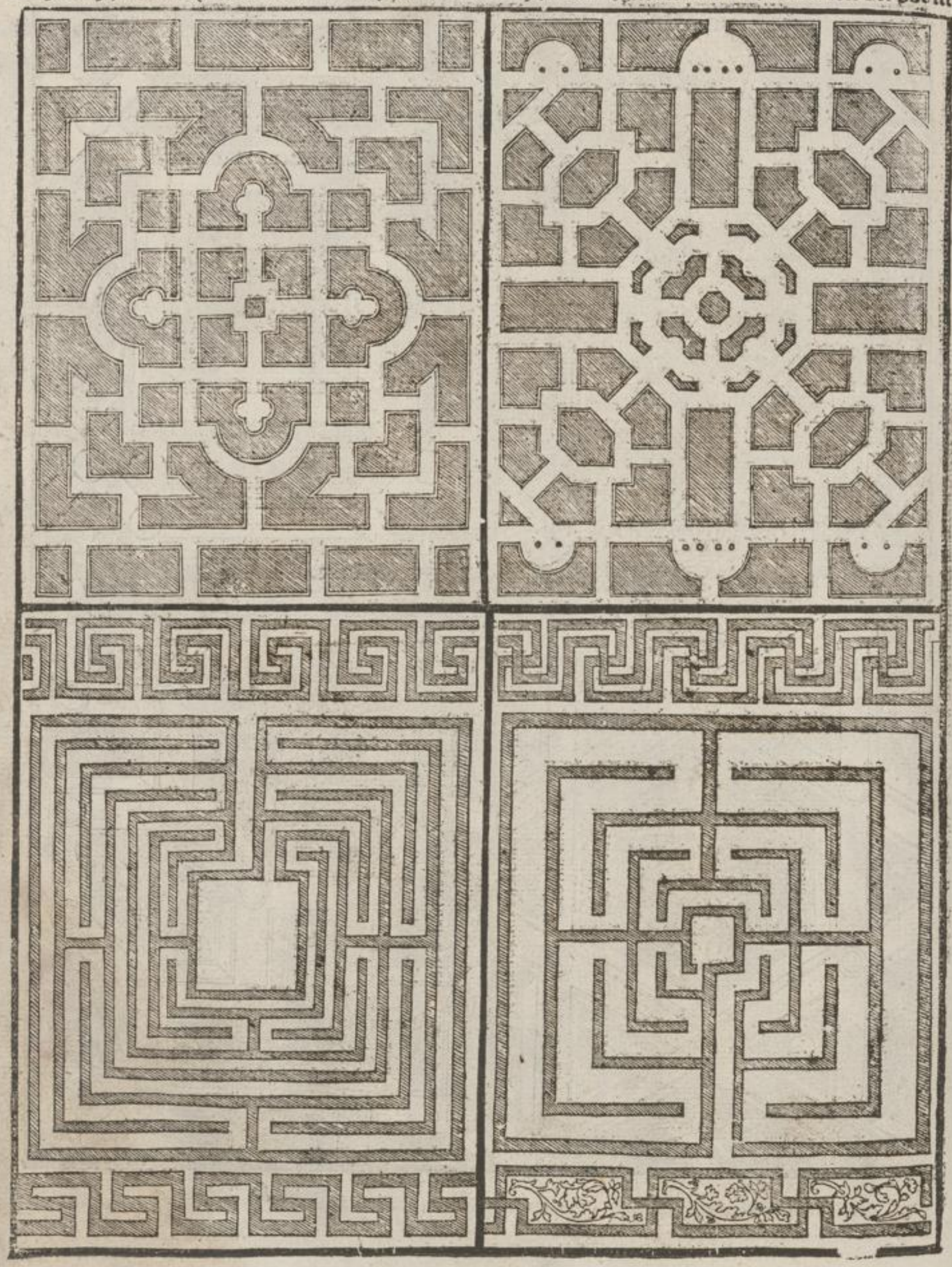

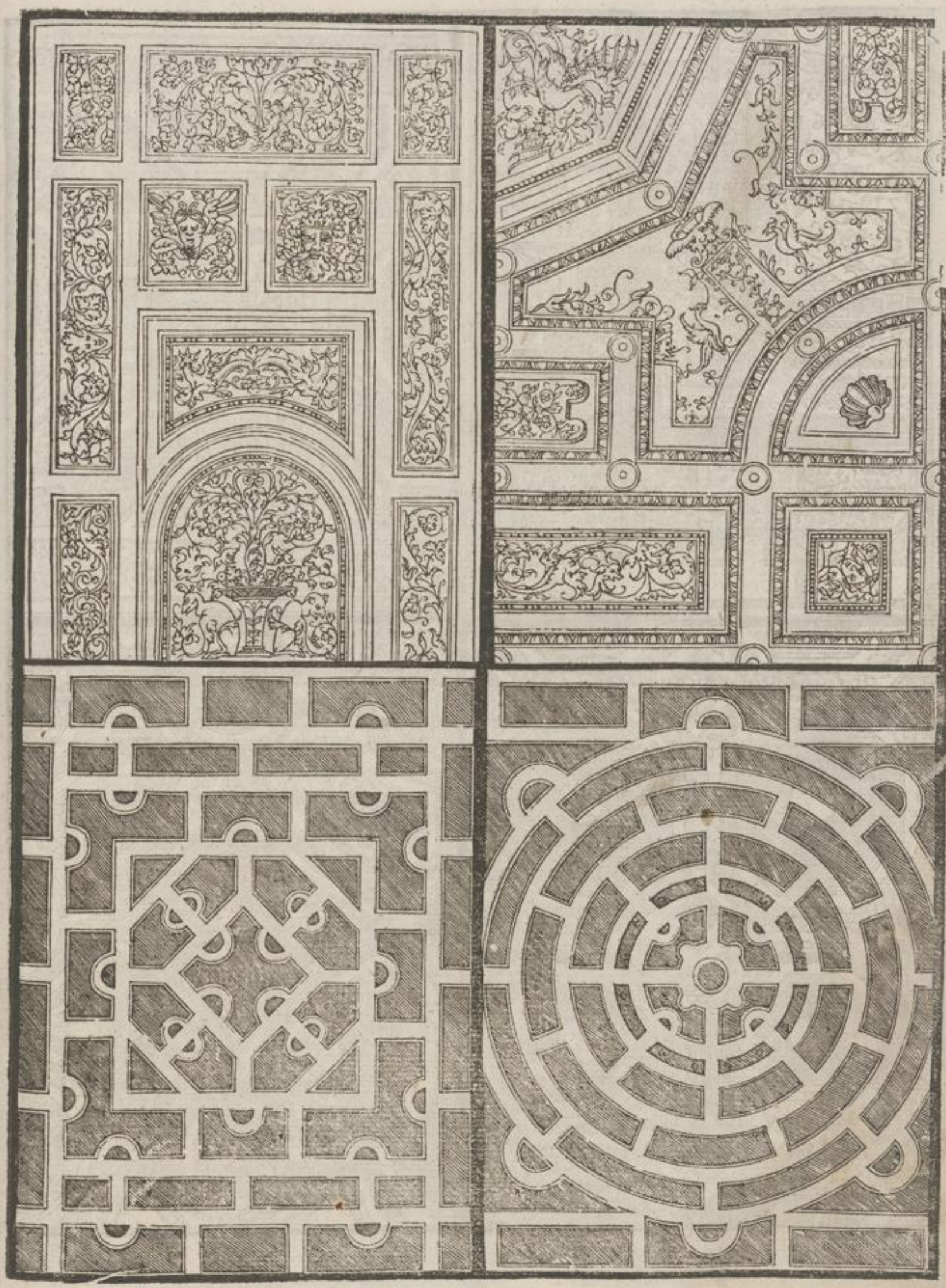

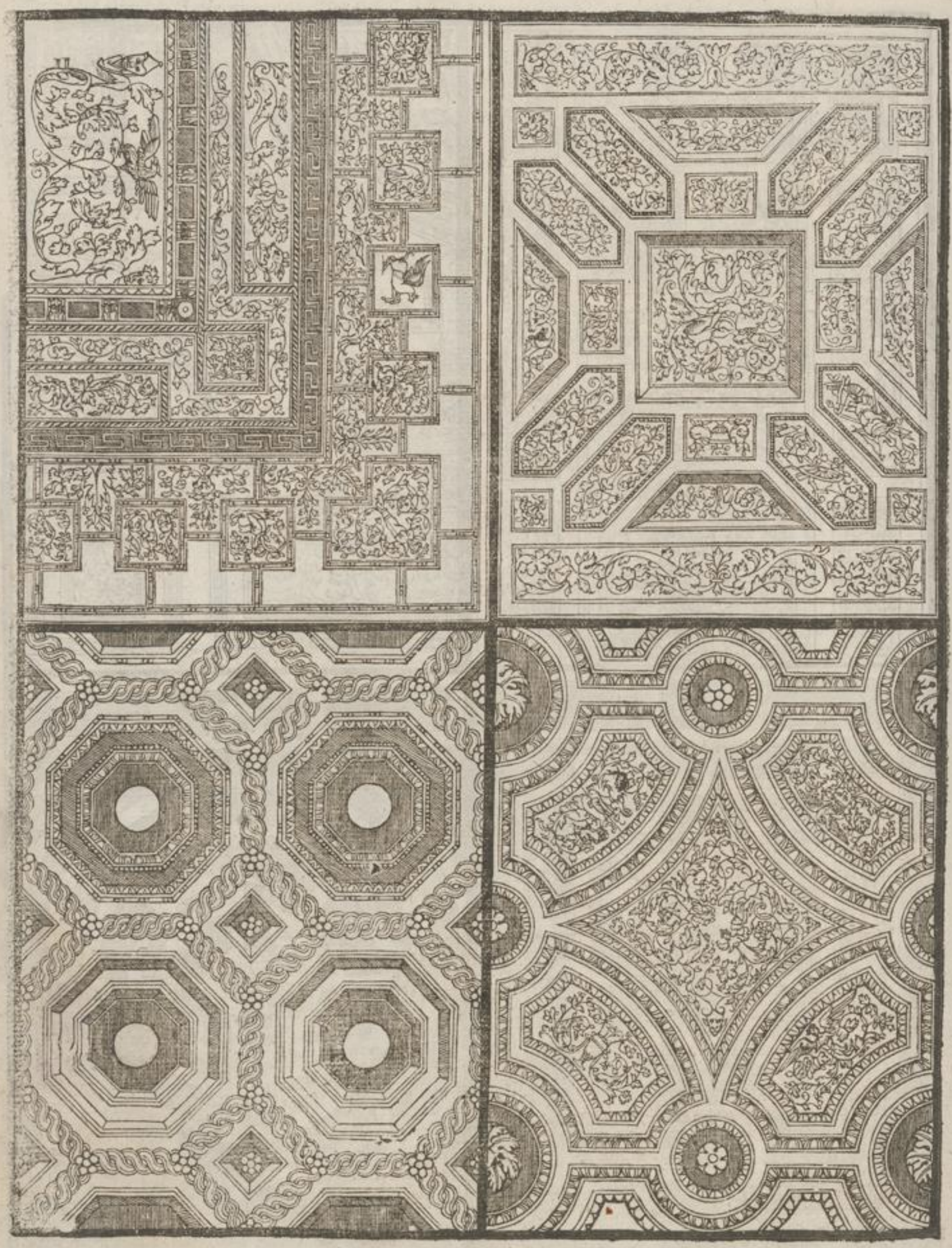

TEn leſten ſeyt onſe Auctеur van verwapinghen, te weten, hoemen die ordineren ende coloreré, ende ſetten ſal na ſtaet, hanteringe, ende nature alſo datmen daer deur mercken mach wat gheſlacht oft van waer dat het gheco̅men is, want (ſeyt hy) wy ſien dat die Antiken de Princen figureren in majeſteyt de Biſſchoppen in pontifical, de Capiteyné gewapent, ende alſoo elcken in ſulcken habyt als hem beſt ghelijckende is: deſghelijckx wilt hy datmen de wapenen om voor de Edificien te ſetten, ordineren ende coloreren ſoude van ghedierten, vogelen, &c, gout, ſilver, Hemelſche, aertſche, vierighe oft ſwerte verwe, maer gheen metal op metal, noch verwe op verwe. Maer om dat dArchitectеn hier te lande geen wapené en ordineren nae haren goetduncken, willen wy dit voorby varen, ende in plaetſe van deſen een figuere van letteren ſetten, de welcke den Architect dickwil gevallen te ſnyden oft anders te ſetten, als bové poorten, deuré, in phriſén, ende ander tafelkens, om eenige namen, Titulen, Diuiſen, oft ander leeringen in te ſetté, tot beliefde des Patroons, oft om kennniſſe te nemé vā Palaiſe eñ andere ſekere gheordineerde plaetſen. Nochtans mits dat hier noch ſolderingé by geſet zijn, die daet in gebraken, ſo ſal ick de figueren vandé wapenen die hy gemaeckt heeft, achter de letteren ſetten, op dat het boeck volcomen ſy. Die Architect dan gheen kenniſſe hebbende van goeden letteren, wort benaut vérre eñ breet te ſoecken yemanden die hem die ſelve ſchryft: ende hoe wel dat hyſe in gheſchtifte heeft, overmits onkenniſſe der proportien, wordenſe werckende ghecorrumpeert, tot verachtinghe haers werckx, en de des gheens die hem die voorſeyde geteeckent heeft. Daerom al zynſe van Lucas Patiolus, Geofroy Tory, eñ Albertus Durer gefigureert, dewelcke met malcanderen niet geheelije en overcomen, ſo wil ick nochtans deſe andere voor een gemeen Regel hier toonen achtervolgende onſen Auctеur, de welcke (achterlatende alle ſuperſtitie) de Colommen ende Pedeſtalen in een voeghelijcke mate ghebracht heeft, deur wiens auctoriteyt ick bycans ſoude ſeggen, datmen deſe letteren van meer ende min deelen hooch ſoude moge n maken na de ordine der Colom. Maer om de Simmetrie te beſchryven op dat ic niet te wyt en loope, wilic Vitruvium volgen daer hy ſeyt, dat de Colommen Ionica negen deelen hooch is ende deur dbetoonen van diverſe Auctеuren is deſe forme van letteren oock in Ionia gevonden, dus laet ickſe oock van negen deelen: ende oftmenſe byde Corinthia oft Compoſita van thien deelen maken wilde, ten ſoude niet qualijck voegen, want gelije de Corinthia meeſt gebruyct wort om de teerderheyt, ſo worden deſe letteren ooc meeſt van tien deelen gemaect: maer wordenſe byde Dorica eñ Tuſcana van acht gemaect, ten ſal byde voorſeyde reden niet ſeer te verachten zyn, aengemerct de grofheyt des werex: ooc ſalmen nade leeringe Vitruvij die Simmetrien connen veranderé, gelijck op andet plaetſen genoech verhaelt is, wantſe deur ſommige oorſaken grouer ende teerder ia heel valſch ſchynen by datſe in effect zyn. Om deſe letterē gemackelijc te formeren ſalmé eerſt een perfect viercant maken, eñ ſetten dat in ſo veel deelen alſmen der letteren gheven wil: maer oft ſy van ſes, ſeven, acht, neghen, oft thien deelen meer oft min zyn, ſoo ſal den dunſten treck van dat derdendeel des dicten zyn, eñ den dwerſen treck vande helfte de hoecken ſullen ten minſten ſo veel proiecturen hebben als de letter dick is, getogen opden paſſer. Maer hoe veel dat deē letter binnen tviercant ende dander buyten gaet, eñ waermen den paſſer ſetten ſal om de ronde te trecken, ſietmen inde figuren. De O machmen ooc ſtellen op de mate vande Q. Den ſteert vande Q ſtrect hem tot anderhalf viercat, eñ ſinct eē half viercāt, ſommige makent wat corter. Ick en wil niet ſuſtineren dat deſe letteren de beſte zyn, elck neme die hem beſt behagen. Ten is oock gheen noot om elcke cleyne letter deſen arbeyt te doen, maer tgevalt ſomtyts datmenſe eenen voet oft ſeſſe meer ende min hooge te maken heeft, welcke datmen niet ten goeden fine brengē en ſoude ſonder een ſeker proportie te volghen,

Eynde des vierden Boecks.

Paul. vred.

Paul. vred. vriese Inventor. THVSCANA *Henr. Goudius formis Cum privilegio.* FF

P.V. vric

P.V. vriese inventor. DORICA. 2. AVDITVS. Hondius fecit. GG

P. V vric

P. V vriese invent. IONICA. 3. ODOR. Hondius formis. Cum privil. HH.

P. de vriese invent.

CORINTHIA. 4. GVS

Teil 4
. 5. Fol. Compos

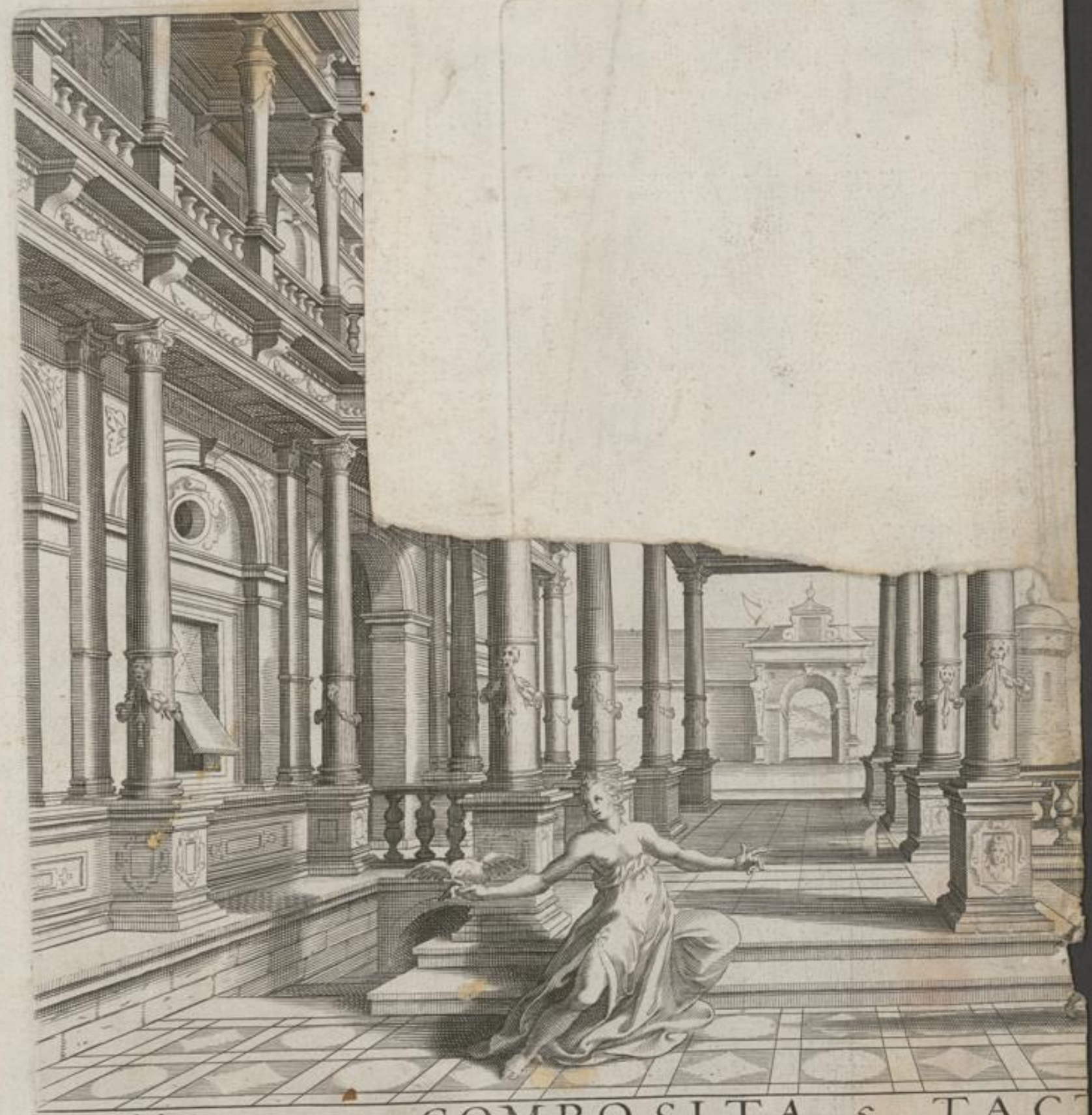

Paul. de vriese Invent. COMPOSITA. 5. TACT

Paul. de vriese Invent. COMPOSITA. 5. TAC